

ISSN 1727-6667

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Збірник наукових праць

Випуск 1 (78)

Заснований у 2003 р.

Харків
2024

У статтях наукового збірника «Теорія та практика державного управління», згрупованих у п'ять тематичних розділів, висвітлено проблеми розвитку системи державного управління та реформи місцевого самоврядування в Україні, державного регулювання процесів економічного і соціального розвитку, приділено увагу особливостям реалізації вітчизняної державної кадрової політики, а також зовнішній політиці та національній безпеці.

Для науковців, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, а також усіх, хто цікавиться сучасними проблемами державного управління.

Засновником є Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Видається двічі на рік – у червні та грудні

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 11 від 21 червня 2024 року*

З 2005 р. збірник включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643 збірнику присвоєно категорію «Б» (зі змінами від 09.08.2022 № 724).

Галузь знань «Публічне управління та адміністрування»
відповідно до чинного переліку галузей знань

Збірник індексується в міжнародній наукометричній базі **Index Copernicus International**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – Коваленко Микола Миколайович, д-р наук з держ. упр., професор (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Україна);

Відповідальний секретар – Коваленко Наталія Володимирівна, канд. наук з держ. упр., доцент (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Україна);

Барка Мохаммед Зін, д-р філос., професор (Університет Абу Бекр Белкаїд, м. Тлемсен, Алжир);
Жадан Олександр Васильович, д-р наук з держ. упр., професор (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Україна);

Карамишев Дмитро Васильович, д-р наук з держ. упр., професор (Полтавський державний медичний університет, Україна);

Латинін Микола Анатолійович, д-р наук з держ. упр., професор (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Україна);

Майстро Сергій Вікторович, д-р наук з держ. упр., професор (Національний університет цивільного захисту України, м. Харків, Україна);

Радченко Олександр Віталійович, д-р наук з держ. упр., професор (Поморська академія, м. Слупськ, Польща);

Сандал Ян-Урбан, д-р філос., професор (Інститут доктора філософії Яна-У. Сандала, Норвегія);
Статівка Наталія Валеріївна, д-р наук з держ. упр., професор (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Україна);

Стрельцов Володимир Юрійович, д-р наук з держ. упр., професор (Поморська академія, м. Слупськ, Польща)

Відповідальний за випуск д-р наук з держ. упр., проф. **М. М. Коваленко**

Адреса редакційної колегії:

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, кімната 6-50;

контактний телефон головного редактора: +38066-765-25-65,

електронна адреса: tpdu_journal_idu@karazin.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, власних імен тощо. Статті пройшли подвійне «сліпе» рецензування

Ідентифікатор медіа у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-04472

(Рішення № 1538 від 09.05.2024 р. Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Протокол № 15)

ISSN 1727-6667

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**THEORY
AND PRACTICE
OF PUBLIC
ADMINISTRATION**

Collection of Scientific Works

Issue 1 (78)

Founded in 2003

Kharkiv
2024

UDC 35

The scientific publication papers “Theory and Practice of Public Administration”, grouped together under five headings, are devoted to the problem issues of public administration system development, state regulation of economic and social development processes, directions of reforming the local selfgovernment system in Ukraine, foreign policy and national security issues.

For scientists, researchers, public servants, local officials, and for everyone interested in modern problems of public administration.

Founder: V.N. Karazin Kharkiv National University
Published semiannually – in June and December

Approved for publication by the Academic Council of the V.N. Karazin Kharkiv National University, protocol number 11 from 21.06.2024.

Since 2005 it has been included in the list of scientific professional publications of Ukraine, in which the results of dissertations for the degree of Doctor and Candidate of Sciences can be published. By order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 28.12.2019 No. 1643 the collection was assigned category “B” (as amended from 09.08.2022 No. 724).

Field of knowledge “Public management and administration”
in accordance with the current list of fields of knowledge

Collection has been indexed by **Index Copernicus International**

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor – **Kovalenko Mykola Mykolaiovych**, Doctor of Public Administration, Full Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

Responsible Secretary – **Kovalenko Nataliia Volodymyrivna**, Candidate of Public Administration, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

Barka Zine M. Barka, PhD in Public Economy, Professor of Economics (Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute, Tlemcen, Algeria);

Zhadan Oleksandr Vasylovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

Karamyshev Dmytro Vasyliovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Poltava State Medical University, Ukraine);

Latynin Mykola Anatoliiovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

Maistro Serhii Viktorovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine);

Radchenko Oleksandr Vitaliiovych, Doctor of Public Administration, Full Professor (Pomeranian Academy, Slupsk, Poland);

Sandal Yan-Urban, PhD in Philosophy, Full Professor (Norway);

Stativka Nataliia Valeriivna, Doctor of in Public Administration, Full Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine);

Streltsov Volodymyr Yuriiovych, Doctor of Public Administration, Associate Professor (Pomeranian Academy, Slupsk, Poland)

Responsible for publication Dr. of Public Administration, Full Professor **M. M. Kovalenko**

Editorial Board Address:
61022, Kharkiv, 4 Svobody Sq., room 6-50;
Phone number (Chief Editor): +38066-765-25-65
e-mail: tpdu_journal_idu@karazin.ua

The authors of the published materials bear full responsibility for the authenticity given facts, proper names, etc. The articles underwent a double “blind” review

Media identifier in the Register of the field of Media Entities: R30-04472
(Decision № 1538 dated May 9, 2024 of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Protocol № 15)

З М І С Т

Розділ 1. РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

<i>Карамішев Д. В., Суворов В. П.</i> Глобальне врядування та комплексна безпека: інтеграційні аспекти формування глобальної екосистеми стійкості в умовах гібридних загроз.....	7
<i>Мартиненко Н. В.</i> Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: склад, завдання, повноваження, права.....	20
<i>Дубовик К. Є.</i> Особливості механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх з точки зору підвищення їх ефективності.....	36
<i>Тимоха А. Д.</i> Механізми публічного управління розвитком дорожнього господарства за кордоном.....	53

Розділ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Коваленко М. М., Соболев Р. Г., Ваніна Я. А., Берлізова В. А., Соболев М. Р.</i> Цифровізація регіональної економіки як підхід публічного управління в стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів України.....	70
<i>Лі Пань, Іваницька О. М.</i> Правова основа забезпечення економічної безпеки в Китайській Народній Республіці.....	100
<i>Косенко В. В., Тимоха Д. А., Косенко А. В.</i> Переосмислення європейських імміграційних хвиль і висновки для модернізації і корпоратизації великих державних підприємств України.....	118
<i>Громов С. О.</i> Сучасна сутність і склад механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури.....	136

Розділ 3. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

<i>Конотопцев О. С.</i> Обов'язкові процедури партисипативної демократії в адміністративних центрах районів східної України.....	155
--	-----

Розділ 4. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

<i>Лукін С. Ю., Тихоненко О. О.</i> Застосування профайлінгу в системах безпеки об'єктів критичної інфраструктури.....	168
<i>Живило Є. О., Докіль В. М.</i> Нормативно-правові шляхи вирішення існуючих колізій у сфері кібербезпеки в умовах створення кіберсил Збройних Сил України.....	183

Керівництво для авторів.....	197
-------------------------------------	------------

CONTENTS

Section 1. THE DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN UKRAINE

<i>Karamyshev D. V., Suvorov V. P.</i> Global Governance and Comprehensive Security: Integrative Aspects of Forming a Global Ecosystem of Resilience in Conditions of Hybrid Threats.....	7
<i>Martynenko N. V.</i> Coordination Council on the Problem of Forensic Expertise under the Ministry of Justice of Ukraine: Composition, Tasks, Authorities, Rights.....	20
<i>Dubovyk K. Ye.</i> Features of Mechanisms of Socialization and Resocialization of Minors from the Point of View of Increasing their Efficiency.....	36
<i>Tymokha A. D.</i> Mechanisms of Public Management of the Development of the Road Industry Abroad.....	534

Section 2. STATE REGULATION OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT PROCESSES

<i>Kovalenko M. M., Sobol R. G., Vanina Ya. A., Berlizova V. A., Sobol M. R.</i> Digitalization of Regional Economy as a Public Administration Approach in Stimulating Socio-Economic Development Regional of Ukraine	70
<i>Li Pan, Ivanytska O. M.</i> Legal Basis for Ensuring Economic Security in the People's Republic of China	100
<i>Kosenko V. V., Tymokha D. A., Kosenko A. V.</i> Rethinking European Immigration Waves and Conclusions for the Modernization and Corporatization of Ukrainian Large State-Owned Enterprises	118
<i>Gromov S. O.</i> The Modern Essence and Composition of the Mechanism of Public Regulation of the Corporatization of Large State-Owned Enterprises in the Transport Infrastructure Sector	136

Section 3. DIRECTIONS OF LOCAL GOVERNMENT SYSTEM REFORMATION IN UKRAINE

<i>Konotoptsev O. S.</i> Obligation Procedures of Participatory Democracy in the Administrative Centers of the Districts of Eastern Ukraine.....	155
--	-----

Section 4. FOREIGN POLICY AND NATIONAL SECURITY

<i>Lukin S. Yu., Tikhonenko O. O.</i> Application of Profiling in Security Systems of Critical Infrastructure Objects.....	168
<i>Zhyvylo Ye. O., Dokil V. M.</i> Regulatory and Legal Ways to Resolve Existing Conflicts in the Field of Cyber Security in the Context of the Creation of Cyber Forces of the Armed Forces of Ukraine	183

Guide for Authors	197
--------------------------------	-----

Розділ 1
**РОЗВИТОК СИСТЕМИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ**

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-01>
УДК 351.88:327.7:341.11

Карамішев Дмитро Васильович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічної політики ННІ «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240>
e-mail: dvk1vip@gmail.com

Суворов Валентин Павлович,
кандидат наук з державного управління,
асистент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я
Харківського національного медичного університету,
просп. Науки, буд. 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269>
e-mail: vip.suvorov@gmail.com

ГЛОБАЛЬНЕ ВРЯДУВАННЯ ТА КОМПЛЕКСНА БЕЗПЕКА: ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті в широкому розумінні розкриті поняття «комплексна безпека» та «стійкість в умовах гібридних загроз». Обгрунтовано концептуальні підходи, принципи та інтеграційні аспекти глобального врядування у забезпеченні комплексної безпеки та визначені складові системи оцінювання стійкості на прикладі країн ОЕСР, що може бути запорукою побудови як глобальної екосистеми стійкості, так і системи національної стійкості України на шляху до набуття членства в ОЕСР в умовах гібридних загроз.

Проведена кореляція між оцінюванням розвитку країн ОЕСР і оцінюванням стійкості країн ОЕСР, як моделі, за допомогою якої можливо узагальнити і удосконалити відповідну систему оцінювання країн ОЕСР в умовах гібридних загроз. Запропоновано під час оцінювання використовувати концепцію комплексної моделі екосистеми стійкості (CORE), що може бути взята за основу країнами-членами ОЕСР під час з'ясування умов та комплексу факторів для вироблення стратегічних рішень щодо розвитку, співпраці та взаємодії з урахуванням комплексної безпеки та стійкості від гібридних впливів за умов непередбачуваності.

© Карамішев Д. В., Суворов В. П., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Наголошується на важливості продовження комплексних досліджень країн ОЕСР на основі вже опрацьованої методології з відокремлення окремої складової, яка характеризує стан комплексної безпеки та стійкості країн, що дозволить запропонувати новий інтегрований показник оцінювання під назвою – Глобальний індекс стійкості в умовах гібридних загроз (The Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats). Доведено, що Україна може бути важливим суб'єктом реалізації спільних проєктів у сфері комплексної безпеки та стійкості на рівні ОЕСР та сформувати національну екосистему стійкості в умовах гібридних загроз з урахуванням зазначених вище орієнтирів європейської комплексної безпеки у вигляді складної сфери, яка будується шляхом інтеграції її змістовних складових з урахуванням міжсуб'єктної взаємодії.

Ключові слова: *глобальне врядування, комплексна безпека, комплексна модель екосистеми стійкості, гібридні загрози, глобальний індекс стійкості, організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).*

Як цитувати: Карамішев Д. В, Суворов В. П. Глобальне врядування та комплексна безпека: інтеграційні аспекти формування глобальної екосистеми стійкості в умовах гібридних загроз. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 7–19. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-01>

Вступ. Глобальні трансформації, що супроводжують розвиток світового співтовариства обумовлюють пошук більш дієвих механізмів вирішення проблем забезпечення стійкості як окремих демократичних країн, так і міждержавних утворень, що побудовані на демократичних принципах та демонструють готовність до реагування на кризові явища та гібридні загрози, що впливатиме на прийняття важливих стратегічних рішень стосовно забезпечення як глобальної конкурентоспроможності, так і глобальної безпеки та стійкості до зовнішніх впливів на арені міждержавних відносин в умовах гібридних загроз [3].

Спільна декларація ЄС і НАТО (2016) наголошує на комплексному підході з протидії гібридним загрозам, у тому числі щодо підвищення обізнаності суспільства стосовно гібридних загроз, що є одним основних чинників формування, розвитку та підтримання стійкості суспільства [5].

Усе це зумовлює необхідність більш широкого використання концепцій глобального врядування (Global Governance) і багаторівневого врядування (Multi-level Governance), які покладені в основу широкої розбудови процесів прийняття стратегічних рішень суб'єктами різних рівнів що стосуються підвищення стійкості як Європейського Союзу, так і окремих його країн-членів, а також й інших, менш формалізованих міждержавних об'єднань та гнучких форм інтеграції національних держав у співтовариства з різною формалізованістю взаємовідносин [4].

Огляд літератури. Класиками світової політичної думки: Brzezinski Z., Huntington S., Kennedy P., Wallerstein I., Soros G. та ін., досить ретельно розглянуто сутність та особливості трансформації геополітичних процесів. Чисельні дослідження свідчать про потребу у налагодженні ефективної системи

глобального врядування у забезпеченні глобальної безпеки та стійкості, виходячи з принципів Global Governance. Аналіз публікацій науковців, що досліджували різні аспекти як глобального, так і багаторівневого врядування, а також засади формування системи національної стійкості за умов різноманітних зовнішніх впливів та гібридних загроз, свідчить про увагу до цієї проблематики з боку таких зарубіжних авторів, як: Bache L., Buzan B., Enderlein H., Hansen L., Gregoratti C., Hooghe L., Marks G., Piattoni S., Rhodes R., Shakel A., Taylor Z., Trnski M., Walti S., Zürn M., а також українських дослідників: Т. Безверхнюк, А. Береза, М. Білоконь, Є. Бородін, Л. Величко, Н. Гавкалова, О. Гончаренко, В. Горбулін, С. Гордієнко, М. Грановський, І. Грицяк, І. Дегтярєва, О. Децик, В. Дзюндзюк., Є. Жаліло, Е. Зейтуллаєва, Д. Карамішев, А. Колодій, А. Колодка, О. Киричук, А. Крупник, В. Куйбіда, М. Іжа, П. Надолішній, О. Резнікова, Н. Нижник, О. Петрос, Л. Приходченко, В. Омельчук, С. Саханенко, Г. Ситник, В. Суворов, С. Телешун, Ю. Шаров, Б. Шевчук та ін.

Систематизація та узагальнення матеріалів зазначених дослідників надає змогу сформулювати концептуальні, методичні і практичні підходи, виходячи з концепції глобального та багаторівневого врядування стосовно забезпечення комплексної безпеки та стійкості як в системі європейської безпеки, так і у більш широкому, глобальному вимірі. Щодо концепту комплексної безпеки, то вона охоплює не лише різні аспекти національної безпеки, цивільного захисту і громадської безпеки у суспільно-політичній площині, а й соціальну, економічну безпеку, захист об'єктів інфраструктури, інформаційну безпеку, і що головне – резильєнтність (від англ. resilience – стійкість, пружність), тобто загальну стійкість суспільства від гібридних впливів та загроз.

Усе це робить зазначену проблематику надзвичайно актуальною та зумовлює проведення досліджень, що спрямовані на підвищення ефективності глобального і багаторівневого врядування у протидії глобальним впливам в умовах гібридних загроз, як на рівні ЄС, так і інших міждержавних співтовариств, зокрема ОЕСР, про що йтиметься у даній статті. Це може бути запорукою побудови як глобальної екосистеми стійкості, так і системи національної стійкості України на шляху до набуття членства в ОЕСР в умовах гібридних загроз.

Метою статті є обґрунтування концептуальних підходів, принципів та інтеграційних аспектів глобального врядування у забезпеченні комплексної безпеки та визначенні складових системи оцінювання стійкості на прикладі країн ОЕСР, як стратегічного орієнтиру та індикатора забезпечення ефективності глобальної системи стійкості і системи національної стійкості України в умовах гібридних загроз на шляху до набуття членства в ОЕСР.

Методологія дослідження. Під час підготовки статті здійснено аналіз міжнародного законодавства, угод, настанов і протоколів, а також інших публікацій у відкритих джерелах що стосуються сфери публічної політики ЄС, багаторівневого врядування та комплексної безпеки. Відповідно до плану дослідження, за результатами звітів міжнародних агенцій здійснено узагальнену оцінку стану розвитку країн ЄС та країн – членів ОЕСР з урахуванням стійкості країн до гібридних загроз. Відповідно до визначених задач та для досягнення мети дослі-

дження також послідовно використовувалася ціла низка пов'язаних між собою загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: системного підходу, бібліосемантичний метод, метод контент-аналізу, метод формалізації, емпіричні методи (спостереження, моделювання, прогнозування). Метод бенчмаркінгу застосовувався для оцінювання можливостей імплементації міжнародних практик глобального врядування та багаторівневого управління у різних сферах у межах ЄС та ОЕСР, а також щодо визначення адекватних організаційних механізмів впливу на відповідні сфери суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження.

За визначенням Heininen, Lassi (2023), концепція комплексної безпеки передбачає її всеосяжність та збалансованість, від забезпечення сталого розвитку, включаючи захист навколишнього середовища, захист суверенитету і розвиток суспільства, до забезпечення прав і свобод, основних гарантій і добробуту людини і громадянина. Це концепція безпеки, яка має інтеграційний характер і приділяє увагу та реагує у першу чергу на невійськові загрози та виклики безпеці, які визначаються як ризики для людей та людського існування [7].

Враховуючи інтеграційний характер комплексної безпеки, вона може розглядатися як об'єкт глобального та багаторівневого врядування, де політична суб'єктність означає, що актор безпеки є свідомо активним і відкритим щодо своєї безпеки в умовах поліцентричності та багатовекторності. Саме тут, різні, навіть конкуруючі актори й суб'єкти глобальної міжнародної інтеграції та міждержавних взаємовідносин можуть мати спільні інтереси в одній чи декількох функціональних сферах. При цьому відпрацювання реальних механізмів управління та забезпечення комплексної безпеки передбачає включення широких глобальних спільнот та інституціоналізацію, наприклад, як на рівні Європейського співтовариства, так і на рівні менш формалізованих міждержавних об'єднань, наприклад Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР).

Global Governance передбачає певну універсалізацію регулювання процесів та інституціонального взаємозв'язку, що базується на міжнародних політико-правових нормах і стандартах, має транснаціональний характер активності глобальних акторів, метою якої є результативність колективних зусиль у сфері забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності, колективної безпеки та стійкості як окремих країн, міждержавних об'єднань, так і цивілізаційний розвиток світового співтовариства в умовах глобальних впливів та гібридних загроз.

Останнім часом у світі поширюються роздуми про застосування та ефективність нових моделей публічного управління, що передбачають багаторівневу, у тому числі наднаціональну та міжурядову координацію, поліцентризм у процесі дотримання балансу інтересів суб'єктів багаторівневого публічного управління. Йдеться про поєднання різних форм управління за рахунок використання більш гнучких його форм, у тому числі на міждержавному рівні (приклад країн-членів ОЕСР), які відрізняються від традиційних форм тим, що на противагу ієрархічним, використовуються більш гнучкі інструменти залучення різноманітних соціальних груп до конструктивної взаємодії, діалогу та прийняття політичних рішень, спрямованих на пошук суспільного консенсусу.

Сучасні концепції Global Governance мають багато в чому універсальний характер і передбачають як глобальний характер процесів, багаторівневості та публічності і відповідно транспарентності процесів управління, а також спільність у протистоянні глобальним викликам, так і спрямованість на узгодженість дій між акторами – суб'єктами Global Governance та досягнення суспільного консенсусу, шляхом прийняття колективних рішень стосовно спільних питань, які стосуються передусім безпеки та подальшого існування цивілізації на основі спільних ціннісних орієнтацій та переконань [9, 10].

Отже, важливість міжнародної інтеграції демократичних країн і зміна принципів функціонування дієвих глобальних міждержавних об'єднань з фокусом на глобальну комплексну безпеку та забезпечення стійкості, зумовлена необхідністю протистояння викликам глобалізації та гібридним загрозам і вироблення спільної політики щодо вирішення проблем на певних принципах конструктивної взаємодії та консенсусного прийняття рішень.

Зміцнення відносин із Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) завжди було для України одним із ключових пріоритетів. У липні 2022 року під час Міжнародної конференції з питань відновлення України у місті Луганно Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль передав Генеральному секретарю ОЕСР Матіасу Корманну заявку щодо набуття Україною членства в ОЕСР [2].

Можливості і перспективи взаємодії України с ОЕСР, як глобальним міждержавним об'єднанням, що має прямий або опосередкований вплив на прийняття спільних рішень стосовно глобального розвитку зумовлені передусім їх політичним впливом у сфері Global Governance та можливостями репрезентувати інтереси співтовариства держав з розвинутою демократією і ринковою економікою [10].

Питання членства України в ОЕСР – це можливість не лише поширення міжнародної інтеграції, а передусім запровадження сучасних стандартів Global Governance і Multi-level Governance. Це сприятиме більш ефективному функціонуванню держави, розвитку її економіки, соціальної сфери, впровадженню технологій на основі кращих стандартів врядування та міжнародного права. Реалізація цієї стратегічної мети потребує проведення дослідження, що передбачає пошук дієвих механізмів інтеграції та визначення найбільш значущих критеріїв досягнення результатів.

Початок аналітичної роботи, яка стосується інтегрованого оцінювання країн ОЕСР та визначення відповідних критеріїв ефективності, що характеризують різні складові оцінювання: суспільно-політичну, соціо-гуманітарну і економіко-технологічну вже закладений і підтверджений першими результатами власного комплексного дослідження, що має на меті щорічне оцінювання країн-членів ОЕСР та формування аналітичних звітів за методикою інтегрованого рейтингового оцінювання, яка демонструє авторське бачення щодо інтегрованого Глобального Індексу GI-10. Ці дані опубліковані у провідних наукових журналах, у тому числі міжнародних [9, 10].

На сьогодні практично відсутня інтегрована методика комплексного оцінювання збалансованого розвитку та стійкості країн ОЕСР за трансформаційних умов та гібридних загроз. Усе це потребує системної роботи з визначенням

читких критеріїв ефективності. При цьому, оцінювання ефективності та формування стратегічних орієнтирів глобального та багаторівневого управління за трансформаційних умов передбачає врахування різних складових суспільного розвитку та інноваційних перетворень, зокрема: соціо-гуманітарної, економіко-технологічної та суспільно-політичної, але з обов'язковим акцентом на індикатори забезпечення стійкості в умовах гібридних загроз.

Країни ОЕСР обрані для оцінювання тому, що вони на наш погляд є найбільш референтними і придатними для подальшої адаптації кращого досвіду не лише стосовно складових суспільного розвитку, а й формування системи стійкості та забезпечення комплексної безпеки, оскільки демонструють стабільність всебічного розвитку у різних життєво важливих сферах суспільства, а також раціональне використання ресурсів на благо суспільства, що певною мірою є ще одним вдалим прикладом та аргументом на користь цієї організації як суб'єкта міжнародних відносин та інтеграційного об'єднання, учаником якого прагне стати й Україна.

Як приклад початку співпраці України та ОЕСР у сфері безпеки, зокрема інформаційної безпеки слід навести інформацію Урядового порталу від Глобального форуму ОЕСР, який високо оцінив систему управління інформаційною безпекою державної податкової служби України та схвалив Звіт щодо зрілості системи управління інформаційною безпекою в Україні за результатами проходження Державною податковою службою оцінювання на предмет відповідності вимогам щодо конфіденційності та захисту даних для цілей міжнародного автоматичного обміну інформацією [1].

Отже, досвід країн ОЕСР цілком можливо розглядати у якості стратегічного орієнтиру для подальшого використання в Україні у т.ч. для визначення власних пріоритетів під час формування національної системи стійкості за чіткими показниками ефективності. Крім цього, розуміючи важливість оцінювання переважно розвинених країн, оцінювання країн ОЕСР закладає можливість глобального виміру для аналізу стійкості розвинених країн й інших соціокультурних просторів, враховуючи що мова йде про використання системи індикаторів для кількісного і якісного оцінювання глобального суспільного розвитку, який за визначенням має поширення на усе світове співтовариство.

Необхідність започаткування напряду забезпечення комплексної безпеки та стійкості на рівні ОЕСР обумовлено сучасним станом суспільно-політичної сфери на рівні міждержавних відносин провідних країн в умовах гібридних загроз. І в цьому процесі Україна може бути важливим суб'єктом реалізації спільних проєктів у сфері комплексної безпеки та стійкості на рівні ОЕСР. Це обумовлено й тим, що на міжнародному рівні, наразі активно просувається концепція комплексної моделі екосистеми стійкості (CORE), яка може бути взята за основу країнами-членами ОЕСР під час з'ясування умов та комплексу факторів для вироблення стратегічних рішень, щодо співпраці та взаємодії в межах цього дієвого міждержавного об'єднання з урахуванням комплексної безпеки та стійкості від гібридних впливів за умов непередбачуваності.

Комплексна модель екосистеми стійкості (CORE) [8] розроблена за спільної ініціативи Об'єднаного дослідницького центру Європейської комісії (JRC)

і Європейського центру з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE – European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), який є міждержавним Центром боротьби з гібридними загрозами – кібератаками, пропагандою та дезінформацією з метою формування узагальненої картини, щодо основних шарів, рівнів, а також сфер, які можуть відчувати вразливість гібридних загроз та впливів, а також для полегшення розпізнавання та визначення інструментів впливу на відповідні сфери та прийняття відповідних рішень на різних рівнях реалізації державної політики та управління, сприяння забезпеченню стійкості проти гібридних загроз і превентивним заходам що стосуються виявлення діяльності зовнішніх акторів, яка може мати небезпечні наслідки [11, 13, 14].

Основу екосистеми з позиції забезпечення демократичних принципів її функціонування являють 7 концептуальних засад, на які спрямована руйнівна дія суб'єктів гібридних загроз: почуття справедливості та рівного ставлення; громадянські права та свободи; політична відповідальність і підзвітність; верховенство права; стабільність; надійність/доступність; можливості передбачення. При цьому, простори екосистеми поділяється на три окремі складові: управлінський простір, громадський простір, простір послуг, що уособлює три сектори суспільства; передбачена також багаторівневність системи: локальний (місцевий); національний; міжнародний, оскільки гібридні впливи та загрози можуть відрізнятись від рівня [11, 14].

Модель також містить узагальнену картину, що стосується доменів гібридних загроз і комплексу гібридного інструментарію, про що більш детально зазначено в документі під назвою «Стратегічний компас безпеки та оборони» (A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the European Union, 2022) [16]. Дослідження Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (*Hybrid CoE*) під назвою «Ландшафт гібридних загроз: концептуальна модель» (The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model», 2021) [6] робить акцент, як на окремих сферах (доменах), так і на специфічних інструментах гібридного впливу в різних сферах (доменах), за допомогою яких ворожі суб'єкти можуть досягати бажаного для них ефекту [14]. При цьому, за визначенням А.Хряпинського, сфери, тобто домени не слід досліджувати ізольовано, оскільки вплив на одну сферу може викликати каскадні ефекти в інших [12]. Тому, нами був запропонований підхід щодо визначення інтегрованих доменів (макродоменів), сфери та інструменти враження яких мають певну узгодженість.

Отже, інтегрований підхід до систематизації доменів гібридних загроз дозволив нам умовно поділити їх сукупність на 5 змістовних складових (інтегрованих макродоменів), які не є вичерпними, а лише сприяють їх структуризації:

1. Стратегічні (економіко-інфраструктурні): економічні домени, домени критичної інфраструктури; домен просторової (космічної) діяльності.
2. Політичні (політико-правові): політичні домени; правові домени; домени публічного управління; дипломатичні домени.
3. Оборонні (військово-парамілітарні): військові домени; домени розвідувальної діяльності.
4. Соціетальні (соціо-гума-

нітарні): культурні домени; соціальні домени. 5. Інформаційні (інформаційно-технологічні): інформаційні домени; кібердомени [11].

Як зазначає О. Резнікова, побудова складної багаторівневої системи оцінювання загроз і ризиків має бути зосереджена на підвищенні готовності будь якого активного суб'єкта глобальної політики, держави та суспільства до реагування на різноманітні загрози, а також на зміцненні стійкості та відбуватися на основі єдиної методології оцінки ризиків і загроз безпеці, що дозволить порівнювати та класифікувати загрози та їх наслідки в різних сферах на основі єдиних критеріїв, а також ідентифікувати як ризики, так і наслідки для ключових цільових груп, а також з'ясувати спроможності, що необхідні для ефективного реагування на загрози та на основі аналізу яких мають бути розроблені універсальні протоколи узгоджених дій щодо реагування на загрози та кризові ситуації на різних етапах їх розгортання [15].

З позицій Global Governance, слухним буде започаткування комплексного дослідження країн ОЕСР на основі вже опрацьованої методології з відокремленням серед складових – окремої складової, яка характеризує стан комплексної безпеки та стійкості країн, що дозволить запропонувати новий інтегрований показник оцінювання під назвою – Глобальний індекс стійкості в умовах гібридних загроз (The Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats), особливість якого закладена в самій назві, хоча також враховує й суспільно-політичну (більшою мірою), а також традиційні для вже започаткованих досліджень Д. Карамішева [9, 10], соціо-гуманітарну та економіко-технологічну складові. Крім цього, побудова Індексу має обов'язково враховувати сім концептуальних основ моделі екосистеми стійкості CORE, а також передбачати оцінювання стану п'яти інтегрованих сфер (макродоменів), чутливих до гібридних загроз: стратегічні (економіко-інфраструктурні); політичні (політико-правові); оборонні (військово-парамілітарні); соціетальні (соціо-гуманітарні); інформаційні (інформаційно-технологічні).

Глобальний індекс стійкості не слід ототожнювати зі стійкістю з позиції сталого розвитку (Sustainability), хоча зв'язок між цими поняттями звісно є. Важливо, що на відміну від концепції Sustainability, яка передбачає збалансоване поєднання екологічної, економічної та соціальної складової, стійкість як Resilience in Conditions of Hybrid Threats фокусується передусім на безпековій її складовій, а також на обов'язковому оцінюванні зазначених вище п'яти інтегрованих сферах (макродоменах).

Щодо відомих глобальних індексів, які обов'язково аналізуються під час побудови Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats слід зазначити зокрема такі: The Fragile States Index; The Global Firepower (GFP); The Global Peace Index (GPI); The Sustainable Society Index; The Social Progress Index; The Global Governance Index; The Global Sustainability Rankings; The Global Competitiveness Index (GCI), The Human Capital Index; The Healthy Life Expectancy Index; The Human Development Index (HDI); The Index of Economic Freedom; The Human Freedom Index; The Legatum Prosperity Index; The Global Health Security Index, GHSI, тощо.

Щодо глобального індексу стійкості (The Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats), то за таких умов він буде найбільш релевантним саме для країн

учасників ОЕСР, які демонструють стабільні показники зростання за усіма зазначеними складовими, враховуючи й стан комплексної безпеки, що в цілому буде відображати стійкість країн відповідного інтеграційного утворення, з урахуванням п'яти інтегрованих сфер (доменів) можливого гібридного впливу. При цьому, роль ОЕСР, як міждержавного об'єднання у процесі оцінювання обумовлена ще й тим, що ОЕСР забезпечує відкритий доступ до важливої інформації, стосовно розвитку країн-членів, що не обмежується екстенсивними даними, а зазвичай супроводжується серйозними аналітичними статтями, що висвітлюють особливості розвитку найбільш потужних за своїм потенціалом країн у зазначених сферах, та їх глобальний вплив на формування світового порядку денного, що може бути запорукою побудови глобальної екосистеми стійкості. Усе це дозволить Україні, орієнтуватися на найвищі світові стандарти у розбудові як національної економіки, так і національної системи стійкості на шляху до членства у ОЕСР.

Висновки з даного дослідження.

1. Необхідність міжнародної інтеграції демократичних країн і зміна принципів функціонування дієвих глобальних міждержавних об'єднань з фокусом на глобальну комплексну безпеку та забезпечення стійкості, зумовлена необхідністю протистояння викликам глобалізації та гібридним загрозам і вироблення спільної політики щодо вирішення проблем на певних принципах конструктивної взаємодії та консенсусного прийняття рішень. Досвід країн ОЕСР з позиції оцінювання стійкості цілком можливо розглядати у якості стратегічного орієнтиру для подальшого використання в Україні у т.ч. для визначення власних пріоритетів під час формування національної системи стійкості за чіткими показниками ефективності.

2. Започаткування нового Глобального індекса стійкості в умовах гібридних загроз (The Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats) потребує проведення експертно-аналітичної роботи, яка повинна базуватися на таких методиках оцінювання, які мають бути стандартизованими, уніфікованими та синхронізованими з чітко визначеними та співставними критеріями вимірювання. На нашу думку це можливо зробити саме, беручи за основу оцінювання саме країн-членів ОЕСР, оскільки саме цей пул країн наочно демонструє високі стандарти якості оцінювання всіх складових та дотримання принципів Global Governance, що характеризує світові глобалізаційні процеси і не обмежується лише рамками Європейського співтовариства.

3. Формування національної екосистеми стійкості України в умовах гібридних загроз з урахуванням зазначених вище орієнтирів європейської комплексної безпеки передбачає застосування інституціонального підходу до формування відповідної екосистеми, що дозволить сформувати її у вигляді складної сфери, яка будуватиметься шляхом інтеграції її змістовних складових з урахуванням міжсуб'єктної взаємодії. Перехід України до моделі Європейської представницької демократії на основі концепції багаторівневого врядування передбачає міжсуб'єктну взаємодію представників органів влади, бізнесу та громадянського суспільства у тому числі у сфері безпеки і оборони та передбачає налагодження системи демократичного контролю у відповідній сфері взаємовідносин.

Перспективи подальших розвідок.

1. Продовження досліджень, що передбачають оцінювання розвитку країн ОЕСР та стійкості в умовах гібридних загроз, так і оцінювання стратегічних індикаторів розвитку України, що надасть можливість запропонувати концептуальну модель позиціонування та стратегічного брендингу України для інтеграції та набуття членства в ЄС та ОЕСР в умовах глобальних трансформацій та гібридних загроз на основі бенчмаркінгу, а також удосконалити систему оцінювання якості багаторівневого управління на основі використання стратегічних індикаторів збалансованого розвитку провідних країн-членів ОЕСР та їх стійкості в умовах гібридних загроз.

2. Продовження системної роботи щодо визначення інноваційних механізмів, концептуальних підходів та практичних аспектів забезпечення ефективності реалізації програм і проектів в системі глобального та багаторівневого врядування, спрямованих на формування глобальної екосистеми стійкості в умовах гібридних загроз, що може бути запорукою побудови національної системи стійкості України в умовах гібридних загроз на шляху до набуття членства в ЄС та ОЕСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глобальний форум ОЕСР високо оцінив систему управління інформаційною безпекою ДПС. Урядовий портал. 26.06.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/hlobalnyi-forum-oesr-vysoko-otsinyv-systemu-upravlinnia-informatsiinoiu-bezpekoiu-dps>

2. Денис Шмигаль: Мета України – набуття повноцінного членства в ЄС та ОЕСР. Урядовий портал. 30.08.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-meta-ukrainy-nabuttia-povnotsinnoho-chlenstva-v-ies-ta-oesr>

3. Карамішев Д. В. Домінанти Global Governance у вимірах глобального розвитку. Теорія та практика державного управління. 2018. №4. С. 8-20. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2136116>

4. Суворов В. П. Трансформація багаторівневого управління на основі глобальних стратегій ЄС та національна стійкість України в умовах гібридних загроз. *Державне будівництво*. 2023. № 2 (34). С. 183–196. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-15>

5. Council conclusions on the 2016 EU-NATO Joint Declaration, Dec. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133163.htm?selectedLocale=en

6. Giannopoulos, G., Smith, H., Theocharidou, M. The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model, EUR 30585 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021, ISBN 978-92-76-29819-9, DOI: <https://doi.org/10.2760/44985>, JRC123305

7. Heininen, Lassi. "Comprehensive Security" – A Prerequisite for Sustainable Development. In: *Towards a Sustainable Arctic: International Security, Climate Change and Green Shipping*. 2023. Pp. 25-48.

8. Hybrid Threats. A Comprehensive Resilience Ecosystem. URL: <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-threats-a-comprehensive-resilience-ecosystem/>

9. Karamyshev D.V. Global development index as indicator of global governance: integrated assessment of oecd member countries development. *Public Policy and administration*. 2019. Vol. 18, № 4. Pp. 377–394. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/5038>

10. Karamyshev D.V. Integrated Assessment of Oecd Member Countries Global Development in the Context of Global Governance. *London Journal of Research in Management and Business*.

Кармишев Д. В, Суворов В. П. Глобальне врядування та комплексна безпека: інтеграційні аспекти формування глобальної екосистеми стійкості в умовах гібридних загроз

2020. Vol. 20. Is. 2. Comp.1.0. Pp. 11-26. URL: <https://journalspress.com/integrated-assessment-of-oecd-member-countries-global-development-in-the-context-of-global-governance>

11. Karamyshev D., Suvorov V., Sobol,R. Overcoming systemic vulnerabilities of the spheres of influence of hybrid threats in ensuring stability and comprehensive security in the conditions of European integration. *Public Administration and Regional Development*. 2024. № 24. Pp. 628-647. <https://doi.org/10.34132/pard2024.24.14>

12. Khryapinskyi A.P. Spheres of influence and tools for implementing hybrid threats: models and mechanisms. *State Formation*. 2022. № 2 (32). P. 60–67. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06>

13. Kolodka A. Crisis management in conditions of full-scale war. *Scientific Bulletin: Public Administration*. 2022. № 2 (12). Pp. 75–86. URL: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-75-86](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-75-86)

14. Methodology of training in conditions of hybrid threats: manual / E. Balashov, M. Bilokon, T. Borozentseva, M. Golovyanko, S. Grishko, T. Zhovtenko and others. Kharkiv : Technological Center Group LLC, 2023. 84 p. URL: <https://sciencebookgroup.org/catalog/view/338/533/2377>

15. Reznikova O. O. National stability in the conditions of a changing security environment: monograph. Kyiv : NISD, 2022. Pз. 349-352. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

16. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. *Council of the European Union*. 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defencein-the-next-decade/>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Dmytro Karamyshev, Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1617-3240> e-mail: dvk1vip@gmail.com

VaLentyn Suvorov, Candidate of Sciences in Public Administration, Assistant Professor of the Department of Public Health and Health Care Management, Kharkiv National Medical University, 4 Nauky avenue, Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0196-4269> e-mail: vip.suvorov@gmail.com

GLOBAL GOVERNANCE AND COMPREHENSIVE SECURITY: INTEGRATIVE ASPECTS OF FORMING A GLOBAL ECOSYSTEM OF RESILIENCE IN CONDITIONS OF HYBRID THREATS

Abstract. In the article, the concepts of «Comprehensive security» and «Resilience in conditions of hybrid threats» are disclosed in a broad sense. The conceptual approaches, principles and integration aspects of global governance in ensuring comprehensive security are substantiated, and the components of the sustainability assessment system are determined using the example of the OECD countries, which can be the key to building both

a global ecosystem of Resilience and a system of national Resilience of Ukraine on the way to becoming a member of the OECD in the conditions hybrid threats.

A correlation was made between the assessment of the development of the OECD countries and the assessment of the stability of the OECD countries, as a model by which it is possible to generalize and improve the relevant system of assessment of the OECD countries in the conditions of the conditions hybrid threats.

During the evaluation, it is proposed to use the concept of the integrated model of the ecosystem of Resilience (CORE), which can be taken as a basis by the OECD member countries when clarifying the conditions and a set of factors for making strategic decisions regarding development, cooperation and interaction, taking into account comprehensive security and resilience from hybrid effects under conditions of unpredictability.

It is emphasized the importance of continuing comprehensive studies of OECD countries based on the already developed methodology with the separation of a separate component that characterizes the state of comprehensive security and resilience of countries, which will make it possible to propose a new integrated evaluation indicator called – The Global Index of Resilience in conditions of hybrid threats (The Global Index of Resilience in Conditions of Hybrid Threats). It has been proven that Ukraine can be an important subject of the implementation of joint projects in the field of integrated security and stability at the OECD level and form a national ecosystem of Resilience in the conditions of hybrid threats, taking into account the above-mentioned guidelines of European integrated security for the benefit of a comprehensive sphere, which is built by integrating its meaningful components taking into account intersubject interaction.

Key words: *global governance, comprehensive security, integrated model of the ecosystem of resilience, hybrid threats, Global Resilience Index, Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).*

In cites: Karamyshev, D. V., & Suvorov, V. P. (2024). Global Governance and Comprehensive Security: Integrative Aspects of Forming a Global Ecosystem of Resilience in Conditions of Hybrid Threats. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 7–19. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-01> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. The OECD Global Forum highly praised the DPS information security management system. Government portal. 06/26/2024. <https://www.kmu.gov.ua/news/hlobalnyi-forum-oesr-vysoko-otsinyv-systemu-upravlinnia-informatsiinoiu-bezpekoiu-dps> [in Ukrainian].
2. Denys Shmyhal: Ukraine's goal is to gain full membership in the EU and OECD. Government portal. 30.08.2022. <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhal-meta-ukrainy-nabuttia-povnotsinnoho-chlenstva-v-ies-ta-oesr> [in Ukrainian].
3. Karamyshev, D. V. (2018). Dominants of Global Governance in Dimensions of Global Development. *Theory and practice of public administration*, 4, 8-20. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2136116> [in Ukrainian].
4. Suvorov, V.P. (2023). Transformation of multi-level management based on EU global strategies and national stability of Ukraine in conditions of hybrid threats. *State Formation*, 2 (34), 183–196. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2023-2-15> [in Ukrainian].

5. Council conclusions on the 2016 EU-NATO Joint Declaration, Dec. 2016. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_133163.htm?selectedLocale=en
6. Giannopoulos, G., Smith, H., & Theocharidou, M. (2021). The Landscape of Hybrid Threats: A conceptual model, EUR 30585 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, doi:10.2760/44985, JRC123305
7. Heininen, Lassi. (2023). "Comprehensive Security" – A Prerequisite for Sustainable Development. In: *Towards a Sustainable Arctic: International Security, Climate Change and Green Shipping*, 25-48. DOI:10.1142/9781800613225_0002
8. Hybrid Threats. A Comprehensive Resilience Ecosystem. URL: <https://www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-threats-a-comprehensive-resilience-ecosystem/>
9. Karamyshev, D.V. (2019) Global development index as indicator of global governance: integrated assessment of oecd member countries development. *Public policy and administration*, 18, 4. 377–394. <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/5038>
10. Karamyshev, D. V. (2020) Integrated Assessment of Oecd Member Countries Global Development in the Context of Global Governance. *London Journal of Research in Management and Business*, 20, 2, compilation 1.0, 11-26. URL: <https://journalspress.com/integrated-assessment-of-oecd-member-countries-global-development-in-the-context-of-global-governance>
11. Karamyshev, D., Suvorov, V., & Sobol, R. (2024). Overcoming systemic vulnerabilities of the spheres of influence of hybrid threats in ensuring stability and comprehensive security in the conditions of European integration. *Public Administration and Regional Development*, (24), 628–647. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2024.24.14> [in Ukrainian].
12. Khryapynskiy, A.P. (2022). Spheres of influence and tools for implementing hybrid threats: models and mechanisms. *State Formation*, 2 (32), 60–67. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06> [in Ukrainian].
13. Kolodka, A. (2022). Crisis Management in Conditions of Full-Scale War. *Scientific Bulletin: Public Administration*, (2 (12), 75–86. URL: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2\(12\)-75-86](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-2(12)-75-86) [in Ukrainian].
14. Methodology of training in conditions of hybrid threats: manual / E. Balashov, M. Bilokon, T. Borozentseva, M. Golovyanko, S. Grishko, T. Zhovtenko and others. Kharkiv: Technological Center Group LLC, 2023, 84 p. URL: <https://sciencebookgroup.org/catalog/view/338/533/2377> [in Ukrainian].
15. Reznikova, O. O. (2022). National stability in the conditions of a changing security environment: monograph. Kyiv: NISD, 349-352. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf [in Ukrainian].
16. A Strategic Compass for a stronger EU security and defense in the next decade. *Council of the European Union* (2022, 21 March). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defense-in-the-next-decade/>

The article was received by the editors 15.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Мартиненко Наталія Василівна,
доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури,
просп. Повітряних Сил, 31, м. Київ, 03037, Україна;
докторант кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3234-0689>
e-mail: natalmartynenko@gmail.com

КООРДИНАЦІЙНА РАДА З ПРОБЛЕМ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ МІНІСТЕРСТВІ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: СКЛАД, ЗАВДАННЯ, ПОВНОВАЖЕННЯ, ПРАВА

Анотація. З метою вдосконалення та встановлення однаковості у науково-методичному забезпеченні провадження судових експертиз запропоновані суттєві зміни до Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України щодо формування складу Координаційної ради, розширення її повноважень, визначення завдань та прав.

Зазначено про відмінності у термінології Закону України «Про судову експертизу» та Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України.

Звернено увагу на обмеження права судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та членами громадських організацій судових експертів, бути обраним до складу Координаційної ради, що можливо вирішити шляхом запровадження представництва від органу самоврядування судових експертів. Зазначено про необхідність прийняття закону, що враховуватиме питання самоврядування судових експертів.

Зауважено, що у Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України не визначені повноваження голови, відповідального секретаря та членів Координаційної ради. Запропоновано переліки повноважень голови, відповідального секретаря та членів Координаційної ради.

Вказано на необхідність при формуванні складу Координаційної ради та в її діяльності враховувати те, що гендерний вимір повинен стати невід'ємною складовою процесу розробки, реалізації, моніторингу, оцінки політики та діяльності у сфері судово-експертної діяльності.

Проаналізовано повноваження Координаційної ради. Вказано на те, що у переліку повноважень Координаційної ради нічого не зазначено про координацію стандартизації у

сфері судово-експертної діяльності. Запропоновано доповнити повноваження Координаційної ради наступними: аналіз стану справ та причин виникнення проблем у процесі реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності; вироблення пропозицій щодо визначення загальних підходів до науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, професійного навчання та спеціалізації експертів; розробка науково обґрунтованих стандартів експертних методик для всіх класів (видів) судових експертиз, тощо.

Вказано на необхідність планування роботи Координаційної ради – визначення періоду, на який складається план; підстав; порядку складання, розгляду на засіданнях, затвердження плану.

Запропоновано закріпити у Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України обов'язковість виконання рішень Координаційної ради, прийнятих в межах її компетенції, представленими в ній зацікавленими органами.

Ключові слова: публічне управління у сфері судово-експертної діяльності, суб'єкти судово-експертної діяльності, Координаційна рада з проблем судової експертизи, єдині науково-методичні підходи до здійснення судово-експертної діяльності, стандартизація судово-експертної діяльності.

Як цитувати: Мартиненко Н. В. Координаційна рада з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: склад, завдання, повноваження, права. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 20–35. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-02>

Вступ. В Україні публічне управління у сфері судово-експертної діяльності здійснюється широким колом уповноважених суб'єктів публічного адміністрування, які наділені різними за змістом і обсягом адміністративними повноваженнями. Систему суб'єктів публічного адміністрування у сфері судово-експертної діяльності складають: 1) міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність; 2) суб'єкти судово-експертної діяльності [7].

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу» [14].

До державних спеціалізованих установ належать:

- науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [14].

Підпорядкованість суб'єктів судово-експертної діяльності різним міністерствам та іншим державним органам, до сфери управління яких належать державні

спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, призвело до розрізненості підходів до проведення експертних досліджень. Питання проведення судової експертизи на сьогодні регламентується законами, підзаконними відомчими нормативно-правовими актами та методиками. Це призводить до конфлікту експертних позицій, тобто виникнення суперечностей між висновками різних судових експертів, попри однаковість поставлених питань та предмету судової експертизи, та відповідно – ризику затягування строків розгляду справ та навіть ухвалення судами незаконних або необґрунтованих рішень [13]. Конфлікт експертних позицій може виникнути тоді, коли в різних експертних установах, можливо в різний час, були розроблені методики дослідження того самого об'єкта, які в певній мірі відрізняються одна від одної [19]. Конкуренція різних методик судових експертиз створює можливості для зловживання шляхом вибору сторонами обвинувачення та захисту більш «науково обґрунтованої» методики [19; 13]. Відсутність стандартів методики більшості судово-експертних досліджень призводить до діаметрально протилежної оцінки судом їх результатів.

Для того, щоб створити наукову однаковість та для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер, при Міністерстві юстиції України була утворена Координаційна рада з проблем судової експертизи (далі – Координаційна рада), яка діє відповідно до Положення про неї, що затверджено Кабінетом Міністрів України [14]. Проте питання судово-експертної діяльності, пов'язані з розробкою єдиних підходів до науково-методичного забезпечення цієї діяльності так і залишилися не вирішені.

Залишається проблемною ситуація з наявними розбіжностями у підготовці, стажуванні та атестації судових експертів у різних відомствах України, де вироблені власні підходи стосовно діяльності спеціалізованих установ, що знаходяться у їх віданні [11]. Питання розвитку судово-експертної діяльності в Україні, так і не знайшли свого відображення у окремому керівному документі державної політики [1]. На наше переконання, питання формування Координаційної ради та її повноважень залишається актуальним, потребує аналізу, удосконалення та внесення відповідних змін в нормативно-правове регулювання.

Огляд літератури. Тематиці формування єдиних науково-методичних підходів до здійснення судово-експертної діяльності присвячено багато праць українських вчених. Нестор Н. В. за наслідками проведеного дослідження вважає, що стандартизацію судово-експертного забезпечення слід розуміти як діяльність з досягнення оптимальної упорядкованості судово-експертної діяльності шляхом уніфікації нормативного та методичного забезпечення експертних досліджень [13].

Дуфенюк О. М. зазначила про важливість визнання висновків наших експертів у Європі та зауважила, що в Україні впровадження європейських стандартів управління якістю у діяльність судово-експертних установ відбувається шляхом акредитації цих установ відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 17025:2005 (General requirements for the competence of testing and calibration laboratories), який функціонує як ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 (Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій) [2]. Кузьменко О. В., Омельчук Л. В. за наслідками проведеного дослідження міжнародного

досвіду організації професійної діяльності судового експерта у кримінальному провадженні дійшли висновку, що імплементація міжнародних норм і стандартів організації та діяльності судово-експертних установ виводить експертні установи на новий рівень функціонування [5].

У методичних рекомендаціях «Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні)» колектив авторів резюмує, що прийняття та уведення в дію для обов'язкового застосування положень актуалізованих редакцій загальних та нових окремих міжнародних стандартів в Україні виведе її експертне забезпечення правосуддя на міжнародний рівень [17].

Рувін О. Г. та Полтавський А.О. висновують, що у системі науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності є суттєва прогалина, яка полягає у відсутності нормативного регулювання перевіряння та переглядання методик проведення судових експертиз [18]. Дослідники вважають, що вже сьогодні необхідно почати проведення «інвентаризації» експертних методик, включених до Реєстру методик проведення судових експертиз [18].

У Моніторинговому звіті Міністерства юстиції України за 2023 рік виокремлено проблему «Формування складу Координаційної ради з проблем судової експертизи» та за наслідками проведеного аналізу керівником експертної групи з питань правосуддя та кримінальної юстиції Уласевич А. С. рекомендовано:

- «залишити чинну норму про те, що склад Ради формується з числа представників заінтересованих державних органів, керівників державних спеціалізованих установ, які провадять судово-експертну діяльність, а також судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають стаж практичної роботи судового експерта не менше п'яти років;
- передбачити, що для організації роботи Координаційної ради утворюється президія у складі голови та заступника і відповідального секретаря Ради;
- передбачити, що відповідальний секретар Ради призначається з числа працівників структурного підрозділу Міністерства юстиції, оскільки саме Мін'юст забезпечує організацію роботи Координаційної ради;
- передбачити, що голову та заступника голови Координаційної ради обирають її члени на першому засіданні;
- встановити для роботи президії строк 3 роки» [12].

Незважаючи на теоретичну та практичну значущість наукових праць зазначених та інших учених, у судово-експертній діяльності залишається багато проблем, що потребують вирішення, особливо тих з них, які висуває сучасна експертна, слідча та судова практика, зокрема: розробка єдиних підходів до науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, формування складу Координаційної ради та її повноважень, тощо.

Мета статті. Надати пропозиції з удосконалення правових підстав функціонування Координаційної ради.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. За допомогою порівняльно-правового методу та методу документального аналізу було оха-

рактизовано правові засади діяльності Координаційної ради як постійно діючого, консультативно-дорадчого органу. Структурно-функціональний метод та метод класифікації було використано для надання пропозицій з доповнення повноважень Координаційної ради. Методи моделювання та прогнозування надали можливість запропонувати переліки повноважень голови, відповідального секретаря та членів Координаційної ради, окреслити її завдання та права. В статті було використано низку інших сучасних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до дослідження.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Координаційна рада є постійно діючим, консультативно-дорадчим органом, що має на меті вироблення єдиних підходів до організації судово-експертної діяльності та вирішення найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер [15].

До складу Координаційної ради входять голова, його перший заступник і два заступники, відповідальний секретар та члени Ради. Склад Координаційної ради формується з числа представників заінтересованих державних органів, керівників державних спеціалізованих установ, які провадять судово-експертну діяльність, а також судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають стаж практичної роботи судового експерта не менше п'яти років. Персональний склад Ради затверджується наказом Міністерства юстиції України за поданням заінтересованих державних органів та громадських організацій судових експертів (не більше однієї особи від громадської організації судових експертів) [15].

Слід звернути увагу на відмінності у термінології Закону України «Про судову експертизу» та Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України. Зокрема, у Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України зазначається, що склад Ради формується з числа представників заінтересованих державних органів. У Законі України «Про судову експертизу» йдеться про покладення організації науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінських засад діяльності державних спеціалізованих установ на міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Спосіб формування консультативно-дорадчого органу, закріплений у Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України обмежує право судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та членами громадських організацій судових експертів, бути обраним до складу Координаційної ради [7]. З метою вирішення цього питання доцільно було б запровадити представництво від органу самоврядування судових експертів.

Указом Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» одним із питань поставлено завдання з розроблення та внесення змін до законодавчих актів щодо «створення системи самоврядування судових експертів» [16]. Прийняття закону, що

враховуватиме питання самоврядування судових експертів, дозволить усунути існуючі протиріччя [8].

У Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України не визначені повноваження голови, відповідального секретаря та членів.

Пропонуються наступні повноваження голови Координаційної ради:

- здійснює загальне керівництво діяльністю Координаційної ради;
- затверджує план роботи та порядок денний засідань Координаційної ради;
- проводить засідання Координаційної ради;
- затверджує склад робочих (експертних) груп;
- забезпечує контроль за виконанням рішень, прийнятих Координаційною радою в межах її компетенції.

Доцільно закріпити те, що за відсутності голови Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції за його дорученням обов'язки виконує один із заступників.

Пропонується закріпити наступні повноваження відповідального секретаря Координаційної ради:

- організовує підготовку засідань Координаційної ради;
- забезпечує підготовку плану роботи Координаційної ради, проектів порядку денного її засідань;
- забезпечує інформування членів Координаційної ради про дату, місце та час проведення засідань та про питання, включені до порядку денного;
- одержує матеріали, необхідні для підготовки засідання Координаційної ради, які надаються зацікавленими органами, до компетенції яких належать питання порядку денного, не пізніше ніж за 3 робочих дня до дня проведення планового засідання Координаційної ради;
- оформляє протоколи засідань Координаційної ради;
- організує підготовку матеріалів до засідань та проектів рішень Координаційної ради;
- виконує інші обов'язки за дорученням голови Координаційної ради чи його заступників.

Пропонується передбачити наступні повноваження членів Координаційної ради:

- вносять голові Координаційної ради пропозиції щодо плану роботи, порядку денного засідань та порядку обговорення питань на засіданнях;
- беруть участь у підготовці матеріалів до засідання Координаційної ради, а також проектів рішень засідань Координаційної ради;
- беруть участь в обговоренні та пропонують пропозиції з порядку денного Координаційної ради;
- за неможливості бути присутніми на засіданні Координаційної ради заздалегідь сповіщають про це відповідального секретаря та подають свою думку з питань, зазначених у порядку денному засідання, у письмовій формі.

При формуванні складу Координаційної ради та в її діяльності слід враховувати те, що гендерний вимір повинен стати невід'ємною складовою процесу

розробки, реалізації, моніторингу, оцінки політики та діяльності у сфері судово-експертної діяльності – для того, щоб жінки і чоловіки могли отримувати рівнозначні вигоди, а їх права на рівність і недискримінацію були захищені [10].

До повноважень Координаційної ради належить розроблення рекомендацій з питань:

- методичного забезпечення суб'єктів судово-експертної діяльності, а також органів, що провадять оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування і суду в організації судово-експертних досліджень;
- розвитку мережі суб'єктів судово-експертної діяльності, створення нових методів дослідження та впровадження нових видів судової експертизи;
- внесення пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства з проведення судової експертизи;
- узгодження проектів нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення суб'єктами судово-експертної діяльності судової експертизи і виконання ними наукових розробок;
- визначення актуальності та пріоритетності науково-дослідних робіт з питань судової експертизи і конкретних тем, що потребують спільного розроблення та узгодження;
- удосконалення організаційних засад проведення різних видів міжвідомчої комплексної та комісійної судової експертизи;
- провадження редакційно-видавничої діяльності та забезпечення обміну науково-технічною інформацією і статистичними даними за профілем діяльності;
- розроблення загальних вимог до атестації судових експертів та діяльності відомчих експертно-кваліфікаційних комісій;
- удосконалення форм навчально-методичної роботи з посадовими особами, що призначають судову експертизу;
- розгляду пропозицій заінтересованих центральних органів виконавчої влади або інших державних органів щодо формування державного Реєстру атестованих судових експертів;
- вироблення єдиного підходу до підготовки кадрів для суб'єктів судово-експертної діяльності та підвищення їх кваліфікації;
- проведення міжвідомчих науково-методичних конференцій, семінарів, нарад;
- налагодження і розвитку міжнародного співробітництва та обміну науково-технічними досягненнями в галузі криміналістики і судової експертизи;
- здійснення інших заходів, спрямованих на розвиток судової експертизи [15].

В переліку повноважень Координаційної ради нічого не зазначено про координацію стандартизації у сфері судово-експертної діяльності.

З огляду на реалії української дійсності, пов'язані з прямим застосуванням збройної сили проти України, активізацією євроінтеграційного та євроатлантичного процесів, іншими чинниками, існує потреба в усесторонньому дослідженні міжнародних стандартів у сфері судово-експертної діяльності [4].

Сучасні знання про стандартизацію у сфері судово-експертної діяльності як системної діяльності, що включає функціонування власного інструментарію (валідації експертних методик, сертифікації компетентності експертів та мето-

дичних матеріалів, впровадження системи менеджменту якості), інтегрованого в технологію експертного провадження, що здійснюється відповідно до законодавства про судово-експертну діяльність, формувалися протягом багатьох десятиліть та їх рівень визначається науковими досягненнями багатьох науковців та практиків у галузі судової експертизи, менеджменту якості, метрології, медицини, а також деяких галузей економіки.

Нині Міжнародним технічним комітетом ТК 272 «Судова експертиза» (TC 272 «Forensic sciences») під егідою ISO (ISO) – міжнародної організації зі стандартизації – розробляється серія стандартів, присвячених системі управління якістю.

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України (далі – КНДІСЕ) ініціював створення технічного комітету стандартизації «Судова експертиза» з метою запровадження системи національних стандартів у сфері судово-експертної діяльності, у тому числі гармонізованих із міжнародними та європейськими стандартами [20]. Результатом проведеної КНДІСЕ роботи стало видання Національним органом стандартизації, функції якого виконує ДП «УкрНДНЦ», наказу від 07.05.2018 № 125 про створення Технічного комітету стандартизації 192 (далі – ТК 192) «Судова експертиза» із покладенням функцій секретаріату на КНДІСЕ. Наказом від 19.06.2018 № 175 затверджено Положення про ТК 192 «Судова експертиза» [19]. Сфера діяльності створеного ТК 192 «Судова експертиза» відповідає сфері діяльності ISO/TC 272 та CEN/TC 419 та враховує принцип дзеркальності створення національних технічних комітетів стандартизації [20].

Метою створення ТК 192 «Судова експертиза» є розроблення національних стандартів, у тому числі, гармонізованих з міжнародними стандартами у сфері судових експертиз, які сприятимуть організаційному та методичному забезпеченню, єдиному підходу в роботі з речовими доказами, проведенні судових експертиз, єдності вимірювань, технічної та інформаційної сумісності, порівнянності результатів досліджень, проведення робіт з уніфікації у сфері судово-експертної діяльності, тощо [20].

До складу ТК 192 входять 23 колективних і 5 індивідуальних членів, серед яких державні науково-дослідні експертні установи Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я, експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України, тощо [20].

ТК 192 розроблено наступні проекти національних нормативних документів, які прийнято в якості ДСТУ:

- ДСТУ ISO 18385:2019 «Мінімізація ризику забруднення продукції, використовуваної для збирання, зберігання, аналізування біологічного матеріалу в криміналістичних цілях, ДНК людини (ISO 18385:2016, IDT)»;

- ДСТУ ISO 21043-1:2021 «Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення (ISO 21043-1:2018, IDT)»;

- ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів (ISO 21043-2:2018, IDT)»;

- ДСТУ 9135 «Судова біологічна експертиза. Молекулярно-генетичні дослідження. Терміни та визначення понять»;

- ДСТУ 9168 «Судова експертиза зброї. Терміни та визначення понять», тощо [20].

Проведений аналіз рішень Координаційної ради від 28.01.2021, 28.01.2022, 30.09.2022, 28.04.2023, 17.08.2023, 07.03.2024 підтвердив переважну їх більшість щодо рекомендацій:

- використання методик, які пройшли атестацію, рекомендовані рішеннями наукових рад державних спеціалізованих установ до впровадження в експертну практику та підлягають державній реєстрації шляхом внесення їх до Реєстру методик проведення судових експертиз;

- припинення застосування деяких методик проведення судових експертиз шляхом їх виключення з Реєстру методик проведення судових експертиз;

- використання в експертній практиці науково-технічної літератури та програмних продуктів [3].

Слід також враховувати те, що роль судової експертизи продовжує зростати у системі правового регулювання та правозастосування у суспільстві. З появою нових суспільних відносин, технологій виробництва та сфер споживання інформаційне поле доказування за всіма категоріями справ весь час розширюється та ускладнюється [9].

Пропонується до повноважень Координаційної ради додати наступні:

- проведення аналізу стану справ та причин виникнення проблем у процесі реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності;

- вироблення пропозицій щодо визначення загальних підходів до науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, професійного навчання та спеціалізації експертів;

- координація стандартизації у сфері судово-експертної діяльності;

- розробка науково обґрунтованих стандартів експертних методик для всіх класів (видів) судових експертиз;

- здійснення контролю за виконанням рішень Координаційної ради.

В Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України не визначені завдання та права Координаційної ради.

Основними завданнями Координаційної ради пропонується зазначити наступні:

- сприяння координації дій міністерств та інших державних органів, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, та судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ;

- визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають у процесі реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності;

- підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності

- удосконалення законодавства та нормативно-правової бази у сфері судово-експертної діяльності;

- розробка єдиних підходів до науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності, включаючи впровадження сучасних прийомів та методів проведення експертних досліджень;

– розробка єдиних підходів щодо визначення рівня кваліфікації судових експертів;

– розробка рекомендацій щодо підготовки кадрів у галузі судово-експертної діяльності, професійної перепідготовки та підвищення їх кваліфікації.

Пропонується визначити наступні права Координаційної ради:

– отримувати в установленому порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань;

– залучати до участі у своїй роботі представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками), а також незалежних експертів (за згодою);

– утворювати у разі потреби для виконання покладених на неї завдань постійні або тимчасові робочі групи, визначати повноваження та порядок роботи цих груп;

– організовувати проведення конференцій, семінарів, нарад та інших заходів;

– залучати для участі у роботі Координаційної ради представників державних органів, громадських об'єднань, інших організацій, а також науковців, експертів та фахівців у галузі судово-експертної діяльності (за їх згодою).

У Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України нічого не зазначено щодо планування роботи: період, на який складається план (на рік); підстави (на підставі пропозицій, що надійшли від членів); порядок складання, розгляду на засіданнях, затвердження плану.

Відповідно до чинної редакції Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України рішення Координаційної ради мають рекомендаційний характер [15]. Зважаючи на надані в даному дослідженні пропозиції необхідно закріпити обов'язковість для виконання рішень Координаційної ради, прийнятих в межах її компетенції, представленими в ній зацікавленими органами.

Засідання Координаційної ради повинні сприяти налагодженню зв'язків у сфері судово-експертної діяльності, підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю на основі активного використання сучасних методів і засобів судової експертизи і криміналістики [7].

Недосконалість чинного законодавства, яким регулюється судово-експертна діяльність, є вагомим фактором, що гальмує розвиток. Нині цей напрям потребує вдосконалення та системного реформування з урахуванням міжнародних європейських стандартів і сучасних досягнень науки та техніки [6]. Адже прихильність єдиним стандартам забезпечує можливість постійного вдосконалення [22]. Саме тому завжди на часі слова Min Shen та Duarte Nuno Vieira, які вони зробили своїм професійним кредо: «Ми віримо, що завжди можна винайти майбутнє, яке навіть краще за теперішнє і за яке варто боротися» [21].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відповідно до сучасної концепції розвитку судово-експертної діяльності, очевидно є необхідність упровадження єдиних механізмів проведення експертиз з метою забезпечення

єдності вимог, методичного забезпечення, тощо. Саме тому запропоновані суттєві зміни до Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України щодо формування складу Координаційної ради, розширення її повноважень, визначення завдань та прав.

Звернено увагу на обмеження права судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та членами громадських організацій судових експертів, бути обраним до складу Координаційної ради. Зазначено про вирішення цієї проблеми шляхом запровадження представництва від органу самоврядування судових експертів, та відповідно про необхідність прийняття закону, що враховуватиме питання самоврядування судових експертів.

У Положенні про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України не визначені повноваження голови, відповідального секретаря та членів Координаційної ради. Запропоновано переліки повноважень голови, відповідального секретаря та членів Координаційної ради. Зазначено про невідповідність термінології Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України Закону України «Про судову експертизу».

При формуванні складу Координаційної ради та в її діяльності слід враховувати те, що гендерний вимір повинен стати невід'ємною складовою процесу розробки, реалізації, моніторингу, оцінки політики та діяльності у сфері судово-експертної діяльності.

Проаналізовано повноваження Координаційної ради. Вказано на те, що у переліку повноважень Координаційної ради нічого не зазначено про координацію стандартизації у сфері судово-експертної діяльності. Надані пропозиції з доповнення повноважень Координаційної ради.

Зазначено про необхідність планування роботи Координаційної ради – визначення періоду, на який складається план; підстав; порядку складання, розгляду на засіданнях, затвердження плану. Запропоновано закріпити обов'язковість для виконання рішень Координаційної ради, прийнятих в межах її компетенції, представленими в ній зацікавленими органами.

За наслідками проведеного дослідження слід зазначити, що для цілей судочинства, особливо кримінального, при провадженні судово-експертних досліджень будь-якими експертами повинні застосовуватися виключно стандартизовані єдині науково обґрунтовані та емпірично апробовані методики. Ця проблема на тлі її актуальності для правозастосовчої практики потребує окремого ґрунтового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агапова О. В. Щодо необхідності розробки концепції розвитку сфери експертного забезпечення правосуддя в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2020. № 29. С. 162-168. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-21>
2. Дуфенюк О. М. Забезпечення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: системна парадигма. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2019. 8. DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-18>

3. Інформація про роботу Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/legal_expertise/info_coordination_council_on_forensic_problems_at_the_ministry_of_justice_of_ukraine (дата звернення: 17.04.2024).

4. Коваленко М., Мартиненко Н. Основні принципи правового регулювання у сфері обробки геномної інформації людини в контексті імплементації міжнародно-правових норм до національного законодавства. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 2 (75). С. 22-38. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-02>

5. Кузьменко О. В., Омельчук Л. В. Здійснення судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: міжнародний досвід. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія Право. 2023. Випуск 79: частина 2. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.38>

6. Martynenko N. The state of research into the problems of public administration in the field of forensic expert activity. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 20. С. 492-522. <https://doi.org/10.34132/pard2023.20.10>

7. Martynenko, N. The system of public administration entities in the field of forensic expert activity: concept, status, powers, subordination and coordination. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2023, 2 (42). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30062023/7997

8. Мартиненко Н. Щодо питання самоврядування судових експертів. Конституційний вимір українського цивілізаційного вибору : матеріали IV-го Конгресу парламентаристів до Дня Конституції України (Київ, 28 черв. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023. С. 51-54. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf> (дата звернення: 27.04.2024).

9. Martynenko, N.; Domin, D. (ed.) *An innovative approach to creating a list of types of forensic examinations and expert specialties*. Expert assessments in decision making: risks and safety. Tallinn: Scientific Route OÜ. 2023. Pp. 5-35. doi: <https://doi.org/10.21303/978-9916-9850-2-1.ch1>

10. Martynenko N. The mechanism for ensuring gender equality in the field of forensic expertise: a balanced gender policy. *Balkan Social Science Review*. 2024. Vol. 23. Pp. 67-87. <https://doi.org/10.46763/BSSR242323067m>

11. Martynenko N. Areas of modernization of the system of training and certification of forensic experts in Ukraine based on the adaptation of foreign experience, *Forensic Sciences Research*. 2024, owae033. <https://doi.org/10.1093/fsr/owae033>

12. Моніторинговий звіт 2023 / Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції / за відпов. ред. к.ю.н. О. М. Олійника. Київ, 2024. 383 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/02/22/20240222084437-42.pdf> (дата звернення: 17.04.2024).

13. Нестор Н. В. Поняття стандартизації судово-експертної діяльності. Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза». 2019. Випуск 64. С. 68-77. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.04>

14. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 17.04.2024).

15. Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.1994 р. № 778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2024).

16. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> (дата звернення: 17.04.2024).

17. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / О. Г. Рувін та ін. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

18. Рувін О. Г., Полтавський А. О. Удосконалення нормативного забезпечення функціонування методик проведення судових експертиз: від планування до припинення застосування. Криміналістика і судова експертиза. 2022. Вип. 67. С. 10-18. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.02>

19. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтовальний аналіз. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. 1(29). С. 265–272.

20. Технічний комітет 192 «Судова експертиза». Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://kndise.gov.ua/tehnichnyj-komitet-192-sudova-ekspertyza/> (дата звернення: 17.04.2024).

21. Duarte Nuno Vieira , Min Shen. Forensic Sciences Research: From Dream to Reality. *Forensic Sciences Research*. Volume 2, Issue 1, March 2017, Page 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/20961790.2017.1292990>

22. McAndrew W.P., Speaker P.J., Houck M.M. Interpol review of forensic management, 2019-2022. *Forensic Sci Int Synerg*. 2023 Jan 6;6:100301. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2022.100301>

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Nataliia Martynenko, Ph.D. in the field of Public Management and Administration, Associate Professor of the Department of Political Sciences and Law, Kyiv National University of Construction and Architecture, Povitroflotskyi Avenue 31. Kyiv 03037, Ukraine;
Doctoral student of the Department of Economic Policy and Management Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3234-0689> e-mail: natalmartynenko@gmail.com

COORDINATION COUNCIL ON THE PROBLEM OF FORENSIC EXPERTISE UNDER THE MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE: COMPOSITION, TASKS, AUTHORITIES, RIGHTS

Abstract. In order to improve and establish uniformity in the scientific and methodological provision of forensic examinations, significant changes have been proposed to the Regulations on the Coordination Council on Forensic Examination Problems under the Ministry of Justice of Ukraine regarding the composition of the Coordination Council, expansion of its powers, definition of tasks and rights.

Differences in the terminology of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" and the Regulations on the Coordinating Council on Forensic Expertise Issues under the Ministry of Justice of Ukraine are noted.

Attention was drawn to the limitation of the right of judicial experts, who are not employees of state specialized institutions and members of public organizations of judicial experts, to be elected to the Coordinating Council, which can be solved by introducing representation from the self-governing body of judicial experts. The need to adopt a law that will take into account the issue of self-governance of judicial experts is noted.

It is noted that the Regulations on the Coordinating Council on Forensic Expertise Issues under the Ministry of Justice of Ukraine do not specify the powers of the chairman, executive secretary and members of the Coordinating Council. Lists of powers of the chairman, executive secretary and members of the Coordination Council are proposed.

It is pointed out the need to take into account the fact that the gender dimension should become an integral part of the process of development, implementation, monitoring, evaluation of policies and activities in the field of forensic expert activity when forming the composition of the Coordination Council and in its activities.

The powers of the Coordination Council have been analyzed. It is pointed out that the list of powers of the Coordinating Council does not mention the coordination of standardization in the field of forensic expertise. It is proposed to supplement the powers of the Coordination Council with the following: analysis of the state of affairs and the causes of problems in the process of implementing state policy in the field of forensic expert activity; development of proposals for determining general approaches to scientific and methodological support of forensic expert activity, professional training and specialization of experts; development of scientifically based standards of expert methods for all classes (types) of forensic examinations, etc.

The need to plan the work of the Coordinating Council is indicated – defining the period for which the plan is drawn up; grounds; order of drawing up, consideration at meetings, approval of the plan.

It is proposed to enshrine in the Regulations on the Coordinating Council on Forensic Expertise Issues under the Ministry of Justice of Ukraine the obligation to implement the decisions of the Coordinating Council, made within its competence, by the interested bodies represented in it.

Keywords: *public administration in the field of forensic expertise, subjects of forensic expertise, Coordinating Council on Forensic Expertise Issues, unified scientific and methodological approaches to forensic expertise, standardization of forensic expertise.*

In cites: Martynenko, N. V. (2024). Coordination Council on the Problem of Forensic Expertise under the Ministry of Justice of Ukraine: Composition, Tasks, Authorities, Rights. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 20–35. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-02> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Agapova, O. V. (2020). Concerning the need to develop a concept for the development of the sphere of expert justice provision in Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Law*, 29, 162-168. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-21> [in Ukrainian].
2. Dufenyuk, O. M. (2019). Provision of forensic expert activity in criminal proceedings: systemic paradigm. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Legal sciences*, 8. DOI: <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-18> [in Ukrainian].
3. Information on the work of the Coordinating Council on Forensic Expertise Issues at the Ministry of Justice of Ukraine: website. URL: https://minjust.gov.ua/legal_expertise/info

[coordination_council_on_forensic_problems_at_the_ministry_of_justice_of_ukraine](#) (accessed 27.04.2024).

4. Kovalenko, M. & Martynenko, N. (2022). Basic principles of legal regulation in the field of human genomic information processing in the context of implementation of international legal norms to national legislation. *Theory and practice of public administration*, 2 (75), 22-38. DOI: <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2022-2-02> [in Ukrainian].

5. Kuzmenko, O. V. & Omelchuk, L. V. (2023). Implementation of forensic expert activity in criminal proceedings: international experience. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University Law Series*, 79, part 2. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.38> [in Ukrainian].

6. Martynenko, N. (2023). The state of research into the problems of public administration in the field of forensic expert activity. *Public Administration and Regional Development*. 20. 492-522. <https://doi.org/10.34132/pard2023.20.10> [in Ukrainian].

7. Martynenko, N. (2023). The system of public administration entities in the field of forensic expert activity: concept, status, powers, subordination and coordination. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 2(42). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30062023/7997 [in Ukrainian].

8. Martynenko, N. (2023). Regarding the issue of self-governance of judicial experts. *The constitutional dimension of the Ukrainian civilizational choice: materials of the 4th Congress of Parliamentarians for the Day of the Constitution of Ukraine (Kyiv, June 28, 2023)* / by general ed. L. G. Komakhy, V.A. Goshovskaya. Kyiv: Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University, 51-54. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/da0ed2fb-3d14-439a-9939-f48ea7aefb34.pdf> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

9. Martynenko, N. & Domin, D. (ed.) (2023). *An innovative approach to creating a list of types of forensic examinations and expert specialties*. Expert assessments in decision making: risks and safety. Tallinn: Scientific Route OÜ. 5-35. doi: <https://doi.org/10.21303/978-9916-9850-2-1.ch1>

10. Martynenko, N. (2024). The mechanism for ensuring gender equality in the field of forensic expertise: a balanced gender policy. *Balkan Social Science Review*. 23. 67-87. <https://doi.org/10.46763/BSSR242323067m> [in Ukrainian].

11. Martynenko, N. (2024). Areas of modernization of the system of training and certification of forensic experts in Ukraine based on the adaptation of foreign experience. *Forensic Sciences Research*, owae033. <https://doi.org/10.1093/fsr/owae033> [in Ukrainian].

12. Monitoring report 2023 / Ministry of Justice of Ukraine. Directorate of Justice and Criminal Justice / by the resp. ed. candidate of science O. M. Oliynyka. Kyiv, 2024. 383. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/02/22/20240222084437-42.pdf> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

13. Nestor N.V. (2019). The concept of standardization of forensic expert activity. *Interdepartmental scientific and methodical collection «Criminal studies and forensic examination»*, 64. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.04> [in Ukrainian].

14. On forensic examination: Law of Ukraine № 4038-XII (1994, February 25). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

15. On the approval of the Regulations on the Coordinating Council on Forensic Expertise Issues at the Ministry of Justice of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 16, 1994 № 778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-%D0%BF#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

16. On urgent measures to carry out reforms and strengthen the state: Decree of the President of Ukraine dated November 8, 2019 № 837/2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

17. Development of expert methods: content, structure, design (taking into account international standards adopted in Ukraine): method. rec. / O. G. Ruvyn and others. Kyiv: KNDISE, 2021. 102 p. [in Ukrainian].

18. Ruvyn, O. G. & Poltavskyi, A. O. (2022). Improvement of regulatory support for the functioning of methods of conducting forensic examinations: from planning to termination of use. *Forensics and forensic examination*, 67 [in Ukrainian].

19. Slobodian, Ya. I. (2013). Methods of conducting forensic examinations: problem-oriented analysis. *Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 1 (29), 265–272 [in Ukrainian].

20. Technical committee 192 “Forensic examination”. Kyiv Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of Ukraine: website. URL: <https://kndise.gov.ua/tehnichnyj-komitet-192-sudova-ekspertyza/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

21. Duarte, Nuno Vieira, Min Shen. (2017). Forensic Sciences Research: From Dream to Reality. *Forensic Sciences Research*, 2, Issue 1, March 2017, Page 1, <https://doi.org/10.1080/20961790.2017.1292990>

22. McAndrew, W. P, Speaker, P. J, & Houck, M. M. (2023). Interpol review of forensic management, 2019-2022. *Forensic Sci Int Synerg.* Jan 6;6:100301. <https://doi.org/10.1016/j.fsi-syn.2022.100301>

The article was received by the editors 18.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Дубовик Катерина Євгенівна,

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування,
доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553>
e-mail: dubovike07@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ З ТОЧКИ ЗОРУ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. З метою вдосконалення механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх та встановлення контролю за такими негативними явищами в економічній, соціальній та духовній сферах, як соціальна дезадаптація, занепад духовності, девальвація моральних цінностей, що істотно впливають на зміст та характер суспільних відносин запропоновані суттєві зміни до Положення про служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для них, розширення їх повноважень, визначення завдань та прав.

Зазначено, що сучасні інститути соціалізації не повною мірою забезпечують задоволення потреби суспільства щодо формування у підлітків ціннісних якостей, суспільно схвалюваних поведінкових норм, світоглядних переконань та життєвих позицій, що зумовлює поширення правопорушень з боку неповнолітніх.

Звернено увагу на те, що в Україні бракує досконалої системи ресоціалізації неповнолітніх, внаслідок чого неповнолітні правопорушники залишаються у тому ж середовищі, у якому вони перебували і виховувалися раніше, на них тиснуть соціальні фактори, без урахування чого неможливе їх подальше виховання.

Зауважено, що для повноцінної ресоціалізації правопорушників необхідна відповідна державна політика управління, яка б забезпечувала ефективну координацію діяльності служб у справах дітей, педагогічних і трудових колективів, сім'ї, оточення. Лише на засадах об'єднання їх зусиль, налагодження продуктивної взаємодії можна розраховувати на успішність процесу виховання.

Вказано, що усе це вимагає запровадження нових механізмів державного управління соціальною політикою, узгодження дій органів державного управління і органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки.

Проаналізовано повноваження служб у справах дітей. Вказано на те, що у переліку повноважень нічого не зазначено про координацію служб у справах дітей з центрами со-

© Дубовик К. Є., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

ціальних служб у справах сім'ї та молоді. Запропоновано доповнити повноваження служб у справах дітей наступними: аналіз стану справ та причин виникнення девіантної поведінки серед неповнолітніх у процесі реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей; вироблення пропозицій щодо визначення загальних підходів до науково-методичного забезпечення

Ключові слова: публічне управління у сфері захисту прав дітей, ресоціалізація неповнолітніх, механізми соціалізації, служби у справах дітей, багатодітні сім'ї, діти з інвалідністю.

Як цитувати: Дубовик К. Є. Особливості механізмів соціалізації і ресоціалізації неповнолітніх з точки зору підвищення їх ефективності. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 36–52. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-03>

Вступ. В Україні публічне управління у сфері соціалізації неповнолітніх здійснюється уповноваженими на це суб'єктами публічного управління та адміністрування. Систему суб'єктів публічного адміністрування у сфері соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх складають: 1) служби у справах дітей, спеціальні установи для них, міністерства та інші державні органи, до сфери управління яких належать питання щодо соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх.

Діяльність щодо профілактики правопорушень здійснюють служби у справах дітей, кримінальна поліція у справах дітей, спеціалізовані державні установи, а також педагогічні працівники, які є працівниками загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, коледжів, професійно-технічних училищ, технікумів, та інші фахівці у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про освіту» [12].

До державних спеціалізованих установ належать центри соціально-психологічної реабілітації; приймальники-розподільники для неповнолітніх правопорушників, виховні колонії для неповнолітніх правопорушників.

Питання профілактики правопорушень, соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх на сьогодні регламентується низкою законів та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. Але законодавство має багато прогалин, це призводить до неузгодженості дій державних органів та суспільних інститутів у питаннях повноцінної соціалізації неповнолітніх, в наслідок чого ними скоюються правопорушення та вони опиняються у конфлікті з законом.

Для повноцінної ресоціалізації правопорушників необхідна відповідна державна політика управління, яка б забезпечувала ефективну координацію діяльності служб у справах дітей, педагогічних і трудових колективів, сім'ї, оточення. Лише на засадах об'єднання їх зусиль, налагодження продуктивної взаємодії можна розраховувати на успішність процесу виховання. Усе це вимагає запровадження нових механізмів державного управління соціальною політикою, узгодження дій органів державного управління і органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки.

Потребує з'ясування, що ресоціалізацію можна розуміти по-перше, як механізм цілеспрямованої переорієнтації особистості на засвоєння морально-цінніс-

них зразків поведінки і суспільної моралі, а по-друге, – як механізм узгодження інтересів суб'єктів цього процесу, що передбачає запобігання і розв'язання соціальних конфліктів. Відтак, провідними механізмами формування та реалізації державної політики у сфері ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки виступають нормативно-правовий та організаційний механізми. Організаційний механізм складається з таких блоків, як соціальний контроль, профілактичні заходи, соціальна підтримка та соціальна реабілітація. Функціонування цього механізму забезпечує ефективну роботу з неповнолітніми девіантної поведінки, причому через складність характеру поведінкових порушень їх зміна можлива тільки через включення неповнолітнього в підтримуючо-конструктивні системи, що інтегрують превенцію й інтервенцію. Саме на запровадженні превентивного підходу доцільно сконцентрувати зусилля відповідних державних інститутів і органів управління для реалізації різноманітних превентивних і реабілітаційних програм. Нормативно-правовий механізм визначає комплекс форм, методів і прийомів роботи з неповнолітніми девіантної поведінки з метою їх ресоціалізації, забезпечує зворотний зв'язок між суб'єктами та об'єктами державного управління.

Огляд літератури. Представляє інтерес визначення девіації і девіантної поведінки відомим науковцем Я. Гілінським, який зазначає, що «під поведінкою, що відхиляється, розуміються вчинок, дії людини або соціальне явище, виражене в масових формах людської діяльності, не відповідних офіційно встановленим або фактично таким, що склалися в цьому суспільстві нормам (стандартам, шаблонам)».

Можна наводити й інші визначення девіації, але в цілому, як вже зазначалось, під девіацією розуміється акт і процес відхилення від норм, прийнятих у соціумі. Широке трактування девіантної поведінки передбачає подвійний характер соціальних відхилень від соціальних норм, адже очевидно, що частина з них сприяє конструктивним соціальним змінам. Як зазначає з цього приводу Є. Омельченко, «до девіантної поведінки прийнято відносити відхилення зі знаком мінус. Але не менш девіантною є, наприклад, талановита або надконформістська орієнтована молодь, не дивлячись на те, що остання реалізує певне соціальне замовлення й існує у просторі соціально схвалюваної (дорослими) поведінки. Але вона є девіантною по відношенню до самої природи молодості».

Дійсно, соціальна творчість в науці, мистецтві виступає як порушення загальноприйнятих норм і стандартів, однак вона слугує прогресу і є по суті позитивною. В той же час, негативні відхилення мають дисфункціональний характер, оскільки дезорганізують соціальну систему, загрожуючи її існуванню. Саме ці види девіації, до яких відносять, зазвичай, такі соціальні патології, як злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, корупція та ін., і складають предмет дослідження соціальних проблем. Негативні девіації створюють проблеми для суспільства. Звідси, й інтерес у багатьох дослідників до делінквентної (злочинної) поведінки, що розуміється як відхилення від юридичних норм. Це уточнення є важливим, виходячи з того, що в радянській і пострадянській (а частково – і західній) академічній літературі термін «девіантність» вживається як синонім делінквентності з цілком певним відтінком кримінальності.

Три види теорій, що пояснюють девіантну поведінку, виокремлює С. Фролов: теорії фізичних типів, психоаналітичні теорії поведінки, З. Фрейд, Е. Фромм; соціологічні або культурні теорії, що пояснюють девіації особливостями процесів соціалізації. С. Іншаков деталізує вказану класифікацію шляхом її доповнення групами соціобіологічних теорій і віктимологічних теорій.

А. Салагаєв пропонує класифікацію за характером підходів до аналізу видів девіантої: 1) функціоналістський підхід (теорії соціальної дезорганізації, аномії, соціального навчання (диференціальних зв'язків) і теорії контролю); 2) підхід з точки зору феноменології та інтеракціонізму; 3) конфліктний (марксистський) підхід. А деякими дослідниками пропонується інша типологія наукових шкіл в сучасній девіантології: теорії соціальних процесів (концепції контролю і стигматизації); соціоструктурні теорії (теорії субкультури, конфлікту культур і диференціальних можливостей); радикальні теорії.

На думку У. Реклесса, до девіації людей підштовхують такі зовнішні соціальні обставини, як бідність, конфлікти, кримінал, пропаганда субкультури. Разом з цим девіації сприяють і внутрішні психологічні мотиви: фрустрація, розчарування, комплекси неповноцінності та ін. Знаходячись у владі зовнішніх сил і внутрішніх мотивів, індивід має високу вірогідність порушити соціальні норми.

В той же час, злочини і інші правопорушення здійснюють не усі люди, оскільки окрім сил, що підштовхують до девіації, існують сили (зовнішні і внутрішні), що захищають і оберігають їх від девіантності. До сил зовнішнього захисту відносяться наступні соціальні чинники: ефективний нагляд за дотриманням норм і дисципліна, оптимальний набір соціальних очікувань, інституціональне підкріплення цілей і норм та ін. Для зовнішніх сил також характерними є групова солідарність, ідентифікація і приналежність індивідів до певних верств суспільства. Внутрішні «обмежувачі» поведінки містяться в самому індивіді: особистісні якості, стійкість, самоконтроль, самооцінка, цілеспрямованість, правосвідомість і раціоналізм. Якщо чинники внутрішнього і зовнішнього захисту є досить сильними, то індивід буде, швидше за все, сповідувати конформізм. В іншому випадку слід чекати на високу вірогідність настання девіантної поведінки.

А. Коен, у свою чергу, визначає поведінку, що відхиляється від норм, як таку, що йде врозріз з інституціалізованими очікуваннями, тобто з очікуваннями, що поділяються і визнаються законними усередині соціальної системи. На його думку, дослідження девіантної поведінки повинно мати справу із структурою систем взаємодії, з розподілом і взаємозв'язками подій усередині цих систем, а не з особистостями.

Незважаючи на практичну значущість багатьох дослідників, у сучасній діяльності фахівців та установ залишається багато питань, щодо повноцінної соціалізації неповнолітніх, які вимагають повноцінного вирішення

Мета статті. Надати пропозиції щодо удосконалення процесу соціалізації та ресоціалізації неповнолітніх.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів: аналізу і синтезу – для теоретичного обґрунтування сутності та змісту механізмів формування та реалізації

державної політики у сфері ресоціалізації неповнолітніх девіантної поведінки; узагальнення – при з'ясуванні сутності, основних принципів та категорій державної політики ресоціалізації неповнолітніх, опрацюванні її законодавчого забезпечення, формуванні теоретичної бази дослідження; системного підходу – для визначення базових понять дисертаційного дослідження («девіантна поведінка», «соціалізація», «ресоціалізація», «державна політика» тощо); типологізації – для з'ясування завдань, функцій та напрямів діяльності органів державного управління і органів місцевого самоврядування, які здійснюють формування та реалізацію комплексу заходів щодо корекції перевиховання правопорушників; спостереження та експертної оцінки – для виявлення проблем у функціонуванні механізмів державного управління в зазначеній сфері; експериментальний – для оцінки сучасного становища неповнолітніх в суспільстві і з'ясування їх основних проблем.

Методи моделювання та прогнозування надали можливість запропонувати перелік повноважень служб у справах дітей, окреслити їх повноваження і завдання. В статті було використано низку інших сучасних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до дослідження.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Вихід України на новий стан становлення усіх сфер соціального розвитку, відновлення державності, відродження культурно-історичної спадщини та традицій національного і громадянського виховання висуває на перший план питання поліпшення соціальної роботи з неповнолітніми, соціалізація яких проходить в особливо складних соціально-економічних умовах. Соціальна робота є однією з організаційних складових процесу реалізації державної політики стосовно неповнолітніх, а у більш широкому розумінні – і соціальної політики. Відповідно, її головною метою є створення сприятливих умов для успішної соціалізації особистості.

Соціальна робота з неповнолітніми має бути спрямованою на соціальну адаптацію та самореалізацію особистості і проводиться за двома пріоритетними напрямками: з одного боку, – це соціальна опіка, надання різних видів соціальної допомоги окремим категоріям неповнолітніх, а з іншого, – це соціальна діяльність, спрямована на розкриття творчого потенціалу неповнолітніх, що стимулює формування в них імунітету до різноманітних негативних явищ [2]. Основні види такої роботи класифікуються науковцями по-різному. Найбільш узагальнена класифікація подана у Законі України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю», де зазначено, що види соціальної роботи – це способи її спрямованості, визначення змісту в залежності від визначених цілей: соціальне обслуговування, соціальний супровід, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальне інспектування [7].

У сфері державної політики неповнолітні як клієнти соціальної роботи займають особливе місце. Це обумовлено, з одного боку, особливостями їхнього вікового розвитку, становленням фізіологічної та психологічної конституції; з іншого, – рівнем розвитку інтелекту, духовності, формуванням особистості. Суттєву роль відіграє також процес набуття ними соціального статусу, отримання освіти і професійних навичок, правової суб'єктності. Усе це в сукупності і визначає неповнолітніх як дуже вразливих від зовнішніх негативних впливів клієнтів.

Усе це необхідно враховувати у своїй діяльності тим інститутам влади, які є суб'єктами державної політики стосовно неповнолітніх. Крім того, вони мають користуватись у своїй діяльності низкою таких принципів:

– гуманізму, що передбачає визнання людини найвищою цінністю, захист її гідності й громадянських прав, створення сприятливих умов для вільного і всебічного виявлення здібностей;

– демократизму, що передбачає визнання людини найвищою цінністю, захист її гідності й громадянських прав, створення сприятливих умов для вільного і всебічного виявлення здібностей;

– диференційованого підходу – зумовлений необхідністю формувати у представників різних соціальних верств, груп, віку специфічні погляди і ставлення до матеріальних та духовних цінностей, навколишньої дійсності без врахування яких неможливо цілеспрямовано впливати на свідомість, почуття, волю, вчинки неповнолітніх. Адже сприймання особою будь-якої інформації – складний і суперечливий процес, у ході якого зовнішній вплив перетворюється у внутрішній психічний стан. Він залежить не лише від поглядів, інтересів, життєвого досвіду та інших особливостей людини, але й від соціально-психологічної атмосфери, відносин, культури, які панують у соціальній групі чи іншій спільності і вносять свої корективи у діяльність суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх, зокрема інститутів виконавчої влади. Саме тому необхідне максимальне і конкретне врахування специфіки інтересів, схильностей, уподобань, звичок неповнолітніх, особливо щодо осіб певних категорій, зокрема: дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування; інвалідів; постраждалих на ЧАЕС; неповнолітніх з девіантною поведінкою; тих, які виховуються у багатодітних, неповних та неблагополучних сім'ях тощо.

– єдності повноважень і відповідальності, прав і обов'язків суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх – це означає: усвідомлення кожним суб'єктом державної політики стосовно неповнолітніх своїх завдань, функцій, а також відповідних прав самостійно приймати необхідні рішення; чітке визначення повноважень і відповідальності кожного суб'єкту у відносинах «по вертикалі»; встановлення раціональних зв'язків та інформаційних потоків між підрозділами і службами, які забезпечують реалізацію державної політики стосовно неповнолітніх [5].

– законності, що передбачає чітке дотримання вимог Конституції України, законодавчих актів, створення режиму, який би забезпечував права і свободи неповнолітніх. Нормативно-правові акти є формою, в якій виражається політика держави, у тому рахунку стосовно неповнолітніх. Право покликане служити її здійсненню, але цю роль воно може виконувати за умови дотримання усіх його норм;

– комплексності – даний принцип забезпечує цілісність державної політики стосовно неповнолітніх, її всебічність і водночас перешкоджає обмеженості, вузькості у розв'язанні проблем неповнолітніх. Комплексність передбачає врахування внутрішніх і зовнішніх умов, факторів, станів, їх зв'язків і взаємовпливів, виступаючи необхідною умовою наукового аналізу, соціальної діагностики й організаційно-практичної діяльності;

– конфіденційності – передбачає збереження таємниці та нерозголошення даних щодо неповнолітніх осіб та недопущення ситуації, яка може завдати шкоди їхньому здоров'ю, честі, гідності та соціальному становленню. Це, зокрема, стосується тих категорій неповнолітніх, які перебувають на обліку в службах у справах дітей та у центрах соціальних служб для молоді;

– професійної компетентності, що передбачає глибоку обізнаність осіб, які займаються реалізацією державної політики стосовно неповнолітніх, з особливостями цієї діяльності. На практиці це означає: системне навчання і перепідготовку кадрів; чітку постановку інформації, аналітичну і прогностичну діяльність; глибоке і всебічне знання об'єктів державної політики стосовно неповнолітніх, їх психологію, особливості; діловитість, організованість; предметність у стосунках з неповнолітніми тощо. Також важливим є знання положень чинного законодавства щодо соціально-правового захисту неповнолітніх та вміння застосовувати його на практиці, наявність фахових знань, зокрема, з психології, педагогіки, соціології, права тощо [11];

– публічності – що забезпечує зв'язок відповідних владних структур із суспільством, громадянами. Він нагадує принцип гласності та врахування громадської думки, але є ширшим за нього за охопленням суспільних явищ та включає: доступність для громадян; відкритість функціонування інститутів влади, зокрема, відповідних структур по роботі з неповнолітніми; громадський та інші види контролю щодо дотримання конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян [14].

Зазначені принципи діяльності суб'єктів державної політики стосовно неповнолітніх є підґрунтям для її ефективної реалізації, вдосконалення правової бази, практичної діяльності, що сприятиме успішній соціальній роботі з неповнолітніми, зокрема, стосовно їх соціалізації та ресоціалізації.

На думку Л. Кривачук, соціальна робота з неповнолітніми має надаватись із врахуванням основної проблеми соціалізації даної вікової стадії. При цьому важливо звернути увагу на той факт, що невідповідність дій «агентів соціалізації» (сім'ї, школи, засобів масової інформації, середовища однолітків тощо) та умов протікання цього процесу неодмінно призводить до негативних наслідків, які ускладнюють процес соціалізації протягом усіх наступних стадій життєвого шляху індивіда. Особливо це стосується сім'ї, яка у суспільстві виконує важливі соціальні функції, серед яких головними є дві: народження і соціалізація дітей; психологічний захист, кохання і взаємна підтримка членами сім'ї один одного, але, на жаль, не всіма сім'ями ці функції реалізуються належним чином. Саме на цій підставі у психолого-педагогічній літературі виокремлено термін «жертви несприятливих умов соціалізації» та соціально-педагогічну галузь знань – «віктимологію», яка розвивається на перетині педагогіки, психології, соціології, кримінології та етнографії і вивчає різні категорії людей, що є жертвами несприятливих умов соціалізації [6].

Існує декілька категорій неповнолітніх, умови розвитку і життя яких об'єктивно роблять їх реальними або потенційними жертвами соціалізації, у зв'язку з чим вони вимагають спеціального вивчення і специфічних засобів соціальної допомоги, насамперед, з боку інститутів влади, що реалізують держав-

ну політику з питань неповнолітніх, зокрема: служб у справах дітей; відділів (управлінь) у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді тощо.

Виходячи з власного досвіду роботи у цій сфері пропонується класифікувати категорії неповнолітніх як реальних чи потенційних жертв соціалізації, клієнтів соціальної роботи наступним чином:

- діти війни;
- біженці;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти трудових мігрантів;
- діти з інвалідністю;
- неповнолітні, які постраждали внаслідок воєнних дій;
- неповнолітні, які знаходяться у екстримальних життєвих умовах (неблагополучних сім'ях);
- неповнолітні, які виховуються у неповних, малозабезпечених, багатодітних сім'ях;
- неповнолітні, які працюють;
- неповнолітні з девіантною поведінкою.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. В Законі України «Про охорону дитинства» вказані категорії неповнолітніх визначені наступним чином: діти-сироти – це діти, в яких померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які залишились без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав; відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків безвісті відсутніми або недієздатними; оголошенням їх померлими; відбуванням покарання у місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства; розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає виконувати їм свої батьківські обов'язки; а також підкинуті діти; діти, батьки яких невідомі; діти від яких відмовились батьки; безпритульні діти.

Тут доцільно уточнити поняття «безпритульні діти», а саме – це діти, які самі залишили сім'ю через жорстоке поводження з ними батьків, або дитячі заклади, куди вони були влаштовані, ці діти постійно бродяжать та жебракують. Безпритульні діти в порядку, встановленому Законом, тимчасово розміщуються у притулках служб у справах дітей (терміном до 3 місяців). Подальша доля дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вирішується інститутами опіки та піклування.

Згідно з чинним законодавством України, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у своїх юридичних правах та пільгах прирівняні, тобто мають одні й ті ж самі права та пільги. Утримання і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава, застосовуючи здебільшого інституціональні форми опіки та піклування над ними. Звернемо увагу, що специфічні умови життєдіяльності в інтернаті впливають на соціалізацію неповнолітніх. Так, окремі науковці виділяють наступні негативні чинники, що впливають на розвиток особистості в інтернатному закладі: емо-

ційні; соціальні; економічно-територіальні. Дослідження деяких вчених-психологів свідчать про ознаки «госпіталізму» цієї категорії дітей, тобто фізичне та психічне відставання у розвитку, що проявляється у підвищеній конфліктності, зниженій емоційності, пасивності в організації діяльності, відсутності співчуття, проявах агресивності [9]. Тому, в Україні, з 1998р. розпочато роботу щодо впровадження нових сімейних форм утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме, інституту прийомної сім'ї.

На законодавчому рівні, «приймона сім'я» визначається як «сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від однієї до чотирьох дітей на виховання та на спільне проживання». Розрізняють такі види прийомних сімей: довготермінова (коли дитина залишається в сім'ї до повноліття); середньотермінова (коли дитина знаходиться в сім'ї, доки не відновляться її зв'язки з біологічною сім'єю, не зміняться на краще тимчасово погіршені обставини); вихідного дня (коли дитина приходять на вихідні у сімейне оточення); денна (коли дитина приходять у сім'ю, де є догляд, виховання і піклування протягом дня, якщо рідна сім'я цього забезпечити не в змозі, у разі, коли батьки працюють, а дитина потребує особливої уваги) [16].

Отже, соціальна робота з категорією дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування здійснюється суб'єктами соціальної роботи з такими основними групами неповнолітніх:

- неповнолітні в сім'ях опікунів (піклувальників);
- неповнолітні в школах-інтернатах; неповнолітні в профтехучилищах, коледжах, університетах;
- неповнолітні, які закінчили школи-інтернати, профтехучилища;
- неповнолітні у прийомних сім'ях і будинках сімейного типу;
- неповнолітні у притулках для неповнолітніх.

Бездоглядні діти. Проблема дитячої бездоглядності не є новою для України (маємо на увазі досвід 20-30 років), проте, вона і досі залишається недостатньо вивченою та дослідженою. Автори словника-довідника з кримінології та психології [3] та словника-довідника для соціальних працівників та соціальних педагогів поняття «бездоглядність» трактують як послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями неповнолітніх з боку батьків та осіб, які їх замінюють. Л. Кривачук, у свою чергу, запропоновано таке визначення: дитяча бездоглядність – це: відсутність забезпечення основних потреб дітей у їжі, одязі, теплі, чистоті; антисанітарні умови проживання дітей у сім'ї; відсутність надання дітям необхідного лікування; пропуски дітьми навчальних занять (без поважних причин), відсутність нагляду батьків за поведінкою дітей. Вказані чинники є критеріями визначення дитячої бездоглядності. Але на законодавчому рівні в Україні визначення даного поняття відсутнє, хоча це є дуже важливим чинником ефективної діяльності інститутів виконавчої влади у сфері державної політики стосовно неповнолітніх. Бездоглядні діти, як правило, займаються бродяжництвом, жебрацтвом, крадіжками, вживають алкогольні напої, наркотики, токсичні речовини, вони часто стають жертвами сексуальних злочинів, залучаються дорослими до протиправної діяльності, тобто їхнє життя

і здоров'я постійно перебуває під загрозою. Тому дана категорія неповнолітніх має становити окрему групу клієнтів соціальної роботи, яка потребує тимчасового притулку, психологічної підтримки, соціально-правового захисту та відповідної реабілітаційно-профілактичної роботи.

Діти з івалідністю. Дана категорія об'єднує неповнолітніх з функціональними обмеженнями, не здатних до будь-якої діяльності внаслідок захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я через не адаптованість потреб індивіда зовнішнього середовища [19]. У літературі та на практиці часто використовують для цієї категорії неповнолітніх термін «інвалід», що визначається як «особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або вродженими дефектами, що призводять до обмеження життєдіяльності інваліда, викликає потребу у соціальній допомозі та захисті» [21]. Аналогічне визначення даного терміну наводиться в Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [20].

У визначенні, яке зафіксоване у рекомендаціях до реабілітаційних програм на сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи, «інвалідність» трактується як обмеження можливостей, обумовлене фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині, з інвалідністю інтегруватися у суспільство і брати участь у житті сім'ї чи суспільства на таких же підставах, як і всі інші члени суспільства. А у Декларації про права інвалідів, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН в 1997 р., термін «інвалід» означає особу, яка не може самостійно, повністю або частково забезпечити потреби нормального особистого чи соціального життя через вроджені чи набуті вади, фізичні або розумові можливості. Однак поступово даний термін виходить з широкого вжитку як такий, що дискримінує права людини. Тому впродовж останніх 20 років у більшості країн Європи замість терміну «інвалід» вживають терміни «людина з функціональними обмеженнями» або «людина з обмеженими можливостями».

За даними Державного комітету статистики України станом на 01.01.2024 р. в Україні зареєстровано: 3 159 081 інвалідів у тому рахунку 153493 дітей з інвалідністю. Найбільше дітей-інвалідів проживає у Дніпровській (9893 особи), Львівській (8908 осіб) та у Харківській (8690 осіб) областях [13]. Причини, що призводять до інвалідності у соціальній роботі поділяються на соціальні та біологічні. До соціальних причин відносять: каліцтва, отримані у процесі життєдіяльності, погіршення екологічної ситуації; до біологічних причин – хвороби, у тому числі інфекційні захворювання, генетичні аномалії, післяпологові травми, ускладнення при пологах тощо [15].

Фахівцями вважається, що одним із головних наслідків інвалідності неповнолітніх є їх ізолюваність, а домінуючою характеристикою виступає перерва у соціалізації, що призводить до соціальної бездіяльності; відчуженості чи навіть деградації. Цей процес можна назвати психічними і соціальними дезадаптаціями. Тому інтеграція людини, зокрема неповнолітньої, у відкрите суспільство – це по суті вища мета реабілітації інвалідів, у яких за багатьма специфічними проблемами ховається загальнолюдська проблема становлення людини як особистості.

Неповнолітні, які постраждали внаслідок техногенних аварій, катастроф. В Україні до цієї категорії належать, в першу чергу, неповнолітні, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Так, станом на 01.01.2024 р. в Україні зареєстровано 1 193 076 дітей, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, з них 553 789 осіб проживають на території радіоактивного забруднення [18]. Соціальний захист сімей, які мають дітей вказаної категорії, здійснюється відповідно до Закону України «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». Крім цих осіб, особливої уваги та соціальної підтримки з боку суб'єктів соціальної роботи потребують неповнолітні, які постраждали чи були свідками техногенних аварій, стихійних лих чи катастроф та отримали психологічну травму. Пріоритетними видами соціальної роботи з даною категорією неповнолітніх є соціальне обслуговування та соціальна реабілітація.

Біженці. У Законі України «Про охорону дитинства» термін «дитина-біженець» трактується наступним чином: «дитина-біженець» – дитина іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), які у порядку та на підставах, визначених Законом України «Про біженців» надано статус біженців» [4]. Відповідно, у Законі України «Про біженців» зазначено наступне: «біженці» – це «іноземні громадяни або особи без громадянства, котрі внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвами переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, вимушені залишити територію держави, громадянами якої вони є (або територію свого постійного проживання) і не можуть або не бажають скористатися захистом цієї держави через такі побоювання» [1].

З моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації катастрофічно збільшилась кількість дітей-біженців. За даними Юнісеф, з 24 березня 2022 року більш ніж половина всіх дітей на Україні (приблизно 7,5 млн), були вимушені залишити свої домівки, з них 1,8 млн. стали біженцями в інших країнах. Але не можна виключати, що у зв'язку з воєнним станом чисельність біженців буде збільшуватиметься. Неповнолітні біженці потребують особливої соціальної допомоги та підтримки, зокрема, з питань їх психологічних, медичних, матеріальних, освітніх та побутових потреб, призначення опікунства (піклування).

Неповнолітні, які знаходяться у екстремальних життєвих умовах (виховуються у неблагополучних сім'ях). Аналізуючи дану категорію сімей, слід зазначити, що термін «неблагополучна сім'я» у законодавчих актах не визначено, тому статистичні дані щодо даної категорії сімей є неточними, оскільки місцеві органи влади визначають неблагополучні сім'ї за різними критеріями. За даними Державного центру соціальних служб для молоді України. У 2024 р. виявлено 81750 неблагополучних сімей, у яких налічується 153361 дитина. Найбільше таких сімей у Дніпровській області (9314 осіб), Сумській (6457 осіб), Одеській (6413 осіб), Полтавській (6264 осіб) областях. Найменше їх у м. Києві (345 осіб), Кіровоградській (511 осіб), Чернівецькій (560 осіб), Тернопільській (567 осіб), Львівській (771 осіб) областях. [150,с.-90]. Внаслідок сімейного неблагополуччя, наприклад, за шість місяців 2024 р. у батьків відібрано 759 дітей, у тому рахунку. 674 – у батьків, позбавлених батьківських прав; 385 дітей – у батьків без позбав-

лення їх батьківських прав. Нажаль, слід констатувати, що кількість неблагополучних сімей з кожним роком зростає. Тому важливо посилювати соціальну роботу з членами таких сімей, використовуючи насамперед, соціальне інспектування та соціальний супровід неблагополучних сімей з метою забезпечення успішної соціалізації дітей.

Неповнолітні, які виховуються у неповних, малозабезпечених, багато-дітних сім'ях. «Неповною» вважається сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей). В Україні станом на 01.01.2024 р. нараховувалося близько 2 млн. таких сімей, «неповні сім'ї» становили 11% усіх сімей. Найбільше їх налічується у Тернопільській обл. (14,5%), м. Києві (13,9%), Харківській (13,3 %), Закарпатській (13,0%) областях.

Малозабезпечена сім'я з дітьми – це сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід, нижчий від прожиткового мінімуму. Її матеріальний добробут визначається рівнем сукупних доходів, але серед сімей з дітьми він суттєво перевищує середньоукраїнський (33,4 % проти 27,2 % у 2023 р.). Із збільшенням числа дітей у домогосподарстві рівень бідності стрімко зростає. Низький рівень матеріального добробуту переважної більшості сімей з дітьми викликає низку негативних тенденцій, які ускладнюють процес виховання дитини. Це, в першу чергу, зниження безпосередніх витрат домогосподарства на виховання та розвиток дітей, оскільки основна частка сімейного бюджету використовується на харчування, одяг, оплату житлово-комунальних послуг. Через це у середньому домогосподарство з дітьми спрямовує лише 2,1 % сукупних витрат на статті, пов'язані з процесом виховання дитини [12].

Станом на 01.01.2024 р. В Україні нараховувалось 445,3 тис. багатодітних сімей (уточнимо, що «багатодітна сім'я» – це сім'я, у якій виховується троє і більше дітей), з яких 321,4 тис. – сім'ї з трьома дітьми, 79,3 тис. – з чотирма і 44,6 тис. – з п'ятьма та більше дітьми. По Україні в цілому багатодітні сім'ї становлять 5,5 % населення, хоча в окремих областях ця частка коливається від 1,9 до 21 %. Так, у Волинській, Львівській, Рівненській та Чернівецькій областях багатодітні сім'ї становлять понад 10 % населення, а у Миколаївській, Хмельницькій та Харківській областях – у межах 2 %. Зазначене підтверджується і результатами вивчення громадської думки. Так, на запитання: «Що, на Вашу думку, є перешкодою для виховання дітей батьками?» 82% респондентів основною перешкодою назвали матеріальні проблеми, 48% – брак часу, 29% – невідповідність батьків з педагогічних питань, 22% – нерозуміння важливості виховання дітей родиною [10].

Діти трудових мігрантів. Стосовно цієї категорії у науковій літературі часто використовують терміни «соціальні сироти», який визначається як особлива група дітей, які внаслідок соціальних, економічних, морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках [3]. Нажаль, сьогодні в Україні ще не визначено механізм соціально-правового захисту таких дітей, у тому числі і щодо їх опіки та піклування. Більше того, щодо даної категорії неповнолітніх не ведеться і державна статистика, що не дозволяє здійснювати відповідний аналіз. Разом з тим, такі неповнолітні потребують соціальної підтримки, насамперед, психолого-педагогічної, а часто і соціально-правової.

Неповнолітні, які працюють. Незважаючи на те, що праця завжди вважалася засобом виховання (у тому числі, і у дитячому віці), слід зазначити, що не будь-яка праця має позитивний виховний вплив (наприклад важка непосильна праця неповнолітніх з метою їх експлуатації).

Україна ратифікувала низку конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці, які регулюють питання праці, у тому рахунку неповнолітніх. Це, насамперед, Конвенція ООН про права дитини (ст. 32). Система національного законодавства, що регламентує трудові відносини неповнолітніх, визначена Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законами України «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та низкою нормативно-правових актів.

Дані дослідження «Дитяча праця в Україні», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень за підтримки Міжнародної організації праці (ILO) у межах Міжнародної програми ліквідації дитячої праці (IPEC), дають підстави для кількісних та якісних характеристик залучення неповнолітніх до праці в Україні. За результатами дослідження встановлено, що серед 350 тис. дітей, які займалися економічною діяльністю у 2023 р. в Україні, 52% становили неповнолітні у віці 15–17 років, яким за національним законодавством дозволяється працювати; 24% – діти віком 13–14 років; 24% – діти у віці до 13 років. Особливості функціонування сучасного ринку праці в Україні впливають на розподіл працюючих неповнолітніх за видами економічної діяльності. Так, сферою найбільшого використання праці неповнолітніх є сільське господарство (46% працюючих), торгівля (26%), послуги (19%). Залучення неповнолітніх для економічної діяльності значною мірою залежить і від місця проживання, адже виявилось, що рівень економічної зайнятості у 2023 р. неповнолітніх з числа сільських жителів був значно вищим (5,2%) ніж міських (3,1%). Відносно працюючих неповнолітніх з роботодавцями у більшості випадків не мають офіційного оформлення, про що свідчать дані вищевказаних досліджень. Так, 82% працюючих приймалися на роботу за усною домовленістю, без оформлення відповідних документів, і лише 18% були офіційно оформлені на роботу.

Неповнолітні з девіантною поведінкою. Особливого та комплексного підходу з боку суб'єктів соціальної роботи потребують неповнолітні, яких можна об'єднати у групу, що характеризується спільними ознаками, пов'язаними із девіантними проявами. Зокрема, це неповнолітні з делінквентною та адиктивною поведінкою, схильні до проституції, суїциду та ін. Як показує практика, потенційними «кандидатами» цієї категорії є представники усіх інших розглянутих категорій, що не можуть успішно пройти соціалізацію або ресоціалізацію. Для неповнолітніх з девіантною поведінкою характерними є такі риси, як неврівноваженість, імпульсивність, впертість, безвідповідальність, низький рівень самоконтролю та самодисципліни. Непоодинокі такі риси характеру, як грубість, брехливість, егоїзм, інфантильність (несамостійність прийняття рішень, невміння бачити наслідки власних дій і брати на себе відповідальність, занижена критичність по відношенню до себе, підвищені ви-

моги до інших). При цьому вони мають підвищену потребу у спілкуванні, самоствердженні, керуються нечіткими та нестійкими моральними принципами, сповідають цінності орієнтації антисуспільного змісту, наприклад самоствердження шляхом насильства тощо.

У роботі з неповнолітніми з девіантною поведінкою важливим є знання акцентуацій характеру, оскільки, як показують дослідження, близько 80 % загальної чисельності неповнолітніх, які потрапляють до закладів реабілітації, є акцентуалями. У неповнолітніх даної категорії найчастіше зустрічаються такі типи акцентуацій характеру, як нестійкий, збудливий, істероїдний, шизоїдний тощо. Універсальною методикою виявлення акцентуації характеру є патохарактерологічний діагностичний опитувальник, розроблений О. Лічко в Інституті ім. В. Бехтерева.

Соціальну роботу з неповнолітніми з девіантною поведінкою А. Павленко, І. Пінчук, Л. Шнеренко систематизують за такими напрямками:

- профілактика девіантної поведінки неповнолітніх – комплекс заходів, спрямованих на попередження, подолання або нейтралізацію чинників, що спричиняють девіантну поведінку неповнолітніх;

- соціальний контроль негативного впливу на неповнолітніх – виявлення фактів аморального та кримінального впливу на неповнолітніх у сім'ї, у неформальному оточенні, захист прав дитини, порушення питання про позбавлення батьків прав, опіку та патронаж тощо;

- соціальна підтримка та реабілітація неповнолітніх з девіантною поведінкою – комплекс заходів, який передбачає психологічну корекцію і реабілітацію неповнолітніх, допомогу у створенні навколо них позитивного оточення, сприяння налагодженню сприятливої атмосфери у формальній групі (до якої входить підліток), корекції у разі необхідності сімейних відносин [20].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Деформація структури та функцій інститутів соціалізації, насамперед, сім'ї внаслідок негативного впливу кризових явищ на суспільство вимагає цілеспрямованої соціальної роботи з неповнолітніми, врахування особливостей соціальної ситуації та чинників, що зумовлюють загострення соціальних проблем. Особливо це стосується останньої з розглянутих категорій неповнолітніх – неповнолітніх з девіантною поведінкою.

Виконуючи некваліфіковану, переважно важку фізичну працю, часто без офіційного оформлення трудових відносин, особливо у сферах, які не контролюються державними інститутами, неповнолітні часто стають жертвами надмірного фізичного і психологічного навантаження, страждають від шкідливих умов праці. Експлуатація праці неповнолітніх негативно позначається на їх здоров'ї, подальшому розвитку та виступає негативним чинником їх успішної соціалізації.

Окремого розгляду потребує проблема праці неповнолітніх з девіантною поведінкою, зокрема, тих, хто бродяжить, жебракує, втягнутий у кримінальну сферу. Неповнолітні цієї категорії залучаються до діяльності, яка вважається найгіршою формою праці. Зокрема, це проституція, порнографія, примусова праця, кримінальні дії, жебрацтво, збір металобрухту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи. К.: ДЦССМ, 2002. 64 с.
2. Введение в социальную работу / под ред. В. Бурлака. К.: К.І.С., 2009. 45 с.
3. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2023 року. К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2024. 144 с.
4. Коваль Л. Соціальна педагогіка. К.: ІЗМН, 1997. 151 с.
5. Комплексні програми центрів соціальних служб для молоді / за заг. ред. С. Толстоухової. К.: УДЦССМ, 2001. 204 с.
6. Конвенція про права дитини. К.: ІНФО, 2004. 24 с.
7. Кривачук Л.Ф. Реалізація державної молодіжної політики з питань неповнолітніх в Україні (державно-управлінський аспект): дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Л. 2002. 223 с.
8. Кротюк С. Методичні особливості дослідження проблем соціальної роботи з молоддю. Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-13 жовт. 2021 р. К., 2021. С. 179.
9. Мертон Р. Явні та латентні функції, структурно-функціональний аналіз в соціології. К., 2019. Вип. 1. С. 110.
10. Про мінімальні норми забезпечення вихованців притулків для неповнолітніх одягом, взуттям та предметами особистої гігієни: наказ Державного комітету молодіжної політики та спорту України від 22 січ. 2021 р., № 120. Офіційний вісник України. 2021. № 14. С. 67.
11. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх Закон України від 24.01.1995 р., № 20/95–ВР. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. К., 2022. С. 249-251.
12. Про освіту: Закон України від 23 трав., № 1060-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 34. Ст. 18.
13. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні. Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12>.
14. Про охорону праці: Закон України від 02.09.2008 р. № 346-VI. Відомості Верховної Ради України. 2008. № 42-43. Ст. 293.
15. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст. 70.
16. Про становище сімей в Україні: державна доповідь за підсумками 2021 р. К.: Шк. світ, 2009. 192 с.
17. Про становище сімей в Україні: звіт за підсумками першого півріччя 2023 р. К.: Шк. світ, 2009. – 112 с.
18. Скуратівський В. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження. К.: УАДУ, 1998. 196 с.
19. Статистичний щорічник України за 2022 рік. К.: Держ. ком. статистики України, 2023. 519 с.
20. Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні: праця дітей в Україні. К.: Укр. ін-т соц. дослідж., 2024. – 127 с.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Kateryna Dubovyk, Ph.D. in the field of Public Management and Administration,
Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1536-7553> e-mail: dubovike07@gmail.com

FEATURES OF MECHANISMS OF SOCIALIZATION AND RESOCIALIZATION OF MINORS FROM THE POINT OF VIEW OF INCREASING THEIR EFFICIENCY

Abstract. In order to improve the mechanisms of socialization and resocialization of minors and to establish control over such negative phenomena in the economic, social and spiritual spheres as social maladaptation, decline of spirituality, devaluation of moral values, which significantly affect the content and nature of social relations, significant changes are proposed to the Regulations on Services in the affairs of minors and special institutions for them, expansion of their powers, definition of tasks and rights.

It is noted that modern institutions of socialization do not fully satisfy society's need for the formation of valuable qualities, socially approved behavioral norms, worldview beliefs and life positions in adolescents, which causes the spread of offenses by minors.

Attention is drawn to the fact that in Ukraine there is a lack of a perfect system of resocialization of minors, as a result of which minor offenders remain in the same environment in which they were and were brought up before, social factors put pressure on them, without taking into account what their further education is impossible.

It was noted that for the full-fledged resocialization of offenders, an appropriate state management policy is necessary, which would ensure effective coordination of the activities of services for children, pedagogical and labor teams, family, and the environment. Only on the basis of combining their efforts, establishing a productive interaction, can you count on the success of the education process.

It is indicated that all this requires the introduction of new mechanisms of state management of social policy, coordination of the actions of state administration bodies and local self-government bodies, civil society institutions regarding the resocialization of minors with deviant behavior.

The powers of children's services were analyzed. It is pointed out that the list of powers does not mention anything about the coordination of children's services with the centers of social services for family and youth. It is proposed to supplement the powers of children's affairs services with the following: analysis of the state of affairs and the causes of deviant behavior among minors in the process of implementing state policy in the field of children's rights protection; developing proposals for defining general approaches to scientific and methodological support.

The powers of children's services were analyzed. It is pointed out that the list of powers does not mention anything about the coordination of children's services with the centers of social services for family and youth.

It is proposed to supplement the powers of children's affairs services with the following: analysis of the state of affairs and the causes of deviant behavior among minors in the process of implementing state policy in the field of children's rights protection; developing proposals for defining general approaches to scientific and methodological support.

Keywords: *public administration in the field of protection of children's rights, resocialization of minors, mechanisms of socialization, services for children, large families, children with disabilities..*

In cites: Dubovyk, K. Ye. (2024). Features of Mechanisms of Socialization and Resocialization of Minors from the Point of View of Increasing their Efficiency. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 36–52. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-03> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Current Issues of Social and Pedagogical Work (2002). Kyiv: DCSSM [in Ukrainian].
2. Burlaka, V. (Ed.) (2009). Introduction to Social Work. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
3. State Institute of Family and Youth Problems (2024). Educational Potential of the Family in Modern Conditions: Thematic State Report on the Status of Families in Ukraine Based on the Results of 2023. Kyiv: State Institute of Family and Youth Problems [in Ukrainian].
4. Koval, L. (1997). Social Pedagogy. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
5. Tolstoukhov, S. (Ed.) (2001). Comprehensive Programs of Youth Social Services Centers. Kyiv: UDCSSM [in Ukrainian].
6. INFO (2004). Convention on the Rights of the Child. Kyiv: INFO. [in Ukrainian].
7. Kryvachuk, L. F. (2002). Implementation of State Youth Policy Regarding Minors in Ukraine (Public Administration Aspect): PhD Thesis in Public Administration. Lviv [in Ukrainian].
8. Krotiuk, S. (2021). Methodological Features of Researching Problems of Social Work with Youth. *In Study of Youth at the Modern Stage: Issues of Methodology and Methodics*: Materials of the International Scientific-Practical Conference, October 11-13, Kyiv, 179 [in Ukrainian].
9. Merton, R. (2019). Manifest and Latent Functions, Structural-Functional Analysis in Sociology. Kyiv, 1, 110 [in Ukrainian].
10. On Minimum Standards for Clothing, Footwear, and Personal Hygiene Items for Juvenile Shelter Residents: State Committee of Youth Policy and Sports of Ukraine No. 120 (2021, January 22). *Official Bulletin of Ukraine*, 14, 67 [in Ukrainian].
11. On Bodies and Services for Juvenile Affairs and Special Institutions for Juveniles: Verkhovna Rada of Ukraine No. 20/95-VR (1995, January 24). *Collection of Regulatory Acts in the Field of Child Rights Protection*. Kyiv, 249-251 [in Ukrainian].
12. On Education: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 1060-XII (1991, May 23). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 34, 18 [in Ukrainian].
13. On the Basics of Social Protection of Disabled Persons in Ukraine: Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=875-12> [in Ukrainian] (accessed 22.04.2024)
14. On Occupational Safety: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 346-VI (2008, September 2). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 42-43, Art. 293 [in Ukrainian].
15. On the Prevention of Domestic Violence: Verkhovna Rada of Ukraine, No. 2789-III (2001, November 15). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 10, 70 [in Ukrainian].
16. School World (2009). On the Status of Families in Ukraine: State Report Based on the Results of 2021. Kyiv: School World [in Ukrainian].
17. School World (2009). On the Status of Families in Ukraine: Report Based on the Results of the First Half of 2023. Kyiv: School World [in Ukrainian].
18. Skurativsky, V. (1998). Social Systems and Sociological Research Methods. Kyiv: UADU [in Ukrainian].
19. State Committee of Statistics of Ukraine (2023). Statistical Yearbook of Ukraine for 2022. Kyiv: State Committee of Statistics of Ukraine [in Ukrainian].
20. Ukrainian Institute of Social Research (2024). Thematic State Report on the Status of Children in Ukraine: Child Labor in Ukraine. Kyiv: Ukrainian Institute of Social Research [in Ukrainian].

The article was received by the editors 03.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Тимоха Анатолій Денисович,

аспірант кафедри економічної політики та менеджменту,
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0006-3581-5471>
e-mail: anatoliy.tymokha@gmail.com

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню механізмів публічного управління розвитком дорожньої інфраструктури у Німеччині, США, Китаї та Бразилії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації та розширення дорожньої мережі в Україні, підвищення її безпеки та ефективності. У статті проаналізовано сучасний стан досліджень у сфері дорожнього господарства та публічного управління його розвитком, виявлено недостатню увагу до питань адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій, зокрема, щодо особливостей законодавства, інституційної спроможності та потенційних ризиків, пов'язаних з впровадженням державно-приватного партнерства та концесій.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу механізмів публічного управління розвитком дорожньої інфраструктури у вибраних країнах для виявлення ефективних практик, які можуть бути адаптовані та впроваджені в Україні.

Основний матеріал статті розкриває різні аспекти публічного управління розвитком дорожнього господарства у досліджуваних країнах: організаційно-правові механізми (ступінь централізації та децентралізації, законодавчу базу, технічні регламенти), фінансові інструменти (бюджетні кошти, дорожні фонди, ДПП, концесії), стратегічне планування (довгострокові плани розвитку, пріоритетні напрямки інвестицій), управління проектами, забезпечення якості та безпеки (високі стандарти, контроль якості, інспекції), а також залучення стейкхолдерів (громадські слухання, консультації, опитування).

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що вибір конкретних інструментів та підходів до публічного управління розвитком дорожнього господарства залежить від багатьох факторів, включаючи рівень економічного розвитку, політичну систему, інституційну спроможність та географічні особливості країни. Проте, досвід інших країн може надати цінні уроки для України, сприяючи розробці ефективної та збалансованої політики у сфері дорожнього господарства.

Ключові слова: публічне управління, дорожня інфраструктура, механізми публічного управління, закордонний досвід, порівняльний аналіз, розвиток дорожньої інфраструктури, фінансування, стратегічне планування, державно-приватне партнерство, концесії, участь громадськості, моніторинг та оцінка.

© Тимоха А. Д., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Як цитувати: Тимоха А. Д. Механізми публічного управління розвитком дорожнього господарства за кордоном. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 53–69. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-04>

Вступ. Розвиток та утримання ефективної дорожньої інфраструктури є ключовим фактором економічного зростання, соціального добробуту та підвищення якості життя населення. Дорожня мережа виступає основою для забезпечення мобільності, економічної інтеграції та територіального розвитку, забезпечуючи зв'язок між населеними пунктами, виробничими центрами, соціальними об'єктами. Вона стимулює залучення інвестицій, розвиток торгівлі та туризму, а також забезпечує доступ громадян до освіти, охорони здоров'я та інших життєво важливих послуг.

Проте, незважаючи на визнання важливості дорожньої інфраструктури, багато країн стикаються із системними проблемами у цій сфері. Україна, зокрема, відчуває гостру потребу в модернізації та розширенні дорожньої мережі, підвищенні її безпеки та ефективності. Недостатнє фінансування, неефективне використання бюджетних коштів, низька якість будівельних робіт, незадовільний рівень безпеки дорожнього руху, обмежена інституційна спроможність органів управління та недостатня залученість громадськості до процесу прийняття рішень – це лише деякі з ключових викликів, що потребують негайного вирішення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку та впровадження інноваційних, ефективних та стабільних механізмів публічного управління, які дозволять подолати існуючі проблеми та забезпечити сталий розвиток дорожнього господарства. Наукове завдання полягає у порівнянні досвіду різних країн у сфері публічного управління розвитком дорожнього господарства з урахуванням їх політичних, економічних, соціальних та інституційних особливостей. Це дозволить виявити сильні та слабкі сторони різних підходів, а також фактори, що впливають на їх успішність.

Огляд літератури. Сучасний стан досліджень у сфері дорожнього господарства та публічного управління ним характеризується значною увагою до питань розвитку та функціонування галузі, а також удосконалення механізмів управління. Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів дозволяє виокремити кілька ключових напрямів досліджень, проте виявляє також певні прогалини, що потребують подальшого вивчення.

Кононов С. О. [3] комплексно аналізує зарубіжний досвід функціонування дорожньої галузі в європейських країнах (Франція, Австрія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Польща), акцентуючи увагу на інструментах державно-приватного партнерства (ДПП) та концесійних договорів. Проте, дослідження не приділяє достатньої уваги питанням адаптації цих інструментів до українських реалій, врахування особливостей законодавства та інституційної спроможності, а також потенційних ризиків, пов'язаних з впровадженням ДПП та концесій.

Бурик М. М. [1] досліджує розвиток транспортної інфраструктури країн ЄС, підкреслюючи важливість інвестицій та розглядаючи ключові стратегічні документи ЄС у цій сфері. Автор визначає основні цілі транспортної політики ЄС

– створення єдиного європейського транспортного простору, стимулювання інновацій, розвиток сучасної інфраструктури, раціональне ціноутворення та фінансування. Однак, дослідження не заглиблюється у детальний аналіз конкретних механізмів фінансування та управління проектами, а також не розглядає специфіку адаптації європейського досвіду до українських реалій.

Пархета В. І. [8, 9] та Легеза Є. О. [5] аналізують зарубіжний досвід публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури, зокрема правове регулювання та фінансові механізми, пропонуючи шляхи його адаптації в Україні, такі як впровадження концесій та розширення практики ДПП. Проте, дослідження не враховують у повній мірі соціально-економічні особливості України, рівень розвитку ринку та інвестиційного клімату, а також потенційні бар'єри на шляху впровадження запропонованих рішень, що знижує їх практичну застосовність.

Миرونюк Р. [12] акцентує увагу на проблемах державного управління у сфері дорожньої інфраструктури в Україні, таких як недосконале законодавство, неефективне фінансування та недостатня координація між органами влади. Водночас дослідження не містить оцінки ефективності запропонованих заходів, а також оминає увагою важливий аспект залучення громадськості до процесів прийняття рішень, що стосуються розвитку дорожнього господарства.

Момот Т. В. [6] та Петленко Ю. В. [10] розглядають питання ДПП та концесій у сфері дорожнього будівництва. Момот Т. В. надає детальний аналіз європейського досвіду реалізації дорожніх проектів ДПП, систематизуючи ключові умови успішності та пропонуючи рекомендації щодо створення ефективної системи фінансово-економічної безпеки ППП. Петленко Ю. В. досліджує перспективи розвитку ДПП та концесій в Україні, аналізуючи стан доріг, фінансові потреби галузі та світовий досвід. Але, обидва дослідження не приділяють достатньої уваги аналізу ризиків та викликів, пов'язаних з реалізацією проектів ДПП, таких як корупція, недостатня прозорість та ризик перевищення вартості проектів, а також механізмам їх мінімізації.

Громова О. В. [2] аналізує еволюцію транспортної політики ЄС, зокрема акцент на співпраці між видами транспорту та розвитку сучасних технологічних рішень, пропонуючи використовувати цей досвід для стратегічного планування в Україні. Автор, незважаючи на детальний аналіз, не приділяє достатньої уваги специфіці української транспортної системи, політичного контексту та обмеженості фінансових ресурсів, що може створити суттєві перешкоди на шляху імплементації європейського досвіду.

Краснюк В. І. [4] та Непомнящий О. М. [7] досліджують питання безпеки автомобільних доріг, підкреслюючи важливість комплексного підходу, що включає аналіз факторів аварійності, перевірку проектів доріг та регулярний моніторинг їх стану. Дослідження, хоча й детально аналізують проблему, не надають конкретних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління безпекою дорожнього руху в Україні, враховуючи обмеженість фінансових та людських ресурсів, а також відсутність оцінки ефективності запропонованих заходів.

Попри значний доробок у дослідженні питань розвитку та функціонування дорожньої галузі, актуальність проблематики ефективності публічного управлін-

ня, механізмів залучення інвестицій та впровадження інновацій, з урахуванням специфіки українського контексту та обмеженості ресурсів, залишається високою та потребує подальшого наукового вивчення. Подальші дослідження мають бути спрямовані на визначення оптимальних моделей управління дорожньою інфраструктурою з урахуванням українського контексту, включаючи питання децентралізації, розподілу повноважень та відповідальності між різними рівнями влади, а також залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

Мета статті. Метою статті є проведення комплексного порівняльного аналізу механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства у різних країнах світу, з фокусом на країнах з різним рівнем економічного розвитку, політичним устроєм та соціально-культурними особливостями.

Методологія дослідження. Дослідження базується на комплексному методологічному підході, що інтегрує загальнонаукові та спеціальні методи пізнання для забезпечення всебічного аналізу механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства. А саме використанні загальнонаукові методи: порівняльний аналіз застосований для виявлення спільних рис та особливостей механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства у різних країнах, що дозволило здійснити їхню класифікацію та типологізацію; системний підхід дозволив розглядати дорожнє господарство як складну соціально-економічну систему, виявляючи взаємозв'язки між її елементами (інституційними, фінансовими, технологічними) та їхній вплив на ефективність управління; індуктивно-дедуктивний метод використаний для формування гіпотез на основі аналізу емпіричних даних та їх подальшої перевірки шляхом логічного виведення та порівняння з теоретичними моделями.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Вибір Німеччини, США, Китаю та Бразилії як репрезентативних кейсів для порівняльного аналізу механізмів публічного управління розвитком дорожньої інфраструктури обґрунтований їх різноманітністю та здатністю відобразити широкий спектр підходів до вирішення спільних проблем. Кожна з цих країн представляє унікальне поєднання політичних, економічних, інституційних та географічних факторів, що суттєво впливають на формування та ефективність механізмів публічного управління у сфері дорожнього господарства. Німеччина, як високорозвинена федеративна держава, демонструє передовий досвід у сфері стратегічного планування, забезпечення якості та впровадження інноваційних технологій, що може слугувати референсною моделлю для України в контексті євроінтеграції. США, з найбільшою у світі мережею автомобільних доріг та розвинутою системою державно-приватного партнерства (ДПП), пропонують цінні уроки у сфері залучення приватного капіталу та ефективного управління масштабними інфраструктурними проектами, що особливо актуально для України з огляду на необхідність повоєнної відбудови та модернізації. Китай, з його динамічним економічним зростанням та масштабними державними інвестиціями, є прикладом прискореного розвитку дорожньої інфраструктури та активного впровадження новітніх технологій. Бразилія, з її досвідом реалізації проектів в умовах обмежених ресурсів та значної територіальної диференціації, пропонує альтернативні підходи до фінансування та управління, що можуть бути адаптовані до українських реалій.

Таким чином, вивчення та критичний аналіз досвіду цих країн дозволяє вивести широкий спектр ефективних практик, інструментів та підходів, які можуть бути адаптовані та впроваджені в Україні з урахуванням її специфічних потреб та обмежень, сприяючи розробці комплексної та збалансованої державної політики у сфері дорожнього господарства, що забезпечить сталий розвиток транспортної інфраструктури, підвищення її ефективності та безпеки, а також сприятиме економічному зростанню та соціальному добробуту населення.

Ефективне публічне управління розвитком дорожнього господарства є критичним фактором соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Це складний процес, що вимагає узгоджених дій різних державних органів на різних рівнях управління, а також залучення приватного сектору та громадськості. Організаційно-правовий механізм публічного управління розвитком дорожнього господарства, що визначає структуру органів влади, розподіл повноважень, законодавчу базу та механізми координації, суттєво впливає на ефективність цього процесу.

У Німеччині управління дорожньою інфраструктурою здійснюється на трьох рівнях: федеральному, земельному та муніципальному, що відображає федеративний устрій країни. На федеральному рівні ключову роль відіграє Федеральне міністерство цифрових технологій та транспорту (BMDV), відповідальне за формування та реалізацію національної транспортної політики, включаючи планування, фінансування та регулювання дорожнього господарства [22]. Воно розробляє законодавчу базу, встановлює стандарти та норми, координує діяльність земельних урядів та розподіляє федеральне фінансування. BMDV також представляє Німеччину на міжнародному рівні у питаннях транспорту та співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Додатково до BMDV, державна компанія Autobahn GmbH є ключовим гравцем у німецькому дорожньому господарстві [14]. Вона відповідає за планування, будівництво, експлуатацію та утримання федеральних автобанів, які є одними з найкращих та найбезпечніших у світі. Autobahn GmbH використовує передові технології та інноваційні підходи для забезпечення ефективного управління автобанами та підвищення їх пропускної здатності.

На земельному рівні, кожна з 16 федеральних земель Німеччини має власне міністерство транспорту, яке відповідає за планування, будівництво та утримання доріг регіонального значення [22]. Земельні уряди мають значну автономію у прийнятті рішень щодо розвитку дорожньої інфраструктури на своїй території, враховуючи місцеві особливості та потреби. Вони розробляють власні програми та проекти, залучають фінансування та контролюють реалізацію проектів.

На муніципальному рівні, місцеві органи влади відповідають за будівництво, ремонт та утримання місцевих доріг та вулиць. Вони також забезпечують безпеку дорожнього руху на місцевому рівні, встановлюють обмеження швидкості, організовують дорожній рух та контролюють паркування.

У США система управління дорожньою інфраструктурою також є багаторівневою, але з більшим ступенем децентралізації. Федеральне управління автомобільних доріг (FHWA) [16] встановлює стандарти та розподіляє федеральні кошти, але основна відповідальність за планування, будівництво та утримання доріг

лежить на департаментах транспорту штатів (DOTs). DOTs розробляють власні стратегії та програми розвитку дорожньої мережі, враховуючи місцеві особливості та потреби [17]. Вони також залучають фінансування з різних джерел, включаючи федеральні кошти, штатні податки та збори, а також приватні інвестиції.

Муніципалітети та округи у США відповідають за будівництво, ремонт та утримання місцевих доріг та вулиць. Вони також відповідають за організацію дорожнього руху, встановлення обмежень швидкості, контроль паркування та забезпечення безпеки дорожнього руху на місцевому рівні.

У Китаї управління дорожньою інфраструктурою є високоцентралізованим. Міністерство транспорту КНР здійснює централізоване планування, фінансування та контроль за реалізацією проектів на всіх рівнях. Державні компанії, такі як China Communications Construction Company (CCCC) [13] та China Railway Construction Corporation (CRCC) [12], відіграють ключову роль у будівництві та утриманні доріг. Регіональні та місцеві органи влади мають обмежену автономію та діють переважно як виконавці рішень центрального уряду.

У Бразилії структура управління є більш фрагментованою. Національний департамент інфраструктури транспорту (DNIT) [15] відповідає за федеральні дороги, тоді як штати та муніципалітети мають значну автономію у сфері управління регіональними та місцевими дорогами. Така система призводить до неоднорідності у якості та рівні розвитку дорожньої інфраструктури в різних регіонах країни.

Усі розглянуті країни мають розвинену законодавчу базу та систему технічних регламентів, що регулюють діяльність у сфері дорожнього господарства. У Німеччині ключовим документом є Федеральний закон про дороги (FStrG) [24], у США – Кодекс США [19], розділ 23, у Китаї – «Закон про автомобільні дороги» [20], а в Бразилії – «Закон про національну транспортну політику» [15]. Ці закони встановлюють загальні принципи та правила, визначають повноваження різних рівнів влади, регулюють питання фінансування, будівництва, утримання та безпеки дорожньої інфраструктури.

Важливим аспектом є стандартизація. Усі країни активно використовують національні та міжнародні стандарти для забезпечення якості та безпеки дорожньої інфраструктури. Наприклад, Німеччина відома своїми високими стандартами якості будівництва автобанів, що забезпечують їх довговічність та безпеку. США також мають розгалужену систему стандартів, що розробляються Американською асоціацією державних службовців автомобільних доріг та транспорту (AASHTO) [16]. Китай [20] та Бразилія [15] активно впроваджують міжнародні стандарти, такі як ISO, для підвищення якості своєї дорожньої інфраструктури.

Ефективна координація між різними рівнями влади та державними органами є важливою умовою успішного публічного управління дорожнім господарством. У Німеччині основним механізмом координації є Конференція міністрів транспорту земель (VMK) [25], яка забезпечує діалог та узгодження політики між федеральним урядом та землями. У США координація здійснюється через Національну асоціацію державних службовців автомобільних доріг та транспорту (AASHTO) та федеральні програми фінансування [18], що стимулюють співпрацю між штатами. У Китаї координація забезпечується через централізовану систему планування та фінансування [20], а в Бразилії – через міжурядові угоди та спільні програми [15].

Порівняльний аналіз організаційно-правового механізму публічного управління розвитком дорожнього господарства у Німеччині, США, Китаї та Бразилії демонструє різноманітність підходів, кожен з яких має свої переваги та недоліки. Вибір оптимальної моделі для України потребує врахування національної специфіки, політичного контексту та соціально-економічних умов.

Фінансування дорожньої інфраструктури є ключовим аспектом забезпечення її сталого розвитку та функціонування. Різні країни використовують різноманітні фінансові механізми, що відображають їхні економічні, політичні та інституційні особливості.

У Німеччині фінансування дорожнього господарства базується на багаторівневій системі, де основну роль відіграють бюджетні кошти федерального та земельного рівнів. Федеральний уряд розподіляє кошти через спеціальний фонд (GVFG) [18], враховуючи потреби та пріоритети кожного регіону. Додатковими джерелами фінансування є позики, гранти ЄС та доходи від дорожніх зборів для вантажних автомобілів (Maut). Така диверсифікація джерел фінансування забезпечує стабільність та передбачуваність фінансових потоків, що сприяє довгостроковому плануванню та реалізації інфраструктурних проектів.

У США фінансування дорожнього господарства також базується на співфінансуванні з федерального бюджету та бюджетів штатів. Основним джерелом федерального фінансування є Дорожній трастовий фонд (Highway Trust Fund) [18], який наповнюється за рахунок акцизних зборів на пальне. Штати також використовують власні податки на пальне, збори за реєстрацію транспортних засобів та інші джерела доходів. Важливим інструментом залучення додаткових коштів є державно-приватне партнерство (ДПП) та платні дороги. Така модель дозволяє залучати приватний капітал для фінансування масштабних проектів, але може призводити до зростання вартості проїзду та обмеження доступності доріг для деяких верств населення.

У Китаї фінансування дорожнього господарства здійснюється переважно за рахунок державного бюджету. Уряд КНР [20] здійснює масштабні інвестиції в інфраструктуру, використовуючи як власні кошти, так і позики від державних банків та міжнародних фінансових інституцій. Платні дороги та концесії також є важливими інструментами залучення приватного капіталу. Така модель дозволяє швидко реалізовувати великі інфраструктурні проекти, але може призводити до неефективного використання ресурсів та зростання державного боргу.

У Бразилії фінансування дорожнього господарства здійснюється з різних джерел, включаючи федеральний та штатні бюджети, позики від міжнародних фінансових інституцій [15], а також приватні інвестиції через ДПП та концесії. Проте, обмеженість бюджетних ресурсів та висока вартість позикових коштів створюють значні виклики для фінансування інфраструктурних проектів. Бразилія активно шукає нові та інноваційні підходи до фінансування, такі як випуск інфраструктурних облігацій та залучення інвестиційних фондів.

У всіх розглянутих країнах бюджетний процес є багатоступеневим та включає планування, затвердження та виконання бюджету. У Німеччині та США бюджетний процес здійснюється на федеральному, штатному та місцевому рів-

нях, з урахуванням потреб та пріоритетів кожного рівня. У Китаї [20] та Бразилії бюджетний процес є більш централізованим, з основною роллю центрального уряду, хоча в Бразилії штати та муніципалітети мають певну автономію у формуванні своїх бюджетів.

Фінансовий контроль здійснюється різними державними органами та незалежними аудиторами. У Німеччині [22] та США [16] існують спеціальні органи фінансового контролю, які перевіряють використання бюджетних коштів та дотримання законодавства. У Китаї [20] та Бразилії [15] фінансовий контроль здійснюється переважно державними органами, але також залучаються незалежні аудитори. Ефективність фінансових механізмів оцінюється за різними критеріями, включаючи обсяг залучених інвестицій, забезпечення сталого фінансування, досягнення цілей розвитку дорожньої інфраструктури, а також економічну та соціальну ефективність проектів.

Порівняльний аналіз фінансових механізмів публічного управління розвитком дорожньої інфраструктури у різних країнах демонструє, що не існує єдиної універсальної моделі, яка була б оптимальною для всіх країн. Вибір конкретних інструментів та підходів залежить від багатьох факторів, включаючи рівень економічного розвитку, політичну систему, інституційну спроможність та географічні особливості країни.

Стратегічне планування та ефективне управління проектами є основоположними елементами успішного розвитку дорожньої інфраструктури. Від якості цих процесів залежить не лише ефективність використання ресурсів, а й соціально-економічний вплив інвестицій, довговічність та безпека транспортної мережі.

У Німеччині стратегічне планування дорожньої інфраструктури здійснюється на федеральному рівні у рамках Федерального транспортного плану (Bundesverkehrswegeplan, BVWP) [23]. BVWP є комплексним документом, що визначає пріоритетні напрямки розвитку транспортної інфраструктури на довгострокову перспективу (10-15 років), включаючи будівництво нових доріг, реконструкцію існуючих, розвиток мультимодальних транспортних вузлів тощо. План враховує потреби різних регіонів, а також екологічні та соціальні аспекти, що відповідає принципам сталого розвитку.

У США стратегічне планування на федеральному рівні здійснюється у рамках Закону про транспортну інфраструктуру (Fixing America's Surface Transportation Act, FAST Act) [19], який визначає пріоритети фінансування та розвитку транспортної інфраструктури на 5 років. На рівні штатів розробляються власні довгострокові транспортні плани [17], які враховують місцеві особливості та потреби, а також узгоджуються з федеральними цілями та пріоритетами.

У Китаї [20] стратегічне планування дорожнього господарства є невід'ємною частиною національної стратегії розвитку. П'ятирічні плани та довгострокові програми розвитку визначають амбітні цілі щодо розширення та модернізації дорожньої мережі, включаючи будівництво швидкісних автомагістралей, мостів та тунелів. Особлива увага приділяється розвитку транспортних коридорів, що забезпечують зв'язок між різними регіонами країни та сприяють економічному зростанню.

У Бразилії стратегічне планування здійснюється на федеральному рівні у рамках Національного плану логістики та транспорту (PNLT) [15]. PNLТ визначає пріоритетні інвестиційні проекти, спрямовані на покращення транспортної доступності та інтеграції різних видів транспорту. План враховує потреби різних секторів економіки, а також соціальні та екологічні аспекти.

Оцінка ефективності проектів у сфері дорожнього господарства є важливим інструментом для визначення їх соціально-економічної віддачі та впливу на навколишнє середовище. У Німеччині та США використовуються комплексні методики оцінки, що враховують економічні, соціальні та екологічні аспекти [17]. У Китаї та Бразилії оцінка ефективності проектів також набуває все більшого значення, хоча методології та інструменти оцінки ще потребують подальшого розвитку та вдосконалення.

Управління ризиками є невід'ємною частиною процесу планування та реалізації інфраструктурних проектів. У Німеччині та США існують розвинені системи управління ризиками, що включають ідентифікацію, оцінку, аналіз та контроль ризиків на всіх етапах життєвого циклу проекту. У Китаї та Бразилії [15] управління ризиками також є важливим напрямом розвитку, хоча його впровадження стикається з певними труднощами, пов'язаними з обмеженими ресурсами та недостатнім досвідом.

Порівняльний аналіз підходів до планування та управління проектами у сфері дорожнього господарства у Німеччині, США, Китаї та Бразилії демонструє різноманітність практик та інструментів, що використовуються у різних країнах. Кожна країна має свої особливості, пов'язані з політичним устроєм, рівнем економічного розвитку, інституційною спроможністю та культурними традиціями. Проте, можна виділити деякі загальні тенденції, такі як зростання ролі стратегічного планування, використання сучасної методології управління проектами, активне залучення приватного сектору та підвищення уваги до оцінки ефективності та управління ризиками.

Забезпечення якості та безпеки дорожньої інфраструктури є пріоритетним завданням дії механізмів публічного управління розвитком дорожнього господарства, що має значний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Ефективне регулювання, контроль якості та дотримання стандартів є невід'ємними компонентами цього процесу, що вимагають комплексного підходу та врахування міжнародного досвіду.

Усі розглянуті країни демонструють системний підхід до забезпечення якості та безпеки дорожньої інфраструктури, спираючись на комплекс національних та міжнародних стандартів. Німеччина та США виділяються високим рівнем вимог, закріплених у деталізованих технічних регламентах та стандартах, розроблених такими авторитетними організаціями, як DIN та AASHTO [16]. Китай [20] та Бразилія [15], хоч і знаходяться на шляху вдосконалення своїх систем, активно інтегрують міжнародні стандарти ISO та адаптують найкращі практики, прагнучи досягти порівнянного рівня якості.

Важливу роль у забезпеченні відповідності встановленим вимогам відіграють механізми ліцензування, сертифікації та контролю якості. Розгалужені

системи інспекцій та аудитів, що діють у Німеччині та США, забезпечують всебічний контроль на всіх етапах життєвого циклу дорожньої інфраструктури. У Китаї [20] та Бразилії [15] системи контролю якості продовжують розвиватися, але спостерігається позитивна тенденція до посилення вимог та підвищення ефективності контролю, що свідчить про прагнення цих країн досягти світових стандартів у сфері дорожнього будівництва та експлуатації.

Успішне публічне управління розвитком дорожнього господарства вимагає комплексного підходу, що враховує інтереси та потреби широкого кола зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Це включає не лише державні органи, а й приватний сектор, громадські організації, місцеві громади та інших акторів, що мають прямий чи опосередкований вплив на планування, фінансування, будівництво та експлуатацію дорожньої інфраструктури. Залучення стейкхолдерів до процесу прийняття рішень сприяє підвищенню якості та ефективності проектів, забезпечує їх соціальну прийнятність та довгострокову стійкість.

ДПП є одним з ключових інструментів залучення приватного сектору до розвитку дорожньої інфраструктури. У Німеччині та США ДПП широко використовується для реалізації масштабних проектів, таких як будівництво автобанів, мостів та тунелів. У Німеччині найпоширенішими моделями ДПП є «модель доступності» та «модель концесії», де приватний партнер відповідає за фінансування, будівництво та експлуатацію об'єкта, а держава здійснює контроль та виплачує компенсацію за доступність інфраструктури. У США переважають моделі Design-Build-Finance-Operate-Maintain «Проектувати-Будувати-Фінансувати-Експлуатувати-Обслуговувати» (DBFOM) [16], де приватний партнер відповідає за всі етапи життєвого циклу проекту.

У Китаї ДПП також активно розвивається, особливо у сфері будівництва швидкісних автомагістралей. Проте, китайська модель ДПП характеризується більш активною роллю держави у контролі та управлінні проектами. У Бразилії ДПП також використовується [15], але його розвиток стримується недостатньою інституційною спроможністю та складністю законодавства.

Концесії є ще одним важливим інструментом залучення приватного капіталу до розвитку дорожньої інфраструктури. У Німеччині та США концесії використовуються переважно для будівництва та експлуатації платних доріг, що дозволяє залучити значні інвестиції без додаткового навантаження на державний бюджет. У Китаї концесійні моделі застосовуються для будівництва швидкісних автомагістралей, мостів та тунелів, що сприяє швидкому розвитку транспортної мережі. У Бразилії [15] концесії також використовуються, але їх розвиток стримується політичною нестабільністю та економічними кризами.

Участь громадськості у прийнятті рішень щодо розвитку дорожньої інфраструктури є важливим елементом демократичного управління та забезпечення соціальної прийнятності проектів. У Німеччині та США [16] існують розвинені механізми громадської участі, такі як громадські слухання, консультації, опитування, створення громадських рад та інтерактивних платформ для обговорення проектів. Це дозволяє врахувати інтереси різних груп населення, підвищити прозорість та підзвітність процесу прийняття рішень, а також мінімізувати ризики соціальних конфліктів.

У Китаї участь громадськості є менш розвиненою [20], але уряд все більше усвідомлює важливість врахування громадської думки при прийнятті рішень, особливо у контексті зростання соціальної напруженості та протестів проти деяких інфраструктурних проєктів. У Бразилії участь громадськості є досить активною, але часто стикається з проблемами, пов'язаними з корупцією та недостатньою прозорістю.

Моніторинг та оцінка (M&O) ефективності публічного управління розвитком дорожнього господарства є невід'ємним компонентом забезпечення прозорості, підзвітності та безперервного вдосконалення політики та практики у цій сфері. Впровадження ефективної системи M&O дозволяє вимірювати прогрес у досягненні стратегічних цілей, виявляти проблемні аспекти та вузькі місця, а також приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо подальшого розвитку дорожньої інфраструктури.

У Німеччині та США оцінка стану дорожньої інфраструктури здійснюється за допомогою комплексних систем індикаторів, що включають параметри рівності дорожнього покриття (IRI), наявності дефектів (PCI), пропускної здатності (LOS), рівня шуму та забруднення повітря, безпеки руху, а також економічної віддачі інвестицій (NPV, IRR, CBA). У Китаї [20] та Бразилії [15] системи моніторингу та оцінки (M&O) перебувають на стадії розвитку, використовуючи такі ключові індикатори, як протяжність дорожньої мережі, кількість ДТП та обсяг інвестицій. Однак, відсутність уніфікованої методології та стандартизації індикаторів, поряд з обмеженим доступом до високоякісних даних, створюють перешкоди для проведення порівняльного аналізу та незалежної оцінки ефективності політики та практики у сфері публічного управління розвитком дорожнього господарства.

У Німеччині та США функціонують розвинені системи звітності щодо стану дорожньої інфраструктури, результатів реалізації проєктів та використання бюджетних коштів. Ці звіти, що регулярно публікуються та є відкритими для громадськості, включають детальний аналіз витрат, результатів та соціально-економічного впливу. На противагу, у Китаї та Бразилії системи звітності менш розвинені та прозорі. Хоча уряд Китаю оприлюднює деякі дані про стан доріг та транспортні потоки, доступ до детальної інформації про проєкти та їх фінансування обмежений. У Бразилії урядовий звіт про стан національної транспортної інфраструктури має недостатню якість та доступність для громадськості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що ефективне публічне управління розвитком дорожнього господарства є комплексним та багатоаспектним завданням, яке потребує синергії стратегічного планування, фінансової стійкості, суворого контролю якості, активної участі стейкхолдерів та ефективного моніторингу й оцінки. Досвід Німеччини, США, Китаю та Бразилії демонструє різноманіття підходів та інструментів, які можуть бути адаптовані до українського контексту з урахуванням його специфічних потреб та обмежень.

1. Багаторівневе публічне управління та децентралізація. Ефективне публічне управління розвитком дорожнього господарства вимагає збалансованого розподілу повноважень та відповідальності між різними рівнями влади. Досвід Німеччини та США свідчить про переваги децентралізації, яка дозволяє врахо-

увати регіональні особливості та потреби, підвищує гнучкість та адаптивність системи управління. Водночас, центральний уряд відіграє важливу роль у забезпеченні єдиних стандартів якості та безпеки, координації дій регіональних та місцевих органів влади, а також розподілі фінансових ресурсів.

2. Стратегічне планування. Розробка довгострокових національних транспортних стратегій та регіональних планів розвитку є необхідною умовою сталого розвитку дорожньої інфраструктури. Ці документи мають визначати пріоритетні напрямки інвестицій, цілі та індикатори ефективності, а також механізми реалізації та моніторингу проектів. Важливим аспектом є забезпечення узгодженості стратегічних планів на різних рівнях публічного управління розвитком дорожнього господарства та їх інтеграція з іншими секторальними політиками, такими як економічний розвиток, екологія та соціальна сфера.

3. Фінансова диверсифікація. Фінансування дорожнього господарства є складним завданням, що вимагає використання різноманітних джерел. Бюджетні кошти залишаються важливим джерелом, але їх обмеженість вимагає залучення додаткових ресурсів. Досвід Німеччини та США свідчить про ефективність використання дорожніх фондів, які акумулюють кошти з різних джерел (акцизні збори на паливо, транспортні податки, плата за проїзд платними дорогами тощо) та забезпечують стабільне фінансування дорожнього господарства. Також перспективним є використання державно-приватного партнерства (ДПП) та концесій, що дозволяє залучити приватний капітал для реалізації масштабних інфраструктурних проектів.

4. Якість та безпека. Високі стандарти Німеччини та комплексний підхід США до контролю якості, що включає детальні технічні регламенти, сувору систему ліцензування та сертифікації, а також регулярні інспекції та аудити, є взірцем для наслідування. Україна має посилити систему технічного регулювання, ліцензування та сертифікації, а також впровадити сучасні методи моніторингу та оцінки стану доріг, що дозволить забезпечити високу якість та безпеку дорожньої інфраструктури.

5. Участь громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень є важливим елементом ефективного публічного управління розвитком дорожнього господарства. Це забезпечує врахування інтересів різних груп населення, підвищує прозорість та підзвітність процесу, а також сприяє соціальній прийнятності проектів. Важливим є створення ефективних механізмів комунікації, консультацій та зворотного зв'язку, що дозволять громадянам висловлювати свої думки та пропозиції щодо розвитку дорожньої інфраструктури.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі можливостей адаптації та імплементації ефективних зарубіжних практик публічного управління розвитком дорожнього господарством в Україні, враховуючи специфіку національного законодавства, фінансової системи та інституційного середовища, розподілу повноважень та відповідальності між різними рівнями влади, а також механізмів координації та співпраці. Необхідно також дослідити соціально-економічний вплив інвестицій у дорожню інфраструктуру на розвиток регіонів, зайнятість населення та якість життя громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурик М. М. Досвід держав ЄС у розвитку транспортної інфраструктури. Публічне адміністрування та національна безпека, 2019, 5. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2019/5/6233>. (дата звернення: 14.04.2024).
2. Громова О. В. Досвід еволюції транспортної політики європейського союзу як напрямків для стратегічного планування транспортної галузі України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. 81-82, 88-97. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287180>
3. Кононов С. О. Зарубіжний досвід функціонування дорожньої галузі. Економіка та держава. 2021. 7, 95-100. DOI: http://doi.org/10.32702/2306_6806.2021.7.95.
4. Краснюк В. І. Актуальність впровадження європейського досвіду управління безпекою автомобільних доріг в системі публічного управління України. Наукові перспективи. 2021. 12 (18), 63-77. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12\(18\)-63-77](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-63-77)
5. Легеза Є. О. Особливості правового регулювання зарубіжного досвіду публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури. Європейські перспективи. 2022. 4, 192-197. DOI: <http://doi.org/10.32782/EP.2022.4.26>
6. Момот Т. В., Солодовнік О. О., Шутенко А. Л. Європейський досвід публічно-приватного партнерства на прикладі реалізації проектів транспортно-дорожньої інфраструктури. Комунальне господарство міст, 2019. том 2, 148, 16-22. DOI: <http://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-16-22>
7. Непомнящий О. М. Управління безпекою автомобільних доріг: міжнародний досвід та вітчизняна практика. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. 32 (71). 5, 7-12. DOI: <http://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.5/02>
8. Пархета В. І. Зарубіжний досвід публічного адміністрування в сфері дорожньої інфраструктури та шляхи його впровадження в Україні. *The scientific heritage*. 2021. 80, 50-56. DOI: <http://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-80-4-50-56>
9. Пархета В. Окремі шляхи впровадження зарубіжного досвіду належного публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури та шляхи його впровадження в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). 2022. Дніпро : ДДУВС, 291-293.
10. Петленко Ю. В. Перспективи розвитку державно-приватного партнерства в сфері дорожнього будівництва на умовах концесії в Україні на основі світового досвіду. Науково-практичний журнал. «Регіональна економіка та управління». 2019. 2 (24), ч. II. Запоріжжя. 70-74.
11. Шемаєв В. В. Досвід Південної Кореї щодо розбудови транспортної інфраструктури: висновки для України. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2017. 22 (9), 30-34.
12. Company Profile. China Railway Construction Corporation. URL: <https://english.crcc.cn/col/col21582/index.html> (дата звернення: 14.04.2024)
13. Company Structure. China Communications Construction Company Limited. URL: <https://en.ccccltd.cn/gyj/zjzg/> (дата звернення: 14.04.2024)
14. Corporate Governance Bericht 2023. Die Autobahn GmbH des Bundes. Berlin. С. 14. URL: https://www.autobahn.de/storage/user_upload/qbank/240625_Corporate_Governance_Bericht_2023_BF.pdf (дата звернення: 14.04.2024)
15. Departamento Nacional de Infraestructura de Transportes (DNIT). URL: <https://www.gov.br/pt-br/orgaos/departamento-nacional-de-infraestrutura-de-transportes> (дата звернення: 14.04.2024)

16. Federal Highway Administration. An Overview for our Stakeholders, U.S. Department of Transportation. Federal Highway Administration. Washington. 2023, 41. URL: <https://highways.dot.gov/sites/fhwa.dot.gov/files/2024-02/overview-for-our-stakeholders.pdf> Publication NO.FHWA-PL-23-008 (дата звернення: 14.04.2024)

17. FHWA Strategic Plan FY2022-2026. U.S. Department of Transportation. Federal Highway Administration Washington. 2022. С. 24. URL: https://highways.dot.gov/sites/fhwa.dot.gov/files/2023-05/FHWA_Strategic_Plan_05.25.23.pdf Publication NO.FHWA-PL-23-010 (дата звернення: 14.04.2024)

18. Fiscal Year 2023 Performance Plan. Response to the Office of Inspector General's FY 2022 Top Management Challenges U.S. Department of Transportation. Washington. 101. URL: https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/2022-03/FY_2023_Performance_Plan_0.pdf (дата звернення: 14.04.2024)

19. Fixing America's Surface Transportation Act. URL: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ94/PLAW-114publ94.pdf> (дата звернення: 14.04.2024)

20. Ministry of Transport of the People's Republic of China. URL: <https://www.mot.gov.cn/> (дата звернення: 14.04.2024)

21. Myroniuk R., Myroniuk S., Kuntsevych I. Features of public administration in the field of road infrastructure in Ukraine and taking into account the EU standards for its improvement. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. 1 (1). 86-97. <http://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-86-97>

22. Organisationsplan des Bundesministerium für Digitales und Verkehr 5.Juli 2024. URL: https://bmdv.bund.de/SharedDocs/DE/Anlage/Z/organigramm.pdf?__blob=publicationFile (дата звернення: 14.04.2024)

23. Projektinformationssystem (PRINS) zum Bundesverkehrswegeplan 2030. URL: <https://www.bvwp-projekte.de/> (дата звернення: 14.04.2024)

24. Straßenbaufinanzierungsgesetz. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/strfing/> (дата звернення: 14.04.2024)

25. Verkehrsministerkonferenz 2023/2024. URL: <https://www.umwelt.nrw.de/themen/fachministerkonferenzen/verkehrsministerkonferenz-20232024> (дата звернення: 14.04.2024)

Стаття надійшла до редакції 10.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Anatoliy Tymokha, post-graduate student of Economic Policy and Management Department, Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3581-5471> e-mail: anatoliy.tymokha@gmail.com

MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE ROAD INDUSTRY ABROAD

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the mechanisms of public management of road infrastructure development in Germany, the USA, China and Brazil. The relevance of the study is determined by the need to modernize and expand the road network in Ukraine, increase its safety and efficiency. The article analyzes the current state of

research in the field of road management and public management of its development, reveals insufficient attention to the issues of adapting foreign experience to Ukrainian realities, in particular, regarding the peculiarities of legislation, institutional capacity and potential risks associated with the implementation of public-private partnerships and concessions

The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the mechanisms of public management of road infrastructure development in selected countries in order to identify effective practices that can be adapted and implemented in Ukraine.

The main material of the article reveals various aspects of public management of road development in the studied countries: organizational and legal mechanisms (degree of centralization and decentralization, legislative framework, technical regulations), financial instruments (budget funds, road funds, PPPs, concessions), strategic planning (long-term development plans, priority investment directions), project management, quality and safety assurance (high standards, quality control, inspections), as well as stakeholder involvement (public hearings, consultations, surveys).

The results of the study allow us to conclude that the choice of specific tools and approaches to public management of road development depends on many factors, including the level of economic development, political system, institutional capacity and geographical features of the country. However, the experience of other countries can provide valuable lessons for Ukraine, contributing to the development of an effective and balanced policy in the field of road management.

Keywords: *public administration, road infrastructure, public administration mechanisms, foreign experience, comparative analysis, road infrastructure development, financing, strategic planning, public-private partnership, concessions, public participation, monitoring and evaluation.*

In cites: Tymokha, A. D. (2024). Mechanisms of Public Management of the Development of the Road Industry Abroad. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 53–69. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-04> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Buryk, M. M. (2019). The experience of the EU states in the development of transport infrastructure. *Public administration and national security*, 5. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2019/5/6233> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).
2. Gromova, O. V. (2023). The experience of the evolution of transport policy of the European Union as a direction for strategic planning of the transport industry of Ukraine. *Herald of the economy of transport and industry*, 81-82, 88-97. <https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287180> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).
3. Kononov, S. O. (2021). Foreign experience of the functioning of the road industry. *Economy and the state*, 7, 95-100. http://doi.org/10.32702/2306_6806.2021.7.95 [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).
4. Krasniuk, V.I. (2021). The relevance of implementing the European experience in highway safety management in the public administration system of Ukraine. *Scientific perspectives*, 12 (18), 63-77. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12\(18\)-63-77](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-63-77) [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).
5. Legeza, E. O. (2022). Peculiarities of legal regulation of foreign experience of public administration in the field of road infrastructure. *European perspectives*, 4, 192-197. <http://doi.org/10.32782/EP.2022.4.26> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

6. Momot, T.V., Solodovnik, O.O., & Shutenko, A.L. (2019). European experience of public-private partnership on the example of implementation of transport and road infrastructure projects. *Communal management of cities*, 2, 148, 16-22. <http://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-16-22> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

7. Nepomniachy, O. M. (2021). Highway safety management: international experience and domestic practice. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Public administration*, 32 (71), 5, 7-12. <http://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.5/02> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

8. Parkheta, V.I. (2021) Foreign experience of public administration in the field of road infrastructure and ways of its implementation in Ukraine. *The scientific heritage*, 80, 50-56. <http://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-80-4-50-56> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

9. Parkheta, V. (2022). Separate ways of implementing foreign experience of proper public administration in the field of road infrastructure and ways of its implementation in Ukraine. *International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the VI International science and practice conf.* (Dnipro, March 11, 2022). Dnipro: DDUVS, 291-293 [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

10. Petlenko, Yu. V. (2019). Prospects for the development of public-private partnership in the field of road construction under concession conditions in Ukraine based on world experience. *Regional economy and management*, 2 (24), II. Zaporizhzhia, 70-74 [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

11. Shemaev, V.V. (2017). Experience of South Korea in the development of transport infrastructure: conclusions for Ukraine. *Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, 22 (9), 30-34 [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

12. Company Profile. China Railway Construction Corporation. URL: <https://english.crcc.cn/col/col21582/index.html> [in Chinese] (accessed 10.04.2024).

13. Company Structure. China Communications Construction Company Limited. URL: <https://en.ccccltd.cn/gyjj/zjjg/> [in Chinese] (accessed 10.04.2024).

14. Corporate Governance Report 2023. Die Autobahn GmbH des Bundes. Berlin, 14. URL: https://www.autobahn.de/storage/user_upload/qbank /240625_Corporate_Governance_Bericht_2023_BF.pdf (accessed 10.04. 2024).

15. Departamento Nacional de Infraestrutura de Transportes (DNIT). URL: <https://www.gov.br/pt-br/orgaos/departamento-nacional-de-infraestrutura-de-transportes> (accessed 10.04.2024).

16. Federal Highway Administration (2023). An Overview for our Stakeholders, U.S. Department of Transportation. Federal Highway Administration. Washington, 41. URL: <https://highways.dot.gov/sites/fhwa.dot.gov/files/2024-02/overview-for-our-stakeholders.pdf> Publication NO.FHWA-PL-23-008 (accessed 10.04.2024).

17. FHWA Strategic Plan FY2022-2026 (2022). U.S. Department of Transportation. Federal Highway Administration Washington, 24. URL: https://highways.dot.gov/sites/fhwa.dot.gov/files/2023-05/FHWA_Strategic_Plan_05.25.23.pdf Publication NO.FHWA-PL-23-010 (accessed 10.04.2024).

18. Fiscal Year 2023 Performance Plan. Response to the Office of Inspector General's FY 2022 Top Management Challenges U.S. Department of Transportation. Washington, 101. URL: https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/2022-03/FY_2023_Performance_Plan_0.pdf (accessed 10.04.2024).

19. Fixing America's Surface Transportation Act. URL: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ94/PLAW-114publ94.pdf> (accessed 10.04.2024).

20. Ministry of Transport of the People's Republic of China. URL: <https://www.mot.gov.cn/> [in Chinese] (accessed 10.04.2024).

21. Myroniuk, R., Myroniuk, S., & Kuntsevych, I. (2021). Features of public administration in the field of road infrastructure in Ukraine and taking into account the EU standards for its improvement. *Philosophy, Economics and Law Review*, 1 (1), 86-97. <http://doi.org/10.31733/2786-491X-2021-86-97> [in Ukrainian] (accessed 10.04.2024).

22. Organisationsplan des Bundesministerium für Digitales und Verkehr (2023, 5 Juli). https://bmdv.bund.de/SharedDocs/DE/Anlage/Z/organigramm.pdf?__blob=publi [in German] (accessed 10.04.2024).

23. Projektinformationssystem (PRINS) zum Bundesverkehrswegeplan 2030. URL: <https://www.bvwp-projekte.de/> [in German] (accessed 10.04.2024).

24. Straßenbaufinanzierungsgesetz. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/strfing/> [in German] (accessed 10.04.2024).

25. Verkehrsministerkonferenz 2023/2024. URL: <https://www.umwelt.nrw.de/themen/fachministerkonferenzen/verkehrsministerkonferenz-20232024> [in German] (accessed 10.04.2024).

The article was received by the editors 10.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Розділ 2

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ
ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-05>
УДК 351: 332.1:004

Коваленко Микола Миколайович,
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993>
E-mail: kovnn1@i.ua

Соболь Роман Георгійович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент закладу вищої освіти кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3176-3807>
E-mail: sobol_roma@ukr.net

Ваніна Яна Адольфівна,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3587-4886>
E-mail: yanuska_isai@ukr.net

Берлізова Вікторія Анатоліївна,
кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0839-1291>
E-mail: tchernjatina@ukr.net

Соболь Марія Романівна,
студентка 2 курсу економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3584-4380>
E-mail: maresobol@gmail.com

ЦИФРОВІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ПІДХІД ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СТИМУЛЮВАННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. Актуальність цього дослідження визначається необхідністю формування ефективної регіональної політики, що здатна забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток регіонів України на основі інноваційно-інвестиційного відтворення в умовах розвитку четвертої промислової революції, зростаючої конкуренції між територіями, політичної нестабільності та соціальної напруженості, зростаючих зовнішніх і внутрішніх економічних, соціальних, військових, екологічних та інших загроз і викликів.

Ключовим чинником змістовного наповнення публічного управління регіональним розвитком постає зміна цілепокладання територіального розвитку та принципів розподілу економічних ресурсів між регіонами.

Державна регіональна політика України має бути спрямована на підвищення якості життя населення, дбайливого використання всіх ресурсів регіону, вдосконалення структури матеріального виробництва та оздоровлення навколишнього середовища, стимулювання інновацій та впровадження нових технологій. Така система орієнтирів передбачає активізацію процесу цифровізації регіональної економіки, що ґрунтується на використанні передових інноваційних технологій, що проникають через всі етапи бізнес-процесів, досягнення традиційних наукоємних і інтелектуальних секторів, а також сучасному досвіду регіональних компаній, що активно впроваджують інноваційні продукти та послуги. Перехід основних і допоміжних бізнес-процесів до цифрового простору, навчання персоналу цифровим навичкам роботи в інформаційно-телекомунікаційній мережі Інтернет, переорієнтація трудового процесу з матеріально-технічних факторів на людські є початковими умовами для успішної цифрової трансформації регіональної економіки.

Для України стає все більш актуальною потреба розвитку національного господарства шляхом створення державних підприємств, які ефективно функціонуватимуть як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Такі суб'єкти господарювання повинні стати «локомотивами» та «точками зростання» національної економіки, створюючи імпульси та генеруючи мультиплікативний ефект для підвищення економічної активності приватного сектору, розвитку високотехнологічних галузей, інновацій тощо. Цей підхід тісно пов'язаний із державною регіональною політикою, спрямованою на збалансований розвиток регіонів, зокрема через підтримку ключових підприємств, які можуть стати основою для економічного зростання в регіонах. Важливим аспектом цієї політики є забезпечення рівних можливостей для розвитку регіонів та зменшення диспропорцій між ними.

Процеси цифрової трансформації відкривають нові можливості для розвитку як державних, так і приватних підприємств, що може сприяти активізації економічної діяльності в регіонах. Зокрема, цифровізація дозволяє оптимізувати управлінські процеси, полегшити доступ до ринків і ресурсів, а також сприяти інноваціям. Пріоритетними напрямками регулювання цифрової трансформації регіональної економіки з боку держави має стати забезпечення прав споживачів, організація комплексу заходів кібербезпеки та сприяння

поширенню онлайн-торгівлі. Ці сфери відіграють ключову роль у розвитку бізнес-можливостей для представників бізнес-спільноти регіону і захисті публічних інтересів, виступаючи мультиплікаторами для посилення економічної активності та інвестиційної привабливості регіонів.

Використання цифрових платформ може забезпечити численні переваги, зокрема: стимулювання впровадження інновацій, підвищення продуктивності, створення нових споживчих цінностей, розширення ринкових можливостей, зменшення трансакційних витрат, покращення комунікацій, а також підвищення загального добробуту та якості життя населення. На регіональному рівні це може сприяти оптимізації ресурсного управління, розвитку місцевих економік, підвищенню конкурентоспроможності регіонів і забезпеченню більш ефективного виконання державних програм та ініціатив.

Показано, що застосування цифрової екосистеми має особливе значення для публічного управління, оскільки дозволяє створювати різноманітні стимули для підтримки соціально-економічного розвитку регіону. Для залучення учасників до цифрової екосистеми необхідно розробити відповідні стимули. Така участь може не лише сприяти зростанню фінансових результатів, але й укріплювати конкурентні переваги, підвищувати позиції бренду та репутацію організації, а також покращувати стійкість, продуктивність і ефективність, забезпечуючи інші нефінансові вигоди. Взаємодія з різними цифровими платформами розширює межі функціонування підприємств і організацій, спонукаючи їх шукати нові можливості та використовувати їх поза межами традиційних сфер діяльності. Це формує новий рівень створення і надання цінності споживачам і підвищує ефективність роботи органів місцевого самоврядування.

Участь споживачів цифрових ресурсів у регіональній цифровій екосистемі дозволяє не лише економити гроші та час на придбання необхідних товарів і послуг без посередників, але й здобувати нові знання та компетенції, підвищувати свій статус і самооцінку. Це також сприяє відчуттю соціальної значимості та причетності до глобальної мережі взаємодій між людьми, організаціями та органами публічної влади.

Розроблено заходи щодо організації конверсії цифрових бізнес-платформ в єдину регіональну цифрову екосистему.

Надзвичайно цінним для України є досвід Китаю відносно розвитку регіональних цифрових екосистем, оскільки він ілюструє ефективні стратегії інтеграції інновацій і технологій, спрямованих на підвищення стійкості та конкурентоспроможності регіонів. Це також підкреслює необхідність здійснення системних реформ у сфері організації економічної системи та державного регулювання економіки. Такі реформи є ключовими для забезпечення соціально-економічного розвитку та для успішної адаптації і розвитку цифрових ініціатив в українських регіонах.

Ключові слова: публічне управління, сталий розвиток, державна регіональна політика, цифровізація, цифрова платформа, цифрова екосистема, державні підприємства, програми регіонального розвитку.

Як цитувати: Коваленко М. М., Соболь Р. Г., Ваніна Я. А., Берлізова В. А., Соболь М. Р. Цифровізація регіональної економіки як підхід публічного управління в стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів України. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 70–99. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-05>

Вступ. Актуальність цього дослідження визначається необхідністю формування ефективної регіональної політики, що здатна забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток регіонів України на основі інноваційно-інвестиційного відтворення в умовах розвитку четвертої промислової революції, зростаючої конкуренції між територіями, політичної нестабільності та соціальної напруженості, зростаючих зовнішніх і внутрішніх економічних, соціальних, військових, екологічних та інших загроз і викликів.

Публічне управління має створювати необхідні умови для всебічного розвитку територій, підвищення ефективності регіональної економіки та вирішення накопичених проблем у різних сферах життєдіяльності регіонів країни. У цьому контексті регіональна політика повинна швидко адаптуватися до стрімкого розвитку цифрових технологій, які сприяють оптимізації бізнес-процесів, покращенню взаємодії, підвищенню продуктивності праці та стимулюванню нових напрямків економічної діяльності, що покращить якість життя населення.

Перехід до четвертої промислової революції загострює соціальні та економічні проблеми, що підсилює актуальність досліджень як у сфері позитивної економіки (зокрема, апробація моделей еволюції соціально-економічних систем, спростування теорій економічного зростання), так і в сфері нормативної економіки (включаючи переосмислення концепту «загального добробуту» та формулювання пріоритетів моральних цінностей та етичної економіки). Для науки державного управління це означає необхідність розробки нових підходів до регулювання соціально-економічних процесів, з урахуванням змін, що виникають під впливом цифрових та технологічних інновацій.

Попри значного обсягу накопичених наукових знань у сфері формування економічної політики, дослідження впливу публічного управління на економічне зростання, зростаючий інтерес науковців до аспектів регулювання економічної поведінки, а також широке застосування «розумного регулювання» (що включає електронні системи для подання звітності, аналіз даних для оцінки регуляторного впливу, автоматизовані системи моніторингу та інтернет-платформи) в економічно розвинених країнах світу, роль цифровізації регіональної економіки як інструменту публічного управління для стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України досі залишається недостатньо дослідженою. Виявлення та систематизація регіональних особливостей публічного управління в умовах цифрових трансформацій сприятимуть глибшому розумінню внутрішніх зв'язків у структурі регіональної економіки відповідно до сучасної економічної парадигми. Ця парадигма базується на принципах сталого розвитку, цифровізації та інновацій, підвищення регулюючої ролі держави, вирішення проблем економічної нерівності, забезпечення справедливого розподілу ресурсів і дотримання етичних норм у бізнес-практиках.

Огляд літератури. Питаннями організації заходів щодо стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів займалися такі зарубіжні вчені, як Валлерстайн І. [39], Гринвуд Д. і Холт Р. [28], Джаффи Д. [29], Істерли В. [26], Перру Ф. [33], Тодаро М. і Сміт С. [38], Шумпетер Й. і Бакхаус У. [35] та інші вчені. З вітчизняних вчених проблемами забезпечення регіонального розвитку займа-

лися Біла С. [21], Дацій Н. [3], Дороховський О. і Радзієвський О. І. [6], Гавкалова Н. [27], Жаліло Я. [5], Качний О. [1], Латинін М. [14], Маматова Т. і Чикаренко І. [15] та інші науковці. Значний внесок у розвиток цифровізації в економічній сфері та в публічному управлінні України зробили такі вчені: Биркович Т. [1], Вишневський О. [2], Дунаєв І. й Орлов О. [8], Пігарев Ю. і Костенюк Н. [17], Хомишин І. [22] та інші дослідники. Проте варто зазначити про недостатність проведених досліджень щодо взаємозв'язку цифровізації регіональної економіки та публічного управління як підходу публічного управління в стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів України.

Метою статті є визначення ролі цифровізації регіональної економіки як підходу публічного управління в стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів України.

Методологія дослідження. У ході підготовки наукової статті було використано комплексний підхід, що включає декілька ключових методів дослідження.

По-перше, застосовано системний аналіз, який дозволив всебічно вивчити регіональну економіку та публічне управління шляхом аналізу взаємозв'язків між різними компонентами системи цифровізації. Системний аналіз забезпечив можливість оцінити вплив цифрових технологій на різні аспекти економічного розвитку регіонів та виявити ключові елементи та їх взаємодію.

По-друге, використано метод синтезу та аналізу, що дозволив ретельно обробити дані з різних джерел. Аналіз забезпечив детальне вивчення окремих елементів, тоді як синтез інтегрував ці елементи в єдину цілісну картину. Цей метод забезпечив обробку та узагальнення інформації про вплив цифровізації на управлінські процеси та соціально-економічний розвиток регіонів.

Крім того, застосовано методи деталізації та узагальнення, які сприяли розбиттю складних явищ на окремі елементи для детального вивчення, а також інтеграції цих елементів для формування загальних висновків. Ці методи дозволили виявити специфічні особливості цифрових екосистем і платформ та узагальнити отримані результати для формулювання загальних висновків.

Також було використано метод порівняння для аналізу різних факторів регіонального розвитку та принципів реалізації державної регіональної політики. Вивчено вплив цифрових екосистем на соціально-економічний розвиток регіонів Китаю, що дозволило оцінити ефективність заходів щодо стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, виявити особливості та перспективи їх адаптації в Україні, а також визначити найкращі практики, які вже застосовуються в Україні на основі цифрових технологій.

Застосування цих методів забезпечило всебічний підхід до дослідження цифровізації як підходу публічного управління і дозволило всебічно оцінити перспективи її впливу на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Цифровізація регіональної економіки передбачає зміну парадигми економічного розвитку різних галузей та сфер діяльності у регіоні. Основним критерієм ефективності бізнес-процесів економічних суб'єктів є досягнення стійкого розвитку завдяки постійному та плавному збільшенню показників діяльності, своєчасній адап-

тації стратегій розвитку до змін внутрішнього та зовнішнього середовища, а також задоволенню потреб споживачів у продуктах і послугах.

Цифрова трансформація охоплює всі аспекти життєдіяльності не лише окремих громадян, а й підприємств усіх галузей економіки та органів публічної влади всіх рівнів управління. Під цифровою трансформацією слід розуміти процес змін, пов'язаний із впровадженням цифрових технологій у всі аспекти життя суспільства [37].

Цифрова трансформація регіональної економіки також спирається на концепцію Індустрії 4.0, яка представляє четверту промислову революцію та новий етап розвитку промисловості, коли основні зусилля підприємств спрямовуються не на автоматизацію устаткування та технологічних процесів, як це відбувалося за часів Індустрії 3.0, а на використання технологій збирання, обробки та розміщення великих масивів даних, інтелектуальних алгоритмів управління виробництвом за допомогою датчиків та сенсорів, інтернету речей у процесі виробництва та розподілу товарів, адитивних технологій (3D-друку) та технологій доповненої реальності, а також персоніфікації взаємин зі споживачем, що дозволяє створювати не просто товар, а цінність для різних типів споживачів, зберігати і використовувати дані без втрат [34].

Базові досягнення Індустрії 4.0 дозволяють розширити вплив цифрової трансформації на діяльність усіх промислових та сільськогосподарських підприємств, компаній сфери послуг та торгівлі, органів місцевого самоврядування та державної влади. Визначення ключових напрямів вкладення інформаційних, трудових, фінансових та матеріальних ресурсів, які є в учасників ринкової діяльності, дозволить посилити ефективність трансформації бізнес-процесів підприємств, організацій та публічних установ, стимулювати інновації (впровадження, винаходи, раціоналізаторство) та генерацію нових знань.

Саме інноваційність економіки є ключовою ознакою, котра, з одного боку, визначає орієнтацію на якомога ширше врахування регіональних особливостей та ресурсного потенціалу територій, а з іншого – впливає на забезпечення конкурентоспроможності регіонів як на національному, так і на світовому рівні. У цьому контексті доцільно зазначити, що для регіонів України пріоритетним має стати не лише залучення інновацій ззовні, але й розробка і впровадження інновацій власних, що відповідають міжнародним стандартам, є адекватними до місцевих потреб та умов, націлених на підвищення продуктивності в умовах запровадження цифрової економіки. Саме такий підхід спроможний забезпечити необхідний соціально-економічний розвиток, оскільки розвиток інновацій стає фундаментом перспективних зрушень не лише в економіці, але й у сфері освіти, науки, суспільства в цілому [4].

До числа внутрішніх факторів і умов, які вже традиційно для публічного управління України впливають на державну політику в сфері регіонального розвитку, можна віднести:

- 1) політичну ситуацію, через відсутність стабільності, що визначає масштаби політичної та економічної дезінтеграції країни;
- 2) послаблення міжрегіональних зв'язків та кооперації, посилення процесу локалізації ринків, що не може сприяти створенню стабільних та самодостатніх

регіональних ринків, які можуть ефективно функціонувати в умовах сучасної економіки та посилення конкуренції;

3) пріоритет політичних вигод у разі обґрунтування доцільності розміщення місцзнаходження суб'єктів економічної діяльності над критеріями господарської доцільності розміщення виробництв, враховуючи при цьому різні регіональні особливості;

4) недосконалість механізму державного регулювання соціальних та економічних процесів у регіонах;

5) повільність на шляху подолання постійних кризових явищ в українській економіці, враховуючи усі чинники забезпечення ефективного використання ресурсно-виробничого потенціалу регіонів [10].

Як і раніше, на сьогодні, ключовим чинником змістовного наповнення публічного управління регіональним розвитком постає зміна цілепокладання територіального розвитку та принципів розподілу економічних ресурсів між регіонами. Розглядаючи еволюцію регулювання регіонального розвитку, слід відзначити, що на попередніх етапах, ресурси територій виступали основним чинником ефективності їх розвитку. Ресурсний фактор можна вважати необхідним, але не достатнім фактором регіонального розвитку. Це обумовлюється тим, що регіон – це багатофункціональна та багатоаспектна система. Під час формування та реалізації державної регіональної політики на перший план виступають фактори, які зумовлюють стимулювання та підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей [18].

Отже, новизна проблематики полягає в тому, що визначення регіональної політики в сучасних умовах має враховувати не лише географічне та природно-кліматичне розташування територій, їх ресурсні особливості та можливості, але й базуватися на комплексному вивченні потенційних викликів і загроз. Важливо також розглянути можливості інтеграції цих регіонів у загальну систему вітчизняної економіки, орієнтуючись на стратегічне планування її розвитку та впровадження ефективної системи імперативного планування, використовуючи переваги цифрової економіки.

Старі детермінанти господарської діяльності, що ґрунтувались на реіндустріалізації територій та трансформації економіки країни згідно з принципами теорії периферійного капіталізму, вичерпали свій потенціал.

Суверенна держава має зацікавленість та можливість щодо прискореного відновлення високотехнологічного виробництва. Зазначено, що уряди більшості розвинених країн здійснюють політику, яка дозволяє концентруватись вітчизняному виробництву та діяти подібно монополіям. У той же час, спостерігається і рух до повернення виробничих об'єктів від країн, що розвиваються до розвинених держав. Такі заходи скоріш за все впроваджуються у відповідь на світові торгові війни та протекціонізм. Для України вище зазначена практика, а також умови в яких опинилася держава актуалізує потребу в розвитку національного господарства за рахунок створення державних підприємств, підприємств, що ефективно функціонуватимуть як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках. Такі

суб'єкти господарювання мають стати «локомотивами», «точками зростання» національної економіки та задаватимуть імпульс, породжуватимуть мультиплікативний ефект щодо зростання економічної активності з боку приватного сектору, розвитку високотехнологічних сфер, інновацій тощо [31, 9].

Необхідно наголосити, що нова державна регіональна політика повинна стати основою для системи управління регіональним розвитком. Це зумовлено тим, що сучасні підходи до регіонального розвитку вимагають інтеграції нових стратегій і механізмів, які забезпечують комплексне та ефективне управління ресурсами, адаптацію до змінюваних економічних умов і врахування специфічних потреб регіонів. Тільки так можливо забезпечити сталий розвиток регіонів, максимізувати використання їхніх потенціалів та досягти гармонійного балансу між економічним зростанням і соціальним прогресом.

Виділяють різні види державної регіональної політики, у відповідності до певних ознак:

- за цілями – зменшення диспропорцій розвитку регіонів, розширення спектра соціальних ролей у регіонах, раціоналізації використання місцевих ресурсів, міжрайонного співробітництва тощо;

- за механізмом перерозподілу бюджетних коштів – автоматична (розподіл ресурсів за формулою), проблемна (за спеціальними програмами), цільова (за підтримкою конкретних регіонів);

- за засобами – фінансова (допомога, пільги, штрафи тощо), адміністративна (регулювання та заборони), інфраструктурна (будівництво доріг, закладів освіти чи охорони здоров'я тощо);

- за об'єктами – боротьба з надмірною спеціалізацією господарства; зменшення конкуренції регіонів, зниження гостроти протиріччя “регіон-держава”, згладжування контрастів “бідні” – “багаті” регіони;

- за адресатами – регіональна влада, підприємства, організації, громадяни [10].

Якщо характеризувати увесь спектр напрямів цілей здійснення державної регіональної політики щодо розвитку регіонів, то необхідно розуміти їхню різноманітність:

- геополітична мета, що припускає економічний контроль, економічне присутність держави в кожному регіоні; прагнення до ефективного освоєння вільних ресурсів, заселення й збереження населення;

- збереження і зміцнення єдиного економічного простору країни, полегшення економічних зав'язків між регіонами, покращення кооперації між суб'єктами господарювання;

- покращення територіальних пропорцій і територіальної структури економіки країни;

- формування й підтримка в кожному регіоні прийнятних умов господарювання (не повинно бути регіонів, де свідомо невігідним стає будь-який бізнес);

- сприяння створенню в регіонах власних, особливих факторів розвитку, у тому числі з боку фіскальної та грошово-кредитної політики, політики зайнятості та промислового розвитку тощо;

- максимально повне використання регіональних ресурсів і можливостей для рішення загальнодержавних завдань.

Не будемо оцінювати, наскільки ефективно реалізуються ці цілі в сучасній надзвичайно складній політичній та економічній ситуації в Україні. Звісно, що проблем тут незмірно більше, ніж успіхів. Важливо лише відзначити, що ці цілі є найважливішими орієнтирами для публічного управління соціально-економічним розвитком на регіональному рівні.

Іншу частину орієнтирів дають цільові орієнтири місцевої політики соціально-економічного розвитку територій. Багато в чому вони носять загальний для більшості регіонів країни характер. А саме:

- забезпечення виходу регіону із кризової ситуації, стабілізація стану господарських суб'єктів й створення умов для розвитку в умовах цифровізації економіки;
- визначення пріоритетних напрямків подальшого розвитку, виходячи з нової соціально-економічної стратегії;
- розвиток внутрішнього регіонального ринку за рахунок заохочення виробництва й споживання місцевої продукції, більш раціонального використання місцевих ресурсів;
- розвиток регіональної інфраструктури й поліпшення умов господарювання в регіоні;
- досягнення в регіоні, принаймні, мінімальних рівнів енергетичної й продовольчої безпеки.

Державна регіональна політика не повинна бути спрямована на підвищення якості життя в одних регіонах на шкоду інших, обов'язково враховувати національні інтереси та забезпечувати соціальну справедливість серед громадян країни [16, с. 42].

Цілі місцевої політики соціально-економічного розвитку території передбачають для певної території вирішення завдань загальнодержавної соціально-економічної політики, а також забезпечення виконання сукупності завдань комплексного економічного й соціального розвитку територій, що впливає з конституційних і статутних повноважень і обов'язків державних і місцевих органів влади України.

Отже, незаперечною ціллю для державної регіональної політики стає вирішення соціально-економічних проблем регіонів шляхом створення умов для подолання суттєвих відмінностей у рівнях соціально-економічного стану територій. Чинниками досягнення цієї мети повинні бути:

- децентралізація функцій державної виконавчої влади, делегування значної їх частини органам місцевого самоврядування;
- розробка ефективного механізму забезпечення відповідальності та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;
- зміцнення місцевих фінансів;
- завершення процесу формування власності місцевих органів влади;
- суттєве підвищення соціальних стандартів та їх надійне і гарантоване забезпечення;
- затвердження на законодавчому рівні критеріїв віднесення регіонів до категорії соціально та економічно вразливих, впровадження ефективних механізмів їх державної підтримки та сприяння соціально-економічному розвитку;
- впровадження механізму диференціації розвитку територіальних одиниць [4].

У працях всевітньо відомої Організації економічного співробітництва та розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD), під час узагальнення досвіду різних країн, зазначається, що цілі регіональної політики в країнах з перехідною економікою залишаються невирішеними. Існують суттєві відмінності між регіонами за рівнем та умовами життя, станом зайнятості та безробіття, темпами економічного розвитку, умовами ведення бізнесу тощо. Регіональна політика має передбачати державне втручання у різні підсистеми регіонів, а не лише в економічну сферу [36].

Україна є унітарною державою, тому регіони не мають великої юридичної компетенції, крім тієї, яка встановлена Конституцією України та законом. Статті 140-146 розділу XI «Місцеве самоврядування» Конституції безпосередньо стосуються місцевих органів влади та їхньої компетенції [13]. Разом з тим державна регіональна політика повинна враховувати увесь спектр локальних особливостей соціально-економічних факторів, враховуючи багатоаспектну неоднорідність кожної області країни. Кожна область може проводити власну політику регіонального розвитку, що формалізується в розробці та реалізації власних програм регіонального розвитку, але ці програми узгоджуються із загальнодержавною політикою та законодавством України.

Варто відзначити, що в останні роки спостерігалось вкрай суперечливе ставлення до проблеми державного регулювання економічного та соціального розвитку України й окремих її регіонів з точки зору територіального аспекту. Територіальний аспект стосується впливу географічного розташування та просторових характеристик на економічний і соціальний розвиток регіонів. Це включає аналіз і управління нерівномірністю розвитку різних територій, враховуючи їхні специфічні потреби, ресурси, проблеми та потенціал. У контексті державного регулювання територіальний аспект означає розробку і впровадження політичних рішень, які спрямовані на збалансований розвиток всіх регіонів країни, зменшення диспропорцій між ними та забезпечення рівних можливостей для їхнього економічного і соціального прогресу.

Представники неоліберальних поглядів щодо регулювання економіки вважають, що досить установити загальні для всіх фінансово-економічні правила, а інше забезпечить вільний ринок. При цьому в Україні продовжують ігнорувати факт наявності ринкових дефектів. Все це продовжує негативно впливати на соціально-економічний розвиток країни. А ігнорування потреб та особливостей регіонів призводить до негативних наслідків, що впливають на життєдіяльність місцевих громад та зводять нанівець усі можливі переваги діючої державної регіональної політики. Регіональні проблеми, значною мірою успадковані від невдалих попередніх спроб економічних реформ, настільки загострилися через брак чітко визначених цілей та комплексного механізму щодо їх досягнення, що зараз виникають серйозні виклики для стабільності держави (політичної, економічної, соціальної, правової, у сфері безпеки тощо).

Ще однією проблемою в управлінні регіональним розвитком є те, що регіони вимагають від Уряду України значних індивідуальних економічних і фінансових преференцій. При цьому близькі за типом регіони мають зовсім різні розміри

допомоги, що визначається в основному політичними міркуваннями й ступенем впливу керівників регіонального рівня на президентську й урядову структури. Ініціаторами таких “індивідуальних” відносин виступають регіони, а закріплюються вони в угодах з Урядом України. Таким чином, регіони намагаються вплинути на політику Уряду України, використовуючи неофіційні канали.

На жаль, цей шлях призводить до погіршення взаєморозуміння між регіонами та центральним урядом, збільшення конфліктів та непорозумінь у суспільстві, ускладнення політичної ситуації в країні. Посилюється диференціація регіонів, виникають фіскальні проблеми на рівні державного бюджету, поглиблюються суперечності між регіонами, пов’язані з перерозподілом фінансових ресурсів на реалізацію проектів відновлення. Більш того, окремі положення угод регіонів з Урядом України нерідко вступають у протиріччя зі статтями Конституції України і державними законами, що визначають розмежування повноважень між державою та її регіональними суб’єктами. Таким чином, існуючий “індивідуальний” підхід до державного регулювання не може сприяти вирішенню проблем щодо забезпечення розвитку регіонів країни.

Таким чином, організація публічного управління для стимулювання регіонального розвитку повинна використовувати системний підхід, заснований на таких принципах:

1. Узгодженість – врахування та відповідь на регіональну специфіку під час формування економічної, соціальної та фінансової політики держави.

2. Стратегічність – розроблення стратегії регіонального розвитку України як невід’ємного компонента загальної стратегії розвитку держави.

3. Раціональність – заміна індивідуальних преференцій на обґрунтовані заходи державної підтримки регіонів різних типів з урахуванням їх особливостей.

4. Ефективність – забезпечення ефективності управління регіональним розвитком через оптимальне використання ресурсів та досягнення максимальних соціально-економічних вигод.

5. Справедливість і рівність – забезпечення рівних умов розвитку для всіх регіонів, врахування особливостей менш розвинених територій та знижених можливостей.

6. Прозорість та участь – забезпечення прозорості у прийнятті рішень та активна участь громадськості та органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації регіональної політики.

7. Інтегрованість – сприяння інтегрованому підходу до розвитку, що охоплює економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти регіонів.

8. Інноваційність – підтримка інноваційних ініціатив та технологій, винахідництва у регіонах для стимулювання економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності.

9. Міжрегіональна взаємодія – зміцнення співпраці між регіонами для спільного розв’язання соціальних, економічних та екологічних викликів, включаючи обмін ресурсами, технологіями та координацію дій.

10. Екологічність – пріоритет заходів, спрямованих на збереження природних ресурсів та захист екосистем регіонів від негативного впливу людської діяльності.

З урахуванням системного підходу та зазначених принципів, в умовах розповсюдження сучасних цифрових технологій, держава отримує суттєві нові можливості щодо підвищення ефективності регіональної політики. У планах заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку мають знайти своє відображення різні цифрові технології, які залучаються до економічної, соціальної, екологічної та інших сфер, що сприятиме підвищенню ефективності та інноваційності розвитку територіальних громад:

1) інформаційно-комунікаційні технології, що забезпечують фундаментальні перетворення у всіх сферах життєдіяльності населення та функціонування підприємств регіону:

- технології обробки та аналізу великих обсягів інформації для прогнозу попиту на продукцію та послуги, розміщення транспортних шляхів та об'єктів міської інфраструктури, проведення статистичних та маркетингових досліджень;
- елементна база та електронні пристрої, робототехніка, використання яких підвищить продуктивність праці, покращить сервісне обслуговування населення, збільшить швидкість виконання однотипних, алгоритмізованих процесів;
- передбачуване моделювання, що дозволяє спрогнозувати погодні умови, демографічні процеси, попит на продукцію та послуги;
- інформаційна безпека, комп'ютерні архітектури та системи, що дозволяють спростити бізнес-процеси в мережі, збільшити задоволеність споживачів від використання інформації та цифрових продуктів;

2) нові матеріали та нанотехнології:

- конструкційні та функціональні матеріали для створення висотних будинків, прольотів мостів, трубопроводів, хімічних реакторів, машин, авіалайнерів, балістичних ракет;
- гібридні та біоміметичні матеріали, що дозволяють активно використовувати принципи функціонування живих клітин та організмів при створенні технічних пристроїв та систем, створення нових медичних матеріалів, екзоскелетів;
- діагностика старих матеріалів, комп'ютерне моделювання нових матеріалів та процесів, методи виділення особливо чистих та рідкісноземельних металів;

3) біотехнології та медицина:

- біомедичні клітинні технології та молекулярна діагностика, що дозволяє персоналізувати медичні послуги, які надаються конкретним пацієнтам на основі моніторингу здоров'я людини;
- біокомпозиційні медичні матеріали – створення спеціалізованих біосумісних матеріалів для клітинної та тканинної інженерії, пов'язаної з реконструктивною хірургією та розробкою біоштучних органів;
- біоелектродинаміка, що вивчає електромагнітні процеси, явища, поля та хвильову інформацію в біологічних системах на всіх рівнях біологічної організації від біомолекул до біоценозів, а також променева медицина;
- розвиток біоінформатики, проведення геномної паспортизації людини;
- молекулярне профілювання для підбору протипухлинної терапії;
- промислові біотехнології, що передбачають синтез продовольства, лікарських препаратів та селекції садово-городніх культур, біотехнології, які також

застосовуються в металургії, у разі підвищення видобутку нафти та утилізації всіляких відходів;

- агробіотехнології, лісові та екологічні біотехнології;

4) транспорт та телекомунікації:

- моделі транспортно-економічного балансу та інтелектуального керування транспортними системами – розробка та формування прогнозів розвитку транспортних систем на основі використання інтелектуальних логістичних та мультимодальних транспортних систем, комплексне моделювання систем підвищення екологічності та енергоефективності транспортних засобів;

- системи бездротової передачі енергії на транспортні засоби;

- геоінформаційні системи отримання, обробки та графічної візуалізації просторової інформації про географічні об'єкти.

Орієнтація держави на генерацію та поширення цифрових технологій сприятиме впровадженню сучасних інформаційних технологій та нових бізнес-моделей на рівні регіонів. Як результат, прискорюється перехід до цифрової економіки, коли утворюються нові бізнес-проекти шляхом стирання меж між цифровим і фізичним, відбувається конвергенція бізнес-процесів, інструментів, речей і простору. Джерела фінансового забезпечення вказаних процесів мають формуватися завдяки залученню різних механізмів фінансування державної регіональної політики, а саме через: об'єднання на договірній основі фінансових ресурсів суб'єктів державної регіональної політики, державних та приватних партнерів на принципах здійснення державно-приватного партнерства, міжнародних інституцій; реалізацію державних цільових програм, програм та проєктів регіонального розвитку.

Ефект від конвергенції цифрових інструментів проявиться у можливості суттєвого підвищення ефективності діяльності бізнесу та функціонування органів публічної влади, за рахунок більш ефективного управління активами в рамках національної економіки; подальшого підключення великої кількості людей до інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет, як чинник підвищення відповідальності та прозорості діяльності влади і бізнесу; сприяння збереженню та відновленню природного середовища, що стало важливою запорукою забезпечення стійкого розвитку суспільства.

За цих обставин, особливого значення в процесі цифрової трансформації регіональної економіки набувають цифрові платформи та цифрові екосистеми.

Цифрова платформа є керованою структурою, яка дозволяє спільноті постачальників, партнерів та споживачів колективно використовувати або розвивати цифрові процеси та можливості на користь усіх зацікавлених сторін, що беруть участь у загальній системі цифрових технологій [32].

Концепція «цифрової платформи» не обмежується конкретними технологічними напрямками (хмарні технології, великі дані, штучний інтелект, блокчейн, інтернет речей тощо), а включає комбінацію високотехнологічних рішень, що дозволяє розвиватися платформі на основі синергетичної взаємодії цифрових інструментів з метою задоволення потреб користувачів, що постійно змінюються.

У контексті цифрової трансформації публічного управління важливо враховувати новітні технології та підходи для підвищення ефективності публічних по-

слуг та державного регулювання економіки. За цих умов цифрова платформа стає гібридним багатофункціональним віртуальним майданчиком, який об'єднує зацікавлені сторони для досягнення спільних цілей у соціально-економічних взаємовигідних відносинах. Платформа використовує мультимедійні та інтерактивні комунікації, різні технології зберігання та обробки великих даних, а також штучний інтелект у процесі створення благ, таких як підвищення ефективності державних послуг, розвиток інноваційної інфраструктури, покращення якості освіти та охорони здоров'я, а також стимулювання економічного зростання [12].

З розвитком цифрових технологій ефективність масового однотипного виробництва різко падає, поступаючись місцем кастомізованому виробництву, впровадженню цифрових сервісів з обслуговування споживачів та формуванню цілісних екосистем взаємодії з клієнтами. Значення цифрових платформ у регіональній економічній системі визначається їх привабливістю для розвитку малого та середнього бізнесу. Ці електронні майданчики дозволяють використовувати інноваційні ресурси великих підприємств та організацій, а також організаційні ресурси органів публічної влади для досягнення спільних цілей соціально-економічного розвитку регіону.

Цифрові платформи дозволяють економічним агентам знижувати транзакційні витрати, формувати надійні та миттєві комунікації, оптимізувати бізнес-процеси, забезпечувати умови для розвитку шерингової економіки (економіка спільного користування або економіка обміну) та формування нових способів створення цінності для споживачів, зменшуючи залежність економічних агентів від факторів зовнішнього середовища трансформації регіональної економіки.

Відповідно, поширення цифрових платформ сприяє розвитку цифрової публічної влади, концентрації електронних майданчиків для реалізації державних програм, взаємодії з бізнесом та населенням, а також моніторингу соціально-економічного стану в регіоні [7].

Перевагами цифрових платформ як інструменту розвитку регіональної економіки є:

- консолідація в одному місці зовнішніх ресурсів різноманітних бізнес-партнерів, що забезпечує високу швидкість та якість прийняття управлінських рішень для розвитку підприємницької активності в регіоні;
- можливість зручної інтеграції нових функціональних модулів до існуючої платформи, що демонструє можливість розширення цифрових платформ з часом у разі зміни потреб соціально-економічного розвитку регіону;
- економія за рахунок масштабу на стороні попиту, що відрізняє використання сучасних цифрових рішень від стандартних форм ведення бізнесу, коли лише розширення виробничих можливостей призводило до зниження постійних витрат підприємства;
- зниження трансакційних витрат завдяки виключенню великої кількості посередників між виробниками та споживачами матеріальних благ та послуг;
- зростання цінності платформи при збільшенні числа користувачів оскільки привабливість цифрової платформи для постачальників і продавців прямо пропорційна розміру спільноти користувачів. Це вимагає динамічної і масштабованої платформи з зручним і багатофункціональним інтерфейсом.

– збільшення віддачі завдяки розвитку мережевого ефекту цифрової екосистеми. Зростання масштабів використання платформи призводить до збільшення прибутковості кожного окремого користувача мережі;

– можливості швидкої монетизації та капіталізації сервісу. Актуальність пропонуваного платформою благ і послуг, а також велика кількість користувачів впливають на популярність платформи серед рекламодавців, партнерів і стейкхолдерів;

– наявність контролю всіх бізнес-процесів цифрової екосистеми. Власник платформи має можливість відстежувати будь-які зміни в настрої користувачів, регулювати конфлікти в режимі реального часу і використовувати технології штучного інтелекту для прогнозування майбутніх проблем і їх своєчасного вирішення.

Цифрові платформи можна класифікувати за кількома основними видами:

1. Інноваційні платформи – включають впровадження нових форм і видів взаємодії партнерів, пошук інвестицій, краудфандинг, нові виробничі та сервісні технології, а також платформи знань.

2. Інформаційні платформи – охоплюють пошукові системи, медіа-платформи, інтегровані майданчики для мешканців міст або регіонів, інформаційні портали та відкриті освітні ресурси.

3. Комунікаційні платформи – включають соціальні мережі, сайти знайомств, ресурси для пошуку бізнес-партнерів, вакансій і співробітників, а також нетворкінгові платформи.

4. Комерційні платформи – представлені електронними торговими майданчиками, мультифункціональними інтернет-магазинами, маркетплейсами та магазинами мобільних додатків.

5. Професійні або галузеві платформи – об'єднують користувачів за професійними інтересами, такими як викладачі, лікарі, екологи, технологи, представники робітничих професій і т.д.

6. Платформи державних послуг – включають сервіси для надання державних послуг, медичних установ, портали житлово-комунальної сфери та інші подібні ресурси.

Використання цифрових платформ забезпечує ефективну взаємодію всіх учасників, що можливо лише завдяки створенню єдиної цифрової екосистеми.

Цифрова екосистема являє собою мережу інтегрованих інформаційно-комунікаційних ресурсів, організацій і розумних пристроїв, які активно взаємодіють між собою. Це середовище забезпечує умови для інноваційного розвитку і розповсюдження цифрових сервісів, продуктів, додатків та пристроїв у певному секторі цифрової економіки та публічного управління. Процес створення цифрової екосистеми полягає в інтеграції відкритих цифрових платформ у динамічну мережу, де їхня взаємодія дозволяє створювати блага та задовольняти різноманітні потреби всіх зацікавлених учасників. Однак окрема цифрова платформа, навіть якщо її створено великою публічною або комерційною організацією, не може вважатися цифровою екосистемою, якщо вона не забезпечує можливість задоволення різноманітних потреб як існуючих, так і потенційних партнерів.

Цифрова екосистема повинна бути зручною як для споживачів, так і для постачальників, а також для державних установ і приватних бізнес-структур. Щоб залучити постачальників цифрових ресурсів, необхідно розробити програми стимулювання. Участь у цифровій екосистемі може приносити не лише фінансовий результат, але й зміцнювати конкурентні переваги, покращувати позицію бренду або репутацію організації, підвищувати стійкість, продуктивність та ефективність, а також створювати інші нефінансові вигоди. Взаємодія з різними цифровими платформами розширює функціональні можливості організації, відкриваючи нові можливості і не обмежуючи її рамками традиційної діяльності, що встановлює новий стандарт генерації і надання цінності для споживачів.

Користувачі цифрових ресурсів отримують можливість заощаджувати кошти та час, купуючи товари та послуги без посередників, здобувають нові знання та компетенції, підвищують свої можливості, статус і самооцінку. Сучасні споживачі швидко звикають до високого рівня цифрового обслуговування і вимагають нових рішень, що відповідають їхнім індивідуальним потребам та інтересам. Для публічного управління це означає підвищення ефективності взаємодії з громадянами, поліпшення якості надання послуг та зниження адміністративних витрат.

Формування сприятливих умов для розвитку цифрових бізнес-ініціатив підкреслює важливість відкритості та оперативності у створенні, використанні та регулюванні цифрових екосистем. Активний розвиток цифрових екосистем можливий лише за умови вільної взаємодії публічних установ і бізнес-структур різного масштабу, що дозволяє врахувати інтереси всіх учасників. Це підкреслює необхідність конверсії окремих цифрових платформ комерційних і некомерційних організацій у єдину цифрову екосистему.

Для комерційних організацій та підприємств доцільно поступово трансформувати наявні або заплановані власні цифрові платформи в єдину цифрову екосистему. Для цього рекомендується врахувати наступні ключові етапи трансформації:

- переосмислення бізнес-стратегії – нові технології можуть змінити ринкову ситуацію та трансформувати джерела створення цінностей для споживачів, що вимагає коригування загальної стратегії розвитку організації;

- розвиток цифрової інфраструктури – потрібно створити чітку архітектуру для всіх даних, які використовуються в організації, забезпечити відповідне програмне забезпечення та налагодити співпрацю з провайдерами цифрових послуг і розробниками програмного забезпечення;

- вдосконалення процесу взаємодії з клієнтами – це передбачає комплексну перебудову всіх бізнес-процесів, пов'язаних із обслуговуванням клієнтів на всіх етапах взаємовідносин і точках контакту;

- забезпечення кібербезпеки – внутрішня політика з кібербезпеки має охоплювати сторонніх постачальників цифрових ресурсів, партнерів та інших стейкхолдерів, що потребує оновлення стандартів безпеки та уточнення юридичних питань, пов'язаних з конфіденційністю, прибутком та захистом прав на інтелектуальну власність;

- організація відкритих систем взаємовідносин із зовнішнім світом – цифрова екосистема повинна функціонувати в умовах повної відкритості та довіри між учасниками, з урахуванням конкурентних загроз і джерел майбутнього прибутку;
- інвестиції в інновації – необхідно оновити кадрову та фінансову політику, залучити фахівців з цифровими компетенціями та реалізувати проактивну інвестиційну політику для отримання стратегічної вигоди.

Враховуючи специфіку регіонів, проектування та функціонування єдиної регіональної цифрової екосистеми повинно бути орієнтоване на задоволення інтересів трьох ключових сторін: населення, бізнес-спільноти та органів публічної влади на регіональному рівні. Відповідно, регіональна цифрова екосистема має бути інтегрована в єдиний портал, що об'єднує цифрові ресурси всіх представників місцевої влади та громадських установ.

Регіональна цифрова екосистема відіграє важливу роль у забезпеченні місцевих потреб і ефективному управлінні на місцевому рівні. Вона доповнює загальнонаціональну цифрову інфраструктуру, забезпечуючи доступ до послуг і ресурсів, специфічних для конкретного регіону. Водночас вона має гармонійно взаємодіяти з національними цифровими платформами, щоб забезпечити безперервність і зручність користування для громадян. Така інтеграція створює єдиний цифровий простір, який об'єднує різні рівні управління та забезпечує єдність у наданні публічних послуг.

Прикладом функціонування розгалуженої мережі регіональних цифрових екосистем є Китайська Народна Республіка. В Китаї працює більше тридцяти регіональних цифрових екосистем в різних провінціях і містах, які активно розвиваються. Ці екосистеми відзначаються високим рівнем внутрішньої координації та міжрегіонального співробітництва. Вони створені з метою забезпечення сталого розвитку регіонів і протистояння зовнішнім викликам завдяки використанню цифрових технологій, таких як штучний інтелект і великі дані [24, 25, 30].

Регіональні цифрові екосистеми відіграють важливу роль у розвитку окремих регіонів Китаю. Завдяки їм активно впроваджуються інновації у різних сферах життя. Вони сприяють координації ресурсів і налагодженню комунікацій між організаціями, установами та підприємствами, що оптимізує соціально-економічний розвиток. Наприклад, аналіз декількох регіональних інноваційних екосистем (RIEs) показав, що ефективна співпраця між ними може значно підсилити національну систему підтримки інновацій та інвестицій. Особливо важливою є підтримка цих процесів з боку уряду Китаю, який забезпечує сприятливе середовище для розвитку цифрових інновацій на місцевому рівні.

Дослідження китайських науковців показують, що стійкість регіональних цифрових екосистем значною мірою залежить від здатності публічної влади швидко адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та зберігати функціональність в умовах зовнішніх потрясінь. Це включає впровадження цифрових технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та хмарні обчислення, що сприяє переходу від традиційних до інноваційних соціально-економічних моделей [25].

Загалом, регіональні цифрові екосистеми в Китаї підтримують високий рівень інноваційної активності серед бізнесу та органів публічної влади, що

сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіонів та їх здатності до ста-лого розвитку.

Наразі на державному рівні в Україні активно розвивається цифрова еко-система «Дія», яка включає мобільний додаток та портал з публічними послуга-ми, якими щодня користуються мільйони українців. Ця екосистема об'єднує не лише мобільний застосунок і портал, але й різні цифрові інструменти та серві-си, що інтегруються між собою для забезпечення комплексного обслуговуван-ня користувачів. Водночас регіональні цифрові екосистеми мають перспективу ефективного поєднання з можливостями державної цифрової екосистеми, на-даючи локалізовані послуги та підтримку для специфічних потреб регіонів.

Необхідність розвитку регіональних цифрових екосистем зумовлена тех-нічним навантаженням на єдиний державний портал, таким як перевантажен-ня системи через великий обсяг запитів та даних, потребою зменшення ролі посередників у процесі надання публічних послуг, а також різними умовами соціальної підтримки в окремих регіонах України. Регіональна цифрова еко-система стане зручним майданчиком для взаємодії бізнес-спільноти та спожи-вачів, створюючи платформу для електронної торгівлі продукцією і послугами місцевих виробників. Це забезпечить безкоштовну реєстрацію підприємств, а також гарантію якості продукції і надійності електронних платежів. Крім того, регіональна цифрова екосистема здатна надати можливості щодо поширення інформації про тендери на закупівлі та контракти органів місцевої влади, що сприятиме прозорості та ефективності публічних закупівель.

Функціонування регіональної цифрової екосистеми може забезпечити під-приємствам та організаціям регіону такі переваги:

- діалог з органами місцевої влади для вирішення адміністративних пи-тань та отримання підтримки;
- можливості об'єднання з представниками бізнес-спільноти для досягнен-ня спільних цілей і результатів;
- розширення ринку збуту продукції або послуг через нові канали і платформи;
- безпечні угоди з постачальниками та посередниками завдяки перевіре-ним і захищеним механізмам;
- допомога та консультування з питань податкового законодавства, страхової та пенсійної системи для забезпечення відповідності нормам і зниження ризиків;
- цифровізація бізнес-процесів через спеціальні бізнес-додатки, що інте-гровані в екосистему;
- спрощена участь у публічних закупівлях завдяки автоматизації процесів і доступу до тендерів;
- пряма взаємодія з кредитними організаціями та інвесторами для отри-мання фінансової підтримки та інвестицій;
- отримання консультацій щодо державних заходів підтримки бізнесу у регіоні;
- допомога у відкритті власної справи для нових підприємців через ресур-си і підтримку екосистеми;
- пряма взаємодія з потенційними та реальними споживачами для розши-рення клієнтської бази;

- можливості для рекламування товарів і послуг на платформі екосистеми;
- доступ до аналітики ринку та інформаційних ресурсів для кращого розуміння ринкових тенденцій і потреб;
- участь у професійних заходах і навчальних програмах для підвищення кваліфікації та розвитку професійних контактів, а також можливість користуватися освітніми послугами навчальних закладів регіону, такими як курси, семінари та тренінги, що сприяє розвитку нових знань, навичок і особистого вдосконалення.

Прикладом ефективного використання цифрової екосистеми для підтримки розвитку громад в Україні є Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням – DREAM [23]. Ця платформа збирає, упорядковує та публікує відкриті дані про проекти відновлення громад у режимі реального часу, дотримуючися найвищих стандартів прозорості та підзвітності. Будь-хто, незалежно від місця розташування, може відстежувати результативність реалізації проектів, використовувати цю інформацію для зменшення ризиків, створення точних звітів і підвищення загальної ефективності проектів.

Цифрова екосистема DREAM технічно сприяє виконанню Постанови Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 року №1286 щодо реалізації експериментального проекту із створення, впровадження та забезпечення функціонування Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури [20].

Метою реалізації експериментального проекту є:

- запровадження уніфікованого підходу до управління процесом відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури;
- застосування комплексного планування для організації робіт з відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури;
- планування фінансування робіт з відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури;
- моніторинг процесу відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури;
- контроль за виконанням робіт з відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури, а також за використанням фінансових ресурсів;
- забезпечення доступу до актуальної інформації про процес відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури для всіх користувачів інформаційно-аналітичної системи, забезпечуючи прозорість і своєчасність даних

Власником Єдиної цифрової системи є держава в особі Мінінфраструктури, яке є держателем Єдиної цифрової системи. Технічним адміністратором Єдиної цифрової системи виступає Агентство відновлення.

Користувачі Єдиної цифрової системи забезпечують внесення інформації про загальні та технічні характеристики об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури, їх ідентифікацію, стан підготовки, реалізації та мо-

ніторинг проектів з відновлення та/або відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури до Єдиної цифрової системи відповідно до Інструкції [19]. Доступ до Єдиної цифрової системи надається користувачам на безоплатній основі.

Фінансування заходів з реалізації експериментального проекту здійснюється за рахунок міжнародної технічної допомоги, яка може бути поворотною або безповоротною, наданої міжнародними організаціями в рамках програм допомоги та грантів Європейського Союзу, урядами іноземних держав, міжнародними організаціями, донорськими установами, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Цифрова екосистема DREAM включає в себе важливі прикладні цифрові платформи, такі як:

- Освітня платформа DREAM Academy забезпечує навчально-методичну підтримку користувачів екосистеми DREAM у сфері управління інвестиційними проектами, надаючи доступ до навчальних матеріалів і ресурсів;
- Комплексний аналітичний інструмент дозволяє досліджувати дані з екосистеми DREAM у режимі реального часу за різними критеріями. Цей інструмент доступний всім відвідувачам порталу і надає можливість відслідковувати показники ефективності, переглядати щоденні звіти за секторами, громадами, фінансовими програмами та іншими аспектами.

Тож розвиток цифрової економіки та впровадження інновацій мають стати пріоритетом для регіонів України. Це включає розробку і власних інновацій, адаптованих до місцевих умов, для забезпечення економічного зростання та соціального прогресу. Особливу увагу слід приділити посиленню значення публічного управління шляхом розповсюдження цифрових екосистем та цифрових платформ. Впровадження цих технологій дозволить підвищити прозорість і ефективність управлінських процесів, спростити доступ громадян до державних послуг, а також сприятиме розвитку відкритих даних та залученню громадськості до прийняття рішень. Такі екосистеми та платформи можуть стати інструментом для взаємодії держави, бізнесу та громадян, що забезпечить більш активну участь суспільства в управлінні та підвищить довіру до державних інституцій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державна регіональна політика України має бути спрямована на підвищення якості життя населення, дбайливого використання всіх ресурсів регіону, вдосконалення структури матеріального виробництва та оздоровлення навколишнього середовища, стимулювання інновацій та впровадження нових технологій. Така система орієнтована передбачає активізацію процесу цифровізації регіональної економіки, що ґрунтується на використанні передових інноваційних технологій, що проникають через всі етапи бізнес-процесів, досягненнях традиційних наукоємних і інтелектуальних секторів, а також сучасному досвіду регіональних компаній, що активно впроваджують інноваційні продукти та послуги. Перехід основних і допоміжних бізнес-процесів до цифрового простору, навчання персоналу цифровим навичкам роботи в інформаційно-телекомунікаційній мережі Інтернет, переорієнтація трудового процесу з матеріально-технічних факторів на люд-

ські є початковими умовами для успішної цифрової трансформації регіональної економіки.

Базовими елементами концепції цифрової економіки вже стала інфраструктура електронного бізнесу, що складається з галузей народного господарства, спеціалізованих на виробництві комп'ютерного обладнання, систем телекомунікацій і засобів зв'язку, програмного забезпечення та програмних продуктів, а також сукупність бізнес-процесів і послуг, котрі забезпечують функціонування електронного бізнесу та електронної купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою цифрових платформ в мережі Інтернет.

За умов поширення цифрових трансформацій особливого значення набуває низка факторів як соціальної, так і економічної підсистем. До соціальної підсистеми слід відносити людський капітал, кількість організацій соціальної інфраструктури (закладів охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, культури тощо), кількість учнів та студентів, кількість пенсіонерів та непрацевдатних. Економічна підсистема регіональної економіки включає комерційні підприємства і організації, виробничо-господарські комплекси на території регіону, що формують економічну базу розвитку регіону.

Пріоритетними напрямками регулювання цифрової трансформації регіональної економіки з боку держави має стати забезпечення прав споживачів, організація комплексу заходів кібербезпеки та сприяння поширенню онлайн-торгівлі. Ці сфери відіграють ключову роль у розвитку бізнес-можливостей для представників бізнес-спільноти регіону і захисті публічних інтересів, виступаючи мультиплікаторами для посилення економічної активності та інвестиційної привабливості регіонів.

Використання цифрових платформ може забезпечити численні переваги, зокрема: стимулювання впровадження інновацій, підвищення продуктивності, створення нових споживчих цінностей, розширення ринкових можливостей, зменшення трансакційних витрат, покращення комунікацій, а також підвищення загального добробуту та якості життя населення. На регіональному рівні це може сприяти оптимізації ресурсного управління, розвитку місцевих економік, підвищенню конкурентоспроможності регіонів і забезпеченню більш ефективного виконання державних програм та ініціатив.

Показано, що застосування цифрової екосистеми має особливе значення для публічного управління, оскільки дозволяє створювати різноманітні стимули для підтримки соціально-економічного розвитку регіону. Для залучення учасників до цифрової екосистеми необхідно розробити відповідні стимули. Така участь може не лише сприяти зростанню фінансових результатів, але й укріплювати конкурентні переваги, підвищувати позиції бренду та репутацію організації, а також покращувати стійкість, продуктивність і ефективність, забезпечуючи інші нефінансові вигоди. Взаємодія з різними цифровими платформами розширює межі функціонування підприємств і організацій, спонукаючи їх шукати нові можливості та використовувати їх поза межами традиційних сфер діяльності. Це формує новий рівень створення і надання цінності споживачам і підвищує ефективність роботи органів місцевого самоврядування.

Участь споживачів цифрових ресурсів у регіональній цифровій екосистемі дозволяє не лише економити гроші та час на придбання необхідних товарів і послуг без посередників, але й здобувати нові знання та компетенції, підвищувати свій статус і самооцінку. Це також сприяє відчуттю соціальної значущості та причетності до глобальної мережі взаємодій між людьми, організаціями та органами публічної влади.

Процес конверсії цифрових бізнес-платформ в єдину регіональну цифрову екосистему може включати наступні заходи:

- переосмислення бізнес-стратегії для господарюючих суб'єктів у контексті трансформації джерел створення та кінцевих цінностей для споживачів, з урахуванням потреб і вимог публічного управління;

- розвиток цифрової інфраструктури шляхом уточнення архітектури даних, що використовуються в діяльності підприємств та організацій, включаючи стандарти, визначені державними органами;

- вдосконалення процесу взаємодії з клієнтами через комплексну перебудову всіх бізнес-процесів, пов'язаних з обслуговуванням клієнтів на всіх етапах взаємовідносин, з урахуванням рекомендацій і регуляцій публічного управління;

- визначення і підтримка параметрів кібербезпеки технологічної системи на основі оновлення стандартів безпеки та уточнення юридичних питань, що стосуються конфіденційності, розподілу прибутку та захисту прав на інтелектуальну власність, відповідно до державних вимог;

- організація відкритих систем взаємодії з зовнішнім середовищем, що передбачає інтеграцію з публічними платформами і забезпечення прозорості у діяльності;

- інвестування в інновації через зміну кадрової та фінансової політики для досягнення стратегічних вигод, з урахуванням державних програм підтримки та стимулювання інновацій.

Надзвичайно цінним для України є досвід Китаю відносно розвитку регіональних цифрових екосистем, оскільки він ілюструє ефективні стратегії інтеграції інновацій і технологій, спрямованих на підвищення стійкості та конкурентоспроможності регіонів. Це також підкреслює необхідність здійснення системних реформ у сфері організації економічної системи та державного регулювання економіки. Такі реформи є ключовими для забезпечення соціально-економічного розвитку та для успішної адаптації і розвитку цифрових ініціатив в українських регіонах.

Перспективи подальших досліджень у сфері цифровізації регіональної економіки як підходу публічного управління для стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів України можуть зосереджуватися на кількох ключових аспектах. По-перше, важливо оцінити ефективність інтеграції цифрових платформ у структуру публічного управління для підвищення оперативності та прозорості державних послуг. По-друге, необхідно детально вивчити міжнародний досвід застосування цифрових регіональних екосистем як фактора, що впливає на економічну активність і інноваційний потенціал регіонів, а також визначити механізми, які сприяють їх успішній адаптації та розвитку. По-

третє, слід зосередитися на аналізі ролі державного регулювання у створенні сприятливого середовища для цифровізації, що включає розробку економічної політики, яка стимулює інвестиції в цифрову інфраструктуру та підтримку інновацій. По-четверте, необхідно дослідити форми взаємодії між публічними органами влади, приватним сектором і громадськістю в контексті реалізації цифрових технологій для забезпечення ефективного і справедливого соціально-економічного розвитку регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биркович Т.І., Биркович В.І., Кабанець О.С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488>.
2. Вишневський О.С. Цифрова платформізація процесу стратегування розвитку національної економіки / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2021. 449 с.
3. Дацій Н.В. Інвестиційна безпека інноваційного розвитку економіки. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: монографія / за наук. ред. М.А. Хвесика. Київ: Наукова думка, 2013. С.177-236.
4. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2007. 820 с.
5. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с. Жаліло, Я. А. (Ред.). (2020). Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. (Наук. доп.). Київ: НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf.
6. Дороховський О. М., Радзієвський О. І. Особливості стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: <http://www.econotom.nayka.com.ua/?op=1&z=7337> (дата звернення: 17.05.2024). DOI: [10.32702/2307-2105-2019.2.16](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.2.16).
7. Дунаєв І. В. & Коваленко М. М. Нові траєкторії регулювання інформаційних платформ і платформної економіки заради суспільного блага. Актуальні проблеми державного управління. 2022. № 2 (61). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01>.
8. Дунаєв І. В., Орлов О. В. Національне правове регулювання цифрової економіки і інформаційних платформ. Актуальні проблеми державного управління. 2023. № 1 (62). С. 6–21. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-1-01>.
9. Дунаєв І., Кудь А., Латинін М., Косенко А., Косенко В., Кобзєв І. (2021). Удосконалення методів оцінки результатів цифровізації публічних корпорацій. *Східно-Європейський журнал підприємницьких технологій*, 6 (13-114), 17-28. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122>.
10. Єпіфанов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка: навчальний посібник. Київ: «Наукова думка», 1999. 344 с.
11. Качний О. С. Шляхи вдосконалення системи планування соціально-економічного розвитку регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 109–111.
12. Коваленко М., Сікало М. Вплив цифрової економіки на трансформацію суспільних відносин. Теорія та практика державного управління, 2023. № 2 (77), С. 83-108. DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-06>.

13. Конституція України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Латинін М. А. Теоретичні основи державного управління регіональним розвитком. Державне управління. 2018. № 1. С. 57–66. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/11/7>.

15. Маматова Т. В., Чикаренко І. А. Сталий розвиток територій і громад в Україні: можливості застосування міжнародних стандартів ISO. Міжнародні економічні відносини. Сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2023 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 19 грудня 2023 р. / ред. кол.: Є. І. Сокол [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т», ННІ економіки, менеджменту та міжнар. бізнесу. Харків : НТУ «ХПІ», 2023. С. 138-143. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/73855>.

16. Основи регіонального управління в Україні : підручник / за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2012. 576 с.

17. Пігарєв Ю., Костенюк Н. Діджиталізація публічного управління як чинник цифрової трансформації України. Актуальні проблеми державного управління. 2021. №2(83) С. 92-96. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257>.

18. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. Дата оновлення: 27.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Дата звернення 17.05.2024 р.).

19. Про затвердження Інструкції користувача Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури. Наказ від 27 грудня 2023 року N Н-583 Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN080752>.

20. Про реалізацію експериментального проекту із створення, впровадження та забезпечення функціонування Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури : Постанова КМУ від 15 листопада 2022 р. № 1286. Дата оновлення: 05.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 17.05.2024 р.).

21. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні / С.О.Біла, та ін. К.: НІСД, 2013. 54 с.

22. Хомишин І. Напрями цифрової трансформації у публічній сфері: правові основи. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. №3(35). С. 233-239 DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.233>.

23. Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням: DREAM URC. URL: <https://dream.gov.ua/ua>.

24. Chae, B.K. A General framework for studying the evolution of the digital innovation ecosystem: The case of big data. *Int. J. Inf. Manag.* 2019, 45, 83–94. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10477>

25. Chen, H.; Cai, S. Research on Evaluation and Influencing Factors of Regional Digital Innovation Ecosystem. Resilience—Empirical Research Based on Panel Data of 30 Provinces and Cities in China. *Sustainability*. 2023, 15, 10477. DOI: <https://doi.org/10.3390/su151310477>.

26. Easterly W. (2003), Can Foreign Aid Buy Growth? *Journal of Economic Perspectives*. 17(3), P. 23–48.

27. Gavkalova N., Avedyan L., Akimov O., Akimova L., Belyavtseva V. The effectiveness of the development of territories in the state regional system politicians, Financial and Credit Activity. *Problems of Theory and Practice*, vol. 4, no. 51, 2023, pp. 333-344. DOI: 10.55643/fcaptp.4.51.2023.4116.
28. Greenwood, Daphne T.; Holt, Richard P. F. *Local Economic Development in the 21st Century*. Armonk and London: M. E. Sharpe, 2010. P. 3–4.
29. Jaffee D. *Levels of Socio-economic Development Theory*. Westport and London: Praeger, 1998. 3 p.
30. Ke Rong, Y. Lin, J. Yu, Y. Zhang and A. Radziwon Exploring regional innovation ecosystems: an empirical study in China. *Industry and Innovation*, 2021, vol. 28, issue 5, 545-569. DOI: <https://doi.org/10.1080/13662716.2020.1830042>.
31. Kovalenko M. Implementation of State Economic Policy under Corporatocracy: Financial and Credit Aspect / Mykola Kovalenko, Dmytro Ziuz, Olena Smihunova, Natalija Bondar, Halina Omelchenko. *Public Policy and Administration*. 2020. №3. – P. 36–47. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=903511>.
32. Moyer K., Burton B. Three Styles of Digital Business Platforms. Gartner Research. URL: <https://www.gartner.com/en>
33. Perroux François. *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 64, Issue 1, February 1950, P. 89–104. URL: <https://doi.org/10.2307/1881960>.
34. Schuh G., Anderl R., Gausemeier J., Ten Hompel M., Wahlster W. *Industrie 4.0 Maturity index*. Munich: Herbert Utz Verlag, 2017. 60 p.
35. Schumpeter J. & Backhaus U. The Theory of Economic Development. In Joseph Alois Schumpeter. 2003. 61–116. DOI: [10.1007/0-306-48082-4_3](https://doi.org/10.1007/0-306-48082-4_3).
36. Society at a Glance 2024 : OECD Social Indicators. URL: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en.html.
37. Stolterman E., Croon Fors A. *Information systems research: relevant theory and informed practice*. Springe. 2004. 689 p.
38. Todaro M., Smith S. «Economic Development» (11th ed.). Archived from the original on 2018-06-23. Retrieved 2012-03-30., Pearson Education and Addison-Wesley (2011).
39. Wallerstein Immanuel. "Underdevelopment and Its Remedies," in S.C. Chew & R.A. Denmark, eds., *The Underdevelopment of Development*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1996, 361 p.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Mykola Kovalenko, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of Economic Policy and Management Department, Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2845-6993> e-mail: kovnn1@i.ua

Roman Sobol, Ph.D of Science of Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Public Policy Department, Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3176-3807> e-mail: sobol_roma@ukr.net

Коваленко М. М., Соболь Р. Г., Ваніна Я. А., Берлізова В. А., Соболь М. Р. Цифровізація регіональної економіки як підхід публічного управління в стимулюванні соціально-економічного розвитку регіонів України

Yana Vanina, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Economic Policy and Management Department, Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3587-4886> e-mail: yanuska_isai@ukr.net

Viktoriiia Berlizova, PhD in Public Administration, senior lecturer of the Economic Policy and Management Department, Education and Research Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0839-1291> e-mail: tchernjatina@ukr.net

Mariia Sobol, 2nd year student of the Faculty of Economics of Taras Shevchenko National University of Kyiv, st. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01033, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0001-3584-4380> e-mail: maresobol@gmail.com

DIGITALIZATION OF REGIONAL ECONOMY AS A PUBLIC ADMINISTRATION APPROACH IN STIMULATING SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT REGIONAL OF UKRAINE

Abstract. The relevance of this study is determined by the need to form effective regional policy capable of ensuring balanced socio-economic development of the regions of Ukraine based on innovative-investment reproduction in the context of the fourth industrial revolution, increasing competition between territories, political instability, and social tension, as well as growing external and internal economic, social, military, environmental, and other threats and challenges.

A primary factor in the substantive content of public administration of regional development is the change in the goal-setting of territorial development and the principles of distributing economic resources among regions.

State regional policy of Ukraine should be aimed at improving the quality of life of the population, careful use of all regional resources, improving the structure of material production, and environmental improvement, stimulating innovation, and implementing new technologies. This system of guidelines implies the activation of the process of digitalization of the regional economy, which is based on the use of advanced innovative technologies permeating all stages of business processes, achievements of traditional science-intensive and intellectual sectors, as well as the modern experience of regional companies actively implementing innovative products and services. The transition of primary and supporting business processes to the digital space, training personnel in digital skills for working in the Internet information and telecommunication network, and shifting the labor process from material-technical factors to human ones are initial conditions for the successful digital transformation of the regional economy.

For Ukraine, there is an increasing need to develop the national economy by creating state enterprises that will effectively operate in both domestic and external markets. Such economic entities should become “locomotives” and “growth points” of the national economy, generating impulses and creating a multiplier effect to increase the economic activity of the private sector, development of high-tech industries, innovations, and more. This approach is closely linked to the state regional policy aimed at balanced regional development, particularly through supporting key enterprises that can become the foundation for economic growth in the regions. An important aspect of this policy is ensuring equal opportunities for regional development and reducing disparities between them.

The processes of digital transformation open up new opportunities for the development of both state and private enterprises, which can contribute to the activation of economic activity in the regions. In particular, digitalization allows for the optimization of management processes, easier access to markets and resources, as well as fostering innovation. Priority areas for regulating digital transformation of the regional economy by the state should include ensuring consumer rights, organizing a set of cybersecurity measures, and promoting online trade. These areas play a key role in developing business opportunities for representatives of the regional business community and protecting public interests, acting as multipliers to enhance economic activity and investment appeal of the regions.

The use of digital platforms can provide numerous advantages, including: stimulating innovation adoption, increasing productivity, creating new consumer values, expanding market opportunities, reducing transaction costs, improving communication, and enhancing overall well-being and quality of life. At the regional level, this can contribute to optimizing resource management, developing local economies, enhancing regional competitiveness, and ensuring more effective implementation of state programs and initiatives.

It is shown that the application of a digital ecosystem is of particular importance for public administration, as it allows for the creation of various incentives to support socio-economic development of the region. To attract participants to the digital ecosystem, appropriate incentives need to be developed. Such participation can not only contribute to financial results growth but also strengthen competitive advantages, enhance brand positions and organizational reputation, and improve resilience, productivity, and effectiveness, providing other non-financial benefits. Interaction with various digital platforms expands the boundaries of enterprises and operations of organizations, encouraging them to seek and utilize new opportunities beyond traditional areas of activity. This forms a new level of creating and providing value to consumers and improves the efficiency of local self-government bodies.

Consumer participation in the regional digital ecosystem allows not only saving money and time on acquiring necessary goods and services without intermediaries but also gaining new knowledge and competencies, enhancing status and self-esteem. It also contributes to a sense of social significance and belonging to the global network of interactions between people, organizations, and public authorities.

Measures for organizing the conversion of digital business platforms into a unified regional digital ecosystem have been developed.

The experience of China regarding the development of regional digital ecosystems is extremely valuable for Ukraine, as it illustrates effective strategies for integrating innovations and technologies aimed at increasing the resilience and competitiveness of regions. It also highlights the need for systemic reforms in organizing the economic system and state economic regulation. Such reforms are key to ensuring socio-economic development and for the successful adaptation and development of digital initiatives in Ukrainian regions.

Keywords: *public administration, sustainable development, state regional policy, digitalization, digital platform, digital ecosystem, state enterprises, regional development programs.*

In cites: Kovalenko, M. M., Sobol, R. G., Vanina, Ya. A., Berlizova, V. A., & Sobol, M. R. (2024). Digitalization of Regional Economy as a Public Administration Approach in Stimulating Socio-Economic Development Regional of Ukraine. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 70–99. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-05> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Birkovych, T. I., Birkovych, V. I., & Kabanets, O. S. (2019). Public administration mechanisms in the field of digital transformations. *Public Administration: Improvement and Development*, 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1488> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024)
2. Vyshnevskiy, O. S. (2021). Digital platformization of the process of strategizing the development of the national economy. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics [in Ukrainian].
3. Datsii, N. V. (2013). Investment security of innovative economic development. In M. A. Khvesyuk (Ed.), *Innovation-Investment and Technological Security of Regional Economic Systems Transformation: A Monograph*. Kyiv: Naukova Dumka, 177-236 [in Ukrainian].
4. Varnalii, Z. S. (Ed.). (2007). State regional policy of Ukraine: Features and strategic priorities. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
5. Zhalilo, Y. A. (Ed.). (2020). Decentralization and the formation of regional development policy in Ukraine. Kyiv: NISD. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
6. Dorokhovskiy, O. M., & Radziievskiy, O. I. (2019). Features of stimulating socio-ecological-economic development of regions. *Efficient Economy*, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7337>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.16 [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
7. Dunaiev, I. V., & Kovalenko, M. M. (2022). New trajectories for regulating information platforms and platform economies for public good. *Actual Problems of Public Administration*, 2(61), 6-24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-2-01> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
8. Dunaiev, I. V., & Orlov, O. V. (2023). National legal regulation of the digital economy and information platforms. *Actual Problems of Public Administration*, 1 (62), 6-21. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-1-01> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
9. Dunaiev, I., Kud, A., Latynin, M., Kosenko, A., Kosenko, V., & Kobzev, I. (2021). Improving methods for assessing the results of digitization of public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6 (13-114), 17-28. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
10. Yepifanov, A. O., & Salo, I. V. (1999). Regional economics: A textbook. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
11. Kachnyi, O. S. (2018). Ways to improve the planning system of socio-economic development of regions. *Investments: Practice and Experience*, 4, 109-111 [in Ukrainian].
12. Kovalenko, M., & Sikalo, M. (2023). The impact of the digital economy on the transformation of social relations. *Theory and Practice of Public Administration*, 2 (77), 83-108. DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-06> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
13. Constitution of Ukraine (1996). Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30, Article 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
14. Latynin, M. A. (2018). Theoretical foundations of public administration of regional development. *Scientific Bulletin: Public Administration*, 1, 57-66. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/11/7> [in Ukrainian].
15. Mamatova, T. V., & Chikarenko, I. A. (2023). Sustainable development of territories and communities in Ukraine: Opportunities for applying international ISO standards. *International economic relations: sustainable development of Ukraine in the context of globalization and European economic integration: problems, prospects, efficiency* (pp. 138-143). URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/73855> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).

16. Vakulenko, V. M., & Orlaty, M. K. (Eds.). (2012). *Fundamentals of regional governance in Ukraine: A textbook*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
17. Piharev, Y., & Kosteniuk, N. (2021). Digitalization of public administration as a factor in the digital transformation of Ukraine. *Actual Problems of Public Administration*, 2 (83), 92-96. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237257> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
18. On the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine No. 156-VIII. (2015). Updated on June 27, 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
19. On the Approval of the User Manual of the Unified Digital Integrated Information and Analytical System for Managing the Reconstruction Process of Real Estate, Construction, and Infrastructure Objects. Order of the State Agency for Restoration and Infrastructure Development of Ukraine No. H-583. (2023). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN080752> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
20. On the Implementation of the Experimental Project for the Creation, Implementation, and Functioning of the Unified Digital Integrated Information and Analytical System for Managing the Reconstruction Process of Real Estate, Construction, and Infrastructure Objects: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1286. (2022). Updated on May 5, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 20 June 2024) [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
21. Bila, S. O., et al. (2013). *Stimulating economic growth at the local level*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
22. Khomyshyn, I. (2022). Directions of digital transformation in the public sphere: Legal foundations. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic», Series: Legal Sciences*, 3(35), 233-239. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.233> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024)
23. Dream URC. (n.d.). Digital ecosystem for accountable reconstruction management. URL: <https://dream.gov.ua/ua> [in Ukrainian] (accessed 08.04.2024).
24. Chae, B. K. (2019). A general framework for studying the evolution of the digital innovation ecosystem: The case of big data. *International Journal of Information Management*, 45, 83–94. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10477> (accessed 08.04.2024).
25. Chen, H., & Cai, S. (2023). Research on evaluation and influencing factors of regional digital innovation ecosystem resilience—Empirical research based on panel data of 30 provinces and cities in China. *Sustainability*, 15(10), 10477. DOI: <https://doi.org/10.3390/su151310477> (accessed 08.04.2024).
26. Easterly, W. (2003). Can foreign aid buy growth? *Journal of Economic Perspectives*, 17(3), 23–48
27. Gavkalova, N., Avedyan, L., Akimov, O., Akimova, L., & Belyavtseva, V. (2023). The effectiveness of the development of territories in the state regional system politicians. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(51), 333–344. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptive.4.51.2023.4116> (accessed 08.04.2024).
28. Greenwood, D. T., & Holt, R. P. F. (2010). *Local economic development in the 21st century*. Armonk and London: M. E. Sharpe
29. Jaffee, D. (1998). *Levels of socio-economic development theory*. Westport and London: Praeger
30. Ke, R., Lin, Y., Yu, Y., Zhang, Y., & Radziwon, A. (2021). Exploring regional innovation ecosystems: An empirical study in China. *Industry and Innovation*, 28(5), 545–569. DOI: <https://doi.org/10.1080/13662716.2020.1830042> (accessed 08.04.2024)

31. Kovalenko, M., Ziuz, D., Smihunova, O., Bondar, N., & Omelchenko, H. (2020). Implementation of state economic policy under corporatocracy: Financial and credit aspect. *Public Policy and Administration*, 3, 36–47. hURL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=903511> (accessed 08.04.2024).
32. Moyer, K., & Burton, B. (n.d.). Three styles of digital business platforms. Gartner Research. URL: <https://www.gartner.com/en> (accessed 08.04.2024).
33. Perroux, F. (1950). The quarterly journal of economics, 64(1), 89–104. DOI: <https://doi.org/10.2307/1881960> (accessed 08.04.2024).
34. Schuh, G., Anderl, R., Gausemeier, J., Ten Hompel, M., & Wahlster, W. (2017). Industrie 4.0 maturity index. Munich: Herbert Utz Verlag [in Germany].
35. Schumpeter, J., & Backhaus, U. (2003). The theory of economic development. In J. A. Schumpeter (Ed.), *The theory of economic development* (pp. 61–116). DOI: https://doi.org/10.1007/0-306-48082-4_3 (accessed 08.04.2024).
36. OECD (2024). Society at a glance 2024: OECD social indicators. URL: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en.html (accessed 08.04.2024).
37. Stolterman, E., & Croon Fors, A. (2004). *Information systems research: Relevant theory and informed practice*. Springer.
38. Todaro, M., & Smith, S. (2011). *Economic development* (11th ed.). Pearson Education and Addison-Wesley.
39. Wallerstein, I. (1996). Underdevelopment and its remedies. In S. C. Chew & R. A. Denmark (Eds.), *The underdevelopment of development* (pp. 361). Thousand Oaks, CA: Sage.

The article was received by the editors 08.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-06>
УДК [330.165:338.2]:351.330

Лі Пань,

аспірант кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
просп. Берестейський (Перемоги), 37, м. Київ, 03056, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8520-0842>
e-mail: 504564464@qq.com

Іваницька Ольга Миколаївна,

д.держ.упр., професор кафедри теорії та практики управління,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
просп. Берестейський (Перемоги), 37, м. Київ, 03056, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5505-8849>
e-mail: omivanytska@gmail.com

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Анотація. Дане дослідження спрямоване на аналіз системи управління забезпеченням економічної безпеки у Китайській Народній Республіці (КНР). Мета підготовки публікації – визначити еволюцію правової основи формування системи забезпечення економічної безпеки Китаю, а також наукових зусиль у цій області. Розкрито ключові підходи китайських вчених до розуміння економічної безпеки, відображено розкриття різних аспектів національної та економічної безпеки в Конституції КНР та численних нормативно-правових актах.

Методологія підготовки статті ґрунтується на використанні методів аналізу та синтезу, ретроспективного аналізу, моделювання, правового аналізу, індукції та дедукції.

Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні критеріїв дослідження зміни парадигми забезпечення економічної безпеки як частини національної безпеки КНР і на цій основі виділення чотирьох етапів розвитку інституціональної основи забезпечення економічної безпеки в китайській державі.

У роботі докладно аналізуються концепції та ідеї досягнення економічної безпеки, які склалися в науковому співтоваристві Китаю. Досліджуються тенденції зміни державної політики щодо національної безпеки та розвитку суспільних відносин в контексті посилення значення економічної безпеки. Автори також досліджують загальну систему економічної безпеки, аналізують її складові та механізми взаємодії між ними. Наголошено на переході від традиційної концепції національної безпеки, яка переважно спирається на військову сферу, до нової парадигми з акцентом на забезпечення економічної стабільності країни.

© Лі Пань, Іваницька О. М., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Представлено систему нормативно-правових актів Китаю, що врегульовують діяльність, що пов'язана з національною економічною безпекою. Особлива увага приділяється можливості порівняння результатів цього дослідження з іншими схожими дослідженнями з метою розробки більш чітких орієнтирів для теоретичних досліджень і практичної діяльності в галузі національної економічної безпеки. З методологічної точки зору стаття використовує діалектичний підхід, який поєднує теоретичні методи дослідження з різних наук (історії, правового аналізу) для забезпечення глибини та широти аналізу. В результаті дослідження було зроблено висновок, що посилення адміністративної та правової підтримки дій із забезпечення економічної безпеки сприятиме посиленню позицій Китаю як всередині держави, так і на міжнародному рівні. Для України підхід, прийнятий урядом КНР, допоможе уточнити деякі теоретичні концепції та аспекти практичної діяльності щодо забезпечення економічної безпеки, надаючи настанови для управління державою у вирішенні загальних проблем, пов'язаних з забезпеченням національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, державне управління, економіка Китаю, економічна політика, міжнародні відносини.

Як цитувати: Лі Пань, Іваницька О. М. Правова основа забезпечення економічної безпеки в Китайській Народній Республіці. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 100–117. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-06>

Постановка проблеми. Дослідження з питань забезпечення економічної безпеки викликають значний науковий інтерес урядів багатьох країнах світу. Завершення «холодної війни» стимулювало дослідників міжнародних відносин у США та інших західних країнах переглянути традиційне розуміння безпеки, включаючи економічні аспекти проблематики [1–4]. У певний період військові загрози відійшли на другий план, тоді як нові економічні загрози набули важливості та впливу на стан безпеки країни, відкриваючи для академічної та політичної спільноти нові напрямки досліджень. Глобальне політичне мислення зазнало змін, що призвело до переходу від традиційного розуміння національної безпеки та виключної уваги до нарощування військової потужності в науковій сфері до охоплення інших аспектів, які раніше ігнорувалися [5]. З огляду на розвиток процесів глобалізації та постійні зміни економічної системи як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, середовище для забезпечення економічної безпеки Китаю стає все складнішим, характеризується зростанням кількості непередбачуваних, невизначених та нестабільних факторів ризику.

Аналіз політики Китаю в контексті економічної безпеки став актуальним у 1990-ті роки. До середини 1990-х років чітко розмежовувалася сфера проведення економічних реформ і зростання, що було пріоритетом реалізації внутрішньої політики Китаю, і сфера забезпечення національної безпеки, політика якої була спрямована на захист територіальної цілісності та протидію зовнішнім загрозам. Однак визнання важливості управління нестабільністю, що спричинена економічним зростанням, почало привертати із середини 1990-х років дедалі більшу увагу, як концептуально, так і у цілях і механізмах запровадження

[6]. У 1994 році Китайська академія соціальних наук опублікувала монографію «Небезпеки, що стоять перед економікою Китаю – про національну економічну безпеку» [7], що стало першою в країні монографією, присвяченою систематичному вивченню питань національної економічної безпеки. У роботі підкреслюється, що «національна економічна безпека – це стан, за якого підтримується нормальне функціонування національної економіки, а остання не зазнає втручання, погроз або руйнувань з боку внутрішнього та зовнішнього середовища».

Після початку фінансової кризи в Південно-Східній Азії в 1997 р. увага до економічної безпеки привернула ще більшу увагу як з боку китайського уряду, так і академічної спільноти. Чжан Ювень [8] виокремлює основну мету національної економічної безпеки: ефективне запобігання короткостроковим потрясінням, що можуть призвести до серйозних економічних коливань, та уникнення раптових і значних втрат національного багатства. Він наголошує на необхідності всебічного аналізу стійкості економічної системи країни, її здатності впоратися з ризиками та стратегії протидії зовнішнім потрясінням. Zhao Yuchuan [9] представив кількісну систему показників для моніторингу та забезпечення економічної безпеки в країні, структура якої включає фінансову, ринкову, промислову безпеку, соціальну стабільність, паритетні міжнародні відносини та інші аспекти. На основі обговорення теорії та методів запобігання кризовим подіям у царині національної економічної безпеки, група китайських учених Nie Fuqiang, Zhang Hanlin, Gu Haibin та ін. [10-12] провели спеціальні дослідження більш ніж у десяти галузях, що мають прямий вплив на національну економічну безпеку, таких як продовольча безпека, зайнятість, фінансова безпека, ринкова безпека, енергетичні ресурси та екологічна безпека, культурна безпека, інформаційна безпека та безпека людського капіталу і технологій. Встановлення орієнтирів і поліпшення системи попередження про небезпеку, а також розроблення політики національної економічної безпеки мають велике стратегічне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На ранньому етапі дослідження проблеми забезпечення національної економічної безпеки КНР проводилися та обговорювалися в наукових працях учених Zhang Youwen, Lei Jiachao, Wang Ziwei, Ye Weuping, Yu Genqian, Chen Shouli, Xie Hongli, Li Jinhua, Zhang Shiquan, Fan Aijun et al. [13-22]. Автори з різних позицій розглядали концепцію економічної безпеки, виокремлювали сфери економіки, які вважалися найбільш важливими та вразливими з точки зору національної безпеки, а також відповідні показники. Як зазначено в роботі Zha Daojiong [23], поняття «безпеки» з позицій західних вчених, є неоднозначним, зокрема для Китаю, і що складно оцінити параметри економічної безпеки Китаю. У зв'язку з цим автор для визначення економічної безпеки КНР використовує метод Болдуїна [24], відповідаючи на питання: «для кого», «для яких цінностей», «від яких загроз» і «який інструмент застосовувати».

Останніми роками в Китаї дослідниками проведено більш фокусовані комплексні дослідження, які розглядають систему національної економічної безпеки та її окремі підсистеми, до яких входять як енергетична безпека [25-28], продовольча безпека [29, 30], фінансова безпека [31, 32], так і інтегровані підсистеми,

що утворюються в результаті взаємодії однієї підсистеми з іншими: фінансова і продовольча безпека [33], фінансова та енергетична безпека [34, 35], енергетична і продовольча безпека [36, 37, 34], фінансова, енергетична і продовольча безпека [38], а також технологічна безпека як фундамент для забезпечення решти підсистем [39-41], яка вважається ключовою сполучною ланкою для забезпечення нормального функціонування системи національної економічної безпеки. Групою авторів [42-45] з погляду технологічного забезпечення було розглянуто питання економічної небезпеки, що може бути спричинено зовнішньою залежністю країни від ключових технологій, нівелюванням або послабленням технічних переваг, неконкурентоспроможність нових технологій, а також незрілістю технологій або неправильним їх застосуванням у конкретній країні.

Поміж досліджень щодо економічної безпеки в Китаї, проведених китайськими вченими та дослідниками, варто відзначити, що, крім зазначених, у схему підсистем економічної безпеки доцільно включити й інші підсистеми, такі як промислова, інформаційна безпека тощо. Також варто відзначити суб'єктивний характер дослідження питання економічної безпеки, що означає, що кожен сприймає проблеми та загрози безпеки по-своєму. Очевидним є, що кожна країна стикається з різними ситуаціями та власним уявленням про проблему. У кожній країні економічна безпека сприймається по-різному, що призводить до розробки різних законів, адміністративних норм, а також стратегічних документів, які регулюють діяльність, пов'язану з економічною безпекою країни. Отже, на основі аналізу наукових робіт з економічної безпеки в Китаї можна дійти до висновку, що потребують поглибленого дослідження китайська правова система та засади реалізації державної економічної політики та стратегій економічної безпеки.

Мета підготовки публікації – визначити еволюцію правової основи формування системи забезпечення економічної безпеки Китаю, а також наукових зусиль у цій області, зокрема розкрити ключові підходи китайських вчених до розуміння економічної безпеки, різні аспекти національної та економічної безпеки та їх відображення в Конституції КНР та численних нормативно-правових актах.

Методологія підготовки статті ґрунтується на використанні методів аналізу та синтезу, ретроспективного аналізу, моделювання, правового аналізу, індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. У контексті зростаючої важливості питань національної економічної безпеки нормативно-правова система держави виступає важливою складовою національної системи забезпечення економічної безпеки, створення механізмів раннього попередження економічних загроз. Збір інформації, у тому числі зворотної, врахування думок та пропозицій від вчених, а також відповідних органів та інституцій, сприяє удосконаленню політики в цій сфері.

Зауважимо, що китайські вчені сформували науковий дискурс щодо основоположних засад забезпечення економічної безпеки. Одним із напрямів досліджень китайських вчених у контексті забезпечення національної безпеки є встановлення зв'язку між глобалізацією та економічною безпекою. Зокрема, Bai Shi [46] у

своєму дослідженні виокремлює низку зовнішніх чинників, значимих для аналізу економічної безпеки, зокрема членство у Світовій організації торгівлі, контроль надходження прямих іноземних інвестицій і міжнародний розподіл праці.

Wu Jiong [47-49] висловлює думку про необхідність розроблення низки законів, зокрема закону про національну економічну безпеку, який сприятиме процедурному вирішенню та запобіганню проблем економічної безпеки, забезпечуючи важливий захисний бар'єр для економічного розвитку країни. Також вчений пропонує врахувати необхідність прийняття закону про стимулювання високих технологій та забезпечення промислової безпеки, закони про контроль за податковою та за фінансовою безпекою. Як вважає науковець, розробка та впровадження антимонопольного законодавства є ключовими правовими заходами для захисту внутрішнього ринку.

Іншим напрямом є формування стратегічного підходу до національної економічної безпеки. Chen Bin та ін. [50] відзначають, що уряди багатьох країн давно інтегрували розділи з національної економічної стратегії у національні стратегії та розробили відповідні національні плани із забезпечення економічної безпеки. Водночас, як відзначають автори, як наукові праці, так і практичні дії уряду Китаю в цій галузі є недостатньо ефективними.

Gu Haibin та ін. [51] за допомогою історичного аналізу еволюції впровадження стратегії економічної безпеки у США показують, що економічна безпека тісно пов'язана з національною безпекою, і в процесі забезпечення останньої широко застосовуються політичні, дипломатичні, культурні та економічні інструменти.

У своїх роботах китайські вчені звертають увагу на стратегії національної економічної безпеки в Японії [52, 53] та їх зміну відповідно до завдань середовища. У статті, опублікованій у 2002 році [52], було виділено 3 особливих плани і завдання в стратегії економічної безпеки Японії, які мають значення для Китаю, а саме: підготовка національних наукових і технічних кадрів для впровадження передових іноземних технологій; розширення доступу до використання іноземних ресурсів і збільшення присутності на міжнародних ринках; розроблення політики підтримки окремих промислових секторів, які розглядаються як пріоритетні для залучення інвестицій. За 20 років, у 2022 році, Zhu Haiyan, з урахуванням ухвалення в Японії нового закону про забезпечення економічної безпеки, позначає мету його розроблення як полегшення процесу вирішення дилеми безпеки та економічної залежності країни, досягнення вигідного статусу перед настанням міжнародних змін в аспекті підтримання "міжнародного порядку", на який Японія спирається в структурі розподілу міжнародних сил, а також стримування зростання впливу Китаю [53].

Низка науковців також розглянули стратегії економічної безпеки в країнах Європи, зокрема Великої Британії та Європейського союзу, в контексті їх врахування в політиці КНР [54, 55]. Основний наголос автори ставили на важливості створення системи правого регулювання економічної безпеки, орієнтуючись на досвід Великої Британії, а також формування стратегій оцінювання ризиків економічної безпеки і врахування реакцій на такі ризики ключових економічних секторів і галузей.

Проаналізуємо становлення системи правового регулювання та інституційної структури забезпечення економічної безпеки в Китаї. Перш за все, варто виділити основні етапи формування та зміни концепції забезпечення національної та економічної безпеки Китаю, виходячи з врахування міжнародної обстановки, структури витрат та прийняття важливих програмних рішень. У політиці держави помітним було бажання дотримуватися балансу інтересів та принципу раціонального розподілу державного бюджету між видатками на національну безпеку, зокрема, військові потреби, та фінансовою підтримкою економічного розвитку. Усвідомлення ступеню міжнародної безпеки давало можливість перерозподіляти кошти на користь економіки та посилення позицій Китаю в системі міжнародних економічних відносин.

Перший етап охопив період кінця 1970-х років, коли в КНР відбулася значна зміна у поглядах китайських лідерів на питання національної безпеки. Цей етап відзначався одночасним існуванням різних позицій владних структур: прихильники реформи враховували реальну економічну та політичну ситуацію у країні та ратували за більшу відкритість економіки, тоді як сильні консервативні сили наголошували на збереженні планової економіки та строгому дотриманні комуністичного курсу. Ці розбіжності не дозволили розробити нові економічні стратегії із зміною загального уявлення про національну безпеку. Прихильники реформи не змогли на початку цього періоду переконати уряд у необхідності забезпечення економічної безпеки шляхом участі в світовій економіці та розвитку політики співпраці з іншими країнами, що розглядалося як важливий елемент національної безпеки. У зв'язку з цим розпочатий процес економічної лібералізації, який включав і поступове розширення застосування ринкових механізмів в економіці, повільно протікав протягом понад десять років.

До другого етапу зміни концепції національної та економічної безпеки слід віднести середину 1980-х років, коли розпочалися процеси роззброєння Китаю (1985 р.) [56]. Унаслідок цих процесів до 1990 року загальна чисельність складу армії в Китаї скоротилася до 3,2 мільйона осіб, тобто було скорочено 1,04 мільйона осіб [57]. Уряд країни усвідомив, що надмірні військові витрати можуть негативно вплинути на економічний прогрес країни. Введення політики роззброєння дозволило ефективно скоротити військові витрати та звільнити додаткові ресурси для розвитку економіки та соціального прогресу. Таке рішення також було прийнято керівництвом країни на основі аналізу міжнародної ситуації того часу, коли ймовірність виникнення масштабних конфліктів у найближчому майбутньому була дуже низькою.

На основі аналізу політики того часу можна зробити висновок про відхід уряду Китаю від традиційного військового підходу і просування до більш ліберального бачення процесів забезпечення національної безпеки із врахуванням підвищення економічної конкурентоспроможності країни.

Третій етап зміни концепції національної та економічної безпеки пов'язаний із зростанням економічної залежності Китаю від інших країн, особливо в плані надходження іноземних інвестицій та збільшення потреби держави в енергетичних ресурсах. У цей період також відбулись світові економічні

кризи, зокрема «азійська» 1997 року та світова фінансова криза 2008 року, які довели необхідність посилення позицій в економічній сфері, що прямо впливає на національну безпеку країни. В кінці цього етапу було прийнято Закон про національну безпеку [59], ухвалений 1 липня 2015 року.

Останній, четвертий етап, на наш погляд, розпочався з 2015 року і триває дотепер. Знаковими явищами, які значною мірою впливали на політику країни, були пандемія Covid-19 і конфлікти на території України й на Близькому Сході. На цьому етапі питання економічної безпеки набувають особливої актуальності для Китаю. Замість приділення значної уваги можливості військових конфліктів з іншими державами, Китай все частіше стикається з економічними суперечностями, які змушують вчених, політичних експертів та уряду країни приділяти особливу увагу формуванню нової концепції, стратегії та правової основи економічної безпеки з урахуванням наслідків різних економічних криз та глобальних подій.

Зауважимо, що на даний момент в Китаї ще не прийнято профільний системний закон про національну економічну безпеку, а також відсутня стратегія економічної безпеки. Окремі положення, що стосуються економічної безпеки, зустрічаються в кількох законах та постановах уряду, проте в тексті документів відсутнє системне викладення ризиків і проблем, а також розгорнута система механізмів запобігання загрозам та централізованої реакції на порушення національної економічної безпеки. Однак в науковому середовищі, а також серед окремих політиків назріла готовність до розроблення та ухвалення профільного закону щодо регулювання питань економічної безпеки.

Далі в рамках встановленої ієрархії нормативно-правових актів та з урахуванням юридичної сили міжнародних договорів ми розглянемо чинні правові основи для врегулювання питань економічної безпеки в Китаї.

У системі нормативно-правових актів Китаю вищу юридичну силу в соціалістичній правовій системі з китайською специфікою має Конституція Китайської Народної Республіки (далі – Конституція) [58]. Усі закони, постанови та адміністративні рішення повинні формулюватися на основі норм Конституції, із дотриманням основних принципів Конституції і не суперечити Конституції. Згідно з 7-ою статтею 1-го розділу Конституції КНР, керуючою силою в економіці КНР повинен бути державний сектор економіки, який перебуває у загальнодержавній власності. Держава забезпечує консолідацію та розвиток державного сектора економіки. Державна економіка відіграє важливу роль у національному господарстві, контролюючи ключові галузі та сектори, такі як природні ресурси, транспорт, пошта, телекомунікації, фінанси та велике виробництво, які відіграють значну роль у забезпеченні економічної безпеки КНР. Оскільки державна економіка має стратегічне значення, держава приймає різні заходи для її зміцнення та розвитку. Це включає розробку законів, національних планів економічного та соціального розвитку, інвестування в передові технології та обладнання. Крім того, в статті 11-й 1-го розділу Конституції КНР декларується, що «...несуспільний сектор економіки, що включає індивідуальні та приватні господарства, які ведуть діяльність у встановлених законом межах, є важливою складовою соціалістичної ринкової економіки. Держава захищає законні права індивідуальних і приватних

господарств та направляє їх діяльність, здійснює спостереження та контроль по відношенню до індивідуальних та приватних господарств» (розділ I, стаття 11). У 15-й статті розділу 1 визначається: «Держава здійснює соціалістичну ринкову економіку, посилює господарське законодавство, вдосконалює макрорегулювання». Отже, аналізуючи економічну безпеку Китаю, слід враховувати особливості його економічної системи, що відрізняються від інших країн.

Закони КНР розробляють і ухвалюють Всекитайські збори народних представників (ВЗНП) та їх Постійний комітет, що, згідно з Конституцією Китаю, є вищим законодавчим органом у країні (Конституція КНР, розділ III, підрозділ 1). Крім того, Закон КНР про законодавство [68] докладно визначає виключні законодавчі повноваження ВЗНП та її Постійного комітету. ВЗНП формулює та вносить поправки в основні закони, зокрема кримінальні, цивільні та інституційні. Постійний комітет ВЗНП вносить поправки до інших законів, за винятком тих, які повинні бути прийняті самою ВЗНП, у період, коли ВЗНП не працюють. У цей період до законів, прийнятих ВНРК, можуть бути внесені часткові поправки та зміни, але вони не повинні суперечити основним принципам закону. Закони, які ВЗНП та її Постійним комітетом, встановлюють основні правові системи в різних сферах громадського життя, включаючи економічний, політичний, культурний та соціальний розвиток. Вони також є важливим джерелом для розробки адміністративних правил та місцевих нормативних актів. До сфери економічної та національної безпеки КНР включено кілька законів, серед яких основоположним є Закон КНР про національну безпеку [59], ухвалений 1 липня 2015 року на 15-му засіданні Постійного комітету ВЗНП 12-го скликання (далі – Новий Закон).

Новий Закон про національну безпеку КНР надає чіткі визначення таких понять, як національна безпека та загальна концепція національної безпеки. У його основоположних принципах відображено широке тлумачення поняття безпеки, включаючи як традиційні, так і нетрадиційні сфери. Нова концепція національної безпеки спрямована на формування комплексної системи, яка охоплює політичні, внутрішні, військові, економічні, культурні, соціальні, наукові, технологічні, інформаційні, екологічні, ресурсні, ядерні та інші аспекти безпеки. У Законі про національну безпеку КНР, зокрема в статтях 2, 3 і 8 першого розділу («Загальні положення»), а також у статтях з 19 по 22 і з 29 по 34 другого розділу («Завдання забезпечення національної безпеки»), містяться чіткі визначення понять, цілей і завдань національної та економічної безпеки. Термін «державна безпека» визначається як «стан, за якого відсутні небезпеки та втручання внутрішніх і зовнішніх справ, що стосуються державної влади, суверенітету, єдності та територіальної цілісності держави, добробуту народу, стійкого соціально-економічного розвитку країни та інших питань, що є найважливішими державними інтересами, а також здатність держави забезпечити безпечний стан»[59]. Далі, у третьому розділі, наводиться перелік обов'язків щодо забезпечення національної безпеки, а в четвертому – надається детальний опис системи національної безпеки, включаючи загальні положення, збір та аналіз розвідувальної інформації, процедури запобігання ризикам, їх оцінки та раннього попередження, а також антикризового управління та контролю

лю. Розділ 5 описує механізми гарантування національної безпеки, а розділ 6 – обов'язки та права громадян і організацій [59].

Крім того, діють також інші закони в Китаї, які регулюють суспільні відносини та діяльність, пов'язані з економічною безпекою, в окремих секторах і галузях економіки [60]:

1. Закони, що регулюють діяльність суб'єктів економіки: такі як «Закон про підприємства», «Закон про комерційні банки», «Закон про страхування», «Заходи з управління реєстрацією підприємств» та інші відповідні допоміжні закони і постанови.

2. Закони про макроконтроль: такі як «Закон про фінанси», «Закон про бюджет», «Закон про казначейські борги», «Закон про цінні папери», «Закон про народний банк», «Закон про державні закупівлі» та відповідні податкові закони тощо.

3. Закони про регулювання ринку: такі як «Антимонопольний закон», «Закон про боротьбу з недобросовісною конкуренцією», «Закон про якість продукції», «Закон про рекламу», «Закон про захист прав та інтересів споживачів», «Право управління міською нерухомістю», «Зовнішньоторговельне право», «Митне право» тощо.

4. Закони про охорону та розвиток екологічних ресурсів: такі як «Закон про охорону довкілля», «Закон про запобігання та контроль забруднення води», «Закон про мінеральні ресурси» та відповідні допоміжні закони.

5. Закони про працю та соціальне забезпечення: такі як «Закон про працю», «Закон про трудовий договір», «Закон про соціальне забезпечення» тощо.

6. Закони, що стосуються безпеки в окремих економічних сферах: «Закон про забезпечення продовольчої безпеки», «Закон про фінансову стабільність (законопроект)», «Закон про енергетику», «Закон про безпеку даних» тощо.

Далі йдуть положення, постанови і розпорядження, адміністративні регламенти, правила й рішення, а також інші підзаконні нормативні правові акти Державної ради (Держрада) КНР (Конституція КНР, розділ III, підрозділ 3) та інших органів державної влади і управління, які, згідно з логікою законодавчої гілки влади, мають рівну юридичну силу. Державна рада Китаю розробляє підзаконні нормативні правові акти відповідно до Конституції та законів для виконання своїх обов'язків, передбачених законодавством. У разі, якщо питання підпадають під компетенцію Всекитайських зборів народних представників та їх Постійного комітету для розроблення законів, Державна рада з їхнього дозволу може попередньо розробити адміністративні правила.

У китайській правовій системі адміністративні правила відіграють важливу роль, слугуючи засобом уточнення, тлумачення і доповнення норм права. Причому, відповідно до вимоги законодавства і з метою підвищення рівня науковості та ефективності організації та проведення національного економічного перепису, а також забезпечення точності та своєчасності даних економічного перепису, згідно із «Законом про статистику КНР», Держрадою у 2018 році було сформульовано «Положення про національний економічний перепис» [61].

Також чинним є «Положення про захист безпеки критичної інформаційної інфраструктури» [62], ухвалене Держрадою КНР в 2021 році. Це положення спрямоване на забезпечення безпеки інфраструктури в галузях і сферах критичного значення, як-от: громадський зв'язок та інформаційні послуги, енергетика, транспорт, водне

господарство, фінанси, державні послуги, національна оборонна наука та технології, а також інші ключові галузі, що можуть серйозно підірвати національну безпеку, економіку та життєві умови людей, а також суспільні інтереси. Діють також інші адміністративні норми, що регулюють економічні відносини в конкретних сферах і галузях економіки та економічної безпеки, а саме: «Положення про управління Центральним зерновим резервом» [63], «Державні інвестиційні правила» [64], «Положення, що регулюють спрямування іноземних інвестицій» [65], «Правила застосування Закону про іноземні інвестиції Китайської Народної Республіки» [66] та ін.

Важливим елементом правової системи є підзаконні нормативні правові акти органів державної влади місцевого рівня. Згідно з положеннями Конституції та законодавства (Конституція КНР, розділ III, підрозділ 5-6), збори народних представників та їхні постійні комітети в провінціях, автономних районах, муніципалітетах, які перебувають у безпосередньому підпорядкуванні центрального уряду, а також у великих містах, мають право розробляти місцеві підзаконні нормативні правові акти відповідно до конкретних умов та фактичних потреб своїх адміністративних територій, за умови дотримання принципів Конституції, законів та адміністративних регламентів.

У наведеній нижче таблиці наочно відображено відмінності в проведенні політики та заходах щодо забезпечення економічної безпеки в різних країнах, що дозволяє чітко визначити особливості КНР (табл.1).

Таблиця 1

Ступінь інтенсивності політик і заходів у сфері економічної безпеки

Table 1

Degree of intensity of policies and measures in the field of economic security

	КИТАЙ	США	ЕС	ВЕЛИКО-БРИТАНІЯ	ЯПОНІЯ	АВСТРАЛІЯ	ПІВДЕННА КОРЕЯ
Моніторинг вхідних інвестицій	Сильна	Сильна	Помірна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Моніторинг вихідних інвестицій	Помірна	Обговорюється	Жодних	Жодних	Помірна	Жодних	Жодних
Експортний контроль	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Обмеження щодо закупівель	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Санкції	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Політика проти примусу	Жодних	Обговорюється	Обговорюється	Жодних	Жодних	Жодних	Жодних
Політика стійкості ланцюга поставок	Помірна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Захист даних та кібербезпека	Помірна	Помірна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна
Інституціоналізації	Жодних	Жодних	Жодних	Сильна	Сильна	Жодних	Помірна
Промислова стратегія	Сильна	Сильна	Помірна	Сильна	Сильна	Сильна	Сильна

Примітки: *Незначні обмеження існують для іноземних банків, виробництва зброї та наркотиків, але вони є залишками процесів відкриття економіки, а не повноцінною політикою відсіювання інвестицій, що вивозяться за кордон.

Джерело: Інститут китаєзнавства ім. Меркатора (MERICS). <https://merics.org/en/report/opportunity-risk-changing-economic-security-policies-vis-china> [67]

Source: Mercator Institute for China Studies (MERICS) <https://merics.org/en/report/opportunity-risk-changing-economic-security-policies-vis-vis-china> [67]

Як видно із даних табл. 1, КНР проводить інтенсивний контроль і відслідковування вхідних потоків інвестицій, закупівель і санкцій. Промислова стратегія чітко виражена. Водночас, контроль експорту та вихідних інвестицій є помірним, уряд заохочує рух матеріальних і фінансових потоків за межі країни. Також зазначимо, що наведені актори в останні роки в односторонньому порядку посилюють оборонну та наступальну політику економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У контексті формування нового міжнародного політичного та економічного середовища традиційна концепція національної безпеки, спрямована переважно на військову сферу, поступово відступає перед новою парадигмою, де ключовим елементом стає економічна безпека. Представлене дослідження підтверджують, що науковці, державні діячі та працівники органів влади КНР все більше приділяють увагу питанням національної економічної безпеки. В КНР це виявляється, поперше, у продовженні та вдосконаленні науково-дослідної діяльності, що стосується забезпечення економічної безпеки країни в цілому, а також в окремих підсистемах національної безпеки; по-друге, у вдосконаленні правової основи забезпечення безпеки в економічній сфері, про що свідчить значне охоплення законодавчо-нормативними актами різних галузей і сфер діяльності. Водночас, профільний закон про економічну безпеку в Китаю дотепер не прийнятий, що свідчить про необхідність продовження наукових розвідок у цій сфері. Для України підхід, прийнятий урядом КНР, допоможе уточнити деякі теоретичні концепції та аспекти практичної діяльності щодо забезпечення економічної безпеки, надаючи настанови для управління державою у вирішенні загальних проблем, пов'язаних з забезпеченням національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mathews J. T. Redefining Security. *Foreign Affairs*. 1989. Вип. 68, № 2. С. 162–177. DOI: 10.2307/20043906.
2. Sorensen T. C. Rethinking National Security. *Foreign Affairs*. 1990. Вип. 69, № 3. С. 1–18.
3. Comfort L. K. Rethinking Security: Organizational Fragility in Extreme Events. *Public Administration Review*. 2002. Вип. 62, № s1. С. 98–107. DOI: 10.1111/1540-6210.62.s1.18.
4. Smith S. 2 The Contested Concept of Security. 2 The Contested Concept of Security. Lynne Rienner Publishers, 2005. С. 27–62.
5. Ullman R. H. Redefining Security. *International Security*. 1983. Вип. 8, № 1. С. 129–153. DOI: 10.2307/2538489.
6. Zhengyi W. Conceptualizing economic security and governance: China confronts globalization. *The Pacific Review*. 2004. Вип. 17, № 4. С. 523–545. DOI: 10.1080/0951274042000326036.
7. 赵英 中国经济面临的危险: 国家经济安全论. 云南人民出版社. 1994. С. 518.
8. 张幼文. 国家经济安全问题的性质与研究要点. *世界经济研究*. 1999. № 3. С. 5–9.
9. 赵玉川. 我国经济安全监测与预警指标体系. *数据*. 1999. Вип. 0, № 7. С. 8–9.
10. 聂富强 中国国家经济安全预警系统研究. 中国统计出版社. 2005. С. 442.
11. 张汉林, 魏磊. 全球化背景下中国经济安全量度体系构建. *世界经济研究*. 2011. № 1. С. 8–13.
12. 顾海兵, 刘玮, 周智高, 刘陈杰. 中国经济安全预警的指标系统. *国家行政学院学报*. 2007. № 1. С. 49–52.

13. 张幼文. 国家经济安全问题的性质与研究要点. 世界经济研究. 1999. № 3. С. 5–9.
14. 雷家骧. 关于国家经济安全研究的基本问题. 管理评论. 2006. Вип. 18, № 7. С. 3–7.
15. 王梓薇. 国家经济安全研究回顾与展望. 生产力研究. 2008. № 23. С. 165–167.
16. 叶卫平. 国家经济安全定义与评价指标体系再研究. 中国人民大学学报. 2010. Вип. 24, № 4. С. 93–98.
17. 余根钱. 国家经济安全指标体系研究. 中国统计. 2004. № 9. С. 14–15.
18. 陈首丽, 马立平. 国家经济安全的风险因素与监测指标体系. 上海统计. 2002. № 6. С. 12–14.
19. 谢洪礼. 国民经济运行安全评价指标体系研究. 统计研究. 2000. Вип. 17, № 7. С. 11–19.
20. 李金华. 国家经济安全监测警示系统的构建. 中南财经大学学报. 2001. № 5. С. 27–30.
21. 张士铨. 国家经济安全研究的整体思考. 国际技术经济研究. 2003. Вип. 6, № 3. С. 14–18.
22. 范爱军, 韩忠先. 经济全球化与国家经济安全及经济利益问题研究综述. 学习论坛. 2005. Вип. 21, № 4. С. 43–45.
23. Zha D. Chinese considerations of «economic security». Journal of Chinese Political Science. 1999. Вип. 5, № 1. С. 69–87.
24. Baldwin D.A. The Concept of Security. Review of International Studies. 1997. Вип. 23, № 1. С. 5–26. DOI: 10.1017/S0260210597000053.
25. Odgaard O., Delman J. China's energy security and its challenges towards 2035. Energy Policy. 2014. Вип. 71. С. 107–117. DOI: 10.1016/j.enpol.2014.03.007.
26. Yao L., Chang Y. Energy security in China: A quantitative analysis and policy implications. Energy Policy. 2014. Вип. 67. С. 595–604. DOI: 10.1016/j.enpol.2013.11.065.
27. 朱雄关. “一带一路”战略契机中的国家能源安全问题. 云南社会科学. 2015. № 2. С. 23–26.
28. Fang D., Shi S., Yu Q. Evaluation of Sustainable Energy Security and an Empirical Analysis of China. Sustainability. 2018. Вип. 10, № 5. С. 1685. DOI: 10.3390/su10051685.
29. Ghose B. Food security and food self-sufficiency in China: from past to 2050. Food and Energy Security. 2014. Вип. 3, № 2. С. 86–95.
30. Cui K., Shoemaker S. P. A look at food security in China. npj Science of Food. 2018. Вип. 2, № 1. С. 4.
31. Finance R. H. of, School B., University H., Nanjing, China. Financial Internationalization and Financial Security Issues. Open Access Library Journal. 2018. Вип. 05, № 09. С. 1.
32. Zhou G., Yan X., Luo S. Financial Security and Optimal Scale of Foreign Exchange Reserve in China. Sustainability. 2018. Вип. 10, № 6. С. 1724. DOI: 10.3390/su10061724.
33. Lin Q., Dai X., Cheng Q., Lin W. Can Digital Inclusive Finance Promote Food Security? Evidence from China. Sustainability. 2022. Вип. 14, № 20. С. 13160. DOI: 10.3390/su142013160.
34. Gholz E., Awan U., Ronn E. Financial and energy security analysis of China's loan-for-oil deals. Energy Research & Social Science. 2017. Вип. 24. С. 42–50. DOI: 10.1016/j.erss.2016.12.009.
35. Gong X. Energy security through a financial lens: Rethinking geopolitics, strategic investment, and governance in China's global energy expansion. Energy Research & Social Science. 2022. Вип. 83. С. 102341. DOI: 10.1016/j.erss.2021.102341.
36. Lele U., Klousia-Marquis M., Goswami S. Good Governance for Food, Water and Energy Security. Aquatic Procedia. 2013. Вип. 1. С. 44–63. DOI: 10.1016/j.aqpro.2013.07.005.
37. Biba S. The goals and reality of the water–food–energy security nexus: the case of China and its southern neighbours. Third World Quarterly. 2016. Вип. 37, № 1. С. 51–70. DOI: 10.1080/01436597.2015.1086636.
38. Lu S., Lu W., Xu M., Taghizadeh-Hesary F., Tang Y. Water-energy-food security under green finance constraints in Southwest China. Energy Economics. 2023. Вип. 118. С. 106478. DOI: 10.1016/j.eneco.2022.106478.

39. Zhang J., He C., Chen L., Cao S. Improving food security in China by taking advantage of marginal and degraded lands. *Journal of Cleaner Production*. 2018. Вип. 171. С. 1020–1030. DOI: 10.1016/j.jclepro.2017.10.012.
40. Lee C.-C., Wang C. Financial development, technological innovation and energy security: Evidence from Chinese provincial experience. *Energy Economics*. 2022. Вип. 112. С. 106161. DOI: 10.1016/j.eneco.2022.106161.
41. Yang Z., Hao C., Shao S., Chen Z., Yang L. Appropriate technology and energy security: From the perspective of biased technological change. *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. Вип. 177. С. 121530. DOI: 10.1016/j.techfore.2022.121530.
42. 代涛, 刘志鹏, 甘泉, 孟祥翠, 张斌. 技术经济安全评估若干问题的思考. *中国科学院院刊*. 2020. Вип. 35, № 12. С. 1448–1454.
43. 刘志鹏, 程燕林, 代涛, 李怡洁. 技术依赖形成和影响经济安全的机制研究——基于技术经济安全视角. *科学学研究*. 2023. Вип. 41, № 6. С. 1006–1013.
44. 陈捷, 吴仲琦, 代涛. 未来技术风险识别框架研究——基于技术经济安全视角. *中国科学院院刊*. 2023. Вип. 38, № 4. С. 570–579.
45. 程燕林, 代涛, 丁予业, 赵丹阳. 技术经济安全:研究重点、演化机理和评估框架. *中国科学院院刊*. 2023. Вип. 38, № 4. С. 541–552.
46. 白石. 国家经济安全问题讨论综述. *经济理论与经济管理*. 2002. № 11. С. 75.
47. 吴炯. 国家经济安全保障立法论纲. *法学杂志*. 2002. Вип. 23, № 5. С. 60–61.
48. 顾海兵, 曹帆, 刘国鹏. 制定我国国家经济安全法的必要性与可行性. *开放导报*. 2008. № 2. С. 62–65.
49. 徐英倩. 论我国国家经济安全立法. *学习与探索*. 2017. № 10. С. 65–70.
50. 陈斌, 程永林. 中国国家经济安全研究的现状与展望. *中国人民大学学报*. 2020. Вип. 34, № 1. С. 50–59.
51. 顾海兵, 李彬. 美国经济安全战略及对中国的借鉴. *学术界*. 2010. № 3. С. 60–66.
52. 汤菲. 日本经济安全战略及其对我国的启示. *天津商学院学报*. 2002. Вип. 22, № 4. С. 22–25.
53. 朱海燕. 日本经济安全保障战略及其对中国的影响. *国际问题研究*. 2022. № 3. С. 47–63.
54. 金鸿峰. 英国经济安全审查及对我国的启示. *现代商业*. 2016. № 13. С. 79–80.
55. 刘宝成, 陈星光, 包卡伦. 《欧盟经济安全战略》的影响与中国应对. *经济导刊*. 2023. № 6. С. 30–37.
56. Cheung T. M. Disarmament and Development in China: The Relationship between National Defense and Economic Development. *Asian Survey*. 1988. Вип. 28, № 7. С. 757–774. DOI: 10.2307/2644240.
57. 新闻焦点: 盘点中国军队的历次裁. *BBC News 中文*. URL: https://www.bbc.com/zhongwen/simp/china/2015/09/150903_profile_china_military_parade_history (дата звернення: 27.03.2024).
58. 中华人民共和国宪法. 中国政府网. URL: https://www.gov.cn/guoqing/2018-03/22/content_5276318.htm (дата звернення: 27.03.2024).
59. 中华人民共和国国家安全法. 中国政府网. URL: https://www.gov.cn/zhengce/2015-07/01/content_2893902.htm (дата звернення: 27.03.2024).
60. 国家法律法规数据库. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/dfxfgh.html> (дата звернення: 27.03.2024).
61. 全国经济普查条例. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmY0MTBiOWU3MTEzNjE%3D> (дата звернення: 27.03.2024).
62. 关键信息基础设施安全保护条例. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYzYjkzNTAxN2I3YmNjNDk4NzdIMGI%3D> (дата звернення: 27.03.2024).
63. 中央储备粮管理条例. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmY0MGU1OGFyZDA5YzM%3D> (дата звернення: 27.03.2024).

64. 政府投资条例. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmYOMTQ0NDExNDZmNmE%3D> (дата звернення: 27.03.2024).

65. 指导外商投资方向规定. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNlOThiZDAxNmYOMjQxNGQ1MzAzZmU%3D> (дата звернення: 27.03.2024).

66. 中华人民共和国外商投资法实施条例. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE3NzRjN2EzZDAxNzc2YzUyODAxNDE2MTI%3D> (дата звернення: 27.03.2024).

67. From opportunity to risk: The changing economic security policies vis-à-vis China. *Merics*. URL: <https://merics.org/en/report/opportunity-risk-changing-economic-security-policies-vis-vis-china> (дата звернення: 27.03.2024).

68. 中华人民共和国国家安全法. 国家法律法规数据库. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?MmM5MDlmZGQ2NzhiZjE3OTAxNjc4YmY3ZTA2NzA4MmY=> (дата звернення: 27.03.2024).

Стаття надійшла до редакції 28.03.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Pa n Li, post-graduate student of the Department of Management Theory and Practice, Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", prospect Beresteiskyyi, 37, Kyiv, 03056, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8520-0842> e-mail: 504564464@qq.com

Olga Ivanytska, Doctor of science in Public Administration, Professor of the Department of Management Theory and Practice, Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", prospect Beresteiskyyi, 37, Kyiv, 03056, Ukraine.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5505-8849> e-mail: omivanytska@gmail.com

LEGAL BASIS FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Abstract. This study is aimed at analyzing the economic security management system in the People's Republic of China (PRC). The purpose of the publication is to determine the evolution of the legal framework for the formation of China's economic security system, as well as scientific efforts in this area. The author reveals the key approaches of Chinese scholars to understanding economic security, and reflects the disclosure of various aspects of national and economic security in the Constitution of the People's Republic of China and numerous legal acts.

The methodology of the article is based on the use of the methods of analysis and synthesis, retrospective analysis, modeling, legal analysis, induction and deduction.

The scientific novelty of the article is to substantiate the criteria for studying the paradigm shift in ensuring economic security as part of China's national security and, on this basis, to identify four stages of development of the institutional framework for ensuring economic security in the Chinese State.

The paper analyzes in detail the concepts and ideas of achieving economic security that have developed in the scientific community of China. The author examines the trends in changes

in state policy on national security and the development of social relations in the context of the growing importance of economic security. The authors also study the overall system of economic security, analyze its components and mechanisms of interaction between them. The authors emphasize the transition from the traditional concept of national security, which is mainly based on the military sphere, to a new paradigm with an emphasis on ensuring the economic stability of the country. The author presents the system of Chinese legal acts regulating activities related to national economic security. Particular attention is paid to the possibility of comparing the results of this study with other similar studies in order to develop clearer guidelines for theoretical research and practical activities in the field of national economic security. From the methodological point of view, the article uses a dialectical approach that combines theoretical research methods from various sciences (history, legal analysis) to ensure the depth and breadth of the analysis. The study concludes that strengthening administrative and legal support for economic security will help strengthen China's position both domestically and internationally. For Ukraine, the approach adopted by the Chinese government will help clarify some theoretical concepts and aspects of economic security practices, providing guidance for the public administration in addressing common problems related to national security.

Keywords: *national security, economic security, public administration, Chinese economy, economic policy, international relations.*

In cites: Li, Pan, & Ivanytska, O. M. (2024). Legal Basis for Ensuring Economic Security in the People's Republic of China. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 100–117. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-06> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Mathews, J. T. (1989). Redefining Security. *Foreign Affairs*, 68(2), 162–177. DOI: 10.2307/20043906.
2. Sorensen, T. C. (1990). Rethinking National Security. *Foreign Affairs*, 69(3), 1–18
3. Comfort, L. K. (2002). Rethinking Security: Organizational Fragility in Extreme Events. *Public Administration Review*, 62(s1), 98–107. DOI: 10.1111/1540-6210.62.s1.18.
4. Smith, S. (2005). *The Contested Concept of Security*. Lynne Rienner Publishers, 27–62.
5. Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8(1), 129–153. DOI: 10.2307/2538489.
6. Zhengyi, W. (2004). Conceptualizing Economic Security and Governance: China Confronts Globalization. *The Pacific Review*, 17(4), 523–545.
7. Zhao, Y. (1994). *Dangers to China's Economy: A Treatise on National Economic Security*. Yunnan People's Publishing House. 518 pp. [in Chinese].
8. Zhang, Y. (1999). The Nature and Research Points of National Economic Security Issues. *Studies on World Economy*, (3), 5–9 [in Chinese].
9. Zhao, Y. (1999). China's Economic Security Monitoring and Early Warning Indicator System. *Data*, 0(7), 8–9 [in Chinese].
10. Nie, F. (2005). *Research on China's National Economic Security Early Warning System*. China Statistics Press. 442. [in Chinese].
11. Zhang, H., & Wei, L. (2011). Construction of China's Economic Security Measurement System in the Context of Globalization. *Research on World Economy*, (1), 8–13 [in Chinese].

12. Gu, H. B., Liu, W., Zhou, Z. G., & Liu, C. J. (2007). An Indicator System for Early Warning of China's Economic Security. *Journal of the National School of Administration*, (1), 49–52 [in Chinese].
13. Zhang, Y. (1999). The Nature and Research Points of National Economic Security Issues. *Studies on World Economy*, (3), 5–9 [in Chinese].
14. (2006). The Basic Problems of National Economic Security Research. *Research*, 18(7), 3–7 [in Chinese].
15. Wang, Z. V. (2008). Review and Prospects of National Economic Security Research. *Productivity Research*, 23, 165–167 [in Chinese].
16. Ye, W. (2010). National Economic Security Definition and Evaluation Indicator System Re-examination. *Journal of Renmin University of China*, 24(4), 93–98 [in Chinese].
17. Yu, G. Q. (2004). Research on National Economic Security Indicator System. *China Statistics*, 9, 14–15 [in Chinese].
18. Chen, S., & Ma, L. (2002). Risk Factors and Monitoring Index System of National Economic Security. *Shanghai Statistics*, 6, 12–14 [in Chinese].
19. Xie, H. (2000). Research on the Evaluation Index System of National Economic Operation Safety. *Statistical Research*, 17(7), 11–19 [in Chinese].
20. Li, J. (2001). Construction of National Economic Security Monitoring and Warning System. *Journal of Zhongnan University of Finance and Economics*, 5, 27–30. [in Chinese].
21. Zhang, S. (2003). Holistic Thinking on National Economic Security Research. *International Technical and Economic Research*, 6(3), 14–18 [in Chinese].
22. Fan, A., & Han, Z. (2005). A Review of Economic Globalization and National Economic Security and Economic Interests. *Learning Forum*, 21(4), 43–45 [in Chinese].
23. Zha, D. (1999). Chinese Considerations of “Economic Security”. *Journal of Chinese Political Science*, 5(1), 69–87 [in Chinese].
24. Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26. DOI: 10.1017/S0260210597000053.
25. Odgaard, O., & Delman, J. (2014). China's Energy Security and Its Challenges Towards 2035. *Energy Policy*, 71, 107–117. DOI: 10.1016/j.enpol.2014.03.007.
26. Yao, L., & Chang, Y. (2014). Energy Security in China: A Quantitative Analysis and Policy Implications. *Energy Policy*, 67, 595–60. DOI: 10.1016/j.enpol.2013.11.065
27. Zhu, X. (2015). National Energy Security in the Strategic Opportunity of the Belt and Road Initiative. *Yunnan Social Sciences*, (2), 23–26 [in Chinese].
28. Fang, D., Shi, S., & Yu, Q. (2018). Evaluation of Sustainable Energy Security and an Empirical Analysis of China. *Sustainability*, 10(5), 1685 DOI: 10.3390/su10051685
29. Ghose, B. (2014). Food Security and Food Self-Sufficiency in China: From Past to 2050. *Food and Energy Security*, 3(2), 86–95.
30. Cui, K., & Shoemaker, S. P. (2018). A Look at Food Security in China. *Science of Food*, 2(1), 4 [in Chinese].
31. Finance R. H. of, School B., University H., Nanjing, China. (2018). Financial Internationalization and Financial Security Issues. *Open Access Library Journal*, 5(9), 1.
32. Zhou, G., Yan, X., & Luo, S. (2018). Financial Security and Optimal Scale of Foreign Exchange Reserve in China. *Sustainability*, 10(6), 1724. DOI: 10.3390/su10061724
33. Lin, Q., Dai, X., Cheng, Q., & Lin, W. (2022). Can Digital Inclusive Finance Promote Food Security? Evidence from China. *Sustainability*, 14(20), 13160. DOI: 10.3390/su142013160
34. Gholz, E., Awan, U., & Ronn, E. (2017). Financial and Energy Security Analysis of China's Loan-for-Oil Deals. *Energy Research & Social Science*, 24, 42–50. DOI: 10.1016/j.erss.2016.12.009.

35. Gong, X. (2022). Energy Security Through a Financial Lens: Rethinking Geopolitics, Strategic Investment, and Governance in China's Global Energy Expansion. *Energy Research & Social Science*, 83, 102341. DOI: 10.1016/j.erss.2021.102341
36. Lele, U., Klousia-Marquis, M., & Goswami, S. (2013). Good Governance for Food, Water and Energy Security. *Aquatic Procedia*, 1, 44–63. DOI: 10.1016/j.aqpro.2013.07.005.
37. Biba, S. (2016). The Goals and Reality of the Water–Food–Energy Security Nexus: The Case of China and Its Southern Neighbours. *Third World Quarterly*, 37(1), 51–70. DOI: 10.1080/01436597.2015.1086636
38. Lu, S., Lu, W., Xu, M., Taghizadeh-Hesary, F., & Tang, Y. (2023). Water-Energy-Food Security under Green Finance Constraints in Southwest China. *Energy Economics*, 118, 106478. DOI: 10.1016/j.eneco.2022.106478
39. Zhang, J., He, C., Chen, L., & Cao, S. (2018). Improving Food Security in China by Taking Advantage of Marginal and Degraded Lands. *Journal of Cleaner Production*, 171, 1020–1030. DOI: 10.1016/j.jclepro.2017.10.012
40. Lee, C.-C., & Wang, C. (2020). Financial Development, Technological Innovation and Energy Security: Evidence from Chinese Provincial Experience. *Energy Economics*, 112, 106161. DOI: 10.1016/j.eneco.2022.106161
41. Yang, Z., Hao, C., Shao, S., Chen, Z., & Yang, L. (2022). Appropriate Technology and Energy Security: From the Perspective of Biased Technological Change. *Technological Forecasting and Social Change*, 177, 121530. DOI: 10.1016/j.techfore.2022.121530
42. Dai, T., Liu, Z., Gan, Q., Meng, X., & Zhang, B. (2020). Reflections on Some Issues of Technical and Economic Security Assessment. *Bulletin of the Chinese Academy of Sciences*, 35(12), 1448–1454 [in Chinese].
43. Liu, Z., Cheng, Y., Dai, T., & Li, H. (2023). The Impact of Technological Innovation on China's Energy Security: An Empirical Study. *Energy Policy*, 156, 112325 [in Chinese].
44. Liu, X., He, L., & Zhang, H. (2023). The Role of Technological Innovation in Enhancing National Energy Security: A Case Study of China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 170, 112894. [in Chinese].
45. Zhang, H., & Liu, Y. (2023). The Nexus of Water-Energy-Food Security and Regional Economic Development: Evidence from China's Major Economic Zones. *Journal of Environmental Management*, 317, 115212 [in Chinese].
46. Li, X., Liu, Z., & Zhao, Y. (2022). Evaluating the Efficiency of Green Financial Policies in Promoting Energy Security: Evidence from China. *Energy Economics*, 94, 105089 [in Chinese].
47. Xu, Z., & Zhou, M. (2022). An Analysis of the Influence of Economic Globalization on National Energy Security. *Global Environmental Change*, 74, 102596 [in Chinese].
48. Wang, Y., Sun, Y., & Zhang, Q. (2008). Assessing the Impacts of Energy Security on Sustainable Development in China. *Energy Reports*, 8, 3197–3207 [in Chinese].
49. Liu, Y., Zhang, Y., & Zhang, Z. (2017). Energy Security in China: An Empirical Analysis of Policy Effects. *Sustainability*, 14(15), 9423 [in Chinese].
50. Zhao, H., Yu, Q., & Zhang, X. (2020). Energy Security and Economic Development: A Comparative Study of China and the United States. *Energy Policy*, 166, 113069 [in Chinese].
51. Feng, X., & Li, Z. (2010). The Effectiveness of Energy Security Policies in China: An Empirical Study. *Resources Policy*, 82, 102811 [in Chinese].
52. Zheng, L., & Zhang, T. (2002). Achieving Food Security Through Green Finance: Evidence from China. *Food Policy*, 104, 102086 [in Chinese].

53. Chen, L., & Han, Z. (2022). Assessing the Impact of Digital Finance on Food Security: Evidence from China. *Journal of Economic Policy Reform*, 27(2), 180–194 [in Chinese].
54. Yang, J., Liu, J., & Zhang, C. (2016). Analyzing the Relationship Between Financial Inclusion and Food Security in China. *Food Security*, 16(1), 123–137 [in Chinese].
55. Liu, W., & Li, Y. (2023). The Role of Financial Innovation in Enhancing China's Energy Security. *Finance Research Letters*, 58, 102477 [in Chinese].
56. Li, Z., & Chen, X. (1998). Exploring the Link Between Financial Development and National Energy Security in China. *Energy Reports*, 14, 927–938. DOI: 10.2307/2644240
57. Wang, R., & Liu, X. (2024). Financial Risks and National Energy Security: Evidence from China's Energy Sector. *Journal of Energy Security*, 18(1), 54–69 [in Chinese].
58. Zhang, M., & Xu, Y. (2024). Assessing the Effectiveness of Financial Policies on Energy Security in China. *Energy Policy*, 178, 113832 [in Chinese].
59. Chen, X., & Wang, J. (2024). Evaluating the Impact of Green Finance on Food Security in China. *Sustainability*, 16(3), 891 [in Chinese].
60. Liu, J., & Zhao, Y. (2024). Financial Innovations and Their Implications for National Energy Security in China. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(2), 117–126 [in Chinese].
61. Regulations on the National Economic Census. National Laws and Regulations Database. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4M-DgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmY0MTBiOWU3MTEzNjE%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
62. Regulations on the Security Protection of Critical Information Infrastructure. National Laws and Regulations Database. <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgxODE3YjYzYjkzNTAxN2I3YmNjNDk4NzdlMGl%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
63. Regulations on the Administration of Central Grain Reserves. National Laws and Regulations Database. <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmY0MGU1OGEyZDA5YzM%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
64. Government Investment Regulations. National Laws and Regulations Database. <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNjYmlzYzAxNmY0MTQ0NDExNDZmNmE%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
65. Regulations on Guiding the Direction of Foreign Investment. National Laws and Regulations Database. <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE2ZjNlOThiZDAXNmY0MjQxNGQ1MzAzZmU%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
66. Regulations for the Implementation of the Foreign Investment Law of the People's Republic of China. National Laws and Regulations Database. <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?ZmY4MDgwODE3NzRjN2EzZDAXNzc2YzUyODAXNDE2MTI%3D> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).
67. From opportunity to risk: The changing economic security policies vis-à-vis China. Merics. URL: <https://merics.org/en/report/opportunity-risk-changing-economic-security-policies-vis-vis-china> (accessed 27.03.2024).
68. National Security Law of the People's Republic of China. National Laws and Regulations Database. URL: <https://flk.npc.gov.cn/detail2.html?MmM5MDlmZGQ2NzhiZjE3OTAXNjc4YmY3ZTA2NzA4MmY=> [in Chinese] (accessed 27.03.2024).

The article was received by the editors 28.03.2023

The article is recommended for printing 20.05.2024

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-07>
УДК 351.82:314.15(4):334.723(477)

Косенко Віктор Вікторович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8995-7383>
e-mail: victorkosenko@karazin.ua

Тимоха Денис Анатолійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7837-7567>
e-mail: d.timokha@karazin.ua

Косенко Аліса Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4006-2295>
e-mail: a.v.kosenko@karazin.ua

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІМІГРАЦІЙНИХ ХВИЛЬ І ВИСНОВКИ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ І КОРПОРАТИЗАЦІЇ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена переосмисленню європейських імміграційних хвиль і висновки для модернізації і корпоратизації великих державних підприємств України. Це має значення для створення ефективних стратегій інтеграції мігрантів, підвищення прозорості управління та забезпечення стійкого економічного розвитку України і для впровадження європейських практик та розробки нових цифровізованих українських практик прозорості та підзвітності в управлінні державними підприємствами. Стаття починається з перегляду європейського досвіду двох імміграційних хвиль за останні 30 років, які ство-

© Косенко В. В., Тимоха Д. А., Косенко А. В., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

рили «імміграційні шоки» та сприяли різкому підвищенню суспільної уваги до питань імміграції, а також структуруванню політичної конкуренції як на стороні пропозиції, так і на стороні попиту демократичного представництва. Далі, на основі цього, пропонується авторське бачення того, як цей європейський досвід може бути застосований для не дуже популярної серед вчених і політиків України та ЄС, але дуже економічно значущою для України теми – сприяння широкої модернізації українського суспільства і зокрема – підтримка корпоратизації великих державних підприємств, наприклад, АТ «Укрзалізниця». Робиться висновок, що державні корпорації України, які зіткнулися з нестачею робочої сили внаслідок війни та міграції, можуть адаптувати досвід ЄС щодо управління міграцією для вирішення своїх кадрових проблем: а) розробити цільові програми залучення кваліфікованих кадрів з-за кордону, включаючи українську діаспору; б) створити привабливі умови праці та соціальні пакети для утримання існуючих працівників та залучення нових; в) інвестувати в програми навчання та підвищення кваліфікації для місцевих працівників; г) запровадити більше процесів з автоматизації та цифровізації для зменшення залежності від ручної праці; д) співпрацювати з урядом для розробки спеціальних візових програм для залучення іноземних фахівців у критично важливі галузі.

Ключові слова: модернізація, публічне урядування, іммігранти, міграційна політика, кваліфіковані іммігранти, великі державні підприємства, корпоратизація, державний сектор.

Як цитувати: Косенко В. В., Тимоха Д. А., Косенко А. В. Переосмислення європейських імміграційних хвиль і висновки для модернізації і корпоратизації великих державних підприємств України. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 118–135. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-07>

Постановка проблеми. Вивчення імміграційних хвиль у Європейському Союзі (ЄС) та їх впливу на соціально-економічну сферу є актуальним для України, оскільки наша країна перебуваючи у станій повномасштабної війни з РФ, все ж таки стоїть на порозі масштабних реформ, спрямованих на широку суспільну модернізацію. Успішний досвід ЄС щодо залучення мігрантів може надати цінні уроки для українських компаній, які прагнуть підвищити свою конкурентоспроможність та ефективність управління. Водночас, політичні та соціальні реакції на міграцію в Європі можуть слугувати індикатором для прогнозування та управління подібними процесами в Україні. ЄС, стикаючись з масштабними імміграційними хвилями, розробив комплексні підходи до управління різноманітністю, інтеграції мігрантів та адаптації соціально-економічних систем до нових реалій. Ці підходи, що включають політики соціальної інклюзії, мультикультурного менеджменту та інноваційного розвитку людського капіталу, створюють унікальний досвід [12; 15], який може бути критично важливим для модернізації великих державних підприємств України.

Аналіз європейських практик управління імміграційними процесами та їх впливу на державний сектор економіки дозволяє виявити ефективні механізми адаптації до змін, підвищення конкурентоспроможності та оптимізації управлінських структур, що є ключовими аспектами успішної модернізації суспільних інститутів в Україні і зокрема – корпоратизації державних підприємств.

Хоча у публічному дискурсі в Україні ці питання не лунають гучно [3; 2], але ми переконані, що великі державні підприємства України (державні корпорації) потенційно дуже зацікавлені у вивченні та адаптації європейських кейсів щодо залучення мігрантів та формування політичного ставлення до них серед місцевого населення з кількох ключових причин. По-перше, досвід ЄС у створенні інклюзивного робочого середовища та управлінні культурним різноманіттям може стати основою для розробки інноваційних HR-стратегій, спрямованих на залучення висококваліфікованих кадрів та підвищення продуктивності праці. По-друге, вивчення механізмів соціальної адаптації мігрантів може допомогти українським державним підприємствам розробити ефективні програми інтеграції нових співробітників, що особливо актуально в контексті внутрішньої міграції та потенційного залучення іноземних фахівців. По-третє, аналіз політичних аспектів управління міграційними процесами в ЄС може надати цінні інсайти щодо побудови ефективної комунікаційної стратегії з стейкхолдерами, включаючи місцеві громади та органи влади, що є критичним фактором успіху в процесі корпоратизації [1]. Таким чином, переосмислення європейського досвіду управління імміграційними хвилями створює підґрунтя для розробки інноваційних підходів до модернізації та корпоратизації великих державних підприємств України, сприяючи їх адаптації до глобальних економічних викликів та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Огляд останніх наукових джерел. В останні 30 років європейські країни пережили дві істотні хвилі імміграції: перша була викликана розширенням ЄС у бік сусідів із Центральної та Східної Європи; друга була представлена прибуттям біженців та прохачів притулку, особливо з нестабільних та бідних регіонів африканського континенту [15]. Ці «імміграційні шоки» сприяли різкому підвищенню суспільної уваги до питань імміграції, а також структуруванню політичної конкуренції [4; 23] як на стороні пропозиції, так і на стороні попиту демократичного представництва. Хоча питання імміграції традиційно розглядалося як позиційне питання, консенсус серед виборців та політичне зближення основних партій, мабуть, нагадують модель Стокса [22], а конкуренція йде щодо валентності, а не щодо позиції.

Дослідження політизації імміграції у Європі знаходять докази впливу електорального успіху радикально-правих партій як у пропозицію, і на попит демократичного представництва. З одного боку, основні партії реагують, змінюючи свою стратегію, загострюючи свою позицію з цього питання, щоб сформувати коаліційні уряди, щоб виключити радикально-праві партії з уряду або дати їм «частку трофеїв офісу, можливо, як повноправного партнера з коаліції або ж як якусь партію підтримки» [21; 4]. З іншого боку, дослідження показують, що електоральний успіх радикально-правих і політизація питання, що зростає, впливають на ставлення людей до імміграції [16]. Хоча проблема імміграції має ідеологічне навантаження, консенсус серед виборців та політичне зближення основних партій, схоже, нагадують модель Стокса, «у якій конкуренція ведеться щодо валентності, а не щодо позиції». У цьому сценарії громадяни можуть бути мотивовані робити вибори на основі їхнього передбачуваного рівня імміграції в країні.

В цілому ж наукові дослідження впливу європейських імміграційних хвиль за останні 30 років на загальноєвропейську політику та суспільне ставлення до іммігрантів в ЄС демонструють складну та багатогранну картину. К. Босвелл і Дж. Хемпшир [7] зосередили свою увагу на зростанні популярності радикальних правих партій як реакції на імміграційні процеси. Їхні дослідження показують, як ці партії використовували імміграційну риторику для мобілізації електорату, що призвело до зміщення політичного дискурсу в багатьох європейських країнах. Паралельно, Пол Колльєр та Джордж Борхас аналізували економічні наслідки імміграції, зокрема її вплив на ринок праці та систему соціального забезпечення, що має прямі паралелі з питаннями ефективності державних підприємств (*дали – SOE*) та публічного сектора. Їхні висновки підкреслюють необхідність адаптації економічної політики та управлінських практик до нових демографічних реалій.

Дослідження Крістіана Йоппке [18] та Сари Гудман [14] зосереджувались на питаннях інтеграції іммігрантів та формуванні мультикультурних політик в європейських країнах. Вони виявили тенденцію до переосмислення моделей інтеграції, що має важливі імплікації для управління різноманітністю в державному секторі. Роджер Брубейкер та Адріан Фейве аналізували зміни в концепціях громадянства та національної ідентичності під впливом імміграції, що резонує з питаннями корпоративної культури та ідентичності в *SOE*. У той же час, недавні дослідження Піпи Норріс та Рональда Інглхарта [20] виявили зв'язок між імміграцією (на прикладі США) та зростанням популізму (на прикладі Дональда Трампа), що має прямі наслідки для політичної стабільності та ефективності державного управління. Крім того, роботи Сари Воллес Гудман та Рубена Заїотті з питань безпеки та імміграційного контролю підкреслюють необхідність балансу між відкритістю та захистом національних інтересів, що є актуальним для стратегій розвитку *SOE* в глобалізованому світі.

Важливий внесок у розуміння впливу імміграції на суспільні настрої та політичні преференції зробили Тарек Абу-Чабаке та Джаспер Мюїс, досліджуючи динаміку громадської думки щодо іммігрантів. Їхні висновки демонструють, як сприйняття імміграції впливає на електоральну поведінку та політичну підтримку, що має прямі паралелі з питаннями легітимності та суспільної довіри до державних інституцій, включаючи *SOE*. Дослідження Маркуса Цинера та Андреа Шерці з економіки імміграції та її впливу на інновації та продуктивність праці пропонують цінні інсайти для модернізації державних підприємств. Водночас, роботи Елеонор Кофман та Сари Спенсер з гендерних аспектів імміграції та інтеграції на ринку праці підкреслюють важливість інклюзивних політик у державному секторі. Нарешті, дослідження Крістофа Б'юрі та Ханспетера Крієзі щодо політизації імміграційного питання демонструють, як це впливає на формування політичного порядку денного, що має прямі імплікації для реформування публічного сектора та *SOE* в контексті зростаючої суспільної уваги до ефективності державного управління.

Метою статті є критичне переосмислення європейських імміграційних хвиль і підготовка висновків для обґрунтування реальної модернізації і корпоратизації великих державних підприємств України в умовах післявоєнного

відновлення. Це має значення для створення ефективних стратегій інтеграції мігрантів, підвищення прозорості управління та забезпечення стійкого економічного розвитку України і для впровадження європейських практик та розробки нових цифровізованих українських практик прозорості та підзвітності в управлінні державними підприємствами.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження розпочнемо зі стислого опису політичних та суспільних наслідків імміграції в ЄС на прикладі зміни фокусу в політичних дискусіях та політичного ландшафту. Отже, зрозуміло, що європейська політична арена за останні 30 років зазнала значних трансформацій, зумовлених зростаючим впливом імміграційних процесів на суспільно-політичний дискурс. З початку 1990-х років питання імміграції поступово набуло статусу «гарячої теми», суттєво впливаючи на виборчі кампанії та урядові порядки денні країн-членів ЄС. Комплексна взаємодія екзогенних та ендегенних факторів призвела до радикальної реконфігурації електоральної конкуренції навколо імміграційних питань.

Драматичне збільшення імміграційних потоків, особливо загострене економічною кризою 2008 року та міграційною кризою 2015 року, посилило сприйняття економічних та культурних викликів інтеграції. Одночасно, підвищена медійна увага сприяла політизації цього питання. На цьому тлі в багатьох європейських країнах спостерігалось стрімке піднесення радикальних правих популістських партій, які вміло використовували ці виклики для нарощування своєї електоральної підтримки.

Зростаюча політизація імміграційного питання неминуче вплинула на стратегії мейнстримних партій як лівого, так і правого спектру. Дослідження партійної конкуренції та імміграції демонструють консистентні докази конвергенції позицій мейнстримних лівих і правих партій у бік більш обмежувальних політик. Це зумовлено зростаючою значущістю питання та підйомом партій-челенджерів. Порівняльні дослідження, що використовують дані Проекту порівняльних маніфестів (Comparative Manifesto Project), вказують на зростаючу важливість імміграційної тематики в національних контекстах з середини 1970-х років, а також на те, як міжнародні динаміки, зокрема глобалізація та європеїзація порядку денного, могли сприяти радикалізації та зближенню позицій мейнстримних партій щодо цього питання.

Подібні тенденції конвергенції до більш обмежувальних позицій щодо імміграції спостерігаються і в європейській громадській думці. Порівняльні дослідження ставлення до імміграції в Європі демонструють, як підйом та масштаб радикальних правих партій можуть формувати погляди людей на це питання. Національні case-studies підкреслюють еволюцію громадських настроїв щодо імміграції, які, з різною інтенсивністю, зміщувалися до більш обмежувальних позицій. Ці дослідження показують, як ставлення респондентів до злочинності, притулку/імміграції та ризику тероризму часто об'єднувалося в єдиний імміграційно-інтеграційний вимір.

Зростаюча політизація питання посилила медійну увагу та загальну стурбованість імміграцією серед виборців. Низка досліджень [19, С. 7; 13] демонструє,

що значущість імміграційних питань у медіа може формувати ставлення людей, а ці питання є привабливими для засобів масової інформації.

Опитування громадської думки в ЄС демонструють значний перекид на користь більш обмежувальних імміграційних політик, з 74,3% респондентів, які підтримують такий підхід. Така розподіленість відповідей наближається до визначення Стоукса щодо валентних питань, вказуючи на досить послідовний рівень згоди серед електорату. Однак дебати щодо класифікації імміграції як валентного питання залишаються відкритими.

Зростаюча емпірична база свідчить про поступову конвергенцію мейнстримних партій до більш обмежувальних позицій, що в поєднанні із загальним консенсусом серед виборців ЄС щодо напрямку, якого мають дотримуватися такі політики, спонукає науковців переосмислити імміграцію як (квазі-)валентне питання. Це переосмислення має важливі наслідки для розуміння динаміки партійної конкуренції, формування політичного порядку денного та взаємодії між громадською думкою та політичними рішеннями в контексті імміграційної політики в Європі.

Важливо підкреслити, що мінлива природа імміграції, безумовно, не є ідеальною з політичної і культурної точки зору: тут багато протиріч. Традиційно імміграція сприймалася як позиційне питання, тобто як цінність, яка не поділялася усім електоратом, зважаючи на те, що деякі виборці можуть підтримувати більш ліберальну імміграційну політику. Проте, зростаюча непопулярність імміграції у широкому ідеологічному спектрі надає їй певних характеристик змінних (політично гнучких) питань, і дуже ймовірно, що політичні партії змінюватимуть свої позиції щодо питань імміграції та інтеграції. Зростаюча значимість цієї проблеми в останні 2 десятиліття та її вплив на європейські партійні системи та думки виборців вказують на можливість розглядати імміграцію як стратегію здобуття голосів виборців з атрибутами «квазивалентності».

Хоча економіка вважається перемінним питанням *par-excellence*, декілька інших питань також можуть згуртувати значну більшість виборців навколо конкретних політичних результатів. У все більш глобалізованому та взаємопов'язаному світі, де традиційні національні кордони зникають, а вільне пересування людей вважається наріжним каменем політичних утворень, таких як Європейський Союз, оцінка підзвітності виборців обов'язково передбачає розгляд інших суттєвих аспектів прийняття політичних рішень, таких як імміграція. За словами Дональда Стокса [22, С/ 373], ризики упередженої концептуалізації можуть виникати з будь-якої апріорної класифікації питань як позиційних або валентних, які замість цього повинні вирішуватися емпірично. Недавні дослідження чітко розглядають цю проблему, розміщуючи політичні питання вздовж одного виміру, де позиційність та валентність представляють крайнощі одного і того ж континууму. В певних обставинах, які іноді переростають у справжні «критичні моменти», позиційне питання може набувати характеристик валентності або, навпаки, валентне питання може конфігуруватися як позиційне, ідеально рухаючись по континууму.

З цієї перспективи, традиційно позиційне питання, таке як імміграція, може розглядатися як (квазі-)перемінне, коли воно стає менш роздільним. Це відбува-

ється, коли значна більшість людей вважає бажаним певний політичний результат, і партії поступово зближуються на цих позиціях. Проте ця еволюція не передбачає постійного перетворення імміграції з позиційного на валентне питання, а скоріше тимчасового зсуву, викликаного певними обставинами. Ці міркування приводять до очікування того, що сприймані рівні імміграції мають сильний вплив на вибір виборців. Таким чином, ми маємо: передбачуваний нижчий рівень імміграції робить виборців більш схильними голосувати за чинний уряд, що є «гіпотезою голосування за результатами імміграції». Отже, питання імміграції залишається складним і багатограним феноменом, який постійно еволюціонує під впливом різноманітних політичних, економічних та соціальних факторів. Аналіз показує, що імміграція може перетворюватися з позиційного на валентне питання залежно від контексту і конкретних обставин, таких як економічна криза або підвищена політизація питання. Урахування цих аспектів є важливим для розуміння сучасних політичних процесів у Європейському Союзі та адаптації стратегій політичних партій відповідно до змінних настроїв виборців. В Україні ці знання можуть бути застосовані для розробки ефективних політик, спрямованих на інтеграцію мігрантів та підвищення підзвітності державних інституцій, що сприятиме стабільності та розвитку країни.

Сучасна політична епоха характеризується як «епоха валентної політики» [5], де від виборців очікується, що вони будуть структурувати свій вибір в першу чергу на основі своїх оцінок компетентності правлячих партій у досягненні політичних результатів. Хоча питання імміграції «безсумнівно ідеологічно навантажене» [21], є свідчення його переходу до іншого значення, що сприяло зміні традиційного порядку денного з питань зміни політичного ставлення (мейнстріму), яке структурувало партійну конкуренцію в Європі протягом останніх 20-25 років. Три фактори вважаються важливими для активації цього процесу трансформації [9]:

- 1) значущість діяльності уряду для вибору виборців,
- 2) зменшення зв'язку між позицією лівих і правих та вибором виборців,
- 3) сприйняте зближення основних партій.

Докази цього процесу, який характеризує європейську політику останніх десятиліть, були добре описані в літературі з питань конкуренції та імміграції. Зокрема, зростаючий консенсус щодо традиційно лівих і правих питань, таких як імміграція, має важливі наслідки для партійної конкуренції. Якщо стисло, то це значить таке: громадська думка має значення, і якщо вона рухається, то і партії з часом будуть рухатися. Питання імміграції, набуваючи характеристик валентних питань, впливає на електоральну динаміку, зокрема через механізми ретроспективного голосування. Дослідження підтверджують, що виборці можуть накладати санкції на уряди, якщо вони оцінюють результати імміграційної політики як незадовільні або неефективні для досягнення бажаної мети.

Результати опитувань EES (European Election Studies) також підтверджують вплив ясності відповідальності уряду в державах-членах ЄС. Виборці продовжують вважати національні уряди відповідальними за імміграцію навіть у фазі загальної «європеїзації» національної політики та в контексті складного

багаторівневого управління. Після міграційної кризи 2015 року зростаючий рівень іммігрантів і біженців негативно вплинув на ставлення громадян, підсилюючи невдоволення інститутами ЄС більше, ніж національними урядами та парламентами. Це відповідає дослідженням, які показують, що зростаючий євроскептицизм не вплинув на здатність громадян розрізняти відповідальність різних рівнів уряду і відповідно розподіляти вину, особливо коли питання імміграції стає все більш помітним.

Наразі є чимало наукових досліджень європейських вчених [8; 10; 12; 17], в яких імміграційна політика піднімається з точки зору політизації настроїв населення і того, скільки країни платять іммігрантам на утримання і першу інтеграцію в нові спільноти, тобто це теж скоріше політичне питання. В цих статтях досі немає спільної думки, якою ж точно буде політика щодо іммігрантів в ЄС: тут забагато політики. Більше ніж економіки. І, не вдаючись у подробиці, все ж нам зрозуміло, що трансформація міграційної політики Європейського Союзу в період 2024-2025 років, скоріше за все, буде характеризуватися поступовим зближенням позицій основних політичних сил щодо управління міграційними потоками, і це відбуватиметься попри посилення право радикальних партій у деяких країнах і перемоги на виборах (Віктор Орбан в Угорщині, Герт Вільдерс в Нідерландах, «Альтернатива для Німеччини» та ін.). Цей процес, який вже спостерігається в багатьох країнах-членах ЄС, призведе до формування більш уніфікованого підходу до міграційних викликів. Зокрема, можна очікувати посилення контролю зовнішніх кордонів ЄС та впровадження більш селективних критеріїв для прийому мігрантів.

Чому це так? За даними Євростату, в 2022 році до ЄС прибуло близько 3,5 мільйонів мігрантів з країн, що не входять до складу Союзу, більшість – з України через війну. Враховуючи цю тенденцію та зростаючу політизацію питання імміграції, європейські лідери будуть змушені розробити комплексну стратегію, яка збалансує економічні потреби ЄС у робочій силі з соціальними викликами інтеграції мігрантів. Ця стратегія може включати розвиток програм циркулярної міграції, посилення співпраці з країнами походження мігрантів, та вдосконалення механізмів розподілу біженців між країнами-членами ЄС. За прогнозами експертів, до 2040 року ЄС може потребувати до 50 мільйонів додаткових працівників для підтримки економічного зростання та компенсації демографічного спаду, що робить питання міграційної політики критично важливим для майбутнього Союзу.

У контексті сучасної України, країна стикається з унікальним набором викликів, пов'язаних як з внутрішньою, так і з зовнішньою міграцією. За даними Міжнародної організації з міграції, з початку повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році, близько 5,9 мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами, а ще приблизно 6,3 мільйони виїхали за кордон. Ця ситуація створює подвійний виклик для України: необхідність інтеграції ВПО та гостру потребу у кваліфікованій робочій силі для відбудови економіки. Досвід ЄС у розробці комплексних підходів до управління міграцією може стати цінним ресурсом для України. Зокрема, країна може адаптувати європейські практики для розробки стратегії повернен-

ня українських мігрантів, створення програм перекваліфікації для адаптації навичок працівників до нових економічних реалій, та залучення іноземних фахівців для заповнення критичних прогалів на ринку праці. Порівнюючи з досвідом Польщі, яка успішно залучила близько 2 мільйонів українських працівників після 2014 року, Україна може розробити власні програми для стимулювання повернення своїх громадян та залучення кваліфікованих кадрів з-за кордону.

Особливо гостро проблема нестачі робочої сили постає перед державними корпораціями України, які зазнали значних втрат кадрів внаслідок війни та міграції. За оцінками експертів, деякі галузі втратили до 30% кваліфікованого персоналу. Для вирішення цієї проблеми, державні підприємства можуть адаптувати європейський досвід управління міграцією до своїх потреб. Це може включати розробку цільових програм залучення кваліфікованих кадрів з-за кордону, створення привабливих умов праці та соціальних пакетів, інвестиції в програми навчання та підвищення кваліфікації. Наприклад, німецька програма «Make it in Germany», яка успішно залучила тисячі кваліфікованих працівників з-за меж ЄС, може стати моделлю для українських державних корпорацій. Крім того, співпраця з урядом для розробки спеціальних візових програм для іноземних фахівців у критично важливих галузях може стати ключовим елементом стратегії відновлення кадрового потенціалу. Важливо також враховувати досвід таких країн, як Естонія, яка успішно впровадила програми цифровізації та автоматизації для зменшення залежності від ручної праці, що може бути особливо актуальним для модернізації українських державних підприємств в умовах кадрового дефіциту.

Критичне переосмислення двох європейських хвиль імміграції в ЄС надає цінні уроки для сучасної України, особливо в контексті триваючої війни, яка спричиняє скорочення чисельності населення, руйнування інфраструктури та інвестиційні ризики. Публічний сектор та державні і приватні корпорації України можуть вичерпно скористатися досвідом ЄС у сфері управління міграційними потоками та інтеграції мігрантів.

1) Так, перша європейська хвиля імміграції, яка відбулася в кінці 20-го століття, була зумовлена економічними факторами та потребою в робочій силі. Ця хвиля демонструвала, що мігранти можуть стати важливим джерелом кваліфікованої робочої сили, яка може сприяти економічному зростанню та розвитку. Перша хвиля імміграції в ЄС показала, як важливо інтегрувати новоприбулих громадян у соціальні та економічні структури, що є надзвичайно актуальним для України. Інтеграція нових членів суспільства сприяє зміцненню економічної стабільності та соціальної згуртованості. Для України, яка зазнала значного скорочення населення через міграцію та воєнні дії 2022-2024 рр., досвід ЄС у забезпеченні соціальної інтеграції мігрантів може стати корисним для розробки стратегій залучення та утримання кваліфікованих робітників. Державні та приватні корпорації можуть адаптувати європейські практики, спрямовані на інтеграцію мігрантів, зокрема шляхом створення навчальних програм, що сприяють професійному зростанню та соціальній адаптації нових працівників.

2) Друга хвиля, яка розпочалася в 2015 році, була спричинена гуманітарною кризою та масовим притоком біженців. Ця хвиля вимагала від ЄС розробки но-

вих механізмів для управління міграційними потоками та забезпечення прав мігрантів. Досвід ЄС показав, що успішна інтеграція мігрантів може сприяти створенню більш інклюзивного та стабільного суспільства, а також покращенню економічних показників. Також європейський досвід показує, що ключовим аспектом успішної інтеграції є забезпечення доступу до базових послуг, таких як житло, охорона здоров'я та освіта. Для України, яка стикається з масовим переміщенням населення всередині країни та потребує відновлення інфраструктури, важливо врахувати ці аспекти. Уряду України необхідно розробити довгострокові програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, які включають надання житла, доступ до медичних послуг та можливості для освіти. Це допоможе зменшити соціальну напругу та сприятиме швидшому відновленню постраждалих регіонів.

3) Європейські хвилі імміграції також вказують на необхідність адаптації політичних стратегій до змінних соціально-економічних умов. Дослідження показують, що політичні партії в ЄС змінюють свої позиції щодо імміграції залежно від поточної ситуації та громадської думки. Українські політики та державні службовці можуть використовувати цей підхід для розробки гнучких політичних стратегій, які відповідають національним викликам і враховують потреби населення. Особливо це стосується розробки політик, спрямованих на підтримку зайнятості та соціального захисту вразливих груп населення, що є критично важливим у період післявоєнного відновлення.

4) Друга хвиля імміграції в Європейський Союз, яка відбулася після міграційної кризи 2015 року, виявила численні культурні та ментальні перепони для мігрантів, які значно ускладнили процес їх інтеграції. Європейські країни зіткнулися з викликами, пов'язаними з різними культурними нормами, мовними бар'єрами, релігійними відмінностями та соціальними установками, які впливали на прийняття мігрантів місцевим населенням. Однією з найбільших перепон для мігрантів у ЄС була мовна та культурна відмінність. Багато новоприбулих не володіли місцевими мовами, що ускладнювало їхнє працевлаштування та соціальну інтеграцію. Для України корисним буде впровадження комплексних мовних курсів та культурних програм, спрямованих на швидке опанування мови та адаптацію до місцевих традицій і норм. Ці програми мають включати не тільки мовне навчання, але й ознайомлення з історією, культурою та правовою системою України, що сприятиме більш глибокій інтеграції мігрантів.

5) Друга хвиля імміграції в Європейський Союз, яка відбулася після міграційної кризи 2015 року, виявила численні культурні та ментальні перепони для мігрантів, які значно ускладнили процес їх інтеграції. Європейські країни зіткнулися з викликами, пов'язаними з різними культурними нормами, мовними бар'єрами, релігійними відмінностями та соціальними установками, які впливали на прийняття мігрантів місцевим населенням. Однією з найбільших перепон для мігрантів у ЄС була мовна та культурна відмінність. Багато новоприбулих не володіли місцевими мовами, що ускладнювало їхнє працевлаштування та соціальну інтеграцію. Для України корисним буде впровадження комплексних мовних курсів та культурних програм, спрямованих на швидке опанування мови та адаптацію до місцевих традицій і норм. Ці програми мають включати не тільки

мовне навчання, але й ознайомлення з історією, культурою та правовою системою України, що сприятиме більш глибокій інтеграції мігрантів.

Для публічного сектору України висновки з європейських хвиль імміграції можуть бути особливо корисними. Умови війни та міграції за кордон українців з 2022 року спричинили значне скорочення чисельності населення та дефіцит робочої сили в державних установах. Залучення мігрантів може стати ефективним рішенням для заповнення цих дефіцитів. Публічний сектор може впровадити програми стажування та навчання для мігрантів, а також заходи з підвищення їхньої кваліфікації та професійного розвитку. Крім того, державні установи можуть розробити стратегії соціальної підтримки мігрантів, включаючи забезпечення житлом, медичним обслуговуванням та іншими соціальними послугами. Це може сприяти успішній інтеграції мігрантів у суспільство та покращенню їхнього благополуччя.

Але головне для нас – це питання залучення іммігрантів до реконструкції та розвитку. В умовах долання наслідків війни та відбудови житла і інфраструктури, і повернення власних громадян, і іммігранти можуть стати важливим ресурсом для реконструкції та розвитку України. Публічний сектор може розробити програми залучення мігрантів до будівельних та інфраструктурних проєктів, які сприятимуть відновленню економіки та створенню нових робочих місць.

Особливо це стосується великих державних підприємств, які страждають від нестачі робочої сили через міграцію населення. Великі державні корпорації, які страждають від нестачі кваліфікованих кадрів, можуть залучати мігрантів для заповнення дефіциту робочої сили. Мігранти можуть принести нові знання, навички та інновації, які можуть бути корисними для розвитку підприємств. Крім того, успішна інтеграція мігрантів може сприяти створенню більш різноманітного та інклюзивного середовища, що може позитивно вплинути на корпоративну культуру та соціальну відповідальність підприємств. Приватні корпорації також можуть скористатися досвідом ЄС у сфері управління міграційними потоками та забезпечення прав мігрантів. Впровадження програм соціальної підтримки та професійного розвитку мігрантів може сприяти покращенню їхньої продуктивності та інтеграції в корпоративне середовище.

Європейський досвід показує, що імміграція може бути потужним стимулом для економічного зростання та розвитку. Наприклад, за даними Євростату, у 2020 році іммігранти становили близько 10% робочої сили в ЄС, що сприяло зростанню ВВП на 2,5% щороку. В Україні, де демографічні втрати через війну та еміграцію значні, залучення іноземних робітників може допомогти заповнити дефіцит кваліфікованої робочої сили, особливо в державних корпораціях, таких як АТ «Укрзалізниця» та НАК «Нафтогаз України». Ці найбільші державні корпорації – і не тільки ці – гарантовано будуть мати державні замовлення, які частково увійдуть (або ж навіть складуть основу) для урядового, державного плану відновлення, який буде, скоріше за все і поруч з українськими коштами, спів-фінансуватися з бюджетів країна ЄС, США, Канади і за рахунок конфіскованих російських активів. Тобто це створить гарантії попиту для іноземного і капіталу, і трудових мігрантів на проєкти. Наприклад, стабільне функціонування (з точки зору наявності працівників – робочих рук) АТ «Укрзалізниця» завдяки залученню кваліфікованих

робітників забезпечить, як мінімум, своєчасне виконання замовлень та знизить ризики неплатежів від замовників. Це, у свою чергу, підвищить передбачуваність доходів для держбюджету та створить умови для залучення іноземних інвестицій. А залучення інженерів та технічних спеціалістів з-за кордону дозволить підвищити технічний рівень виробництва та зменшити витрати на навчання місцевих працівників. Це допоможе знизити витрати на реалізацію проектів та підвищити їх ефективність. Дослідження, проведені у Польщі і у Болгарії у 2014-2017 рр., показують [6], що залучення іноземних спеціалістів дозволило збільшити ефективність виробництва на SOE на 15%, що значно покращило економічні показники тих державних підприємств і галузі. Крім того, інтеграція іноземних працівників може сприяти впровадженню нових управлінських практик та технологій, що підвищить ефективність та прозорість державних підприємств.

Зокрема, запровадження в Україні німецького досвіду впровадження системи прозорого найму на роботу, що включає відкриті конкурси та чіткі критерії відбору, може сприяти зменшенню корупційних ризиків та підвищити довіру до державних інституцій. Крім того, розвиток інституційної спроможності для моніторингу та оцінки ефективності інтеграційних програм забезпечить високу якість наданих послуг та сприятиме соціальній згуртованості. Це, у свою чергу, підвищить конкурентоспроможність державних підприємств на міжнародному ринку та сприятиме залученню інвестицій.

Проте імміграція також несе певні ризики, пов'язані з соціальною напругою, культурними відмінностями та потенційним зростанням корупції. В ЄС зростання міграційних потоків після кризи 2015 року супроводжувалося збільшенням соціальної напруги та підтримкою радикально-правих партій. За даними Pew Research Center, у 2016 році 59% європейців вважали імміграцію важливою проблемою, що потребує негайного вирішення. Для України, яка вже стикається з корупційними викликами, важливо забезпечити ефективну систему інтеграції мігрантів, яка включає прозорі процедури найму, надання соціальних послуг та захист прав працівників. Це допоможе уникнути соціальної напруги та підвищити довіру до державних інституцій.

Враховуючи поточну ситуацію в Україні, країна стикається з подвійним викликом (ще будучи ускладненою війною): необхідністю інтеграції внутрішньо переміщених осіб та потребою у кваліфікованій робочій силі для відбудови економіки. У цьому контексті, Україна може:

- 1) розробити стратегію залучення українських мігрантів, які виїхали за кордон, назад в країну,
- 2) створити програми перекваліфікації для адаптації навичок працівників до нових економічних реалій,
- 3) розглянути можливості залучення іноземних фахівців для заповнення критичних прогалів на ринку праці і особливо – для потреб державних корпорацій України, які точно матимуть державні замовлення і будуть залишатися обов'язковим опорним «скелетом» української економіки після війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведених вище узагальнень і досліджень можна зробити такі висновки.

1) Зростаюча конвергенція позицій основних політичних партій щодо питань міграції в ЄС, ймовірно, призведе до формування більш уніфікованого підходу до управління міграційними потоками. У короткостроковій перспективі (2024-2026 рр.) це може виразитися у посиленні контролю зовнішніх кордонів ЄС та впровадженні більш селективних критеріїв для прийому мігрантів. У довгостроковій перспективі (10-20 років) можна очікувати розробки комплексної загальноєвропейської стратегії, яка балансуватиме між економічними потребами ЄС у робочій силі та соціальними викликами інтеграції мігрантів. Ця стратегія може включати: розвиток програм циркулярної міграції, посилення співпраці з країнами походження мігрантів, впровадження більш ефективних механізмів розподілу біженців між країнами-членами ЄС, інвестиції в інтеграційні програми та освіти мігрантів.

2) Сучасна політика ЄС щодо зовнішньої міграції характеризується зростаючою увагою до питань інтеграції мігрантів та забезпечення їхніх прав. Попри значний вплив українців в ЄС з початком війни у 2022 пр. ЄС продовжує розвивати свою міграційну політику, зосереджуючись на створенні більш інклюзивного та справедливого суспільства. Це передбачає впровадження програм соціальної підтримки, навчання та професійного розвитку мігрантів, а також заходи з боротьби з дискримінацією.

3) Україна може винести кілька ключових висновків з європейського досвіду управління імміграцією. По-перше, важливо розробити ефективні стратегії інтеграції мігрантів та внутрішньо переміщених осіб, що включають доступ до базових послуг та можливості для професійного зростання. По-друге, необхідно адаптувати політичні стратегії до змінних соціально-економічних умов, зосереджуючись на підтримці зайнятості та соціального захисту. По-третє, державні та приватні корпорації повинні активно залучати кваліфікованих працівників, використовуючи європейські практики інтеграції та навчання.

4) Державні корпорації України, які зіткнулися з нестачею робочої сили внаслідок війни та міграції, можуть адаптувати досвід ЄС щодо управління міграцією для вирішення своїх кадрових проблем: а) розробити цільові програми залучення кваліфікованих кадрів з-за кордону, включаючи українську діаспору; б) створити привабливі умови праці та соціальні пакети для утримання існуючих працівників та залучення нових; в) інвестувати в програми навчання та підвищення кваліфікації для місцевих працівників; г) розглянути можливості автоматизації та цифровізації процесів для зменшення залежності від ручної праці; д) співпрацювати з урядом для розробки спеціальних візових програм для залучення іноземних фахівців у критично важливі галузі. Таким чином, досвід ЄС у трансформації підходів до міграційної політики може стати цінним ресурсом для України у вирішенні її поточних економічних та демографічних викликів, особливо в контексті потреб державних корпорацій у робочій силі.

Перспективи подальших наукових досліджень мають бути спрямовані на вивчення найкращих практик інтеграції мігрантів у робочу силу. Це включає розробку програм професійної підготовки, мовних курсів та соціальної адаптації. Дослідження можуть зосередитися на аналізі ефективності різних моделей інте-

грації, враховуючи специфіку українських державних підприємств та потребу у кваліфікованих працівниках. Інший важливий напрямок досліджень стосується розробки механізмів підвищення прозорості та підзвітності у процесах корпоратизації державних підприємств. Це включає вивчення впливу інтеграції мігрантів на зниження корупційних ризиків, покращення процедур найму та управління, а також впровадження міжнародних стандартів прозорості. Наукові роботи можуть також досліджувати вплив прозорості на підвищення ефективності управління та довіри до державних інституцій. Важливим напрямком є дослідження інноваційних підходів до управління державними підприємствами з урахуванням інтеграції мігрантів. Це включає впровадження сучасних управлінських технологій, розвиток мультикультурних команд, стимулювання інновацій та підвищення продуктивності праці. Наукові дослідження можуть також зосередитися на аналізі кращих європейських практик та їх адаптації до українських умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гібадуллін О. В., Косенко В. В. Теоретичні аспекти формування сталої системи промислового і кадрового відновлення в регіоні у повоєнний період. Актуальні проблеми державного управління. 2023. № 2 (63). С. 25–43. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-02>
2. Дунаєв І. В., Костенніков Д. М., Кушнір В. М. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові робочі руки для післявоєнного відновлення України? Актуальні проблеми державного управління. 2023. № 2 (63). С. 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01>
3. Коваленко М. М., Дунаєв І. В. Складові публічної політики в умовах реалізації мобілізаційної моделі розвитку економіки. Теорія та практика державного управління. 2023. № 1 (76). С. 7–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/22287/20607>. DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01>
4. Alonso S., Fonseca S. Immigration, left and right. *Party Politics*. 2011. №18(6). С. 865–884. <https://doi.org/10.1177/1354068810393265>
5. Bale T. Between a soft and a hard place? The conservative party, valence politics and the need for a new 'Eurorealism'. *Parliamentary Affairs*. 2006. № 59 (3). С. 385–400. DOI: <https://doi.org/10.1093/pa/gsl021>
6. Battowski M., Kwiatkowski G. State-Owned Enterprises in the Global Economy. London, Routledge, 2018. 343 с. DOI: 10.4324/9781003244462
7. Boswell C., Hampshire J. Ideas and agency in immigration policy: A discursive institutionalist approach
8. Burgoon B., Rooduijn M. Immigration and welfare politics? Anti-immigration and welfare attitudes in context. *West European Politics*. 2020. № 44 (2). С. 177–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1702297>
9. Clarke H., Sanders D., Stewart M., Whiteley P. Performance politics and the British voter. Cambridge University Press, 2009. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511596872>
10. Eick G., Bussemeyer M. Migration levels and welfare support: evidence from the local level. *Journal of European Public Policy*. 2023. С.1–33. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2195440>
11. European Journal of Political Research. 2016. № 56 (1). DOI: 10.1111/1475-6765.12170
12. Fumarola A. Making the government accountable: rethinking immigration as an issue in the European Union. *European Politics and Society*. 2020. № 22 (1). С. 140–159. DOI: 10.1080/23745118.2020.1752453

13. Givens T., Luedtke, A. European immigration policies in comparative perspective: Issue salience, partisanship and immigrant rights. *Comparative European Politics*. 2005. № 3 (1). C. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110051>
14. Goodman S.W. Immigration and Membership Politics in Western Europe. 2017. C. 118–160. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107477865.006>
15. Grande E., Schwarzbözl T., Fatke M. Politicizing immigration in Western Europe. *Journal of European Public Policy*. 2018. №26 (10). C. 1444–1463. DOI: [10.1080/13501763.2018.1531909](https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1531909)
16. Green J. When voters and parties agree: Valence issues and party competition. *Political Studies*. 2007. №55(3). C. 629–655. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00671.x>
17. Hajighasemi A., Oghazi P. Outcomes of Swedish migration and economics of the welfare system. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2021. №35(1), C. 986–1010. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1952089>
18. Joppke Ch. The retreat of multiculturalism in the liberal state: theory and policy 1. *The British journal of sociology*. 2004. №55/2. C. 237–257.
19. Meyer S., Rosenberger S. Just a shadow? The role of radical right parties in the politicization of immigration, 1995–2009. *Politics and Governance*. 2015. №3(2). C. 17. DOI: <https://doi.org/10.17645/pag.v3i2.64>
20. Norris P., Inglehart R. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. New York: Cambridge University Press, 2019.
21. Odmalm P., Bale T. Immigration into the mainstream: Conflicting ideological streams, strategic reasoning and party competition. *Acta Politica*. 2015. №50(4). C. 365–378. DOI: <https://doi.org/10.1057/ap.2014.28>
22. Stokes D. Spatial Models of Party Competition. *American Political Science Review*. 1963. № 57(2). C. 368–377. DOI: [10.2307/1952828](https://doi.org/10.2307/1952828)
23. Van der Brug W., D'Amato G., Ruedin D., Berkhout J. *The politicisation of migration*. Routledge, 2015. 287 c.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Viktor Kosenko, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Policy and Management of the Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8995-7383> e-mail: victorkosenko@karazin.ua

Denys Tymokha, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Policy and Management of the Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7837-7567> e-mail: d.timokha@karazin.ua

Alisa Kosenko, PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Policy and Management of the Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4006-2295> e-mail: a.v.kosenko@karazin.ua

RETHINKING EUROPEAN IMMIGRATION WAVES AND CONCLUSIONS FOR THE MODERNIZATION AND CORPORATIZATION OF UKRAINIAN LARGE STATE-OWNED ENTERPRISES

Abstract. The paper is dedicated to rethinking European immigration waves and drawing conclusions for the modernization and corporatization of large state-owned enterprises in Ukraine. This is significant for developing effective strategies for integrating migrants, enhancing management transparency, and ensuring sustainable economic development in Ukraine, as well as for implementing European practices and developing new digitalized Ukrainian practices of transparency and accountability in managing state-owned enterprises. The article begins with a review of the European experience of two immigration waves over the past 30 years, which created “immigration shocks” and contributed to a sharp increase in public attention to immigration issues, as well as structuring political competition on both the supply and demand sides of democratic representation. Based on this, the author’s vision is proposed on how this European experience can be applied to the not very popular among scholars and politicians in Ukraine and the EU, but economically significant for Ukraine, theme of promoting broad modernization of Ukrainian society and, in particular, supporting the corporatization of large state-owned enterprises, such as JSC “Ukrzaliznytsia”. The conclusion is made that state-owned corporations in Ukraine, facing a shortage of labor due to war and migration, can adapt the EU’s experience in managing migration to solve their staffing problems: a) develop targeted programs to attract qualified personnel from abroad, including the Ukrainian diaspora; b) create attractive working conditions and social packages to retain existing employees and attract new ones; c) invest in training and qualification improvement programs for local employees; d) implement more automation and digitalization processes to reduce dependence on manual labor; e) cooperate with the government to develop special visa programs for attracting foreign specialists in critically important sectors.

Keywords: *modernization, public governance, immigrants, migration policy, skilled immigrants, large state-owned enterprises, corporatization, public sector.*

In cites: Kosenko, V. V., Tymokha, D. A., & Kosenko, A. V. (2024). Rethinking European Immigration Waves and Conclusions for the Modernization and Corporatization of Ukrainian Large State-Owned Enterprises. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 118–135. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-07> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Gibadullin, O. V., & Kosenko, V. V. (2023). Theoretical aspects of forming a sustainable system of industrial and personnel recovery in the region in the post-war period. *Actual Problems of Public Administration*, 2(63), 25–43. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-02> [in Ukrainian] (accessed 13.04.2024)
2. Dunayev, I. V., Kostenikov, D. M., & Kushnir, V. M. (2023). Digital nomads: Global tourists or new workforce for post-war recovery of Ukraine? *Actual Problems of Public Administration*, 2(63), 6–24. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-01> [in Ukrainian] (accessed 13.04.2024).
3. Kovalenko, M. M., & Dunaiev, I. V. (2023). Components of public policy in the conditions of implementing the mobilization model of economic development. *Theory and Practice of Public*

Administration, 1(76), 7–25. URL: <https://periodicals.karazin.ua/tpdu/article/view/22287/20607>. DOI: <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-1-01> [in Ukrainian] (accessed 13.04.2024)

4. Alonso, S., & Fonseca, S. (2011). Immigration, left and right. *Party Politics*, 18(6), 865–884. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354068810393265> (accessed 13.04.2024).

5. Bale, T. (2006). Between a soft and a hard place? The conservative party, valence politics and the need for a new 'Eurorealism'. *Parliamentary Affairs*, 59(3), 385–400. DOI: <https://doi.org/10.1093/pa/gsl021> (accessed 13.04.2024).

6. Bałtowski, M., & Kwiatkowski, G. (2018). State-Owned Enterprises in the Global Economy. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003244462> (accessed 13.04.2024).

7. Boswell, C., & Hampshire, J. (2020). Ideas and agency in immigration policy: A discursive institutionalist approach (accessed 13.04.2024).

8. Burgoon, B., & Rooduijn, M. (2020). Immigration 'welfare politics'? Anti-immigration and welfare attitudes in context. *West European Politics*, 44(2), 177–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1702297> (accessed 13.04.2024).

9. Clarke, H., Sanders, D., Stewart, M., & Whiteley, P. (2009). Performance politics and the British voter. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511596872> (accessed 13.04.2024).

10. Eick, G., & Busemeyer, M. (2023). Migration levels and welfare support: Evidence from the local level. *Journal of European Public Policy*, 1–33. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2195440> (accessed 13.04.2024).

11. European Journal of Political Research. (2016). 56(1). DOI: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12170> (accessed 13.04.2024).

12. Fumarola, A. (2020). Making the government accountable: Rethinking immigration as an issue in the European Union. *European Politics and Society*, 22(1), 140–159. DOI: <https://doi.org/10.1080/23745118.2020.1752453> (accessed 13.04.2024).

13. Givens, T., & Luedtke, A. (2005). European immigration policies in comparative perspective: Issue salience, partisanship and immigrant rights. *Comparative European Politics*, 3(1), 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110051> (accessed 13.04.2024).

14. Goodman, S. W. (2017). Immigration and Membership Politics in Western Europe, 118–160. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107477865.006> (accessed 13.04.2024).

15. Grande, E., Schwarzbözl, T., & Fatke, M. (2018). Politicizing immigration in Western Europe. *Journal of European Public Policy*, 26(10), 1444–1463. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1531909> (accessed 13.04.2024).

16. Green, J. (2007). When voters and parties agree: Valence issues and party competition. *Political Studies*, 55(3), 629–655. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00671.x> (accessed 13.04.2024).

17. Hajighasemi, A., & Oghazi, P. (2021). Outcomes of Swedish migration and economics of the welfare system. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 986–1010. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1952089> (accessed 13.04.2024).

18. Joppke, C. (2004). The retreat of multiculturalism in the liberal state: Theory and policy. *The British Journal of Sociology*, 55(2), 237–257 (accessed 13.04.2024).

19. Meyer, S., & Rosenberger, S. (2015). Just a shadow? The role of radical right parties in the politicization of immigration, 1995–2009. *Politics and Governance*, 3(2), 17. DOI: <https://doi.org/10.17645/pag.v3i2.64> (accessed 13.04.2024).

20. Norris, P., & Inglehart, R. (2019). Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism. New York: Cambridge University Press (accessed 29.04.2024).

Косенко В. В., Тимоха Д. А., Косенко А. В. Переосмислення європейських імміграційних хвиль і висновки для модернізації і корпоратизації великих державних підприємств України

21. Odmalm, P., & Bale, T. (2015). Immigration into the mainstream: Conflicting ideological streams, strategic reasoning and party competition. *Acta Politica*, 50(4), 365–378. DOI: <https://doi.org/10.1057/ap.2014.28> (accessed 13.04.2024).

22. Stokes, D. (1963). Spatial Models of Party Competition. *American Political Science Review*, 57(2), 368–377. DOI: <https://doi.org/10.2307/1952828> (accessed 13.04.2024).

23. Van der Brug, W., D'Amato, G., Ruedin, D., & Berkhout, J. (2015). The politicisation of migration. Routledge (accessed 13.04.2024).

The article was received by the editors 13.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Громов Сергій Олександрович,
аспірант заочної форми навчання кафедри економічної політики та менеджменту
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна;
командир добровольчого формування №5 Сумської територіальної оборони, м. Суми
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9720-0222>
e-mail: gromser78@gmail.com

СУЧАСНА СУТНІСТЬ І СКЛАД МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИЗАЦІЇ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. Стаття присвячена уточненню сучасної сутності і компонентного складу механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури України.

Автор робить важливий висновок, що трансформація механізму публічного управління корпоратизацією великих державних підприємств в Україні під впливом цифрових технологій є неминучим процесом, що відповідає глобальним тенденціям розвитку державного сектору та вимогам сучасного суспільства. Ця еволюція покликана оптимізувати управління суспільними цінностями та сприяти впровадженню колаборативного підходу до прийняття рішень. Ключовим аспектом цієї трансформації є інтеграція технологій великих даних та штучного інтелекту в процеси аналізу та прогнозування діяльності державних підприємств. Це дозволить створити більш точні та об'єктивні моделі оцінки ефективності їх функціонування, а також передбачати потенційні ризики та можливості. Таким чином, процес корпоратизації стане більш прозорим та обґрунтованим, що підвищить довіру суспільства до державних інституцій.

Впровадження більш ціннісного управління на основі менеджменту публічних цінностей і колаборативного врядування у діяльність та публічне управління великих державних підприємств в транспортному секторі (напр., АТ «Укрзалізниця» і ДП «АМПУ») буде означати суттєву трансформацію підходів до функціонування цього стратегічно важливого підприємства. Ця зміна парадигми виходить далеко за межі традиційного корпоративного управління та лінійного менеджменту, створюючи нову модель взаємодії між державою, підприємством та суспільством.

Ключові слова: механізм, державні корпорації, корпоративне врядування, великі державні підприємства, ціннісне управління, суб'єкти впливу.

© Громов С. О., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

Як цитувати: Громов С. О. Сучасна сутність і склад механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 136–154. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-08>

Актуальність теми дослідження. Корпоративне управління державних підприємств (далі – ДП) в Україні залишається актуальною проблемою, незважаючи на всі попередні спроби та ініціативи щодо його реформування. На сьогодні держава володіє понад 3000 підприємств, значна частина яких є збитковими. А підходи до визначення цінностей і цілей корпоратизації великих українських державних підприємств формувалися під впливом пострадянського спадку та євроінтеграційних прагнень, що створило певну дихотомію в управлінських моделях. У узагальненому вигляді, ці основні підходи (до визначення цінностей і цілей корпоратизації) включають орієнтацію на підвищення економічної ефективності, зменшення державного втручання та залучення приватного капіталу через приватизацію [8]. Чому це так?

Історично, з початку набуття незалежності України з 1991-1992 рр., процес корпоратизації розглядався як перехідний етап до приватизації, проте з часом акценти змістилися у бік підвищення ефективності управління при збереженні державного контролю. І досі невирішеною проблемою залишається конфлікт між прагненням політиків (президентів, уряду) до ринкової ефективності та збереженням соціальних функцій таких державних підприємств, що часто призводить до непослідовності в реалізації стратегій розвитку [1]. Напр., за даними Міністерства економіки України, станом на 2023 рік було корпоратизовано близько 100 великих державних підприємств, проте лише 15-20% з них демонструють стабільне зростання фінансових показників.

За задумом тодішніх урядовців 2014-2015 рр., наочно-показова і масштабна корпоратизація «Укрзалізниці» була спрямована на покращення управління та підвищення прозорості. Однак ці підходи часто не враховують потреби соціальної справедливості в українському суспільстві (напр., через зростання операційних витрат, через кратне зростання тарифів на всі перевезення для українців при дивовижно кратному рості зарплат для топ- і лінійного керівництва «Укрзалізниці»), та бачення довгострокового розвитку АТ і галузі хоча б на 15-20 років уперед. Показовим прикладом є АТ «Укрзалізниця», корпоратизація якої у 2015 році мала на меті підвищення прозорості та ефективності, але через неузгодженість цілей між різними стейкхолдерами процес реформування затягнувся, що призвело до накопичення боргів компанії, які на кінець 2022 року становили близько 40 млрд грн.

За останні 5-7 років ці проблеми залишаються актуальними: звіти Світового банку та ОЕСД вказують на те, що рівень корупції, частково симуляція змін на виконавчому рівні та відносно невисока ефективність управління залишаються актуальними, і це гальмує прогрес у корпоратизації. Крім того, економічні показники, такі як рівень доходів та активів, часто не відповідають заявленим цілям реформ. Наприклад,

– у 2020 році «Укрзалізниця» повідомила про збитки в розмірі 11,9 мільярдів гривень, і це просто свідчить про значні проблеми в управлінні;

– показовим прикладом є фактично невдала корпоратизація ДП «Адміністрація морських портів України» у 2013 році [9], яка мала на меті підвищення ефективності управління портовою інфраструктурою, але через неузгодженість інтересів різних стейкхолдерів та недосконалість регуляторної бази цей процес реформування затягнувся [5]. Як наслідок – українські порти частково втратили свої конкурентні позиції на міжнародному ринку.

Наступні ініціативи Уряду України, зокрема прийняття у 2021 році закону про корпоративне управління в державних підприємствах, були спрямовані на гармонізацію української практики з принципами ОЕСР, проте їх реалізація все ще стикається з викликами, пов'язаними з необхідністю балансування між економічною ефективністю та стратегічними інтересами держави. Разом це свідчить про те, що основна проблема українських підходів до корпоратизації великих державних підприємств полягає в їхній фрагментарності та недооцінці важливості соціальних і довгострокових цінностей, що потребує комплексного підходу та оновлення стратегій, у тому числі завдяки використанню комплексних цифрових рішень, які дуже економлять час і мінімізують роль людського фактору.

Проведений **огляд останніх наукових розробок і ідей** вказує на різноманітні підходи до публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури. Дослідження OECD [20] буквально щороку і значно розвивають думку про необхідність впровадження цифрових технологій для підвищення підзвітності та ефективності управління. Наприклад, широке використання блокчейн-технологій може суттєво оновити спосіб обліку майна, активів і усіх транзакцій, і це просто радикально підвищить рівень довіри кредиторів і постачальників до традиційно «мутних» державних компаній [16]. Водночас, концепція колаборативного врядування [24] передбачає залучення різних стейкхолдерів до процесу прийняття рішень, що дозволяє краще враховувати інтереси громади, бізнесу та держави [15].

Слід відзначити, що корпоратизація державних підприємств в Україні відбувається з різною швидкістю та глибиною залежно від галузі та специфіки підприємства [3]. Наприклад, АТ «Укрзалізниця» та ДП «Адміністрація морських портів України» (далі – АМПУ) стикаються з різними викликами та мають різні рівні успішності у процесі реформування. Укрзалізниця, як одна з найбільших державних корпорацій, активно впроваджує інноваційні підходи та прагне підвищити свою операційну ефективність, але стикається з проблемами політичного втручання та недостатньої прозорості. Натомість, морські порти мають інший набір викликів, пов'язаних з регуляторними та інфраструктурними обмеженнями, що ускладнює процес їхньої корпоратизації.

За останні 5-6 років сучасні підходи до публічного врядування [17; 19; 25] акцентують увагу на створенні доданої вартості для суспільства та забезпеченні більшої соціальної справедливості і суспільної цінності від державного майна. Відповідно, актуальна зараз на Заході [22] теорія менеджменту публічних цінностей (М. Мур) і передбачає інтеграцію суспільних інтересів у стратегії управління, що є критичним для відновлення та розвитку транспортної інфраструктури України в післявоєнний період. Такий підхід включає орієнтацію на

стійкість, інноваційність та прозорість, що допоможе підвищити довіру з боку громадськості та стейкхолдерів [6]. Суто економічний підхід до регулювання, який фокусується виключно на фінансових показниках, виявляється недостатнім для забезпечення стійкого розвитку державних підприємств, оскільки не враховує широкий спектр соціальних та екологічних факторів, які впливають на довгострокову стабільність [13].

Те, що навіть така впливова організація, як ОЕСР [21; 22] у своїх звітах наголошує, що суто економічний підхід до регулювання та традиційна корпоративна соціальна відповідальність вже не забезпечують стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі – багато про що говорить. А для цього є кілька причин. По-перше, зростає роль екологічних факторів та необхідність адаптації до кліматичних змін, що вимагає більш комплексного підходу до управління інфраструктурою. По-друге, підвищення суспільної свідомості та активізація громадянського суспільства призводять до зростання вимог щодо прозорості та підвітності державних підприємств. Третім фактором є технологічні зміни, які трансформують бізнес-моделі та вимагають нових підходів до регулювання. Крім того, геополітичні виклики та питання національної безпеки стають все більш важливими при розробці механізмів регулювання стратегічних галузей.

Мета статті – уточнення сучасної сутності і компонентного складу механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. У контексті корпоратизації великих державних підприємств в Україні спостерігається певний дисонанс між декларованими цінностями та практичними цілями, що є наслідком складного історичного процесу трансформації економіки:

1) офіційно проголошені цінності включають прозорість, ефективність та конкурентоспроможність, що відповідає європейським стандартам корпоративного управління,

2) але реальні цілі часто зводяться до короткострокового збільшення надходжень до бюджету та збереження соціальної стабільності.

Ця невідповідність яскраво проявилася на прикладі НАК «Нафтогаз України», де спроби впровадження незалежного корпоративного управління у 2016-2020 роках зіткнулися з політичним втручанням і гучними скандалами, що призвело до конфлікту між менеджментом та урядом і, як наслідок, до зміни керівництва компанії у 2021 році. Лише близько 30% корпоративізованих державних підприємств мають повноцінно функціонуючі наглядові ради, що свідчить про розрив між задекларованими цінностями корпоративного управління та їх практичною реалізацією. Показовим є також приклад державного підприємства «Укрспирт», корпоратизація якого у 2018 році мала на меті підвищення ефективності, але через законодавчі обмеження та корупційний лобізм процес затягнувся: це призвело до збитків «Укрспирт» у розмірі 170 млн грн у 2019 році та подальшої прискореної приватизації окремих активів за вочевидь заниженими цінами у 2020-2021 рр. Таким чином, співвідношення між цінностями та цілями корпоратизації залишається неоднозначним: воно відбиває складний

перехідний період української економіки та необхідність подальшого вдосконалення механізмів публічного управління.

Запровадження ціннісного управління в публічне регулювання, яке чітко корелює з відповідними управлінськими цілями, є критично важливим для оновлення механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури сучасної повоєнної та післявоєнної України. Історично, трансформація державних підприємств часто фокусувалася лише на економічних показниках, нехтуючи більш широким суспільним контекстом, що призводило до неоптимальних результатів та соціальних конфліктів [4]. У контексті післявоєнного відновлення України, де необхідно не лише відбудувати інфраструктуру, але й створити основу для сталого розвитку, ціннісно-орієнтоване управління стає ключовим інструментом для досягнення балансу між економічною ефективністю та суспільним благом. Воно дозволяє інтегрувати довгострокові національні інтереси, соціальну відповідальність та екологічну сталість у процес корпоратизації, забезпечуючи при цьому прозорість та підзвітність. Крім того, такий підхід сприяє підвищенню довіри громадськості до процесу реформ, що є критичним фактором для їх успішної реалізації в умовах післявоєнної відбудови.

Причинно-наслідковий зв'язок між неврахуванням публічних цінностей і частковими невдачами у реалізації реформування державного корпоративного сектора очевидний [23; 18]: без належної орієнтації на суспільні інтереси реформування часто зводилося до формальних (поверхневих) змін зі значною симуляцією змін на рівні виконавчої дисципліни і затягуванням часу. І це зазвичай не приносило повною мірою очікуваних результатів для держави і суспільства, хоча приносило очевидні позитиви для найманого менеджменту – вищої і середньої ланки – з майже фантастичними зарплатами в ДП за державний кошт. Запровадження ціннісного управління дозволить узгодити управлінські цілі з суспільними потребами, забезпечуючи баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю [23]. Це є особливо актуальним у контексті післявоєнного відновлення України, де необхідно не лише відбудувати інфраструктуру, але й створювати умови для сталого розвитку та соціального благополуччя. Чітка кореляція між управлінськими цілями та публічними цінностями сприятиме підвищенню довіри суспільства до державних інституцій, ефективному використанню ресурсів та забезпеченню довгострокової стабільності. Таким чином, ціннісне управління стане ключовим інструментом у процесі реформування великих державних підприємств, забезпечуючи їхню відповідність сучасним викликам і потребам українського суспільства.

Відповідно, майбутній (як мінімум, це удосконалений) механізм публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури України має базуватися на сучасних теоріях менеджменту публічних цінностей та концепції колаборативного врядування, які акцентують увагу на створенні суспільного блага та залученні широкого кола стейкхолдерів до процесів управління, а не на вищій операційній ефективності ДП. Ці теоретичні засади особливо актуальні в контексті сучасної повоєнної України, де трансформація державних підприємств має не лише підвищувати їхню еконо-

мічну ефективність, але й сприяти соціальній справедливості і закладати потужну соціально-психологічну і ресурсну основу для відновленню України в цілому.

Ціннісні орієнтири такого механізму мають враховувати велику складність завдань [10], що постають перед великими ДП транспортної інфраструктури сучасної України:

1) баланс між економічною ефективністю та суспільною корисністю, що відповідає концепції «публічної цінності» з теорії Марка Мура;

2) підвищення прозорості та підзвітності корпоратизованих підприємств, що є ключовим аспектом теорії належного врядування;

3) забезпечення інклюзивності процесу корпоратизації, залучаючи до нього не лише державні органи, але й громадськість, експертне середовище та бізнес-спільноту, що відповідає принципам колаборативного врядування [24];

4) стратегічна орієнтація на довгострокові національні інтереси, зокрема, на відбудову та модернізацію транспортної інфраструктури України;

5) сприяння інноваційному розвитку та технологічній модернізації підприємств, що є критично важливим для підвищення їхньої конкурентоспроможності на глобальному ринку;

6) забезпечення соціальної справедливості корпоратизованих підприємств, включаючи збереження робочих місць та саме розвиток людського капіталу, через розумне і відповідальне оперування державним багатством;

7) екологічна сталість, що передбачає впровадження зелених технологій та мінімізацію негативного впливу на довкілля;

8) адаптивність механізму до змінних умов, що особливо важливо в контексті післявоєнного відновлення;

9) ресурсне посилення національної безпеки через стратегічний контроль над критичною інфраструктурою і полегшений доступ ДП до національних природних багатств (надра, дорожня і портова інфраструктура, державні землі і питна вода);

10) сприяння післявоєнному регіональному розвитку та децентралізації;

11) стимулювання міжгалузевої співпраці для створення синергетичних ефектів;

12) забезпечення гнучкості управлінських структур для швидкого реагування на кризові ситуації.

Ці ціннісні орієнтири формують потенційно комплексний підхід до корпоратизації, який виходить за межі суто економічних показників і враховує широкий спектр суспільних потреб та викликів, що постають перед Україною у післявоєнний період. Але якщо (1) уявити майбутній механізм публічного регулювання корпоратизації як певну систему, тобто «множину взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою», і мають мету» [7; 11], (2) і накласти усі ці 12 цінностей на класичні 7 властивостей системи (цілісність, ієрархічність, структурність, взаємозалежність із середовищем, множинність опису, цілеспрямованість, емерджентність), то отримаємо швидко перевірку відповідності ціннісних орієнтирів властивостям механізму як системи для того, щоб запевнитися у збалансованості підходу і контекстуалізації такого механізму (тобто співвідношенні ціннісних орієнтирів з системними властивостями дозволяє краще зрозуміти, як запропонований механізм взаємодіє з навколишнім середовищем та адаптується до змін) (таблиця 1).

Таблиця 1

**Співвіднесення ціннісних орієнтирів механізму
з типовими властивостями системи**

Table 1

**Comparison of value guidelines between the mechanism
and the typical authorities of the system**

Типові властивості системи	Відповідність ціннісних орієнтирів (за №№ у переліку вище) типовим властивостям системи	Пояснення для прояву ціннісних орієнтирів
Цілісність	1, 6	Стратегічна орієнтація на довгострокові національні інтереси та інклюзивність процесу корпоратизації забезпечують цілісність системи, об'єднуючи всі елементи в єдину гармонійну структуру
Ієрархічність	4, 9, 10	Забезпечення прозорості та підзвітності, а також адаптивність механізму до змінних умов підкріплюють ієрархічність системи, дозволяючи ефективно управляти на різних рівнях.
Структурність	2, 10, 12	Підвищення прозорості та підзвітності, а також створення структур для інноваційного розвитку сприяють структурованості системи, чітко визначаючи ролі та обов'язки.
Взаємо-залежність із середовищем	2, 3, 6, 7, 8, 11	Екологічна сталість, залучення стейкхолдерів та сприяння міжгалузевій співпраці демонструють взаємозалежність із зовнішнім середовищем, забезпечуючи інтеграцію з соціально-економічним контекстом
Множинність опису	3	Баланс між економічною ефективністю та суспільною користістю, а також розвиток людського капіталу відображають множинність опису системи, включаючи різні аспекти її функціонування
Цілеспрямованість	1, 4, 5, 7, 9	Підвищення економічної ефективності та стратегічна орієнтація на національні інтереси демонструють цілеспрямованість системи, спрямовану на досягнення конкретних цілей
Емерджентність	5, 8, 11	Інноваційний розвиток та технологічна модернізація, а також створення синергетичних ефектів підкреслюють емерджентність системи, генеруючи нові властивості та можливості, які виникають в результаті взаємодії її елементів

*Джерело: розробка автора.

Таким чином (за табл. 1), всі визначені вище ціннісні орієнтири, хоча б мінімально, відповідають класичним властивостям ідеальної системи публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури, забезпечуючи її комплексність та потенційну здатність досягати суспільного блага. На сьогодні в Україні механізм публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури базується на *принципах*, що орієнтовані:

- 1) на підвищення економічної ефективності (як мінімум, відхід від майже традиційної збитковості державних підприємств) та
- 2) на зменшення державного втручання.

Як очевидний наслідок цього, сутність цього існуючого в Україні механізму полягає в забезпеченні балансу між державним контролем над стратегічними активами та впровадженням елементів корпоративного управління для підвищення ефективності діяльності підприємств. Очевидний поелементний склад механізму включає:

1) законодавчу базу (зокрема, Закон України «Про управління об'єктами державної власності» та галузеві нормативні акти), «корпоративною» особливістю якої є порядок формування наглядових рад, підзвітності, затвердження рішень, впровадження прозорих процедур звітності та аудиту;

2) державну інституційну структуру (Міністерство інфраструктури України, Фонд державного майна, галузеві регулятори),

3) інструменти фінансового контролю та стратегічного планування;

4) ключовим елементом є процес формування наглядових рад, який, втім, часом стикається з проблемами політичного втручання та недостатньої прозорості;

5) процедури залучення приватного капіталу через випуск акцій та часткову приватизацію;

6) вимоги до розвитку корпоративної культури;

7) антикорупційні заходи;

8) стратегічне планування та довгострокова орієнтація підприємств з урахуванням національних інтересів та потреб суспільства;

9) залучення громадськості, експертів та бізнес-спільноти (де це можливо) до процесу прийняття рішень, що підвищує довіру та забезпечує врахування інтересів всіх стейкхолдерів;

10) офіційно закріплені вимоги до соціальної відповідальності та розвитку людського капіталу (персоналу і членів їх сімей і оточуючих спільнот)

11) механізми взаємодії з стейкхолдерами (напр., процедури проведення консультацій з громадськістю, бізнесом, місцевими громадами та міжнародними партнерами);

12) інноваційна політика (напр., механізми стимулювання впровадження нових технологій та інноваційних рішень у діяльність підприємств транспортної інфраструктури);

13) система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів (напр., програми навчання для менеджменту та працівників підприємств, спрямовані на підвищення їх компетенцій у сфері корпоративного управління та сучасних технологій);

14) методи міжгалузевої координації (напр., методи забезпечення узгодженості дій між різними видами транспорту та відповідними державними підприємствами для створення інтегрованої транспортної системи);

15) система екологічного менеджменту (напр., зобов'язання і методи механізми забезпечення відповідності діяльності підприємств екологічним стандартам та впровадження «зелених» технологій);

16) система цифрової трансформації (напр., зобов'язання і методи впровадження цифрових технологій у процеси управління та операційну діяльність підприємств, включаючи системи е-документообігу, цифрові платформи для взаємодії з клієнтами та партнерами та ін.).

Таблиця 2

Компонентний склад існуючого механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури

Table 2

Component warehouse of the essential mechanism of public regulation of corporatization of great power enterprises in the field of transport infrastructure

Елемент механізму	Суб'єкт висування (ініціювання)	Суб'єкти або органи, відповідальні за виконання	Головний фактор, який зумовлює наявність цього елемента механізму
1	2	3	4
1) Законодавча база	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України	Міністерство інфраструктури, Фонд державного майна, корпоратизовані підприємства	Необхідність створення правового підґрунтя для корпоратизації та управління державними підприємствами
2) Державна інституційна структура	Кабінет Міністрів України	Міністерство інфраструктури, Фонд державного майна, галузеві регулятори	Організаційна координація та управління державною власністю
3) Інструменти фінансового контролю та стратегічного планування	Міністерство фінансів, Міністерство економіки	Наглядові ради, фінансові департаменти підприємств, аудиторські компанії	Забезпечення фінансової стабільності та довгострокового розвитку підприємств
4) Процес формування наглядових рад	Кабінет Міністрів України, Міністерство інфраструктури	Комітет з призначень, незалежні експерти	Необхідність забезпечення ефективного корпоративного управління та захисту інтересів держави
5) Процедури залучення приватного капіталу	Фонд державного майна, Міністерство економіки	Інвестиційні банки, фондові біржі	Потреба у додаткових інвестиціях та підвищенні ефективності управління
6) Вимоги до розвитку корпоративної культури	Наглядові ради, топ-менеджмент підприємств	HR-департаменти, зовнішні консультанти	Необхідність формування єдиних цінностей та підходів до управління
7) Антикорупційні заходи	Національне агентство з питань запобігання корупції	Антикорупційні підрозділи підприємств, правоохоронні органи	Забезпечення прозорості та законності діяльності підприємств
8) Стратегічне планування	Кабінет Міністрів України, наглядові ради	Топ-менеджмент підприємств, зовнішні консультанти	Необхідність довгострокового розвитку та узгодження з національними інтересами
9) Залучення громадськості та експертів	Міністерство інфраструктури, наглядові ради	Підрозділи зв'язків з громадськістю, експертні ради	Забезпечення врахування інтересів всіх стейкхолдерів та підвищення довіри
10) Вимоги до соціальної відповідальності	Міністерство соціальної політики, профспілки	HR-департаменти, підрозділи з корпоративної соціальної відповідальності	Забезпечення соціального захисту працівників та розвитку місцевих громад
11) Механізми взаємодії з стейкхолдерами	Наглядові ради, топ-менеджмент підприємств	Підрозділи зв'язків з громадськістю, PR-департаменти	Необхідність врахування інтересів всіх зацікавлених сторін

Продовження табл. 2
Table 2 (continued)

1	2	3	4
12) Інноваційна політика	Міністерство економіки, галузеві науково-дослідні інститути	R&D-підрозділи підприємств, технологічні парки	Потреба у підвищенні конкурентоспроможності та технологічному розвитку
13) Система підготовки кадрів	Міністерство освіти і науки, галузеві асоціації	Корпоративні університети, навчальні центри підприємств	Підвищення компетенцій у сфері корпоративного управління та сучасних технологій
14) Методи міжгалузевої координації	Кабінет Міністрів України, Міністерство інфраструктури	Міжвідомчі робочі групи, координаційні ради	Забезпечення синергії між різними видами транспорту та інфраструктури
15) Система екологічного менеджменту	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів	Екологічні підрозділи підприємств, зовнішні аудитори	Відповідність міжнародним екологічним стандартам та сталий розвиток
16) Система цифрової трансформації	Міністерство цифрової трансформації, Міністерство інфраструктури	ІТ-департаменти підприємств, зовнішні технологічні компанії	Необхідність підвищення ефективності та конкурентоспроможності в умовах цифрової економіки

*Джерело: розробка автора.

Вочевидь, що цей компонентний склад механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури України (табл. 2) є досить всебічним і комплексним. Він охоплює ключові аспекти корпоративного управління, а кожен з цих елементів має своє значення і важливість для забезпечення ефективного функціонування державних підприємств. Склад механізму (див. табл. 2) включає елементи різних рівнів: від стратегічного (законодавча база, інституційна структура) до оперативного (антикорупційні заходи, системи підготовки кадрів), тобто є багаторівневістю. Також механізм намагається врахувати інтереси різних стейкхолдерів: держави, бізнесу, суспільства, що відображається в елементах залучення громадськості та соціальної відповідальності, тобто є намір забезпечувати збалансованість інтересів.

Отже, у чинному в Україні механізмі зараз використовуються такі методи та інструменти публічного регулювання, як: законодавче регулювання (передусім, це нормативно-правові акти), інституційне регулювання (створення та функціонування відповідних державних органів), фінансовий контроль та стратегічне планування, формування наглядових рад, процедури залучення приватного капіталу, антикорупційні заходи, вимоги до корпоративної культури та соціальної відповідальності, механізми взаємодії зі стейкхолдерами, системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, методи міжгалузевої координації, системи екологічного менеджменту, цифрова трансформація управління.

Об'єктами публічного регулювання є: процес корпоратизації в цілому, стратегічні напрямки розвитку державних підприємств, соціальна відповідальність

та вплив на українське суспільство, національні інтереси та безпека, екологічна політика підприємств. У більш широкому сенсі ці об'єкти є частиною існуючих економічних систем, якими є великі державні підприємства (напр., АТ «Укрзалізниця», та ДП «Адміністрація морських портів України», де держава залишається головним акціонером). Це різниться, наприклад, від відповідних об'єктів корпоративного регулювання: внутрішні бізнес-процеси, операційна діяльність, фінансові показники, кадрова політика. Ця відмінність, головним чином, полягає в тому, що публічне регулювання зосереджене на ширших суспільних інтересах та довгострокових стратегічних цілях, тоді як корпоративне регулювання більше орієнтоване на внутрішню ефективність та прибутковість підприємства.

Технології публічного регулювання, що застосовуються зараз в цьому механізмі, є такими: електронне урядування, системи електронного документообігу, платформи для проведення електронних аукціонів та торгів, CRM-системи для взаємодії з клієнтами та стейкхолдерами, ERP-системи для оптимізації бізнес-процесів, системи управління корпоративними даними, онлайн-платформи для навчання та розвитку персоналу, аналітичні платформи для оцінки ринкової вартості, системи управління ризиками.

Але при цьому є потенціал для вдосконалення вищезазначеного механізму. Хоча механізм є досить комплексним існує потреба в його постійному вдосконаленні, особливо в аспектах:

- 1) гармонізації з міжнародними стандартами та практиками;
- 2) гармонійності може бути покращена шляхом посилення координації між елементами, впровадження більш чітких механізмів моніторингу та оцінки
- 3) нейтралізації ризику формального підходу, бо деякі елементи механізму (наприклад, антикорупційні заходи чи вимоги до корпоративної культури) можуть впроваджуватися формально, без реального впливу на практику;
- 4) Безумовно, ціннісна складова є головним полем для удосконалення і цього механізму, і взагалі державного підходу до управління державним майном, активами зі значною часткою державної власності (тобто поза сфери управління Фонду державного майна).

Ідеальна модель механізму публічного регулювання корпоратизації великих державних підприємств у сфері транспортної інфраструктури, базована на концепції менеджменту публічних цінностей та теорії колаборативного врядування, повинна трансформувати сутність регулювання від простого забезпечення ефективності до створення суспільної цінності через активне залучення всіх зацікавлених сторін. У цій моделі ключовим елементом має стати інтеграція ціннісного управління, підкріпленого використанням сучасних цифрових технологій.

Зокрема, застосування AI дозволить оптимізувати процеси прийняття рішень та прогнозування, blockchain забезпечить прозорість та довіру у взаємодії між стейкхолдерами, IoT сприятиме ефективному моніторингу інфраструктурних об'єктів, а bigdata analytics надасть інструменти для глибокого аналізу ефективності управлінських рішень (табл. 3).

Таблиця 3

Потенційно перспективні сучасні напрями і рішення удосконалення корпоратизації великих державних підприємств за допомоги цифрових технологій

Table 3

Potentially promising current directions and solutions to improve the corporatization of great power enterprises for the assistance of digital technologies

Етап корпоратизації / дія	Ключові цифрові ініціативи і технології/рішення
1	2
1) Зміна організаційно-правової форми	<ul style="list-style-type: none"> - Електронна реєстрація юридичних осіб для забезпечення прозорості процесу реєстрації - Системи електронного документообігу на основі блокчейн для збереження цілісності та доступності даних - Платформи для електронного підпису з використанням шифрування та технологій блокчейн
2) Створення наглядової ради	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження системи управління корпоративними даними (Enterprise Data Management) з використанням штучного інтелекту (<i>дали ШІ</i>) для аналізу даних - Використання відеоконференцій з функціями ШІ для автоматичного створення протоколів засідань - Системи для автоматизації звітності та аудиту з використанням блокчейн
3) Впровадження системи корпоративного управління	<ul style="list-style-type: none"> - ERP-системи з використанням ШІ для оптимізації та прогнозування бізнес-процесів - Платформи для управління корпоративною звітністю з використанням аналітики великих даних - Системи управління ризиками з використанням ШІ для прогнозування та оцінки ризиків
4) Фінансове оздоровлення та реструктуризація	<ul style="list-style-type: none"> - Програмне забезпечення для фінансового аналізу та аудиту з використанням аналітики великих даних - Системи управління боргом з функціями ШІ для оптимізації погашення - Платформи для автоматизації фінансових процесів з інтеграцією блокчейн
5) Впровадження сучасних технологій та інновацій	<ul style="list-style-type: none"> - Платформи для управління проектами інновацій з використанням ШІ для оцінки ефективності - Інтеграція IoT для моніторингу виробничих процесів у реальному часі - Використання великих даних для аналізу та прогнозування інноваційних процесів
6) Підвищення кваліфікації персоналу	<ul style="list-style-type: none"> - Онлайн-платформи для навчання та розвитку персоналу з адаптивним навчанням на основі ШІ - Використання систем управління знаннями (knowledge management systems) з функціями ШІ для персоналізації навчання - Інтерактивні інструменти для оцінки та розвитку компетенцій з використанням аналітики великих даних
7) Підвищення кваліфікації персоналу (у суворій відповідності потребам державної корпорації)	<ul style="list-style-type: none"> - Онлайн-платформи для навчання та розвитку персоналу з адаптивним навчанням на основі ШІ - Використання систем управління знаннями з функціями ШІ для персоналізації навчання - Інтерактивні інструменти для оцінки та розвитку компетенцій з використанням аналітики великих даних

Продовження табл. 3
Table 3 (continued)

1	2
8) Підготовка до можливої приватизації	<ul style="list-style-type: none"> – Використання аналітичних платформ для оцінки ринкової вартості з використанням блокчейн для забезпечення прозорості – Платформи для проведення електронних аукціонів та торгів з використанням блокчейн для запобігання шахрайству – Системи для управління відносинами з інвесторами з використанням ШІ для персоналізованих взаємодій
9) Більша комерціалізація діяльності підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Використання CRM-систем на основі ШІ для оптимізації взаємин з клієнтами – Платформи для управління продажами та маркетингом з використанням великих даних – Автоматизовані системи обліку та контролю витрат з інтеграцією блокчейн
10) Реструктуризація фінансів, оптимізація активів та бізнес-процесів	<ul style="list-style-type: none"> – Програмне забезпечення для управління активами з використанням аналітики великих даних – ERP-системи для оптимізації бізнес-процесів з функціями ШІ – Використання великих даних для аналізу фінансових показників та прогнозування
11) Залучення приватного капіталу через випуск акцій та приватизацію	<ul style="list-style-type: none"> – Платформи для проведення електронних торгів та аукціонів з використанням блокчейн для забезпечення прозорості – Інструменти для управління відносинами з інвесторами (Investor Relations Management) з використанням ШІ – Системи для автоматизації процесу випуску акцій та управління акціонерним капіталом з використанням блокчейн

*Джерело: складено автором з урахуванням [23; 14; 12].

Оновлений склад такого механізму буде включати:

- 1) Платформу колаборативного врядування, що забезпечує реальну участь громадськості, бізнесу та експертів у формуванні стратегій розвитку;
- 2) Систему динамічного ціннісного оцінювання, яка дозволяє постійно співвідносити результати діяльності підприємств з суспільними очікуваннями;
- 3) Адаптивну регуляторну базу, що швидко реагує на зміни технологічного та соціального середовища;
- 4) Інтегровану систему управління ризиками на основі блокчейн-обліку і штучного інтелекту, що враховує як фінансові, так і зростаючі соціальні аспекти діяльності великих державних підприємств транспортної галузі України.

Впровадження такої моделі дозволило б подолати існуючі проблеми, такі як низька економічна ефективність «Укрзалізниці» (збитки якої у 2020 році склали 11,9 млрд грн) або повільна модернізація аеропортів (до повномасштабного вторгнення Україну у лютому 2022 р. лише 7 з 20 державних аеропортів відповідали міжнародним стандартам), шляхом створення механізмів, що забезпечують баланс між економічною ефективністю, соціальною справедливістю та стратегічними інтересами держави.

Важливим аспектом трансформації механізму публічного управління корпоратизацією є створення єдиної цифрової екосистеми, яка об'єднає всі вищезгадані технології. Ця екосистема забезпечить безперервний обмін даними між

різними підсистемами, що дозволить реалізувати принцип «єдиного вікна» для всіх зацікавлених сторін. Така інтеграція сприятиме підвищенню ефективності управління, зменшенню бюрократичних бар'єрів та прискоренню процесів прийняття рішень. Важливо зазначити, що впровадження цих технологічних інновацій повинно супроводжуватися відповідними змінами в законодавстві та нормативно-правовій базі. Це необхідно для створення правового підґрунтя для використання нових технологій у процесі корпоратизації та забезпечення захисту прав усіх учасників цього процесу. Крім того, необхідно розробити нові стандарти та протоколи для забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних в умовах цифрової трансформації.

Концептуальна рамка для трансформації існуючого механізму публічного управління корпоратизацією великих державних підприємств в Україні повинна базуватися на трьох ключових принципах: адаптивності, інклюзивності та стійкості. Адаптивність передбачає створення гнучкої системи управління, здатної швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, включаючи технологічні інновації та геополітичні виклики. Це особливо важливо в умовах війни та післявоєнного відновлення, коли економічна ситуація може швидко змінюватися. Інклюзивність забезпечує залучення всіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень, що відповідає принципам колаборативного управління та сприяє підвищенню довіри суспільства до процесу корпоратизації. Стійкість орієнтована на довгострокову перспективу і передбачає створення механізмів, які забезпечать ефективне функціонування корпоратизованих підприємств в умовах економічної невизначеності та потенційних кризових ситуацій.

У рамках цієї концепції, процес трансформації механізму публічного управління корпоратизацією можна розділити на три взаємопов'язані етапи: підготовчий, імплементаційний та консолідаційний. На підготовчому етапі необхідно провести комплексний аудит існуючої системи управління, визначити ключові проблеми та можливості для впровадження цифрових технологій. Також важливо розробити детальну «дорожню карту» трансформації, яка враховуватиме поточні військові реалії та перспективи пісояєнного відновлення. Імплементаційний етап передбачає поступове впровадження цифрових технологій та нових управлінських практик, починаючи з пілотних проектів у найбільш підготовлених галузях. Це дозволить мінімізувати ризики та забезпечити плавний перехід до нової системи управління. Консолідаційний етап спрямований на закріплення досягнутих результатів, масштабування успішних практик та постійне вдосконалення системи на основі отриманого досвіду та нових технологічних можливостей.

Ключовим елементом успішної реалізації цієї концептуальної рамки є створення міжвідомчого координаційного центру з цифрової трансформації публічного управління корпоратизацією. Цей центр повинен об'єднати представників різних державних органів, експертів з цифрових технологій, представників бізнесу та громадськості. Його завданням буде забезпечення узгодженості дій всіх учасників процесу, моніторинг прогресу трансформації та оперативне вирішення виникаючих проблем. Крім того, важливо забезпечити постійну комунікацію з суспіль-

ством, роз'яснюючи цілі та переваги цифрової трансформації механізму публічного управління корпоратизацією. Це допоможе подолати можливий опір змінам та забезпечити широку підтримку реформ навіть в умовах військового часу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведених досліджень можна зробити такі узагальнюючі висновки.

1) Трансформація механізму публічного управління корпоратизацією великих державних підприємств в Україні під впливом цифрових технологій є неминучим процесом, що відповідає глобальним тенденціям розвитку державного сектору та вимогам сучасного суспільства. Ця еволюція покликана оптимізувати управління суспільними цінностями та сприяти впровадженню колаборативного підходу до прийняття рішень. Ключовим аспектом цієї трансформації є інтеграція технологій великих даних та штучного інтелекту в процеси аналізу та прогнозування діяльності державних підприємств. Це дозволить створити більш точні та об'єктивні моделі оцінки ефективності їх функціонування, а також передбачати потенційні ризики та можливості. Таким чином, процес корпоратизації стане більш прозорим та обґрунтованим, що підвищить довіру суспільства до державних інституцій.

2) Впровадження більш ціннісного управління на основі менеджменту публічних цінностей і колаборативного врядування у діяльність та публічне управління великих державних підприємств в транспортному секторі (напр., АТ «Укрзалізниця» і ДП «АМПУ») буде означати суттєву трансформацію підходів до функціонування цього стратегічно важливого підприємства. Ця зміна парадигми виходить далеко за межі традиційного корпоративного управління та лінійного менеджменту, створюючи нову модель взаємодії між державою, підприємством та суспільством. Перш за все, це означатиме переорієнтацію діяльності таких підприємств з суто економічних показників на більш широкий спектр суспільних цінностей. Всі ці ініціативи спрямовані на те, щоб діяльність великих держкорпорацій, напр., АТ «Укрзалізниця», не лише відповідала сучасним вимогам ефективного управління, але й була спрямована на створення додаткової цінності для суспільства, враховуючи потреби та інтереси всіх стейкхолдерів.

3) Однак ці ініціативи виходять за рамки традиційного корпоративного управління, оскільки вони: розширюють коло зацікавлених сторін, включаючи не лише акціонерів та менеджмент, але й широкі верстви суспільства, змінюють критерії оцінки ефективності діяльності підприємства, додаючи до фінансових показників соціальні, екологічні та стратегічні аспекти; змінюють процес прийняття рішень від ієрархічної моделі до більш горизонтальної та інклюзивної; створюють нові механізми підзвітності, які виходять за межі традиційної корпоративної звітності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з супроводом впровадження такого підходу, яке гарантовано стикнеться з певними викликами: необхідність балансування між різними, часом конфліктуючими, інтересами та цінностями; потреба в розвитку нових компетенцій у керівництва та працівників великих державних підприємств; ризик уповільнення процесу прийняття рішень через необхідність узгодження з широким колом стейкхолдерів; складність вимірювання та оцінки нефінансових результатів діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валєєва Д. Реформа корпоративного управління державних підприємств в Україні / Liga.Zakon. Київ : Ліга.Закон, 2024. URL: <http://surl.li/bjrtpr>
2. Гібадуллін О.В., Дунаєв І.В., Громов С.О. Складові системи промислового відновлення регіонів в умовах воєнного стану в Україні. Вісник післядипломної освіти: Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування». 2024. Вип. 28 (57). С. 174-205. URL : <http://surl.li/gmetaz> . DOI: 10.58442/2522?9931?2024?28(57)
3. Добровольська В.В. Корпоратизація державних підприємств: господарсько-правовий аспект. Право та державне управління. 2023. №3. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.30>
4. Корпоративна реформа оператора системи передачі НЕК “Укренерго” / Міністерство фінансів України. Київ, 2021. URL: <http://surl.li/sqpqjj>
5. Корпоративна стратегія ДП “АМПУ” до 2025 року. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/2025-184797430/184797430>
6. Москалюк Н. Б. Механізм корпоратизації як передумова до припинення права державної власності: історичні аспекти, сучасний стан і перспективи розвитку. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 1. С. 47-53.
7. Перегудов Ф. І., Тарасенко Ф. П. Вступ до системного аналізу. Київ: Знання, 1989.
8. Політика державної власності та корпоратизація підприємств: пріоритетні цілі реформи держпідприємств на 2024 рік / Міністерство економіки України. Київ, 2023. URL: <http://surl.li/uycjsz>
9. Про стан реформування сфери портової діяльності та розробки Стратегії розвитку морських портів України відповідно до Закону України “Про морські порти України” : Рішення Колегії Міністерства інфраструктури України від 05.03.2013 р. №6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr006733-13#Text>
10. Роль державних підприємств у повоєнному відновленні : Стенограма круглого столу «CASE Україна», 09 листопада 2022 р. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2022/11/29_Tezy_Derzhpidpriyemstva-red.pdf
11. Система / Вікіпедія. URL: <http://surl.li/cinciu>
12. Arif B., Sule E. T., Herwany A., Febrian E. The effects of business environment and supply chain governance on business strategies and company performance. *Uncertain Supply Chain Management*. 2022. № 10(1), 37–42. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.uscm.2021.10.012>
13. Bernier, L., Florio, M., Bance, P. The Routledge handbook of state-owned enterprises. London; New York: Routledge, 2020.
14. Castelnovo P. Innovation in private and state-owned enterprises: A cross-industry analysis of patenting activity. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2022. №62. С. 98–113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.05.007>
15. Christiansen H. The Size and Composition of the SOE Sector in OECD Countries. OECD Corporate Governance Working Papers, No. 5. Paris: OECD Publishing, 2011. DOI: 10.1787/5kg54cwps0s3-en. URL: <http://surl.li/kacifr>
16. Dunayev, I., Kud, A., Latynin, M., Kosenko, A., Kosenko, V., Kobzev, I. Improving methods for evaluating the results of digitizing public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. №6 (13-114), С. 17-28. DOI: doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122
17. Liljeroos-Cork J., Luhtala, M. Value co-destruction through misintegration of resources within a public service ecosystem. *Public Management Review*. 2024. С. 1–24. DOI 10.1080/14719037.2024.2366986

18. Mauludina M. A., Azis Y., Sukmadilaga C., Susanto, H. Determinants of SOE's performance: A systematic literature review. *Cogent Business & Management*. 2023. №10 (2). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2234138>
19. Moore M. Creating public value: Strategic management in government. *International Public Management Journal*. 1999. №2 (1). C. 158–167. DOI: 10.1016/S1096-7494(00)87438-3. URL: <http://surl.li/ukace>
20. OECD. Ownership and Governance of State-Owned Enterprises : A Compendium of National Practices 2021. Paris, 2021. 104 c. URL: <http://surl.li/bsljxm>
21. OECD. State-Owned Enterprises in the Middle East and North Africa. Engines of Development and Competitiveness. Paris: OECD Publishing, 2013.
22. Ojasalo J., Kauppinen S. Public Value in Public Service Ecosystems. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*. 2022. October. C. 1–29. DOI: 10.1080/10495142.2022.2133063.
23. Rossieta H. Good governance mechanism, agency problems and privatized SOEs performance: Empirical evidences from Indonesian stock exchange. *International Journal of Economics & Management*. 2017. № 11 (2 Special Issue). C. 287–307. URL: <http://surl.li/yjffus>
24. Wang H., Ran, B. Network governance and collaborative governance: a thematic analysis on their similarities, differences, and entanglements. *Public Management Review*. 2021. № 25 (6). C. 1187–1211. DOI: 10.1080/14719037.2021.2011389
25. Waardenburg M., Groenleer M., J. de Jong J., Keijser B. Paradoxes of collaborative governance: investigating the real-life dynamics of multi-agency collaborations using a quasi-experimental action-research approach. *Public Management Review*. 2020. № 22 (3). C. 386–407. DOI: 10.1080/14719037.2019.1599056

Стаття надійшла до редакції 03.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Serhiy Gromov, part-time postgraduate student of the Department of Economic Policy and Management of the Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine; commander of volunteer formation No. 5 of Sumy Territorial Defense, Sumy, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9720-0222> e-mail: gromser78@gmail.com

THE MODERN ESSENCE AND COMPOSITION OF THE MECHANISM OF PUBLIC REGULATION OF THE CORPORATIZATION OF LARGE STATE-OWNED ENTERPRISES IN THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE SECTOR

Abstract. The paper aims to clarify the contemporary essence and component structure of the public regulation mechanism for the corporatization of large state-owned enterprises in Ukraine's transport infrastructure sector.

The author draws an important conclusion that the transformation of the public management mechanism for the corporatization of large state-owned enterprises in Ukraine under the influence of digital technologies is an inevitable process that corresponds to global trends in the development of the public sector and the demands of modern society. This evolution aims to optimize the management of public values and promote a collaborative approach to decision-making. A key aspect of this transformation is the integration of big data and artificial intelligence technologies into the processes of analysis and forecasting

of state-owned enterprises' activities. This will enable the creation of more accurate and objective models for assessing the effectiveness of their functioning and predicting potential risks and opportunities. Thus, the corporatization process will become more transparent and substantiated, which will increase public trust in state institutions.

The implementation of value-based management based on public value management and collaborative governance in the activities and public management of large state-owned enterprises in the transport sector (e.g., JSC "Ukrzaliznytsia" and SE "AMPU") will signify a substantial transformation of approaches to the functioning of this strategically important enterprise. This paradigm shift goes far beyond traditional corporate governance and linear management, creating a new model of interaction between the state, the enterprise, and society.

Keywords: *mechanism, state corporations, corporate governance, large state enterprises, value management, subjects of influence.*

In cites: Gromov, S. O. (2024). The Modern Essence and Composition of the Mechanism of Public Regulation of the Corporatization of Large State-Owned Enterprises in the Transport Infrastructure Sector. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 136–154. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-08> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Valeeva, D. (2024). Corporate governance reform of state-owned enterprises in Ukraine. *Liga.Zakon*. Kyiv: Liga.Zakon. URL: <http://surl.li/bjrtpr> [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
2. Gibadullin, O. V., Dunayev, I. V., & Gromov, S. O. (2024). Components of the industrial recovery system of regions under martial law in Ukraine. *Bulletin of Postgraduate Education: Series "Social and Behavioral Sciences; Management and Administration"*, (28), 57, 174-205. URL: <http://surl.li/gmetaz>. [https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28\(57\)](https://doi.org/10.58442/2522?9931?2024?28(57)) [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
3. Dobrovolska, V.V. (2023). Corporatization of state enterprises: Economic and legal aspects. *Law and Public Administration*, (3). DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.30> [in Ukrainian].
4. Corporate reform of the transmission system operator NEC "Ukrenergo" (2021). Ministry of Finance of Ukraine. Kyiv. URL: <http://surl.li/sqpqjj> [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
5. Corporate strategy of SE "AMPU" until 2025. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/2025-184797430/184797430> [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
6. Moskalyuk, N. B. (2020). The mechanism of corporatization as a precondition for the termination of state ownership rights: Historical aspects, current state, and development prospects. *Prykarpatian Legal Bulletin*, (1), 47-53 [in Ukrainian].
7. Perehudov, F. I., & Tarasenko, F. P. Introduction to Systems Analysis. Kyiv: Znannia. 1989 [in Ukrainian].
8. State ownership policy and corporatization of enterprises: Priority goals of state enterprise reform for 2024 (2023). Ministry of Economy of Ukraine. Kyiv. Retrieved from <http://surl.li/uycjsz> [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
9. On the state of reform of the port sector and the development of the Strategy for the Development of Sea Ports of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine "On Sea Ports of Ukraine": Decision of the Board of the Ministry of Infrastructure of Ukraine dated 05.03.2013 No. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr006733-13#Text> [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).
10. The role of state enterprises in post-war reconstruction: URL: from https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2022/11/29_Tezy_Derzhpidpryyemstva-red.pdf [in Ukrainian] (accessed 02.04.2024).

11. System. (n.d.). Wikipedia. URL: <http://surl.li/cinciu> [in Ukrainian] (accessed 10 June 2024).
12. Arif, B., Sule, E. T., Herwany, A., & Febrian, E. (2022). The effects of business environment and supply chain governance on business strategies and company performance. *Uncertain Supply Chain Management*, 10(1), 37–42. DOI: <https://doi.org/10.5267/j.uscm.2021.10.012>
13. Bernier, L., Florio, M., & Bance, P. (2020). *The Routledge Handbook of State-Owned Enterprises*. London; New York: Routledge.
14. Castelnovo, P. (2022). Innovation in private and state-owned enterprises: A cross-industry analysis of patenting activity. *Structural Change and Economic Dynamics*, 62, 98–113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.05.007>
15. Christiansen, H. (2011). The Size and Composition of the SOE Sector in OECD Countries. OECD Corporate Governance Working Papers, No. 5. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/5kg54cwps0s3-en>. URL: <http://surl.li/kacifr>
16. Dunayev, I., Kud, A., Latynin, M., Kosenko, A., Kosenko, V., & Kobzev, I. (2021). Improving methods for evaluating the results of digitizing public corporations. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(13-114), 17-28. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248122> [in Ukrainian].
17. Liljeroos-Cork, J., & Luhtala, M. (2024). Value co-destruction through misintegration of resources within a public service ecosystem. *Public Management Review*, 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2366986>
18. Mauludina, M. A., Azis, Y., Sukmadilaga, C., & Susanto, H. (2023). Determinants of SOE's performance: A systematic literature review. *Cogent Business & Management*, 10(2). DOI: <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2234138>
19. Moore, M. (1999). Creating public value: strategic management in government. *International Public Management Journal*, 2(1), 158–167. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1096-7494\(00\)87438-3](https://doi.org/10.1016/S1096-7494(00)87438-3). URL: <http://surl.li/ukace>
20. OECD. (2021). *Ownership and governance of state-owned enterprises: A compendium of national practices*. Paris. URL: <http://surl.li/bsljxm>
21. OECD. (2013). *State-Owned Enterprises in the Middle East and North Africa: Engines of Development and Competitiveness*. Paris: OECD Publishing
22. Ojasalo, J., & Kauppinen, S. (2022). Public value in public service ecosystems. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 1–29. DOI: <https://doi.org/10.1080/10495142.2022.2133063> (accessed 02.04.2024).
23. Rossieta, H. (2017). Good governance mechanism, agency problems and privatized SOEs performance: Empirical evidences from Indonesian stock exchange. *International Journal of Economics & Management*, 11 (2 Special Issue), 287–307. URL: <http://surl.li/yjffus>
24. Wang, H., & Ran, B. (2021). Network governance and collaborative governance: a thematic analysis on their similarities, differences, and entanglements. *Public Management Review*, 25(6), 1187–1211. DOI: <https://doi.org/10.1080/14719037.2021.2011389> (accessed 02.04.2024).
25. Waardenburg, M., Groenleer, M., de Jong, J., & Keijser, B. (2020). Paradoxes of collaborative governance: investigating the real-life dynamics of multi-agency collaborations using a quasi-experimental action-research approach. *Public Management Review*, 22(3), 386–407. DOI: <https://doi.org/10.1080/14719037.2019.1599056> (accessed 02.04.2024).

The article was received by the editors 03.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Розділ 3

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-09>
УДК 357.324

Конотопцев Олег Сергійович,

доцент кафедри публічного управління та державної служби
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1072-6362>
e-mail: konotoptsev@karazin.ua

ОБОВ'ЯЗКОВІ ПРОЦЕДУРИ ПАРТИСИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ЦЕНТРАХ РАЙОНІВ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

Анотація: Стаття висвітлює результати оцінювання ступеня поширеності в територіальних громадах східної України інструментів учасницької демократії, обов'язковості яких визначена законодавством України про місцеве самоврядування. В статті обґрунтовано вибір об'єктів оцінювання та викладено методiku оцінювання. В ході оцінювання перевірялася наявність в територіальних громадах процедур проведення загальних зборів громадян за місцем проживання, подання місцевих ініціатив, організації громадських слухань та звернень через електронні петиції. Об'єктом оцінювання були органи місцевого самоврядування територіальних громад, які стали районними центрами після територіальної реформи 2020 року. Такими стали 13 міських рад у трьох східно-українських регіонах України – в Полтавській, Сумській та Харківській областях. В ході оцінювання виявлено високий рівень поширеності обов'язкових інструментів партисипативної демократії на сході України. Проте, жодний інструмент не впроваджений у всіх громадах, які є районними центрами східної України. Але більшість інструментів впроваджені у більшості громад. При цьому, найбільш повно впроваджені електронні петиції та громадські слухання. В цілому, оцінювання дозволяє констатувати, що сучасні технології публічного управління достатньо широко поширені та не є чимось чужим та незнайомим в територіальних громадах, які є районними центрами східної України. Майже усі обов'язкові інструменти демократії участі впроваджено майже у всіх оцінених територіальних громадах. Тому є достатні підстави стверджувати, що територіальні громади на сході України (принаймні, у районних центрах) готові до розширення обов'язкового асортименту інструментів парти-

© Конотопцев О С., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

сипативної демократії, яке настане в зв'язку із вступом в дію закону про народовладдя на рівні місцевого самоврядування.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, місцева рада, територіальна громада, статут територіальної громади, партисипативна демократія, загальні збори, місцеві ініціативи, громадські слухання, електронні петиції.*

Як цитувати: Конотопцев О. С. Обов'язкові процедури партисипативної демократії в адміністративних центрах районів східної України. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 155–167. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-09>

Вступ. Подальше існування України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави неможливе без залучення громадян до прийняття управлінських рішень в органах публічної влади. Тільки таке залучення дозволить владним інституціям діяти адекватно до реальних бажань та потреб громадян. А ігнорування інтересів громадськості створює загрозу неадекватності дій влади та згортання демократії як однієї з конституційних підвалин країни.

Особливо важливим це стало після початку повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації до України, коли через впровадження воєнного стану стало неможливо використовувати вибори як інструмент забезпечення адекватності влади. Вже легендарними стали дії Харківської міської влади в травні 2022 р., коли під обстрілами (в прямому сенсі цих слів!) комунальники реалізували управлінське рішення, проти якого активно виступала громадськість [17]. А закупівля барабанів для укриттів у Києві навесні 2023 р. свідчить, що неадекватність влади набуває масштабів пандемії та рис патології.

Надзвичайно актуальною ця проблема є для східних регіонів України, де ворожа пропаганда намагається сформувати відчуття відстороненості громадян від функціонування власної держави. Звісно, ворожа пропаганда однаково впливає на жителів усіх регіонів країни, але саме на сході це набуває особливо трагічних та небезпечних наслідків. Незалученість громадян України до прийняття управлінських рішень в органах влади формує у них відчуття відстороненості від власної держави. Це стає живильним середовищем для ігнорування громадянами режиму «інформаційної тиші», свідомого чи несвідомого саботажу будівництва оборонних та фортифікаційних споруд і, навіть, появи усіляких «ждунів», які стають коригувальниками ворожих ракетно-бомбових обстрілів міст України. Звісно, в Сумах чи Харкові ця біда має набагато жакливіші наслідки, ніж, наприклад, у Львові чи Києві. Таким чином, існує пряма залежність між демократією та безпекою. Тому необхідність об'єктивної оцінки стану дотримання вимог законодавства України щодо організації залучення громадян до прийняття управлінських рішень в органах влади набуває високого рівня значущості задля забезпечення громадської безпеки країни.

Саме тому одним з результатів Конференції відновлення України, яка відбулася 21-22 червня 2023 р. в Лондоні, стало усвідомлення необхідності активного

залучення громадян до процесу планування відбудови. Саме для забезпечення такого залучення 9 травня 2024 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування».

Але доводиться констатувати, що законотворча діяльність парламентарів відбувається паралельно до реальності – незалежно від реального стану справ у громадах. Рівень спроможності місцевих органів влади залучати громадськість до прийняття управлінських рішень (як щодо повоєнного відновлення, так і щодо будь-яких інших управлінських рішень) залишається невідомим. В результаті планування відновлення країни здійснюється неопублічно та без залучення громадян до прийняття рішень щодо відбудови. Леде не єдиним незаангажованим суб'єктом, спроможним об'єктивно оцінювати діяльність органів влади в сьогоденній Україні, є організована громадськість.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Більш-менш регулярні вимірювання інструментів партисипативної демократії в органах місцевого самоврядування, які мали місце ще до початку карантину проти пандемії коронавірусу COVID-19, (наприклад, «Індекс публічності» від громадської мережі «ОПОРА» [3]) стабільно свідчили про високу непрозорість діяльності органів місцевого самоврядування східної України. Більш актуальні діагностичні дослідження діяльності органів місцевого самоврядування територіальних громад (наприклад, «Рейтинг прозорості» від громадської організації “Transparency International Україна” за 2023 рік [21]) свідчать про збереження тенденцій непрозорості роботи міських рад під час війни. Але навіть ці нечисленні дослідження зосереджуються на крупних громадах (містах) та оминають увагою територіальні громади прифронтових регіонів.

Не набагато допомагають в такій ситуації спеціальні оцінювальні дослідження, об'єктом яких є інструменти місцевої демократії. Так, ГО «Центр розвитку інновацій» в рамках проекту «Посилення демократичних процесів у територіальних громадах», що реалізувався в 2023 р. за фінансової підтримки USAID, провела дослідження з оцінки стану демократії участі [19]. Але мала вибірка опитаних ставить під сумнів достовірність отриманих результатів у масштабах усієї країни. До того ж, це оцінювання зосереджено на електронних інструментах демократії, які для більшості громад залишаються здебільше екзотичними. Так, на Єдиній платформі місцевої електронної демократії “e-Dem”, яка є першим та найбільш популярним в Україні сервісом електронної демократії, із 1470 територіальних громад, які зараз існують в Україні, представлені тільки 522 [1]. А за результатами опитування представників органів місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, яке було проведене в 2023 р., різноманітні Internet-платформи та електронні петиції є найменш дієвими каналами для комунікації громадян з місцевою владою [1, с. 66].

Набагато більш ґрунтовна оцінка інструментів партисипативної демократії в територіальних громадах України була здійснена ГО «Центр політико-правових реформ» в рамках проекту «Підтримка формування державної політики розвитку місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»,

який реалізується з квітня 2023 р. за фінансової підтримки Німецького товариства міжнародного співробітництва "GIZ" [18]. Проте, це дослідження базувалося на аналізі вторинної інформації – громадські активісти працювали не безпосередньо зі статутами територіальних громад, а обробляли дані про локальні нормативно-правові акти, заборані та узагальнені міністерством юстиції України. До того ж, дослідники самі відзначали недосконалість інструменту соціологічного опитування в рамках їхнього проєкту через низький кваліфікаційний рівень респондентів (незможних розрізнити громадські слухання та громадські обговорення).

Всі наведені дослідження не були зосереджені на інструментах учасницької демократії, які є обов'язковими для застосування в органах місцевого самоврядування: громадських слуханнях, місцевих ініціативах, загальних зборах та електронних петиціях. Але ж саме ці процедури становлять основу інструментарію демократії участі в громадах – вони є базисом партисипативної демократії, її *minimum minimorum*. Неадекватність оцінки стану цієї основи містить загрози для продовження поширення народовладдя на рівні місцевого самоврядування.

Мета. Все зазначене надзвичайно актуалізує потребу громадянського оцінювання стану поширеності обов'язкових інструментів партисипативної демократії у східних регіонах України.

Методологія дослідження. Оцінка дотримання вимог законодавства України щодо організації надання адміністративних послуг була здійснена влітку 2023 року в рамках проєкту «Сприяння партисипативному врядуванню на сході України», який реалізовався ГО «Волонтерська ініціатива «Станція Харків» в 2022-2024 рр. за фінансової підтримки «National Endowment for Democracy» (NED). При цьому оцінювалися територіальні громади, які є адміністративними центрами районів, утворених у результаті адміністративно-територіальної реформи 2020 року. Ці громади були обрані на роль районних центрів завдяки своїй спроможності, розвинутій інфраструктурі та наявним організаційно-кадровим ресурсам. Тому цілком обґрунтовано очікувати, що саме в цих громадах законодавство про місцеве самоврядування виконується максимально сумлінно.

В ході оцінювання територіальні громади, які перебували в тимчасовій окупації або знаходилися безпосередньо в зоні бойових дій, не оцінювалися. Також не оцінювалися громади, в яких замість місцевих рад були запроваджені військові адміністрації населених пунктів, оскільки на останні не поширюються вимоги законодавства України про місцеве самоврядування. Для визначення окупованих та прифронтових громад використовувався «Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією», визначений наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 р. № 309 (в актуальній редакції) [4]. Таким чином, у ході здійсненого дослідження були оцінені наступні територіальні громади:

– Донецька та Луганська області – жодної громади (у неокупованих Краматорській та Покровській міських територіальних громадах утворені військові адміністрації населених пунктів);

- Полтавська обл.: Кременчуцька, Лубенська, Миргородська та Полтавська (всього — 4 громади);
- Сумська обл.: Конотопська, Охтирська, Роменська, Сумська та Шосткинська (5 громад);
- Харківська обл.: Богодухівська, Красноградська, Лозівська та Харківська (тільки 4 громади, оскільки в Ізюмській, Куп'янській та Чугуївській міських територіальних громадах утворені військові адміністрації).

В ході оцінювання поширеності механізмів партисипативної демократії в кожній громаді було перевірено наявність наступних інструментів демократії участі:

Статут територіальної громади або інший офіційний документ міської ради визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання, як це передбачено ч. 3 ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6].

Статут або інший офіційний документ територіальної громади визначає порядок внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи, як це передбачено ч. 2 ст. 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6].

Статут територіальної громади визначає порядок організації Громадських слухань, як того вимагає ч. 4 ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6].

Через офіційний веб-сайт до міської ради можна звернутися з Електронними петиціями, як того вимагає ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» [5].

Через те, що всі ці вимоги не поширюються на військові адміністрації населених пунктів, оцінювалися тільки ті громади, де продовжували функціонувати органи місцевого самоврядування.

Оцінка кожної місцевої ради за кожною з позицій здійснювалася в 2 етапи: Пошук інформації на офіційному веб-сайті місцевої ради.

Подання до місцевої ради запиту на публічну інформацію із вимогою надати для ознайомлення документ, який регламентує процедуру.

При успішному результаті оцінки на першому етапі заходи з подальшої оцінки не здійснювалася. При цьому перевірялася тільки наявність інформації на сайті та регламентація процедури в офіційному нормативному документі місцевої ради. Не оцінювалася дотримання встановлених норм, якість регламентації процедур, дієвість/реалістичність норм чи інтенсивність проведення процедур.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. В ході оцінювання було встановлено наступні результати:

Полтавська область. Статут територіальної громади міста *Кременчука* визначає порядок організації Громадських слухань та внесення на розгляд ради Місцевих ініціатив (статті 19 та 21 відповідно) [10]. Але не зважаючи на те, що ст. 20 Статут територіальної громади присвячена Загальним зборам громадян за місцем проживання, ні Статут, ні будь-який інший офіційний документ Кременчуцької міської ради не визначає порядок проведення цієї процедури. В той же час, через електронний сервіс «Електронні звернення та петиції», по-

силання на який розміщено на офіційному веб-порталі Кременчуцької міської ради та її виконавчого комітету, до міської ради можна звернутися з електронними петиціями [2].

Статут територіальної громади міста *Лубен* визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (ст. 13) та порядок організації Громадських слухань (ст. 15) [7]. Але ні Статут, ні будь-який інший офіційний документ Лубенської міської ради не визначає порядок внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи. Звернутися до міської ради з електронними петиціями можна тільки через Єдину систему місцевих петицій на платформі місцевої електронної демократії “e-DEM”, що суперечить вимогам ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Додатки до Статуту територіальної громади міста *Миргорода* визначає порядок організації Громадських слухань, проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання та внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи [12]. Але звернутися до міської ради з електронними петиціями можна тільки через систему місцевих петицій на платформі місцевої електронної демократії “e-DEM”, що суперечить вимогам ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Статут територіальної громади міста *Полтави* визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (гл. 2.6), внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (гл. 2.7) та організації Громадських слухань (гл. 2.8). Через офіційний сайт до міської ради можна звернутися з Електронними петиціями.

Сумська область. Статут територіальної громади міста *Конотоп* визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (глава 2.5) та порядок організації Громадських слухань (глава 2.7). Не зважаючи на наявність у Статуті окремої глави 2.8 «Міські ініціативи», в ньому відсутній порядок внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи. Звернутися до міської ради з Електронними петиціями можна тільки через Платформу електронної демократії “e-DEM”, що суперечить ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Статут територіальної громади міста *Охтирки* визначає порядок організації Громадських слухань (гл. 2.7) та порядок внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (гл. 2.8) [13]. Додатково порядок організації громадських слухань визначено Положенням про проведення громадських слухань у м. Охтирці, затвердженого рішенням міської ради від 10 липня 2003 р. №217-МР (зі змінами від 26 червня 2010 р.). А визначення порядку проведення Загальних зборів здійснено «Положенням про загальні збори громадян за місцем проживання в місті Охтирці», затвердженим рішенням XXIV сесії міської ради IV скликання від 7 жовтня 2004 р. №439-МР. Звернутися до міської ради з електронними петиціями можна тільки через систему місцевих петицій на платформі “e-DEM”, що суперечить вимогам ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Статут територіальної громади міста *Ромни* визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (гл. 2.5), організації Громадських слухань (гл. 2.7) та внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (гл. 2.8)

[14]. Але звернутися до міської ради з Електронними петиціями можна тільки через систему петицій на платформі "e-DEM", що суперечить вимогам ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

Статут Сумської міської територіальної громади визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (ст. 66), організації Громадських слухань (ст. 67) та внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (ст. 68) [15]. Додатково до цього порядок проведення Загальних зборів регулюється «Положенням про загальні збори громадян за місцем проживання», затверджене рішенням Сумської міської ради від 19 січня 2005 р. №1042-МР, порядок організації Громадських слухань регулюється Положенням про громадські слухання у місті Суми», затвердженим рішенням міської ради від 29 березня 2019 р. №1895-МР, а порядок внесення на розгляд міської ради Місцевої ініціативи регулюється Порядком внесення місцевих ініціатив на розгляд Сумської міської ради, затвердженим рішенням міськради від 3 березня 2015 р. №4035-МР. Але через офіційний веб-сайт до міської ради можна звернутися з Електронними петиціями, оскільки звернутися до міської ради з електронними петиціями можна тільки через систему петицій на платформі "e-DEM", що суперечить вимогам ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян».

В місті Шостка влітку 2023 р. були відсутні практично всі інструменти партисипативної демократії. І навіть у розміщеному на офіційному сайті міськради посиланні на платформу електронної демократії "e-DEM" було вказано вже неактуальну адресу. Проте, через саму платформу "e-DEM" подати до міської ради електронну петицію можна.

Харківська область. Статут територіальної громади міста Богодухів визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (ст. 22), організації Громадських слухань (ст. 23) та внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (ст. 24) [8]. Через офіційний веб-сайт до міської ради можна звернутися з Електронними петиціями.

В Краснограді порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання визначається Положенням «Про загальні збори громадян за місцем проживання», затвердженим рішенням XXVI сесії Красноградської міської ради VII скликання від 27 січня 2017 р. №772-VII. Порядок внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи визначається положенням «Про місцеві ініціативи в місті Краснограді», затвердженим рішенням XXIX сесії міської ради VII скликання від 23 березня 2017 р. №886-VII. Всупереч вимогам ч. 4 ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», порядок організації Громадських слухань визначається не Статутом територіальної громади, а окремим Положенням про громадські слухання в місті Краснограді, затвердженим рішенням XIX сесії міськради VII скликання від 6 жовтня 2016 р. №563-VII. Через офіційний веб-сайт до міської ради можна звернутися з Електронними петиціями.

Статут територіальної громади міста Лозова визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (ст. 19), внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (ст. 20) та організації Громадських слухань (ст. 21) [11]. Але до міської ради не можна звернутися з електронними петиціями.

Статут територіальної громади міста *Харкова* визначає порядок проведення Загальних зборів громадян за місцем проживання (додаток 1), внесення на розгляд ради Місцевої ініціативи (додаток 2) та організації Громадських слухань (додаток 3) [16]. Через офіційний сайт до міської ради можна звернутися з електронними петиціями: <https://petition.city.kharkov.ua/uk/>

В цілому, оцінювання стану поширеності інструментів партисипативної демократії в територіальних громадах, які є районними центрами східної України, дозволило встановити наступні результати:

Найпоширенішим інструментом демократії участі в районних центрах східної України виявилися **електронні петиції** – їх можна подати майже у всіх оцінених територіальних громадах. Серед районних центрів східної України відсутні електронні петиції тільки в Лозовій. При цьому, військові адміністрації населених пунктів не оцінювалися.

Не менш поширеним інструментом партисипативної демократії в районних центрах східної України виявилися **громадські слухання** – порядок організації цієї процедури визначено майже в усіх оцінених громадах. Порядок організації громадських слухань не визначено тільки в Шостці, а на громади, де створені військові адміністрації населених пунктів, вимога проводити громадські слухання не поширюється.

Однак, далеко не скрізь порядок організації громадських слухань визначено в законний спосіб. Так, в Краснограді регламентація цієї процедури всупереч закону про місцеве самоврядування здійснена окремим положенням, а не Статутом територіальної громади.

Дещо менш поширеним інструментом партисипативної демократії в оцінених громадах східної України виявилися **загальні збори громадян за місцем проживання** – ця процедура регламентована в 11 громадах. Порядок проведення загальних зборів громадян не внормований тільки в Кременчуці та Шостці. На громади, де створені військові адміністрації населених пунктів, вимога проводити загальні збори не поширюється.

Майже в усіх громадах, де визначено порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання, це зроблено Статутом відповідної територіальної громади. І тільки в Краснограді та Охтирці ця процедура визначена окремими положеннями. Але останнє є порушенням ч. 3 ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка передбачає, що порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається або законом, або статутом територіальної громади.

Серед усіх обов'язкових інструментів партисипативної демократії в територіальних громадах, які є районними центрами східної України, найменш поширеним є **місцеві ініціативи** – ця процедура впроваджена в 10 громадах. Порядок внесення на розгляд ради місцевої ініціативи не регламентований тільки в Конотопі, Лубнах та Шостці. В громадах, де створені військові адміністрації населених пунктів, ця процедура законодавством України не передбачена.

Майже в усіх громадах порядок подання місцевих ініціатив визначено Статутом кожної територіальної громади. І тільки в Краснограді ця процедура визначена

окремим положенням «Про місцеві ініціативи в місті Краснограді», затвердженим рішенням ХХІХ сесії міської ради VII скликання від 23 березня 2017 р. №886-VII.

Результати оцінювання ступеня поширення технологій партисипативної демократії в територіальних громадах, які є районними центрами східної України, відображені в табл. 1.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, оцінювання наявності в районних центрах східної України інструментів учасницької демократії дозволяє дійти наступних висновків. Жодний інструмент не впроваджений у всіх громадах, які є районними центрами східної України. Проте, більшість інструментів впроваджені у більшості громад – у восьми громадах впроваджені всі інструменти. Найбільш повно впроваджені *електронні петиції та громадські слухання*. Найгірша ситуація спостерігається в *Шостці* – влітку 2023 р. тут були впроваджені тільки електронні петиції.

В цілому, оцінювання дозволяє констатувати, що сучасні технології публічного управління достатньо широко поширені та не є чимось чужим та незна-

Таблиця 1

Результати оцінювання ступеня поширення технологій партисипативної демократії в територіальних громадах, які є районними центрами східної України

Table 1

Results of assessing the degree of diffusion of participatory democracy technologies in territorial communities, which are district centers of eastern Ukraine

№ з/п	Громада	Загальні збори	Місцеві ініціативи	Громадські слухання	Електронні петиції	Загальна оцінка
Полтавська обл.						
1.	Кременчук	0	1	1	1	3
2.	Лубни	1	0	1	1	3
3.	Миргород	1	1	1	1	4
4.	Полтава	1	1	1	1	4
Сумська обл.						
5.	Конотоп	1	0	1	1	3
6.	Охтирка	1	1	1	1	4
7.	Ромни	1	1	1	1	4
8.	Суми	1	1	1	1	4
9.	Шостка	0	0	0	1	1
Харківська обл.						
10.	Богодухів	1	1	1	1	4
11.	Красноград	1	1	1	1	4
12.	Лозова	1	1	1	0	3
13.	Харків	1	1	1	1	4
Разом		11	10	12	12	45

йомим в територіальних громадах, які є районними центрами східної України. Майже усі обов'язкові інструменти демократії участі впроваджено майже у всіх оцінених територіальних громадах. Тому є достатні підстави стверджувати, що територіальні громади на сході України (принаймні, у районних центрах) готові до розширення обов'язкового асортименту інструментів партисипативної демократії, яке настане в зв'язку із вступом в дію закона про народовладдя на рівні місцевого самоврядування. А активні науковці разом із громадськими діячами цілком можуть розпочати навчання посадових осіб місцевого самоврядування новому інструментарію учасницької демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О. Існуючі форми локальної демократії та механізми їх правового регулювання. Київ: Центр політико-правових реформ, 2023. 135 с.
2. Кременчук: електронні звернення та петиції. URL: <https://petition.kremen.gov.ua/petition/step> (дата звернення: 17.04.2024).
3. ОПОРА – Львів (n.d.) Індекс публічності органів місцевого самоврядування. URL: <https://opora.lviv.ua/category/indeks-publichnosti/> (дата звернення: 17.04.2024).
4. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 17.04.2023).
5. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. №393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 17.04.2024)
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
7. Статут Лубенської територіальної громади. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/ekonomika/aktualno/6930-statut-lubenskoji-teritorialnoji-gromadi> (дата звернення: 17.04.2024).
8. Статут територіальної громади міста Богодухова. URL: <https://bogoduhivskagromada.gov.ua/statut-gromadi-16-51-03-17-05-2021/> (дата звернення: 17.04.2024).
9. Статут територіальної громади міста Красноград. URL: <https://krasnohrad-rada.gov.ua/statut/> (дата звернення: 17.04.2024).
10. Статут територіальної громади міста Кременчука. URL: <https://kremen.gov.ua/?view=kremen-page&page-id=73> (дата звернення: 17.04.2024).
11. Статут територіальної громади міста Лозова. URL: <https://lozovarada.gov.ua/informatsiya-pro-misto/statut-teritorialnoji-gromadi-mista-lozova.html> (дата звернення: 17.04.2024).
12. Статут територіальної громади міста Миргорода. URL: https://myrgorod.pl.ua/files/docs/Publiczna_inform/statut_gromady_2020.pdf (дата звернення: 17.04.2024).
13. Статут територіальної громади міста Охтирки. URL: <https://okhtyrkamr.gov.ua/статут-громади-міста/> (дата звернення: 17.04.2024).
14. Статут територіальної громади міста Ромен. URL: <https://romny-vk.gov.ua/statut-teritorialnoi-gromadi-mista/> (дата звернення: 17.04.2024).
15. Статут територіальної громади міста Суми. URL: <https://smr.gov.ua/uk/dokumenty/statut-mista/71-statut-mista.html> (дата звернення: 17.04.2024).
16. Статут територіальної громади міста Харкова. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/dokumenty/ustav-territorialnoj-gromadyi.html> (дата звернення: 17.04.2024).

17. Суспільне: Харків (04.05.2022) Трамвайні колії на Весніна у Харкові частково демонтували попри петицію про збереження лінії. URL: [https://suspilne.media/235784-
tramvajni-kolii-na-vesnina-u-harkovi-demontuvali-popri-peticiu-pro-zberezenna-linii/](https://suspilne.media/235784-tramvajni-kolii-na-vesnina-u-harkovi-demontuvali-popri-peticiu-pro-zberezenna-linii/)

18. Центр політико-правових реформ (n.d.) Підтримка формування державної політики розвитку місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: [https://pravo.org.ua/projects/pidtrymka-formuvannya-derzhavnoyi-polityky-rozvytku-
mistsevogo-samovryaduvannya-ta-terytorialnoyi-organizatsiyi-vlady-v-ukrayini/](https://pravo.org.ua/projects/pidtrymka-formuvannya-derzhavnoyi-polityky-rozvytku-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-terytorialnoyi-organizatsiyi-vlady-v-ukrayini/)

19. Центр розвитку інновацій (23.02.2024) Результати дослідження стану демократії участі під час повномасштабної війни на місцевому рівні: аналітичний дашборд, лютий 2024. URL: <https://cid.center/results-study-of-the-state-of-democracy-participation/>

20. E-DEM: платформа електронної демократії (n.d.). URL: <https://e-dem.ua/> (дата звернення: 17.04.2024).

21. Transparency International Україна (11.04.2023) Між безпекою та прозорістю: дослідження роботи міських рад під час війни. URL: [https://ti-ukraine.org/research/mizh-
bezpekoju-ta-prozoristyu-doslidzhennya-roboty-miskyh-rad-pid-chas-vijny/](https://ti-ukraine.org/research/mizh-bezpekoju-ta-prozoristyu-doslidzhennya-roboty-miskyh-rad-pid-chas-vijny/)

Стаття надійшла до редакції 18.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Oleg Konotopsev, associate professor of the Department of Public Administration and Civil Service, Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1072-6362> e-mail: konotopsev@karazin.ua

OBLIGATION PROCEDURES OF PARTICIPATORY DEMOCRACY IN THE ADMINISTRATIVE CENTERS OF THE DISTRICTS OF EASTERN UKRAINE

Abstract. The article highlights the results of assessing the degree of prevalence of participatory democracy tools in the territorial communities of eastern Ukraine, the obligation of which is determined by the legislation of Ukraine on local self-government. The article substantiates the choice of assessment objects and outlines the assessment methodology. During the assessment, the availability of procedures for holding general meetings of citizens at the place of residence, submission of local initiatives, organization of public hearings and appeals through electronic petitions was checked in territorial communities. The object of evaluation was the local self-government bodies of territorial communities, which became district centers after the territorial reform of 2020. 13 city councils in three Eastern Ukrainian regions of Ukraine – in Poltava, Sumy and Kharkiv regions – became such. During the evaluation, a high level of prevalence of mandatory tools of participatory democracy in the east of Ukraine was revealed. However, no tool has been implemented in all communities, which are the district centers of eastern Ukraine. But most of the tools are implemented in most communities. At the same time, electronic petitions and public hearings are the most fully implemented. In general, the assessment allows us to state that modern technologies of public management are quite widespread and are not something foreign and unfamiliar in territorial communities, which are the district centers of eastern Ukraine. Almost all mandatory instruments of participatory democracy have been implemented in almost all evaluated territorial communities. Therefore, there are sufficient grounds to assert that the territorial

communities in the east of Ukraine (at least in the district centers) are ready for the expansion of the mandatory range of tools of participatory democracy, which will come in connection with the entry into force of the law on people's power at the level of local self-government.

Key words: *local self-government, local council, territorial community, territorial community statute, participatory democracy, general meetings, local initiatives, public hearings, electronic petitions.*

In cites: Konoptsev, O. S. (2024). Obligation Procedures of Participatory Democracy in the Administrative Centers of the Districts of Eastern Ukraine. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 155–167. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-08> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Boyko, O. (2023). Existing forms of local democracy and mechanisms of their legal regulation. Kyiv, Center for Political and Legal Reforms, 135 [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
2. Kremenchuk: electronic appeals and petitions. URL: <https://petition.kremen.gov.ua/petition/step> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
3. OPORA – Lviv (n.d.) Publicity index of local self-government bodies. URL: <https://opora.lviv.ua/category/indeks-publichnosti/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
4. List of territories on which hostilities are (were) conducted or temporarily occupied by the Russian Federation: Order of the Ministry on Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine December 22, 2022 No. 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
5. On appeals by citizens: Law of Ukraine dated October 2, 1996 No. 393/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
6. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
7. Statute of the Lubensk Territorial Community. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/ekonomika/aktualno/6930-statut-lubenskoji-territorialnoji-gromadi> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
8. Charter of the Territorial Community of the City of Bogodukhov. URL: <https://bogoduhivska-gromada.gov.ua/statut-gromadi-16-51-03-17-05-2021/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
9. Statute of the Territorial Community of the City of Krasnograd. URL: <https://krasnograd-rada.gov.ua/statut/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
10. Statute of the Territorial Community of the City of Kremenchuk. URL: <https://kremen.gov.ua/?view=kremen-page&page-id=73> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
11. Statute of the Territorial Community of the City of Lozova. URL: <https://lozovarada.gov.ua/informatsiya-pro-misto/statut-territorialnoji-gromadi-mista-lozova.html> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
12. Charter of the Territorial Community of the City of Myrhorod. URL: https://myrhorod.pl.ua/files/docs/Publiczna_inform/statut_gromady_2020.pdf [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
13. Charter of the Territorial Community of the City of Okhtyrka. URL: <https://okhtyrkamr.gov.ua/statut-gromady-mista/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
14. Statute of the Territorial Community of the City of Romain. URL: <https://romny-vk.gov.ua/statut-territorialnoi-gromadi-mista/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

15. Statute of the Territorial Community of the City of Sumy. URL: <https://smr.gov.ua/uk/dokumenty/statut-mista/71-statut-mista.html> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
16. Charter of the Territorial Community of the City of Kharkiv. URL: <https://www.city.kharkiv.ua/uk/dokumenty/ustav-territorialnoj-gromadyi.html> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
17. Public: Kharkiv (2022). Tram tracks on Vesnin in Kharkiv were partially dismantled despite a petition to preserve the line. URL: <https://suspilne.media/235784-tramvajni-kolliina-vesnina-u-harkovi-demontuvali-popri-peticiu-pro-zberezenna-linii/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
18. Center for Political and Legal Reforms (n.d.) Support for the Formation of State Policy for the Development of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine. URL: <https://pravo.org.ua/projects/pidtrymka-formuvannya-derzhavnoyi-polityky-rozvytku-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-terytorialnoyi-organizatsiyi-vlady-v-ukrayini/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
19. Center for Innovation Development (2024). Results of the Study of the State of Participatory Democracy in All-out War at the Local Level: Analytical Dashboard, February 2024. URL: <https://cid.center/results-study-of-the-state-of-democracy-participation/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
20. E-DEM: The Electronic Democracy Platform (n.d.). URL: <https://e-dem.ua/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).
21. Transparency International Ukraine (2023). Between Security and Transparency: A Study of the Work of City Councils During the War. URL: <https://ti-ukraine.org/research/mizh-bezpekoyu-ta-prozoristy-roboty-miskyh-rad-pid-chas-vijny/> [in Ukrainian] (accessed 17.04.2024).

The article was received by the editors 18.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Розділ 4

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

<http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-10>
УДК 351/354(007.5)

Лукін Сергій Юрійович,

доктор наук з державного управління, доцент,
директор Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області,
площа Лесі Українки, 1, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6516-5605>
e-mail: serge.lukin77@gmail.com

Тихоненко Олександр Олександрович,

кандидат наук з державного управління,
викладач Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області,
площа Лесі Українки, 1, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5140-3737>
e-mail: tikhonenko4mail@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ В СИСТЕМАХ БЕЗПЕКИ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. В статті пропонується авторське бачення щодо можливостей та ефективності використання сучасних наукових методів в системах забезпечення фізичної безпеки об'єктів різних форм власності, в тому числі й об'єктів критичної інфраструктури. Метою даної статті є продовження дослідження механізмів профайлінгу у сфері виявлення загроз в державній безпеці, що особливо актуально в умовах глобальних геополітичних змін, які стали передумовами підвищення військових, кримінальних, терористичних та інших ризиків та загроз. Все це комплексно спливає на систему публічного управління, тому авторами крізь призму безпеки як стану та процесу висвітлено актуальну потребу щодо пошуку та розробки ефективних практичних методів їх досягнення. Профайлінг як метод прогностичного аналізу поведінки антропогенного виду загроз – порушника та пов'язаних з ним подій – є важливим практичним інструментом в арсеналі кінцевого виконавця – фахівця в сфері охорони (захисту). У статті досліджується теоретичний та практичний базис впровадження в практичні процеси забезпечення безпеки об'єкту критичної інфраструктури в умовах підвищених військових ризиків. Розглянуто способи інтеграції профайлінгу з іншими технологіями забезпечення фізичної безпеки, включа-

© Лукін С. Ю., Тихоненко О. О., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

ючи сучасні системи відеоспостереження, контролю та управління доступом, штучного інтелекту та інших. Показано, що ефективно забезпечення фізичної безпеки вимагає не тільки сучасного оснащення систем безпеки та високої кваліфікації кінцевих виконавців – співробітників, здатних оперативно реагувати на загрози, – а й у створенні певного середовища, при якому використання такого оснащення та співробітників буде мати максимально продуктивний рівень із залученням мінімально необхідних ресурсів. Для підвищення ефективності державного управління в відповідній сфері на основі проведених досліджень зроблено висновок про необхідність розробки єдиної методології, стандартів та протоколів для застосування профайлінгу в процесі побудови системи фізичної безпеки об'єктів критичної інфраструктури, що дозволить підвищити ефективність виявлення та запобігання загрозам, мінімізувати рівень ризиків для цивільного населення та забезпечити стабільне функціонування критично важливих об'єктів, навіть в умовах військової нестабільності, раціонально використовувати ресурси, сили та засоби. Авторами розглядаються перспективи подальших досліджень у галузі профайлінгу та його інтеграції з перспективними технологіями, спрямованими на підвищення рівня державної безпеки.

Ключові слова: профайлінг, національна безпека, державне управління, критична інфраструктура.

Як цитувати: Лукін С. Ю., Тихоненко О. О. Застосування профайлінгу в системах безпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 168–182. <https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-10>

Вступ. В сучасних умовах державні об'єкти – підприємства, установи, організації, органи місцевого самоврядування та державної влади, об'єкти критичної інфраструктури тощо (далі – важливі об'єкти) перебувають у стані високої ймовірності реалізації великого спектру загроз їхнього сталого функціонування. У зв'язку з високим рівнем динамічності подій в країні, достатньо важко з високим рівнем точності визначити всі можливі негативні наслідки. Вся система державного управління перебуває в стані невизначеності та постійних зовнішніх ризиків. Окремо хочемо зауважити, що це контрастує з тим, що у разі настання небезпеки на важливому об'єкті може утворитися ланцюгова реакція, що зачепить всі важливі державні сектори, починаючи від забезпечення базових потреб людини до основних життєво важливих функцій держави – здібностей, можливостей державних сил та засобів забезпечувати власну безпеку, що особливо актуально під час військового стану в умовах повномасштабної агресії ворога.

Загалом, важливі об'єкти мають широкий спектр впливу та вагоме значення для сталого функціонування держави, а порушення їхнього функціонування може призвести до виникнення кризової, небезпечної ситуації державного, регіонального, місцевого чи локального значення. У зв'язку з цим актуальними постають питання, які охоплюють коло завдань із забезпечення фізичної безпеки всіх важливих об'єктів.

Мета. Метою статті є дослідження ролі та місця застосування профайлінгу в безпекових заходах, що спрямовані на забезпечення фізичної безпеки (охорони захисту) об'єктів, зокрема, теоретичної та практичної оцінки і визначення

ефективності профілювання порушника, розробки ефективного механізму організації безпекового середовища щодо об'єкту забезпечення фізичної безпеки, в тому числі й об'єктів критичної інфраструктури в умовах воєнного стану.

Огляд літератури. У спеціалізованій літературі безпека об'єкта як термін трактується у широкому сенсі – від стану об'єкта при якому відсутня будь-яка небезпека, до процесу щодо спроможності досягнення такого стану. Наприклад, згідно Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» термін, який нас цікавить трактується як: «стан захищеності критичної інфраструктури, за якого забезпечується функціональність, безперервність роботи, цілісність і стійкість критичної інфраструктури», а процес щодо досягнення такого стану захисту як – «всі види діяльності, спрямовані на своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізацію загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків їх реалізації». В той же час Закон України «Про національну безпеку України» трактує поняття безпеки як стан: а) «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру»; б) «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [8, 9].

Вивчаючи сутність трактування терміну безпеки від філософського до таких, що викладені в діючому чинному законодавстві, ми можемо зробити припущення про те, що для забезпечення безпеки як процесу необхідні ефективні механізми з попередження, виявлення та локалізації (припинення) реалізації небезпеки (загрози) важливих об'єктів, а у разі їх настання – мінімізації чи компенсації збитків. Також зазначимо, що досягнення визначеного стану захищеності неможливе без забезпечення фізичних заходів, що необхідні для збереження цілісності важливих об'єктів, попередження, реагування та локалізації небезпек (загроз) шляхом здійснення охорони (захисту) визначеного об'єкта чи окремого його елементу. Ефективні заходи з охорони об'єкта повинні здійснюватися комплексно з використанням необхідних інженерних, технічних, адміністративних, фізичних та інших заходів та засобів, в тому числі фахівців, персоналу охорони (захисту), які здійснюють захист об'єкту та/або його складових – майна, устаткування, інформації, природних та інших ресурсів, життя та здоров'я персоналу тощо.

Багатьма вітчизняними науковцями (Д. Бобро, В. Франчук, П. Пригунов, С. Мельник, М. Шутий, А. Сосин, Ю. Оніщенко, К. Чукалов, А. Синжерян, В. Ємельянов, Г. Бондар, С. Кондратов, О. Суходоля та ін.) проводилась робота в напрямку аналізу науково-аналітичних, нормативно-правових та інших джерел, за результатами якої багато з них визначають, що з різних причин в Україні відсутня усталена система безпеки важливих об'єктів, а питання організації фізичної безпеки часто розглядаються частково, не повно, фрагментарно [1, 2, 4, 5, 10, 13, 17, 18, 21]. Особливо це контрастує в ході порівняння безпекових заasad, впроваджених в країнах НАТО та Європейського союзу. Таку особливість пояснюють тим, що вищевказані країни були піонерами в створенні початкових безпекових концепцій, визначення важливих об'єктів як критичної інф-

раструктури та неопосередковане поєднання їхнього сталого функціонування безпосередньо з національною безпекою країни [6].

Наприклад, вважається, що вперше термін «критична інфраструктура» з'явився у 1996 році в Сполучених Штатах Америки. В 2001 році в США вже було прийнято перший закон, у якому чітко було заявлено про тісний зв'язок між державною безпекою та станом захищеності важливих державних об'єктів. Проте, незважаючи на значно вищий рівень теоретичного та практичного забезпечення в частині, що стосується питань захисту важливих об'єктів, країни ЄС та НАТО все одно визначають досить актуальними питання безпеки та наголошують на подальшому вдосконаленні систем та процедур захисту, про що неодноразово заявлялось та оприлюднювалось в засобах масової інформації президентом Єврокомісії Урсулою фон дер Ляйен та генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом [3,7].

Вивчаючи джерела виникнення небезпеки як явища, що здатне за певних умов завдати негативного впливу на цілісність чи стале функціонування важливих об'єктів, нами було виділено та умовно поділено їх на дві групи: за явної участі людини як джерела (антропогенні небезпеки) та без такої участі (природні небезпеки) [17 С. 148-149].

Забезпечення безпеки важливих об'єктів може складатись із значної кількості заходів, що направлені на забезпечення мінімізації економічних, екологічних, кримінальних, терористичних, інформаційних, правових та інших небезпек. Так, одним із першочергових, базових заходів є створення безпекового середовища шляхом визначення меж об'єкта та забезпечення їх фізичного захисту (охорони), контрольованого потрапляння осіб на територію, переміщення майна, першочергового реагування на надзвичайні події тощо.

Здійснення фізичної охорони є складовим механізмом забезпечення безпеки об'єктів, що містить (повинно містити) фізичні, технічні, інженерні та інші заходи, що охоплюють широку сферу можливих (потенційних) загроз важливим державним та приватним об'єктам [4]. У той же час, персонал охорони (людина) своєю діяльністю чи бездіяльністю може становити небезпеку (загрозу) таким об'єктам, у зв'язку з чим набуває актуальності безпосередня оцінка діяльності та розробка ефективних алгоритмів їхніх дій, створення належних умов для безпосереднього виконання завдань за призначенням, особливо в умовах впровадження у державі правового режиму воєнного стану.

Методологія дослідження. Для вивчення застосування профайлінгу в системах безпеки об'єктів критичної інфраструктури в умовах воєнного стану було розроблено багатоетапну методологію, яка включала в себе теоретичний аналіз, емпіричне дослідження та метод синтезу отриманих даних.

Першим етапом дослідження стало вивчення наукових джерел та останніх вітчизняних та міжнародних досліджень з теми профайлінгу та безпеки об'єктів критичної інфраструктури. Було проведено аналіз напрацювань, статей, тез наукових конференцій, а також міжнародних стандартів та протоколів безпеки. Особлива увага приділялась матеріалам, що описують застосування профайлінгу в умовах підвищених рівнів загроз, таких як терористичні акти та військові

конфлікти. Було виокремлено ключові концепції, методи та інструменти профайлінгу, що застосовуються в безпековій сфері.

На другому етапі проводили емпіричне дослідження, що охоплювало збирання даних шляхом опитування та проведення інтерв'ю як з експертами, так і з кінцевими виконавцями заходів в галузі безпеки, в ході чого було опитано представників державних структур, приватних охоронних компаній та академічної спільноти. Для збору даних використовувались анкети з попереднього наукового дослідження, що дало змогу отримати динаміку розвитку та дані про поточні практики і проблеми застосування профайлінгу в практичній діяльності з виявленні загроз державній безпеці в мирний час та в умовах воєнного стану.

Отримані дані було опрацьовано та проаналізовано з використанням методів якісного, порівняльного та кількісного аналізу. Застосовувалися статистичні методи для виявлення закономірностей і тенденцій у використанні профайлінгу, проведено SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких сторін, можливостей і загроз) профайлінгу як інструменту забезпечення фізичної безпеки об'єктів. Крім того, використовувався кейс метод для детального розгляду конкретних випадків успішного та неуспішного застосування профайлінгу в реальних умовах.

На завершальному етапі дослідження проводився синтез теоретичних та емпіричних даних, в ході якого було сформульовано найбільш перспективні алгоритми дій щодо поліпшення практик застосування профайлінгу в умовах воєнного стану, заходи щодо інтеграції профайлінгу з іншими безпековими технологіями, розроблено рекомендації з навчання та підготовки персоналу, а також можливі заходи міжвідомчої взаємодії, що є одним з важких елементів системи державного управління та безпеки.

Для перевірки надійності та валідності результатів дослідження було проведено експертну оцінку запропонованих рекомендацій. Окремі результати дослідження та рекомендації було презентовано на наукових конференціях і семінарах, де вони отримали схвальні відгуки та зауваження, що дало змогу скоригувати та покращити запропоновані методи та підходи. Таким чином, методологія дослідження містила в собі комплексний підхід, який поєднував теоретичний аналіз, емпіричне дослідження та синтез отриманих даних, що дало змогу глибоко та всебічно вивчити застосування профайлінгу в безпекових процесах.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Вагомим елементом забезпечення безпеки важливих об'єктів є підтримання належного рівня стійкого, безперервного функціонування цього процесу. Такий процес можна уявити як комплексний, синхронний алгоритм злагодженої взаємодії всіх його складових елементів.

Будь-який алгоритм – це, перш за все, сукупність, набір інструкцій, правил, дій, команд тощо, що направлені окремому складовому елементу (виконавцю) щодо досягнення визначеної місії, виконання задачі та досягнення необхідного результату. Порушення виконання (невиконання, неналежне виконання) дій таких алгоритмів веде (може призвести) до збоїв, затримці та\або неспроможності досягти визначеного необхідного результату. Таким чином, зважаючи на вищесказане, при розгляді великої кількості видів та типів загроз з групи ан-

тропогенних – кримінальні, терористичні, техногенні, інформаційні, соціальні, політичні тощо, – ми виділяємо людину як основне джерело виникнення антропогенного ризику та загрози – порушника.

В ході вивчення спеціалізованих науково-інформативних джерел, нами встановлено, що більшість визначає порушника як того, хто порушує, нехтує, протидіє чи не виконує набір визначених правил і, як правило, визначається терміном «особа порушника» [11,12, 19, 22].

Вивчаючи профайлінгові механізми в сфері виявлення загроз державного безпекового сектору, нами було встановлено, що при проведенні оцінювання людини, на безпеку чи загрозу, обов'язково необхідно враховувати та оцінювати поведінку людини по відношенню до середовища, в якому вона перебуває (може перебувати): соціуму, живим чи неживим предметам, об'єктам, процесам тощо. У такому разі одиницею виміру при оцінці людини є вчинок, тобто, окрема усвідомлена дія, реалізований акт по відношенню до когось чи чогось.

Розглядаючи поведінку через вчинок людини, крізь призму безпеки, моралі та права, його можна оцінювати як безпечний чи небезпечний, позитивний чи негативний, правомірний чи злочинний тощо. Відповідно до такої оцінки, особа порушника стає або може стати антропогенною загрозою у разі реалізації нею певної закінченої дії, а поведінку в такому випадку можна трактувати як небезпечну, ризиковану чи загрозову.

У свою чергу для кожного окремого об'єкта, щодо якого здійснюється захист, може бути більшою або меншою мірою актуальний той чи інший вид порушника з відповідною небезпечною поведінкою – терорист, злодій, хуліган, диверсант, вбивця, шпигун тощо. У зв'язку із зазначеним, важливим завданням кінцевого виконавця – представником підрозділу охорони (захисту), – є знання та вміння визначити ознаки небезпечної поведінки порушника (поведінкові патерни), своєчасне виявлення, підготовка та реалізація заходів з реагування, припинення та/або локалізації реалізації загрози. Сукупність ознак небезпечної особи (порушника) в процесі здійснення профайлінгу визначають як профіль порушника, а сам процес виявлення – профайлінгом [16].

Водночас, в рамках дослідження авторами проведено опитування представників державних та приватних підрозділів, задіяних в безпосередніх заходах з охорони (захисту) об'єктів, в тому числі й державних та приватних об'єктів, що входять до об'єктів критичної інфраструктури. За результатами опитування співробітників підрозділів, що забезпечують охорону (захист) вищевказаних об'єктів, було виявлено таке: низький рівень розпізнавання емоційних станів людини (менше 40% вірних визначень) у зв'язку з низькою обізнаністю щодо фізіологічних особливостей прояву емоцій на обличчі людини; високий рівень визначення стану алкогольної сп'янілості (97% вірних відповідей), проте низькі показники визначення наркотичної сп'янілості (28% вірних відповідей); низький показник ідентифікації психічно хворих осіб з явними патологіями (>50% вірних відповідей). Окремо хочемо зауважити, що велика кількість респондентів, що виконувала обов'язки з охорони (захисту) об'єктів критичної інфраструктури, здебільшого відкидала можливість появи порушника на їхніх об'єктах з ознаками профілю терориста, шпигуна, диверсанта [17, С. 119-124].

Після початку масованого повномасштабного вторгнення ворога велика кількість важливих об'єктів, на яких перебували респонденти дослідження, зазнала диверсійних проявів та прямих атак ворога, в результаті чого респонденти отримали та адсорбували певний унікальний досвід. Це дало змогу нам провести повторне тестування та розглянути можливу ефективність й доцільність впровадження механізмів профайлінгу в умовах введення режиму воєнного стану та значного підвищення військових ризиків для важливих об'єктів.

За результатами опрацювання анкетних даних повторного опитування значної зміни зазнали результати позитивних відповідей щодо визначення патернів поведінки порушника з психічною хворобою (72% проти 48%), з залежністю та наркотичним сп'янінням (51% та 73% проти 29% та 38%). Також для більшості об'єктів особовим складом було визначено поведінкові патерни порушників з профілю «спостерігач», «фотограф», «диверсант», що включали в себе ознаки протиправної поведінки щодо отримання інформації про об'єкт охорони з подальшим нанесенням ворогом ракетно-дронових атак з повітря, терористично-диверсійних дій тощо. Наприклад, в ході проведення охоронних заходів на одному з державних об'єктів, що відносяться до критичної інфраструктури, за 2022 рік було виявлено та передано правоохоронним органам 134 особи, за 2023 рік – 799 осіб та за перше півріччя 2024 року – 260 осіб. Враховуючи, що при досить високому рівні визначених загроз станом на перше півріччя 2024 року не відбулось їхнього розвитку та перетворення в безпосередню небезпеку, можна говорити про високу ефективність впровадження профайлінгу в загальний комплекс системи безпекових заходів.

Окремо контрастує факт того, що після проведення анкетування в додаткових опитувальних бесідах у респондентів відмічається стійка впевненість, що їхній об'єкт в сучасних умовах є потенційною ціллю розвідувальної, диверсійної та терористичної діяльності ворожих елементів військових формувань та спеціальних служб. Водночас на момент аналогічного дослідження в умовах мирного часу більшістю респондентів даний факт категорично заперечувався, а при запропонуванні відкидався.

В процесі побудови, вдосконаленні чи проведенні інших безпекових заходів з підвищення ефективності функціонування комплексної системи фізичної безпеки, впровадження механізму моделювання об'єкту забезпечення охорони (захисту), аналізу дій порушника, розрахунку інших можливих сценаріїв виникнення та реалізації ризику тієї чи іншої загрози створюється можливість оцінювання потенційної небезпеки та розроблення як ефективних заходів, так і самої системи фізичної безпеки (охорони, захисту) з найбільш раціональним використанням ресурсів. Це дозволяє охопити більшість вимог, які необхідні для забезпечення та проведення безпекових заходів, основною задачею яких є недопущення та/або мінімізація реалізації ризику виникнення загрози.

Превентивність в даному випадку досягається перш за все тим, що при подоланні перших рубежів системи захисту, за підозрілими або небезпечними ознаками візуально та/або за допомогою технічних засобів виявляється та фіксується потенційний порушник. Співробітник підрозділу охорони посилює

увагу, фокусується на спостереженні та контролі ситуації, а у разі фіксації та розвитку небезпечної поведінки порушника, час, який необхідний на дії щодо реагування та припинення реалізації небезпеки скорочується, що значно підвищує ефективність виконання особовим складом завдань за призначенням.

Також проведення оцінки (розрахунку, моделювання) можливих ризиків і втрат з використанням елементів профайлінгу, а саме створення моделі, профілю порушника, при реалізації небезпеки дає змогу оцінити необхідний мінімум та/або максимум залучених сил і засобів необхідних для забезпечення безпеки важливим об'єктам.

Для зображення раціонального використання ресурсу з впровадженням профайлінгу далі наведемо приклад забезпечення фізичної безпеки об'єкту – посадовій особі, щодо якої здійснюється охорона. При здійсненні безпекових заходів було виявлено вразливість, а саме в режимній зоні, в місці постійного перебування об'єкта, було виявлено відкриту ділянку місцевості, яка створювала потенційному порушнику умови, що несли загрозу життю та здоров'ю об'єкта охорони, про що було сповіщено відповідний підрозділ. Після аналізу ризиків відповідний підрозділ забезпечення запропонував провести комплекс інженерних та технічних безпекових заходів щодо створення захисного бар'єру відповідного рівня захисту згідно будівельних норм та галузевих стандартів України (ГСТУ 78.11.002-1999; ДСТУ 3892-99) для мінімізації рівня ризику. Загальна сума забезпечення таких заходів склала близько 62 мільйонів грн.

Водночас, при розробленні моделювання об'єкту охорони з використанням профайлінгу порушника та аналізу шкоди у разі реалізації ризику в небезпеку, було отримано дані, які свідчать, що першочергово розроблені заходи з реагування на ризик мають низьку вірогідність зниження цього ризику до необхідного мінімального рівня при одночасному витрачанні значних сил та засобів, в тому числі й бюджетних фінансових ресурсів. Таким чином, провівши експериментальне дослідження та практичну апробацію результатів вищевказаних заходів, а саме програвання сценаріїв розвитку загрози різних профілів порушника відповідно до моделі об'єкту забезпечення безпеки, було встановлено, що для мінімізації ризику достатнім є проведення комплексу фізичних, інженерних та технічних заходів, що забезпечує витрачання фінансових ресурсів у 33,7 разів менше, ніж першочергово було заявлено.

Матриця об'єкту охорони, на якому перебуває особа, яка охороняється, показала, що основна увага приділяється таким аспектам: визначення рівня захищеності об'єкту; наявність і стан системи безпеки та охорони (захисту), режимних (закритих, обмежених), відкритих зон та порядку доступу в такі зони; наявність і стан інженерних загороджень; межі зон з доступом сторонніх; межі режимних зон з доступом визначеного кола осіб, які можуть бути оцінені на безпеку/загрозу, рівень ризику; наявність сил та засобів реагування – підрозділу фізичної охорони; рівень підготовки особового складу, їхнього оснащення тощо. Також здійснювалось моделювання та оцінка інших потенційних ризиків, загроз, розмір завданої шкоди у разі синергії ризиків і загроз.

При оцінюванні антропогенних небезпек (загроз), основну увагу було приділено профілю порушника як основному джерелу виникнення ризику, що в

процесі розвитку становив загрозу життю і здоров'ю особи, щодо якої впроваджувались заходи з забезпечення фізичної безпеки, тобто небезпека стосувалась фактично існування об'єкта охорони.

Основну увагу було зосереджено на наступних складових елементах профілю порушника:

- тип порушника (терорист, вбивця-найманець, диверсант тощо);
- мотиви (економічні, релігійні, особисті тощо);
- загальна модель небезпечної поведінки («суїцидальна маска», ейфорія, психічні вади, стани, розлади, окремі особливості протиправної поведінки порушника, за відсутності яких задуманий вчинок не відбудеться тощо);
- наявність знань та вмінь (освіта, життєвий чи професійний досвід, спеціальні вміння та навички тощо);
- обізнаність щодо об'єкту охорони (захисту) (знання об'єкту, способи отримання закритої інформації про об'єкт, наявність інформатора з середовища тощо);
- оснащеність порушника (наявність озброєння, техніки, приладдя тощо);
- ймовірна тактика дій при реалізації небезпеки;
- стійкий психоемоційний стан порушника (низька тривожність, холодність, агресія, беземоційність тощо);
- ознаки порушника (беземоційність у терориста-смертника, агресія у збудливого порушника, наявність сп'яніння тощо);
- загальний візуальний опис портрету порушника (наприклад: чоловік або жінка віком від 20 до 40 років, має гарну фізичну підготовку, з релігійними та особистими мотивами помсти; має спеціальні знання та вміння з вогневої підготовки, використовує холодну та/або вогнепальну зброю, вибухівку, а серед гардеробу переважають речі на 1-2 розміри більші від реального (за такими речами можна сховати вибухівку, зброю для здійснення злочину); емоції переважно відсутні, проте, в момент здійснення небезпечної дії, або при контакті з представниками сфери безпеки та правопорядку на обличчі можуть одночасно проявлятися емоції «злочинної трійки» (гнів + презирство + відраза) або ознаки стресу, страху; при здійсненні нападу буде вести себе зухвало, з використанням елементів несподіванки; може перебувати під дією стимуляторів або наркотичних речовин тощо).

В ході вивчення методичних настанов та наукових праць фахівців з безпеки, ми виявили, що існує велика кількість видів будови систем та структур фізичної безпеки [1, 2, 12, 19, 20, 21]. Проте, не зважаючи на існуюче розмаїття підходів, такі системи повинні вирішувати завдання з попередження, недопущення, виявлення, припинення (локалізації) реалізації небезпеки щодо об'єкту забезпечення безпеки (ОЗБ). Вказані завдання вирішуються шляхом побудови системи безпеки, яка містила б в собі фіксовані за послідовністю та місцем межі, які повинна подолати загроза в процесі її безпосереднього виникнення та реалізації небезпеки.

Відповідно до розробленої нами схеми, де особа порушника (людини) визначена як основний вид антропогенної загрози, ефективна система рубежів захисту (охорони) складається з наступних елементів:

1. Рубіж стримування повинен стримати особу (антропогенний ризик) від дій, що створюють небезпеку для об'єкту охорони (наприклад, «Статут гарні-

зонної та вартової служби» ЗС України (п.1.2 додатку 4) рекомендує попереджати сторонніх осіб інформаційними табличками зупиняючого, регулюючого чи заборонного характеру, що в свою чергу несе стримуючий ефект, а їхнє ігнорування потенційним порушником виявляє його заздалегідь) [14, с. 307];

2. Інформаційний рубіж повинен виявити та ідентифікувати ризик та\або небезпеку, та сповістити кінцевий елемент (співробітника), що буде реагувати – локалізувати, припиняти розвиток небезпеки тощо;

3. Інженерно-технічний рубіж повинен зупинити, затримати чи уповільнити розвиток небезпеки (наприклад, просування порушника шляхом встановлення інженерного загородження, паркану, турнікету, систем контролю доступу тощо);

4. Адміністративно-правовий рубіж створює необхідні можливості для реагування, локалізації та мінімізації наслідків у разі реалізації небезпеки (створення регулюючих нормативно-правових документів, що надають права співробітникам охорони та\або стримують у правах сторонніх осіб – інструкції, регламенти, порядки застосування сили, спеціальних засобів тощо);

5. Фізичний рубіж зупиняє загрозу шляхом здійснення фізичного реагування та вживання всіх необхідних заходів щодо припинення, локалізації розвитку чи мінімізації втрат (збитків) у разі розвитку небезпеки (співробітник підрозділу охорони, озброєння, спеціальна техніка, керовані засоби тощо).

Якщо таку систему візуалізувати, то схематично вибудований комплекс системи фізичного захисту буде мати наступний вид (рис. 1).

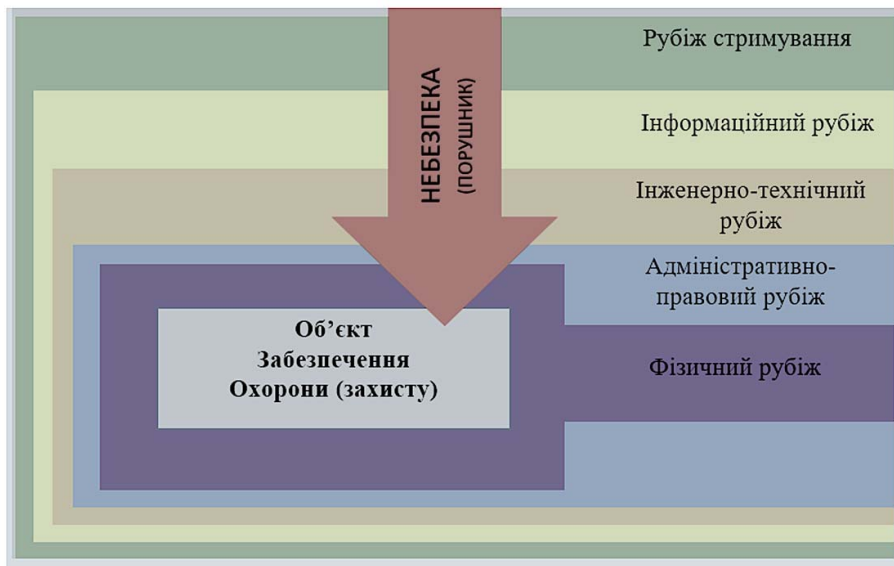

Рисунок 1. Схема побудови системи забезпечення фізичної безпеки об'єкта з забезпечення охорони (захисту) з використанням багаторубіжної системи захисту

Figure 1. Scheme of building a physical security system for a security (protection) object using a multi-barrier protection system

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, використовуючи профайлінг в комплексі безпекових заходів на важливих об'єктах, створюються сприятливі умови для ефективного виконання співробітниками охорони завдань за призначенням. Такими завданнями є виявлення, оцінка та реагування на ризики антропогенної групи шляхом ідентифікації потенційних чи реальних порушників та швидкого обрання найбільш ефективних стратегій щодо попередження чи припинення розвитку небезпеки та\або мінімізації негативних наслідків.

Фактично, можна зазначити, що використання профайлінгу дозволяє на 35% підвищити ефективність виявлення ризиків антропогенної групи, на 20% поліпшити релевантну оцінку та на 25% пришвидшити реагування на відповідні загрози.

В процесі організації заходів із забезпечення фізичного захисту, а саме моделювання профілю особи порушника та його оцінки, виникають умови щодо підвищення ефективності комплексного забезпечення безпеки об'єкту, шляхом навчання, перепідготовки кінцевих виконавців в системі захисту об'єкта – фізичного рубіжу, який уособлює собою співробітників фізичної безпеки.

Для швидкої оцінки та максимально точної верифікації моделі профілю особи, яка може становити потенційну небезпеку рекомендується створити практично-навчальний комплекс. Окрім програм тренінгів та навчання доцільно розробити програмне забезпечення, яке зможе працювати в якості віртуального тренажера на мобільних пристроях.

Також, можна зазначити, що додатково для підвищення ефективності процесу використання профайлінгу співробітниками відповідних служб доцільно використовувати засоби автоматичної фіксації та розпізнавання небезпек. Це дозволить на 40% збільшити вірогідність релевантної оцінки моделі поведінки потенційного порушника та оптимізує систему використання ресурсів всіх видів.

Практична апробація механізмів профайлінгу може дозволити вирішувати завдання з раціонального використання сил та засобів в ході побудови як загальної систем фізичної безпеки, так і її окремих елементів, а не тільки вирішувати завдання кінцевим виконавцем з поточного моніторингу, виявлення, ідентифікації, припинення та\або локалізації розвитку небезпеки чи заходів мінімізації завданих втрат у разі її реалізації.

Підсумовуючи все вищезазначене, ми можемо стверджувати, що профайлінг займає важливу роль в практично-прикладних процесах з організації безпекового середовища об'єкта забезпечення фізичної безпеки, в тому числі й об'єктів критичної інфраструктури в умовах воєнного стану. Адаптація та інтегрування методів профайлінгу порушника в практичну діяльність на різних рівнях управління (тактичний рівень – працівники підрозділів охорони (захисту); оперативний та стратегічний рівні – середня та вища управлінська ланка) дозволить підвищити ефективність виконання завдань за призначенням в частині забезпечення фізичного захисту об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобро Д. Г. Методологія оцінки рівня критичності об'єктів інфраструктури. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 77–86.

2. Бобро Д. Г. Визначення критеріїв оцінки та загрози критичній 266 інфраструктурі. *Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка*. 2015. № 4 (37). С. 83–93.
3. Генеральний секретар НАТО обговорив захист критичної підводної інфраструктури, підтримку України з міністрами оборони країн ЄС. URL: http://www.nato.int/cps/uk/patohq/news_220058.htm (дата звернення 03.04.2024).
4. Гордонов В.П., Сухонько С.М. Методика оцінювання вразливості системи фізичного захисту ядерної установки від нападу озброєних злочинців. *Честь і закон*. 2018, № 4(67). URL: <https://typeset.io/pdf/metodika-otsiniuvannia-vrazlivosti-sistemi-fizichnogo-jhadome8cy.pdf>
5. Громовенко К. В. Захист критично важливих об'єктів інфраструктури в контексті міжнародного миру та безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 329-331.
6. Державна система захисту критичної інфраструктури в системі забезпечення національної безпеки: аналіт. доп. / за ред. О. М. Суходолі. Київ, 2020. 28 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/dopovid-systema-zahystu-krytychnoyi-infrastruktury_0.pdf (дата звернення 03.04.2024).
7. ЄС і НАТО представили рекомендації для захисту критичної інфраструктури. *Європейська правда*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/29/7164693/> (дата звернення 03.04.2024)
8. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. Дата оновлення: 21.06.2024 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-IX#Text> (дата звернення 03.04.2024)
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-VIII#Text> (дата звернення 03.04.2024).
10. Оніщенко Ю.М., Чукалов К.Е., Синжерян А.А. Щодо захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні. *The 12th International scientific and practical conference "Scientific research in the modern world"*: Toronto, Sep. 21-23, 2023. Toronto, 2023. P. 258-266. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/6890> (дата звернення 03.04.2024).
11. Портал української мови. *Словник*. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%BA#~:text=%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%B7%20%22%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1> (дата звернення 03.04.2024).
12. Правила фізичного захисту ядерних установок та ядерних матеріалів (НП 306.8.126-2006): затв. наказом Держатомрегулювання України від 04.08.2006 р. № 116, зареєстр. Мін'юстом від 21.09.2006 р. за № 1067/12941. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1067-06#Text>.
13. Пригунов П. Я., Янчук А. О., Карпова К. В. Концептуальні підходи до формування сучасного нормативно-правового забезпечення діяльності підрозділів безпеки суб'єктів господарської діяльності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2016. №1 (48). С. 61-71.
14. Статути збройних сил України: збірник законів: чинне законодавство із змінами та допов. на 05 вересня 2023 року: оф. тексти. Київ, 2023. 436 с.
15. Суходоля О. М. Захист критичної інфраструктури в умовах гібридної війни: проблеми та пріоритети державної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 62–75.
16. Тихоненко О. О. Стан профайлінгу в сфері забезпечення державної безпеки, на прикладі емпіричного дослідження. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 18. С. 119-124.

17. Тихоненко О.О. Механізми профайлінгу в сфері виявлення загроз в державній безпеці : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.05. Харків, 2021. 287 с.
18. Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І. Безпекова діяльність: системний підхід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. № 1. С. 154–163.
19. Bennett, H.A. EASI approach to physical security evaluation. USA, 1977. 35 p.
20. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material. *IAEA. Legal Series*. Vienna, 1982. № 12. P. 386.
21. Franchuk V., Pryhunov P., Melnyk S. Safety of Critical Infrastructure Facilities in Ukraine: Organizational and Regulatory Problems and Approaches. *Social and Legal Studios*. 2021. № 4(3), P. 142-148. URL: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-3-142-148> (дата звернення 03.04.2024).
22. Woodhouse B., Petherick W. Metacognition in criminal profiling. *Profiling and Serial Crime (Third Edition): Theoretical and Practical Issues*. 2014. №3. P. 185–206. DOI: 10.1016/B978-1-4557-3174-9.00010-0.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Sergiy Lukin, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
Director of the Regional Centre for Advanced Training in Kyiv Region,
Lesia Ukrainka Square, 1, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6516-5605> e-mail: serge.lukin77@gmail.com

Oleksandr Tikhonenko, PhD in Public Administration,
Lecturer at the Regional Centre for Advanced Training of Kyiv Region,
Lesia Ukrainka Square, 1, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5140-3737> e-mail: tikhonenko4mail@gmail.com

APPLICATION OF PROFILING IN SECURITY SYSTEMS OF CRITICAL INFRASTRUCTURE OBJECTS

Abstract. The article offers the author's vision of the possibility and effectiveness of applying modern scientific methods in systems for ensuring the safety of important objects of various forms of ownership, including objects of critical infrastructure. The purpose of this article is to continue the study of profiling mechanisms in the field of identifying threats to state security. This field is especially critical in the context of global geopolitical changes that become prerequisites for increasing military, criminal, terrorist and other threats. The author also considers the concept of safety as a state and process and highlights the actual need for finding and developing effective practical methods to achieve such a state. Profiling as a method for predicting the behavior of the anthropogenic type of threats to the offender and related events is an essential practical tool in the arsenal of the ultimate executor – the security officer. The article examines the theoretical and practical basis of implementation in practical processes of ensuring the security of an object of critical infrastructure in conditions of increased military risks. The author considers ways of integrating profiling with other technologies for ensuring physical security, including modern video surveillance systems, access control and

management, artificial intelligence and others. It is shown that effective provision of physical security requires not only modern equipment of security systems and high qualification of end performers – employees able to respond quickly to threats. But also the creation of a certain environment in which the use of such equipment and employees will have the most productive level, while attracting the minimum necessary resources. On the basis of the conducted studies, it is concluded that it is necessary to develop a unified methodology and standards and protocols for the use of profiling in the construction of physical security systems for critical infrastructure facilities. This will increase the efficiency of detection and prevention of threats, minimize the level of risks to the civilian population, and ensure the stable functioning of critical facilities. Even in conditions of military instability, rational use of resources, forces, and means. Prospects for further research in the field of profiling and its integration with promising technologies aimed at improving the level of state security are considered.

Keywords: *profiling, national security, public administration, critical infrastructure.*

In cites: Lukin, S. Yu., & Tikhonenko, O. O. (2024). Application of Profiling in Security Systems of Critical Infrastructure Objects. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 168–182. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-10> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Bobro, D.G. (2016). Methodology for assessing the level of criticality of infrastructure objects. *Strategic priorities*, 3 (40), 77-86 [in Ukrainian].
2. Bobro, D.G. (2015). Determination of criteria for assessing and threats to critical 266 infrastructure. *Strategic priorities. Series: Economics*, 4 (37), 83-93 [in Ukrainian].
3. NATO Secretary General discusses protection of critical underwater infrastructure, support for Ukraine with EU defence ministers. URL: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_220058.htm [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
4. Gordonov, V.P., & Sukhonko, S.M. (2018). Methodology for Assessing the Vulnerability of the Physical Protection System of a Nuclear Installation from an Armed Criminal Attack. *Honour and Law*, 4 (67). URL: <https://typeset.io/pdf/metodika-otsiniuvannia-vrazlivosti-sistemi-fizichnogo-jhadome8cy.pdf> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
5. Protection of Critical Infrastructure Objects in the Context of International Peace and Security (2021). *Legal scientific electronic journal*, 9, 329-331 [in Ukrainian].
6. State system of critical infrastructure protection in the system of national security: analytical supplement (2020) / edited by O. Sukhodola. Kyiv, 28. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/dopovid-systema-zahystu-krytychnoyi-infrastruktury_0.pdf [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
7. The EU and NATO presented recommendations for the protection of critical infrastructure. *Yevropeiska pravda*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/29/7164693/> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
8. On critical infrastructure: Law of Ukraine No. 1882-IX (2021, November 16). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-IX#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
9. On National Security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2469-VIII (2018, June 26). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-VIII#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
10. Onishchenko, Y.M., Chukalov, K.E., & Synzherian, A.A. (2023). On the protection of critical infrastructure facilities in Ukraine. *The 12th International scientific and practical*

conference 'Scientific research in the modern world': Toronto, Sep. 21-23, 258-266. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/6890> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024)

11. Portal of the Ukrainian language. *Dictionary*. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BD%D0%B8%D0%BA#~:text=%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%96%D0%B7%20%22%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

12. Rules for Physical Protection of Nuclear Facilities and Nuclear Materials (NP 306.8.126-2006): Approved by Order of the SNRIU of 04.08.2006, No. 116, registered by the Ministry of Justice of 21.09.2006. Ministry of Justice of 21.09.2006, No. 1067/12941. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1067-06#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

13. Pryhunov, P. Y., Yanchuk, A. O., & Karpova, K. V. (2016). Conceptual approaches to the formation of modern regulatory and legal support for the activities of security units of business entities. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal sciences*, 1 (48), 61-71 [in Ukrainian].

14. Statutes of the Armed Forces of Ukraine: a collection of laws: current legislation as amended and supplemented as of 05 September 2023: official texts. Kyiv, 436 [in Ukrainian].

15. Protection of critical infrastructure in a hybrid war: problems and priorities of state policy (2016). *Strategic priorities*, 3 (40), 62-75 [in Ukrainian].

16. The state of profiling in the field of state security, on the example of an empirical study (2020). *Public management and administration in Ukraine*, 18, 119-124 [in Ukrainian].

17. Tikhonenko, O. (2021). Mechanisms of profiling in the field of identifying threats to state security: PhD in Public Administration: 25.00.05. Kharkiv, 287 [in Ukrainian].

18. Security activity: a systematic approach (2017). *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Economic Series*, 1, 154-163 [in Ukrainian].

19. Bennett, H.A. (1977). EASI approach to physical security evaluation. USA, 35.

20. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (1982). IAEA. *Legal Series*. Vienna, 12, 38.

21. Franchuk, V., Pryhunov, P., & Melnyk, S. (2021). Safety of Critical Infrastructure Facilities in Ukraine: Organizational and Regulatory Problems and Approaches. *Social and Legal Studios*, 4 (3), 142-148. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-3-142-148> (date of application 03.04.2024).

22. Woodhouse, B., & Petherick, W. (2014). Metacognition in criminal profiling. *Profiling and Serial Crime (Third Edition): Theoretical and Practical Issues*, 3, 185-206. DOI: 10.1016/B978-1-4557-3174-9.00010-0

The article was received by the editors 04.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

Живи́ло Євген Олександрович,
кандидат наук з державного управління, докторант кафедри публічної політики
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4077-7853>
e-mail: zhivilka@i.ua

Докі́ль Валентин Миколайович,
ад'юнкт наукового відділу організації підготовки та атестації
науково-педагогічних кадрів науково-методичного центру організації
наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України,
проспект Повітряних Сил, 28, 03049, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6321-0940>
e-mail: v.dokil@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ІСНУЮЧИХ КОЛІЗІЙ У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ СТВОРЕННЯ КІБЕРСИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. Існує поширення та комерціалізація інструментів проведення кібератак змінили баланс сил у кіберпросторі та дозволили широкому колу суб'єктів використовувати кіберінструменти для геополітичного впливу та економічної вигоди. Застосовуємі інструменти, якими можна вільно користуватись, надають безпрецедентні можливості для шпигунства, шахрайства та хакерства, застосування яких має на меті фінансовий зиск, порушення сталого функціонування об'єктів критичної інфраструктури та різних форм власності електронно-комунікаційних систем і мереж.

Динаміка поточної ситуації щодо можливості купувати готові апаратно-програмні рішення та створювати індивідуальні кіберінструменти продовжує «кидати виклик» національній безпеці, комерційному сектору та цивільному населенню.

Розширюючи можливості придбання кіберінструментів на комерційній основі, як державні, так і недержавні суб'єкти можуть швидко переходити від нових загроз до існуючих, тому цей стрибок розглядається як ключовий фактор в ситуації з кіберзахистом. В подальшому це може привести до високого рівня геополітичної нестабільності в конфліктах, які буде складніше передбачити, ніж традиційні військові зміни в балансі сил.

За цих умов вагомим завданням для України є створення умов для захисту суверенітету та забезпечення обороноздатності держави у кіберпросторі шляхом підтримки спроможностей сил оборони здійснювати активний кіберзахист власної інформаційної інфра-

© Живи́ло Є. О., Докі́ль В. М., 2024

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

структури і підготовку держави до відбиття воєнної агресії в кіберпросторі як у мирний час так і воєнний стан (особливий період).

З огляду на вищезазначене, у цій роботі проаналізовано чинні нормативно-правові акти держави щодо питань виконання суб'єктами забезпечення кібербезпеки відповідних завдань в рамках виконання заходів з кібероборони держави та національного кіберзахисту з метою розмежування повноважень, встановлення відповідальності за конкретними напрямками діяльності та реалізації пріоритетних завдань у цій сфері.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, система захисту інформації та кібербезпеки, інформаційні технології, інформаційна безпека, кібербезпека, кібервплив, активні кібердії.

Як цитувати: Живилю Є. О., Докіль В. М. Нормативно-правові шляхи вирішення існуючих колізій у сфері кібербезпеки в умовах створення кіберсил Збройних Сил України. *Теорія та практика державного управління*. 2024. Вип. 1 (78). С. 183–196. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-11>

Вступ. З моменту свого створення інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) перетворилися на основу сучасного бізнесу, критично важливих послуг та інфраструктури, соціальних мереж і глобальної економіки в цілому.

Як наслідок, національні лідери почали впроваджувати цифрові стратегії та фінансувати проекти, спрямовані на розширення доступу до Інтернету та використання переваг, що випливають з використання ІКТ, для стимулювання економічного зростання, підвищення продуктивності та ефективності, покращення надання послуг та розширення можливостей, забезпечення доступу до бізнесу та інформації, уможливлення електронного навчання, підвищення кваліфікації робочої сили та сприяння належному врядуванню. Країни не можуть ігнорувати можливості, пов'язані з підключенням та участю в інтернет-економіці.

Хоча залежність наших суспільств від цифрової інфраструктури зростає, технології залишаються вразливими за своєю суттю. Конфіденційності, цілісності та доступності інфраструктури ІКТ загрожують ризики, що швидко розвиваються, зокрема, електронне шахрайство, крадіжка інтелектуальної власності та персональної інформації, перебої в наданні послуг, пошкодження або знищення майна, а також заподіяння шкоди національній безпеці. Трансформаційна сила ІКТ та Інтернету як каталізаторів економічного зростання та соціального розвитку досягла критичної межі, коли довіра громадян та держави до використання ІКТ підривається кібербезпекою (далі – КБ).

При цьому, більшість експертів галузі захисту інформації та КБ з впевненістю зазначають, що розширення вільного “кіберринку” та стабільна розгалуженість платформ кіберінструментів з відкритим кодом надасть принципіальні привілеї щодо досягнення асиметричної переваги недержавним і державним суб'єктам [1].

Сьогодні Україна має унікальний досвід успішного протистояння у кібервійні. Підтвердженням цього є великий кадровий ресурс ІТ-фахівців, які брали і продовжують брати участь в заходах кібероборони (далі – КО) національного сегменту кіберпростору (далі – КП) на тлі збройної агресії. В свою чергу зазна-

чене вище вимагає від держави розвитку обізнаного в цифровому відношенні суспільства, що є найважливішою сферою її внутрішньої політики. Це підкреслює незаперечний факт, що попит на фахівців з КБ буде постійно зростати з розвитком високотехнологічного суспільства [2].

За цих умов, слід зазначити, що унікальний досвід успішного протистояння в кібервійні включає кілька ключових аспектів:

1. Розвиток кіберінфраструктури, а саме використання сучасних технологій та обладнання, для зміцнення кіберзахисту критичних інфраструктур.

2. Підготовка фахівців, що здійснюється шляхом проведення регулярних тренінгів та навчання кіберфахівців, дозволить оперативно реагувати на нові загрози та адаптуватися до змін у КП.

3. Співпраця з міжнародними партнерами, через обмін інформацією та досвідом, участь у спільних кіберопераціях та залучення до навчань чи тренувань.

4. Інноваційні методи захисту. Використання новітніх методів і технологій для виявлення та нейтралізації кіберзагроз, таких як штучний інтелект, машинне навчання та блокчейн [3].

5. Прозорість та відкритість. Проведення активного інформування громадськості та співпраця з приватним сектором для підвищення обізнаності та підготовки до можливих кіберзагроз.

6. Законодавче регулювання, а саме прийняття та впровадження законів і нормативних актів, які регулюють КБ та захист інформації на державному рівні.

Цей досвід є цінним не тільки для України, але й для всього світу, адже він демонструє, як ефективно протистояти кібератакам і забезпечувати безпеку в умовах сучасних загроз.

Огляд літератури. За результатами аналізу друкованих відкритих джерел, засобів масової інформації та висвітлених інтерв'ю з науковими експертами, суб'єктами КБ та захисту інформації, власниками об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури було визначено три підходи на яких зосереджена зазначена спільнота. Це пост експлуатація, набуття та нарощення індивідуальних кіберспроможностей. При цьому головним напрямком є створення власного кіберпотенціалу, придбання його із зовнішніх джерел та використання "партнерства як мосту".

Виходячи з цього зазначені підходи, ймовірно за все залишаться життєздатними в довгостроковій перспективі і, збережуть тенденцію збільшення доступу до різноманітних кіберінструментів або кіберзброї, які можна поєднувати для проведення упереджувальних та деструктивних операцій у КП, спрямованих на збирання, злочинну фінансову вигоду або цифрове стеження.

Так, ще у 2021 році Президент України Володимир Зеленський порушив питання про створення нового окремого роду військ – кіберсил Збройних Сил України, але наразі вони все ще не мають юридичного оформлення. Це може змінитися у 2024 році, оскільки відповідний законопроект вже знаходиться на завершальних стадіях.

Як повідомляє популярний український онлайн-журнал про ІТ-бізнес, стартапи, технології та підприємництво AIN, законопроект "Про кіберсили Збройних

Сил України” вже на стадії погодження із зацікавленими сторонами як у системі Міністерства оборони, так і зацікавлених суб’єктів Сил оборони та безпеки. Це є фінальним етапом перед винесенням його на розгляд Верховної Ради [4].

За словами керівника служби з питань інформаційної безпеки та кібербезпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України Наталії Ткачук, кіберсили Збройних Сил України матимуть такі функції [5]:

- захисна функція та наступальні кібероперації;
- додаткові функції розвідки або інтеграція з одним з органів розвідки для отримання інформації в інтересах ефективного проведення кібероперацій;
- координація проведення кібероперацій основними суб’єктами національної системи КБ;
- координація взаємодії з міжнародними партнерами та приватним сектором, зокрема шляхом формування кіберрезерву та залучення кіберволонтерів;
- формування кадрового потенціалу української КО в стратегічній і довгостроковій перспективі з урахуванням кон’юнктури оплати праці на світовому ринку IT-фахівців.

Отже враховуючи зазначене можна зробити висновок що в найближчому майбутньому рівень обороноздатності держави буде визначатися рівнем готовності Сил оборони та безпеки забезпечувати відбиття воєнної агресії у КП (КО).

Метою статті є розробка та впровадження комплексної правової бази щодо виконання суб’єктами завдань із забезпечення КБ, охоплюючи низку ключових законів та регламентів з визначенням обов’язків та повноважень суб’єктів, а також механізмів функціонування та взаємодії органів і установ у цій сфері.

Методологія дослідження. Методологія дослідження нормативно-правових актів держави у сфері КБ передбачає комплексний підхід, яка включає об’єкт дослідження як систему нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб’єктів забезпечення КБ та предмет дослідження, а саме зміст, структура, та взаємозв’язок цих актів; систематизацію актуальних нормативно-правових документів за хронологічним та тематичним принципами; оцінку правової бази з точки зору її відповідності сучасним вимогам КБ, вивчення змісту актів, їх положень та норм, визначення правового статусу суб’єктів забезпечення КБ та їх повноважень; аналіз досвіду інших країн у розробці та впровадженні нормативно-правової бази КБ та порівняння нормативно-правових актів України з міжнародними стандартами та практиками у сфері КБ; формулювання рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері КБ, з визначенням необхідних змін та доповнень до чинних актів; оприлюднення результатів дослідження у наукових та професійних виданнях, на конференціях та семінарах.

Саме такий методологічний підхід забезпечує систематичне та всебічне дослідження нормативно-правових актів держави щодо питань виконання суб’єктами завдань із забезпечення КБ, що сприятиме вдосконаленню правової бази у цій важливій сфері.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Наразі КБ в Україні займаються такі державні органи як CERT-UA (урядова команда з реагування на комп’ютерні надзвичайні події, що працює в складі Державної служби

спеціального зв'язку та захисту інформації України) та Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки і оборони України [6], який опікується координацією та контролем за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, гарантування КБ, виявлення кіберзагроз, участь у розробці пропозицій щодо забезпечення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури тощо.

При цьому формування та реалізацію державної політики у сфері КБ, захист прав і свобод людини і громадянина, національних інтересів України у КП, боротьбу з кіберзлочинністю здійснює Кабінет Міністрів України.

Безпосереднє здійснення заходів щодо запобігання використанню КП у воєнних, розвідувально-підричних, терористичних та інших протиправних і злочинних цілях, а також виявлення і реагування на кіберінциденти та кібератаки, усунення їх наслідків, у межах своєї компетенції, покладено на правоохоронні, розвідувальні, контррозвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності ЗС України та ІВФ.

У цьому контексті вимоги до мінімально необхідного пакету зі створення, впровадження, технічної підтримки та вдосконалення системи менеджменту ІБ і кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури фінансового сектору здійснюється Національним банком України [7].

Окремі завдання з КБ, відповідно до нормативно-правових актів України покладені на суб'єкти господарювання, громадян України та об'єднання громадян, які провадять діяльність та/або надають послуги, пов'язані з національними інформаційними ресурсами, інформаційними електронними послугами, здійсненням електронних правочинів, електронними комунікаціями, захистом інформації та кіберзахистом [8].

Проаналізувавши чинну нормативну базу України щодо виконання суб'єктами забезпечення КБ відповідних завдань в рамках КО держави необхідно зазначити, що суб'єкти забезпечення КБ в Україні діють саме в рамках існуючої нормативної площини. Саме національними нормативно-правовими актами визначено їх повноваження, обов'язки та механізми взаємодії у сфері КО держави.

Слід зазначити що Україна активно працює над створенням комплексної системи забезпечення КБ. Так було впроваджено низку законів, які визначають правові та організаційні основи КБ, а саме [8] та [9]. Інформаційна безпека та захист державної таємниці аргументована такими законодавчими актами, як [10] та [11], що забезпечує захист критичної інформації та державної таємниці.

Указом Президента України [12] визначено довгострокові цілі та напрямки розвитку КБ. Постановою Кабінету Міністрів України [13] визначено порядок реагування на кіберзагрози.

Активна співпраця з міжнародними партнерами у сфері КБ щодо уніфікації нормативно-правової бази України з питань кіберзахисту національних інформаційних ресурсів призвела до гармонізації численних існуючих керівних принципів та стандартів відповідно до норм міжнародного права, галузевих стандартів та директив ЄС і НАТО, що зафіксовано у Законах та нормативно-правовій базі України [14].

Проведений аналіз свідчить про системний підхід до забезпечення КБ в Україні, який охоплює різні аспекти від правового регулювання до практичного реагування на загрози.

Деталізуючи зазначене вище необхідно зауважити, що в рамках чинних нормативно-правових актів України суб'єктам забезпечення КБ, в умовах КО держави визначено/встановлено:

- правові основи інформаційної діяльності;
- правові та організаційні основи забезпечення КБ;
- повноваження органів державної влади у сфері КБ;
- завдання для суб'єктів забезпечення КБ;
- механізми взаємодії між суб'єктами забезпечення КБ;
- дії суб'єктів з забезпечення КБ під час кіберінцидентів;
- доступ до інформації та її захист;
- вимоги до забезпечення безпеки інформаційних систем та засобів захисту;
- порядок захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах [15];
- порядок захисту державної таємниці;
- обмеження доступу до інформації, що становить державну таємницю;
- основні напрямки політики у сфері КБ;
- порядок реагування на кіберінциденти та кіберзагрози;
- порядок оновлення стратегії КБ з урахуванням сучасних загроз [16];
- завдання для подальшого розвитку системи КБ України.

Таким чином, враховуючи переваженість повноважень та виконання невластивих завдань відповідними суб'єктами КБ, в майбутньому, при формуванні кіберсил Збройних Сил України стануть одним із потенційних недоліків, що можуть спричинити наступні проблеми [17]:

1. Розмитість відповідальності. Наявність численних суб'єктів з перекритими повноваженнями може спричинити неясність у визначенні відповідальних за конкретні завдання та реагування на інциденти [18].

2. Уповільнення процесу прийняття рішень. Через необхідність координації між багатьма суб'єктами можуть виникати затримки у прийнятті оперативних рішень та реагуванні на кіберзагрози.

3. Конфлікти повноважень. Можливі конфлікти та непорозуміння між різними суб'єктами КБ щодо сфер їхньої відповідальності та дій.

4. Неефективне використання ресурсів. Дублювання функцій та завдань може призвести до нераціонального використання людських та матеріальних ресурсів.

5. Складність координації. Велика кількість суб'єктів із різними повноваженнями ускладнює процес координації та узгодженості дій під час реалізації заходів з КО.

6. Недостатня узгодженість нормативно-правової бази. Можливі неузгодженості у законодавстві, що регулює діяльність різних суб'єктів КБ, можуть створювати додаткові труднощі в їхній роботі.

Отже зазначені проблематики вказують на необхідність перегляду та оптимізації повноважень відповідних суб'єктів КБ для підвищення ефективності їхньої діяльності та покращення координації дій у сфері КО держави під час формування кіберсил Збройних Сил України та планування на їх застосування.

Тому за результатами проведеної роботи було встановлено та пропонується наступне:

1. В Законі України [8]:

– в частині безпосереднього розроблення і реалізації превентивних заходів суб'єктами забезпечення КБ у межах своєї компетенції визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням суб'єктами забезпечення КБ визначених завдань;

– необхідно визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль виконаних завдань/заходів з підготовки держави до відбиття воєнної агресії у КП (КО); здійснювати військову співпрацю з НАТО, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами оборонної сфери щодо забезпечення безпеки КП та спільного захисту від кіберзагроз в Міністерстві оборони України та Генеральному штабі Збройних Сил України відповідно;

– визначити головного виконавця щодо здійснення розвідувальної діяльності стосовно загроз національній безпеці України у КП, інших подій і обставин, що стосуються сфери КБ серед Служби зовнішньої розвідки України, розвідувального органу Міністерства оборони України та розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

2. В Указі Президента України [19] одним з пріоритетних завдань правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції визначена активна та ефективна протидія розвідувально-підривної діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривної пропаганді. За цих умов важливо визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання.

3. В Указі Президента України [20]:

– щодо ведення силами оборони узгоджених воєнних (бойових) дій у повітрі, на суші, на морі, в інформаційному просторі, КП як складовій інформаційного простору та з використанням результатів космічної діяльності в інтересах оборони держави також необхідно визначити головного виконавця (ів) за виконанням зазначеного (их) завдання (нь);

– розглядаючи завдання по розвитку спроможностей з ведення протиборства в інформаційному просторі (включаючи КП) Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони теж слід визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– вивчаючи питання щодо спроможності з ведення протиборства в інформаційному просторі та КП, а саме критерій спроможності – “Створення системи КО для ведення протиборства в інформаційному просторі (включаючи КП)” відповідно покладено на Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України, Збройні Сили України, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Службу зовнішньої розвідки України. Вважається за необхідне доповнити зазначений критерій спромож-

ності Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України, як розвідувальний орган України що здійснює розвідувальну діяльність щодо загроз національній безпеці України у КП. При цьому, включити Міністерство оборони України, а Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України виключити. Визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– розбираючи критерій спроможності “Здатність до забезпечення ефективного кіберзахисту власної інформаційної інфраструктури (критичної інформаційної інфраструктури), проведення превентивних дій щодо виявлення, реагування на кібератаки та інциденти КБ, усунення їх наслідків в умовах ведення противником кіберрозвідки та інтенсивного кібервпливу (кібератак)” який покладено на Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України, Збройні Сили України, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України, Службу зовнішньої розвідки України вважається за необхідне включити Міністерство оборони України, а Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України виключити. Визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– в критерії спроможності “Здатність до ведення кіберрозвідки та кібердорозвідки в інформаційно-телекомунікаційних мережах та системах державного, приватного і військового призначення (об’єктів критичної інфраструктури) противника для здобуття інформації про кіберінфраструктуру противника, її призначення, місцезнаходження, технологічні процеси, уразливість, встановлення прихованого контролю, перехоплення та дешифрування керуючих і ресурсних даних та інформації” за напрямком “Спроможності з ведення протиборства в інформаційному просторі та КП” необхідно визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– вивчаючи розділ “Спроможності з ведення протиборства в інформаційному просторі та КП” щодо критерію спроможності “Здатність до підготовки та проведення скоординованих демонстраційних кібердій (кібервпливу) у КП щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів, стримування та відсічі воєнній агресії в КП” вважається за необхідне доповнити зазначений критерій спроможності Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України, Державною прикордонною службою України. Визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– розглядаючи критерій спроможності “Здатність організовувати підготовку та проводити кібердії (кібервпливи, кібератаки) із застосуванням усіх видів кіберзброї або захоплення (виведення з ладу, отримання контролю), заподіяння шкоди (каскадний ефект), порушення функціонування об’єктів критичної та інформаційної інфраструктури противника з одночасним приховування слідів своєї діяльності в КП” розділу “Спроможності з ведення протиборства в інфор-

маційному просторі та КП” вважається за необхідне доповнити зазначений критерій спроможності Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України та Державною прикордонною службою України. Визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання;

– досліджуючи розділ “Спроможності з ведення протиборства в інформаційному просторі та КП”, а саме критерій спроможності “Застосування апаратно-програмних комплексів КБ, засобів з кіберзахисту, кіберзброї для вирішення завдань кіберборотьби”, що покладено на Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України, Збройні Сили України, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України, Службу зовнішньої розвідки України вважається за необхідне Державну спеціальну службу транспорту Міністерства оборони України виключити. При цьому пропонується ввести Міністерство оборони України та Головне управління розвідки Міністерства оборони України. Визначити головного виконавця, який буде здійснювати координацію та контроль за виконанням зазначеного завдання.

4. Внести відповідні зміни в чинні нормативно-правові акти держави в частині відведення головної ролі у забезпеченні КО у мирний час, в умовах кризових ситуацій, воєнного стану та в особливий період Збройним Силам України, при цьому Генеральному штабу Збройних Сил України, як головному органу із забезпечення КО держави визначити/доручити – формування та реалізацію державної політики щодо забезпечення КО держави; стратегічне планування застосування та координацію діяльності суб’єктів забезпечення КО; прогнозування тенденцій розвитку форм і способів ведення воєнних дій у КП та пов’язаних з ним засобів збройної боротьби; формування вимог до порядку забезпечення КО; організацію впровадження правових, воєнних, організаційно-технічних та інших заходів щодо обмеження доступу або руйнації ресурсів, які використовуються для порушення обороноздатності держави в КП; здійснення міжнародного співробітництва; розробку та видання наказів, директив і оперативних завдань суб’єктам забезпечення КО.

5. Внести зміни у закони України, які регламентують діяльність основних суб’єктів національної системи КБ, виконання завдань з КБ (КО) в межах їхніх компетенцій.

Отже, в цілому перегляд та оптимізація повноважень відповідних суб’єктів КБ є вкрай важливим та необхідним заходом в ході утворення кіберсил як окремого роду військ. В подальшому зазначена організаційна структура забезпечить розбудову, розвиток і набуття нових бойових спроможностей для дій у домені КО держави як складової національної системи КБ; підвищить рівень координованості складових сил оборони, вдосконалив механізм їх консолідованого розвитку та посилення відповідних оперативних спроможностей для забезпечення КО; посилить спроможності сил оборони в ефективній боротьбі з кіберзагрозами воєнного характеру, підвищить готовність до відбиття воєнної агресії у КП та поглибить міжнародне співробітництво у цій сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існуюче поширення та комерціалізація інструментів проведення кібератак змінили баланс сил у КП та дозволили широкому колу суб'єктів використовувати їх для геополітичного впливу та економічної вигоди.

Україна дедалі більше уваги приділяє розвитку й захисту власних інформаційних ресурсів, проводяться заходи розбудови національної системи КБ, створюються або реформуються відповідні державні органи та структури. При цьому зазначене відбувається на тлі повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України.

Отже, сьогодні закріплення організаційно-правового статусу кіберсил Збройних Сил України відбувається в умовах трансформації системи управління складових сил оборони та безпеки. При цьому залишаються невирішеними питання в нормативно-правовому полі щодо виконання суб'єктами забезпечення КБ відповідних завдань в рамках виконання заходів з КО держави, які унеможливають формалізацію безпекової політики в КП.

В цілому, з огляду на зазначене, в статті проаналізовано чинні нормативно-правові акти держави щодо забезпечення КБ. Запропоновано розмежування повноважень основних суб'єктів національної системи КБ, встановлено відповідальність за конкретні напрями діяльності та реалізації пріоритетних завдань у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Живилю Є.О. Геостратегічні гравці сучасного кіберпростору. Загрози, виклики, наслідки. Монографія. Moderní aspekty vědy: XLV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. pp. 29 – 63. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-45.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).

2. Живилю Є. Пошук та засвоєння сучасних кадрових компетентностей сфери кібербезпеки в умовах цифрової трансформації держави. *Актуальні проблеми державного управління*, 2023. № 2(63), С. 111-127. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-08> (дата звернення: 03.04.2024);

3. Коваль М., Сова О., Орлов О., Шишацький А., Артабаєв Ю., Шкнай О., Веретнов А., Кошлан О., Живилю Є., Живилю, І. Удосконалення комплексного управління ресурсами систем зв'язку спеціального призначення. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2022. № 5 (9 (119)), С. 34–44. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.266009> (дата звернення: 03.04.2024);

4. Законопроект про Кіберсили ЗСУ вже обговорюють у МО та Силах оборони. Ми дізнались більше про майбутній рід військ. URL: <https://ain.ua/2024/05/08/cyberforce/> (дата звернення: 03.04.2024).

5. Олександр Кузьменко, Законопроект про оформлення Кіберсил ЗСУ як окремого роду військ вже на стадії погодження в Міноборони та Силах Оборони. Що відомо. URL: <https://dev.ua/news/zakonoprojekt-pro-kibersyly-zsu-1715175332> (дата звернення: 03.04.2024).

6. Живилю Є.О., Орлов О.В. Сутність кібербезпеки національного сегменту кіберпростору держави в умовах кризового управління. Публічне управління XXI століття в умовах гібридних загроз: зб. наук. матеріалів XXII Міжнародного наукового конгресу, 27 квітня 2022 р. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2022. С. 248-254.

7. Onyshchenko S., Zhyvylo Y., Cherviak, A., Bilko S. Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 2023. № 5 (13 (125)), С. 65–76. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.288175> (дата звернення: 03.04.2024).

8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 28.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

9. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. Дата оновлення: 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

10. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Дата оновлення: 27.07.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 03.04.2024);

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2021 р. “Про Стратегію кібербезпеки України” : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

13. Порядок реагування суб'єктами забезпечення кібербезпеки на різні види подій у кіберпросторі: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.04.2023 р. № 299. Дата оновлення: 04.04.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2023-%D0%BF#n12> (дата звернення: 03.04.2024).

14. О. Данілов: Кіберзахист державних інформаційних ресурсів – важлива складова у процесі цифрової трансформації країни, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4606.html> (дата звернення: 03.04.2024).

15. Kumar V (2020) Cybersecurity challenges and solutions in the telecom industry. *Industry wired*. URL: <https://industrywired.com/cybersecurity-challenges-and-solutions-in-the-telecom-industry/> (дата звернення: 03.04.2024).

16. OAGOV (2020) Cyber security threats against global governments increase exponentially. *Open access government*. URL: <https://www.openaccessgovernment.org/cyber-security-threats-global-governments-increasing/96789/> (дата звернення: 03.04.2024).

17. Живилю Є.О., Докіль В.М. Модель методики оцінювання спроможностей військ зв'язку та кібербезпеки Збройних Сил України щодо виконання завдань з відбиття воєнної агресії в кіберпросторі. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2023. №1 (46). С. 32–41.

18. Deloitte (2021) Global cyber executive briefing: high technology. Case studies, Deloitte Development LLC. URL: https://www2.deloitte.com/ba/en/pages/risk/articles/High-Technology-Sector_ (дата звернення: 03.04.2024);

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037#Text> (дата звернення: 03.04.2024);

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20.08.2021 р. “Про Стратегічний оборонний бюлетень України” : Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 04.04.2024

Стаття рекомендована до друку 20.05.2024

Yevhen Zhyvylo, Ph.D. in the field of Public Management and Administration,
Doctoral candidate of the Department of Economic Policy and Management,
Educational and Scientific Institute «Institute of Public Administration»,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4077-7853> e-mail: zhivilka@i.ua

Valentyn Dokil, Adjunct of the scientific department of the organization of training
and certification of scientific and pedagogical personnel of the scientific and methodological
center of the organization of scientific and scientific and technical activities,
National Defense University of Ukraine, prosp. Povtryanyi Sil, 28, Kyiv, 03049, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6321-0940> e-mail: v.dokil@ukr.net

REGULATORY AND LEGAL WAYS TO RESOLVE EXISTING CONFLICTS IN THE FIELD OF CYBER SECURITY IN THE CONTEXT OF THE CREATION OF CYBER FORCES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract: The current proliferation and commercialization of cyber attack tools has changed the balance of power in cyberspace and allowed a wide range of actors to use cyber tools for geopolitical influence and economic gain. The applicable tools, which can be freely used, provide unprecedented opportunities for espionage, fraud and hacking, the use of which is aimed at financial gain, disruption of the sustainable functioning of critical infrastructure facilities and various forms of ownership of electronic communication systems and networks.

The dynamics of the current situation regarding the ability to buy ready-made hardware and software solutions and create individual cyber tools continues to “challenge” national security, the commercial sector and the civilian population.

By increasing the ability to acquire cyber tools on a commercial basis, both state and non-state actors can quickly move from new threats to existing ones, so this leap is seen as a key factor in the cyber defense landscape. In the future, this can lead to a high level of geopolitical instability in conflicts that will be more difficult to predict than traditional military changes in the balance of power. Under these conditions, an important task for Ukraine is to create conditions for protecting sovereignty and ensuring the defense capability of the state in cyberspace by supporting the capabilities of the defense forces to carry out active cyber protection of its own information infrastructure and preparing the state to repel military aggression in cyberspace both in peacetime and in a state of war (a special period).

In view of the above, this paper analyzes the current regulatory legal acts of the state regarding the implementation of relevant tasks by cyber security entities within the framework of state cyber defense and national cyber defense measures with the aim of delimiting powers, establishing responsibility for specific areas of activity and implementing priority tasks in this field.

Keywords: *information and communication technologies, information protection system and cyber security, information technologies, information security, cyber security, cyber influence, active cyber actions.*

In cites: Zhyvylo, Ye. O., & Dokil, V. M. (2024). Regulatory and Legal Ways to Resolve Existing Conflicts in the Field of Cyber Security in the Context of the Creation of Cyber Forces of the Armed Forces of Ukraine. *Theory and Practice of Public Administration*, 1 (78), 182–196. <http://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-1-11> [in Ukrainian].

REFERENCES:

1. Zhyvylo, Y. O. (2024). Geostrategic players of modern cyberspace: Threats, challenges, consequences. In C91 Modern aspects of science: XLV. International collective monograph (pp. 29–63). International Ekonomický Institut s.r.o. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/mono-45.pdf> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
2. Zhyvylo, Y. (2023). Exploring and acquiring modern human resource competencies in cybersecurity amidst state digital transformation. *Pressing Problems of Public Administration*, 2(63), 111–127. DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-2-08> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
3. Koval, M., Sova, O., Orlov, O., Shyshatskyi, A., Artabaiev, Yu., Shknai, O., Veretnov, A., Koshlan, O., Zhyvylo, Ye., & Zhyvylo, I. (2022). Udoskonalennia kompleksnoho upravlinnia resursamy system zviazku spetsialnoho pryznachennia. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5(9(119)), 34–44. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.266009> (accessed 03.04.2024).
4. The draft law on Cyber Forces of the Armed Forces is already being discussed in the Ministry of Defense and the Defense Forces. We learned more about the future type of troops. URL: <https://ain.ua/2024/05/08/cyberforce/> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
5. Kuzmenko, O. (2024). The Draft Law on the Designation of the Cyber Forces of the Armed Forces of Ukraine as a separate type of military is already at the stage of approval by the Ministry of Defense and the Defense Forces. What is known. URL: <https://dev.ua/news/zakonoproiekt-pro-kibersyly-zsu-1715175332> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
6. Zhyvylo, Y. O., & Orlov, O. V. (2022). The essence of cyber security of the national segment of the state's cyberspace in the context of crisis management. *Public Administration of the XXI Century in the Conditions of Hybrid Threats: collection of Scientific Materials of the XXII International Scientific Congress*, 248–254 [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
7. Onyshchenko, S., Zhyvylo, Y., Cherviak, A., & Bilko, S. (2023). Determining the patterns of using information protection systems at financial institutions in order to improve the level of financial security. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5(13(125)), 65–76. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2023.288175> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
8. On the main principles of ensuring cyber security of Ukraine: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2469-VIII. Date of update: 07/28/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
9. On the protection of information in information and communication systems: Law of Ukraine dated July 5, 1994 No. 80/94-VR. Date of update: 06/28/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
10. On state secrets: Law of Ukraine dated January 21, 1994 No. 3855-XII. Date of update: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
11. About information: Law of Ukraine dated October 2, 1992 No. 2657-XII. Date of update: 07/27/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).
12. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021 “On the Cybersecurity Strategy of Ukraine”: Decree of the President of Ukraine dated August 26, 2021 No. 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

13. Procedure for response by cyber security entities to various types of events in cyberspace: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 4, 2023 No. 299. Date of update: 04.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2023-%D0%BF#n12> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

14. Danilov, O. (2020). Cyber protection of state information resources is an important component in the process of digital transformation of the country. <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/4606.html> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

15. Kumar, V. (2020). Cybersecurity challenges and solutions in the telecom industry. Industry Wired. URL: <https://industrywired.com/cybersecurity-challenges-and-solutions-in-the-telecom-industry/> (accessed 03.04.2024).

16. OAGOV. (2020). Cyber security threats against global governments increase exponentially. Open Access Government. <https://www.openaccessgovernment.org/cyber-security-threats-global-governments-increasing/96789/> (accessed 03.04.2024).

17. Zhyvylo, Y. O., & Dokil, V. M. (2023). Model of assessment of military communication and cyber security capabilities of the armed forces of Ukraine for performing tasks of reflecting military aggression in cyber space. *Scientific Journal "Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, 1(46), 32–41. National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsko [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

18. Deloitte. (2021). Global cyber executive briefing: High technology. *Case studies. Deloitte Development LLC*. URL: <https://www2.deloitte.com/ba/en/pages/risk/articles/High-Technology-Sector> (accessed 03.04.2024).

19. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

20. On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated September 17, 2021 No. 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text> [in Ukrainian] (accessed 03.04.2024).

The article was received by the editors 03.04.2024

The article is recommended for printing 20.05.2024

КЕРІВНИЦТВО ДЛЯ АВТОРІВ

Загальна інформація

Збірник наукових праць України категорії «Б» фаховий з державного управління, спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування» (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.08.22 №724).

Видається на базі Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна з метою створення умов для якісної публічної комунікації вчених стосовно питань розвитку системи державного управління та місцевого самоврядування: економічні, правові, політичні, соціологічні, філософські, освітянські, соціальні аспекти.

Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління» має статус відкритого доступу й розміщено на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України, у Google Scholar і Index Copernicus International (Республіка Польща).

Автори несуть відповідальність за зміст публікації і заявляють, що це їх власна робота, і результати раніше не публікувалися.

Редакційна колегія журналу «Теорія та практика державного управління» не несе відповідальності за зміст статей та може не поділяти думку автора.

Факт подачі статті до Збірника «Теорія та практика державного управління» автоматично засвідчує і те, що автор висловлює згоду з:

- 1) чинною в нашому журналі редакційною політикою,
- 2) етичними принципами рецензування й редагування статей,
- 3) політикою відкритого доступу,
- 4) положеннями про авторські права та про конфіденційність, які прийняті в університеті.

Усі отримані статті проходять перевірку на антиплагіат у деяких технічно і юридично доступних видавцеві електронних системах перевірки. Така перевірка відбувається до рецензування і до прийняття рішення про друк.

Статті автоматично відхиляються, якщо вони не відповідають профілю журналу, або оформлення не відповідає вимогам.

Якщо авторський оригінал статті написано українською мовою, необхідно подати її назву, анотацію, ключові слова та повні імена авторів англійською мовою.

Стаття надсилаються електронною поштою на адресу: tpdu_journal_idu@karazin.ua

Подання рукопису безкоштовне.

Вимоги до статті

Для забезпечення швидкого та якісного опрацювання поданих на розгляд статей вони повинні відповідати вимогам, зазначеним нижче:

1) науковий стиль викладу (точність, логічність, лаконічність суджень, зрозумілість, зв'язаність структурних і логічних блоків, цілісність, завершеність) матеріалу.

2) стаття має відповідати науковим пріоритетам журналу;

3) стаття має враховувати провідні сучасні публікації з відповідної проблематики;

4) обсяг основного тексту статті (без урахування анотації, відомостей про авторів, бібліографії та інших метаданих) повинен становити не менше 25 та не більше 35 тис. знаків (з пробілами);

5) стаття має бути актуальною, мати чіткі елементи новизни і/або практичної корисності, відображати постановку завдання (проблеми), огляд та критичний аналіз досвіду вивчення чи публічного регулювання за обраною темою, містити підходи та інструментарій дослідження, описувати дослідницькі результати та висновки, відповідати технічним вимогам;

6) частка прямих запозичень/цитувань має становити не більше 10% основного тексту статті, за умови оформлення цитат згідно із загальноприйнятими правилами. Усі тексти перевіряються спеціальними системами на антиплагіат;

7) список літератури має містити щонайменше 20 джерел. Не менше 90% усіх цитованих джерел мають становити посилання на оригінальні українські та закордонні (окрім публікацій з країни-агресора!) наукові статті та експертні доповіді. До списку літератури не включаються: газетні нотатки без вказівки автора, посилання на сайти без вказівки конкретного матеріалу (посилання на такі джерела даються в підрядкових нотатках).

Статті, які не відповідають цим вимогам, до розгляду не прийматимуться.

Законом України «Про вищу освіту» не допускається використання даних, які було представлено у захищених дисертаційних дослідженнях, а також опублікованих раніше статтях.

Деталі і умови «Доброчесна публікація: міжнародні стандарти для авторів», які прийняті у Каразінському університеті і якими керується наша редакція – доступні за посилання: <https://drive.google.com/file/d/12ry7pHRWakDLuuVxTMUr6gXQMTQsg3yW/view>

Структура

Кожна стаття повинна містити такі основні частини: анотація, ключові слова, вступ, огляд літератури, мета статті, опис даних та методології, виклад основного матеріалу та результати дослідження, висновки та перспективи подальших досліджень, список використаних джерел.

В анотації коротко вказуються дослідницькі питання та гіпотези, дані, основні методи та результати дослідження, структурувавши як статтю (не менше, ніж 1800 знаків). Після анотації автор має зазначити не більше семи ключових слів.

Текст статті

- Формат – А4, береги – 2 см у усіх боків, абзац – 1,25 см, міжрядковий інтервал – 1,5 (для таблиць і рисунків 1,0 міжрядковий інтервал), шрифт – Times New Roman, кегль основного тексту статті – 14, графіки та таблиці розміщені безпосередньо у тексті – 12-14 кегль;
- Вирівнювання тексту – по ширині. Орієнтація – книжкова;
- Матеріали збережені та підготовлені у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx);
- Переклад тексту засобами онлайн-сервісів без наступної вичитки і обробки перекладу є неприпустими;
- Формули й обчислення, рівняння та інші математичні розрахунки, наведені для обґрунтування та підтвердження результатів дослідження, мають бути включені до тексту статті з використанням Microsoft Equation;
- Графіки, формули, таблиці необхідно пронумерувати арабськими цифрами послідовно за кожним видом інформативного матеріалу з наведенням відповідних посилань на них у тексті, наприклад, (рис. 2), формула (1), (табл.5);
- До переліку посилань обов'язково повинна бути включена література за останні п'ять років, у тому числі закордонна (не менше 20%), а сам перелік повинен містити не менше ніж 20 посилань;
- Якщо рукопис статті підготовлено декількома авторами, обов'язково слід вказати кореспондуючого автора (*corresponding author*) для оперативного зв'язку з редакцією у разі виникнення питань.

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (78) / 2024

Українською та англійською мовами

Заснований у 2003 р.

Відповідальний за випуск
доктор наук з державного управління, професор
Коваленко Микола Миколайович

Комп'ютерна верстка *К. І. Кохно*

Підписано до друку 27.06.2024. Формат 70x100^{1/16}. Папір офсетний.
Гарнітура PT Serif. Друк цифровий. Умов. друк. арк. 16,12. Обл.-вид. арк. 14,1.
Наклад 50 прим. Зам. № 20/24.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09